

Az eredeti mű címe:
Dr. Franz Riedl: Budaörser Heimatbuch, 1952
Unsere Post, Stuttgart

Fordította:
Gajdos-Frank Katalin

A fordítást a német eredetivel egybevetette:
Tóth Györgyné Bencze Mária
Jaszmán Gabriella

A német kiadást és a kiegészítéseket tervezte,
a német szövegeket szerkesztette:
Norbert Riedl

A magyar kiadást tervezte:
Frank János

A magyarító jegyzeteket írta:
Frank János
Grósz András

Képanyag:
Budapesti Néprajzi Múzeum –
Dr. Rudolf Hartmann fotói,
Dr. Franz Riedl Heimatmuseum, Budaörs,
Budaörser Heimatmuseum, Bretzfeld,
Frank János, Budaörs és
Norbert Riedl, Neuhausen bei Stuttgart

A védőborítón
Dr. Rudolf Hartmann képei láthatók.

Tördelés, nyomdai előkészítés: Helvetica Stúdió

ISBN 978-963-06-2757-3

Kiadja:
Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata
Felelős kiadó: Ritter Imre alelnök

Támogatók:
Budaörs Város Önkormányzata,
Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata,
Észak-magyarországi
Német Önkormányzatok Szövetsége, Egyesület,
Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért
Közalapítvány,
Dr. Riedl Ferenc Helytörténeti Gyűjtemény,
Pest Megyei Német Önkormányzat,
Heimatverein Wudersch/Budaörs

Közreműködött:
Grósz József, Stuttgart
Sieghilde Riedl, Neuhausen

Budaörs, 2008

Titel des Originalwerks:
Dr. Franz Riedl: Budaörser Heimatbuch, 1952
Unsere Post, Stuttgart

Übersetzung des Originalwerks:
Katalin Gajdos-Frank

Die Übersetzung mit dem deutschen Originaltext abgestimmt:
Mária Tóth-Bencze
Gabriella Jaszmán

Gestaltung der deutschen Ausgabe und der Ergänzungen
in Schrift und Bild und den deutschen Text redigiert:
Norbert Riedl

Gestaltung der ungarischen Ausgabe:
János Frank

Erklärende Fußnoten:
János Frank
András Grósz

Bildmaterial:
Budapester Volkskundemuseum –
Bilder von Dr. Rudolf Hartmann,
Dr. Franz Riedl Heimatmuseum, Budaörs,
Budaörser Heimatmuseum, Bretzfeld,
János Frank, Budaörs und
Norbert Riedl, Neuhausen bei Stuttgart

Auf dem Schutzumschlag sind Bilder
von Dr. Rudolf Hartmann zu sehen.

Umbruch und Druckvorbereitung: Helvetica Stúdió

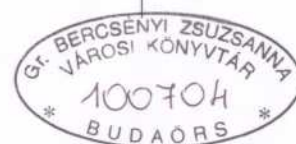
ISBN 978-963-06-2757-3

Herausgeber:
Deutsche Selbstverwaltung Wudersch
Verantwortlicher Herausgeber:
Imre Ritter, Stellvertretender Vorsitzender

Förderer:
Selbstverwaltung der Stadt Budaörs,
Deutsche Selbstverwaltung Wudersch,
Verband der Deutschen Selbstverwaltungen
in Nordungarn e. V.,
Gemeinnützige Stiftung für Nationale und
Ethnische Minderheiten Ungarns,
Dr. Franz Riedl Heimatmuseum,
Deutsche Selbstverwaltung Komitat Pesth,
Heimatverein Wudersch/Budaörs

Mitwirkung: Josef Grosz, Stuttgart
Sieghilde Riedl, Neuhausen

Budaörs 2008

Szülőföldünk Budaörs

A mai Budaörs

Kedves Olvasó!

A ki abban a reményben veszi kezébe ezt a könyvet, hogy hiteles helytörténeti ismeretekhez juthat belőle, nem fog csalódní. A könyv azonban sokkal többet nyújt, mint a valóság, a tények ismertetése. Ez a kötet a szülőföld iránti hűség dokumentuma is. Azoknak az embereknek a hűségéé, akiket 60 évvel ezelőtt elűztek hazájukból, településükről, otthonaikból. Elhagyták Budaörsöt, szívükben mégis megőrizték azt. Bár a haza nem volt hű hozzájuk, ők lélekben elválaszthatatlanok maradtak szülőföldjüktől.

A német ajkú lakosság erőszakos kitelepítése után 6 évvel jelent meg e könyv először. Akik összeadták a kiadvány anyagát, távol éltek már egykori otthonuktól, mégis úgy emlékeztek korábbi életükre, mintha minden csak „tegnap” történt volna.

Egy közösség élete, szokásai, ünnepei s mindaz, ami mindennapjaiknak része, nem tűnhet, nem tűnik el nyomtalanul. Mindez bennük él, bármi is történjék, akárhogy is alakuljon a történelem. Az emberek egyénenként, s közösségként is őrzik emlékeiket.

Ötven év telt el az első kiadás óta. E könyv mégis élő, eleven és aktuális. Hogyan lehetséges ez?

A válasz egyszerű. Bár a törés hatalmas volt, a veszteség óriási, az elűzöttek s az itthonmaradottak azóta is őrzik hagyományait, ragaszkodnak kultúrájukhoz, múltjukhoz.

A jelentősebb ünnepeken sokszor kerül elő a jellegzetes népviselet is.

Ez az igazi hűség. Hűség önmagukhoz, a tradíciókhoz s a településhez, ahol születtek.

Ezen értékek ápolása azonban nem csupán nemzetiségi vagy kisebbségi feladat. A város helytörténeti értékeinek megőrzése az egész település kötelezettsége. Budaörs Város Önkormányzata erkölcsileg és anyagilag egyaránt kiemelten támogatja a német nemzetiség új kezdeményezéseit, hagyományaik megőrzését és felelevenítését.

Mindez egyben a város eredendő érdeke is, hiszen az Ó-temető sírjai, a Heimatmuseum s valamennyi megújult emlékhely gazdagítják, színesítik a várost, s nem csak az itt élőknek, de az idelátogatóknak is sok érdekességet és tanulságot tartogatnak.

A Budaörsi Passió pedig igazi kulturális unikum.

Hasonlóan ehhez a kiadványhoz, melyben megelevenedik a település 60 évvel ezelőtti történelme.

Kellemes olvasást, izgalmas időutazást kívánok minden kedves olvasónak.

Wittinghoff Tamás

Liebe Leser,

Wer dieses Buch in der Hoffnung in die Hände nimmt, um authentische heimatliche Kenntnisse zu erwerben, wird es nicht bereuen. Das Buch bietet aber viel mehr, als nur die Darstellung der Wirklichkeit und der Tatsachen. Dieser Band ist auch ein Dokument der Heimatbezogenheit, der Treue der Menschen, die vor 60 Jahren aus ihrer Heimat, aus ihrem Wohnort, von ihrem Zuhause vertrieben worden sind. Sie haben Budaörs verlassen, aber in ihren Herzen haben sie es bewahrt. In der Erinnerung an ihre Heimat konnte sie nichts von ihrem Vaterland trennen.

Dieses Buch ist erstmals im Jahre 1952 nach der gewaltsamen Vertreibung der Ungarndeutschen erschienen. Die den Stoff dieser Ausgabe zusammengestellt haben, waren fern von ihrer Heimat, haben sich aber an ihr früheres Leben so erinnert, als wäre alles gestern gewesen.

Die Bräuche, die Feste einer Gemeinde und alles, was zu ihrem tagtäglichen Leben gehört, kann spurlos nicht verschwinden. Alles lebt tief in ihnen, egal was geschieht und wie sich die Geschichte verändert. Die Menschen bewahren ihre Erinnerungen.

Mehr als 50 Jahre sind seit der ersten Ausgabe vergangen. Dieses Buch ist dennoch lebendig und aktuell.

Wie ist das möglich?

Die Antwort ist einfach. Obwohl der Bruch gewaltig war, bewahren die Vertriebenen und die zu Hause Gebliebenen immer noch ihre Traditionen, sie halten an ihrer Kultur, an ihrer Vergangenheit fest.

An den bedeutenden Festen erscheint die charakteristische Volkstracht.

Das ist wirkliche Treue. Treue zu ihnen selbst, zu den Traditionen und zur Gemeinschaft, in der sie geboren sind.

Diese Werte zu pflegen ist aber nicht nur die Aufgabe der Minderheit oder Nationalität. Das Bewahren der heimatlichen Werte ist die Verpflichtung der ganzen Siedlung. Die Selbstverwaltung der Stadt Budaörs unterstützt moralisch und auch finanziell die neuen Initiativen der deutschen Nationalität, das Bewahren und Fortsetzen ihrer Traditionen.

Das alles steht auch im Interesse der Stadt, weil die Gräber des Alten Friedhofs, das Heimatmuseum und die erneuerten Gedenkstätten die Stadt nicht nur bereichern und farbenfroh machen, sondern auch für die Einwohner und für die Besucher interessant und aufschlussreich sind.

Die Budaörser Passionsspiele sind außerdem eine kulturelle Besonderheit.

Wie auch diese Ausgabe, in der die Geschichte der Siedlung vor 60 Jahren wachgerufen wird.

Ich wünsche eine angenehme Lektüre und eine spannende Zeitreise für alle interessierten Leser.

Tamás Wittinghoff

Heimatbuch. Csak egy rövid szó, mely a hazájukból elűzött és az itthon maradt budaörsiek számára egyaránt, sokáig szinte elérhetetlen kincset jelentett. A Dr. Riedl Ferenc által 1952-ben Németországban kiadott „Budaörser Heimatbuch” című könyv Budaörs német nemzetiségű, magyar állampolgárságú lakosságának második világháború előtti életét mutatja be. Német nyelven jelent meg akkor, és napjainkra valószínűleg már csak néhány példánya maradt fenn. Ez a körülmény és a könyv iránti nagy érdeklődés készítetett minket a mű újbóli kiadására.

Kezdetől fogva kézenfekvő volt számunkra, hogy a könyvet kétnyelvű változatban adjuk ki. Azért jelenik meg magyarul is, hogy Budaörsön és szerte az országban azon érdeklődők is megismerhessék, akik nem beszélnek, illetve olvasnak németül.

Az eredeti könyvet kibővítettük: a „Kiegészítés” naprakészen szemlélteti az ó- és újhazában élő budaörsiek összetartozását, egyben kulturális hidat emel a Magyarországon és a Németországban élő budaörsiek közé. A könyvnek ez a része leírja a budaörsiek életének és munkájának eseményeit az „új” hazában, a kiűzetés után.

Végül egy harmadik részt is hozzáfűztünk „Budaörs ma” címmel, melyben színes képek segítségével mutatjuk be a régi hagyományok megtartását, újraélesztését és megújítását. Erről tanúskodnak például a kulturális és egyházi rendezvények, a Kálváriadomb helyreállítása és a kőhegyi Mária-kápolna újbóli felépítése. Mindez természetesen csak az elűzött és az itt maradt, valamint az újonnan érkezett budaörsiek összefogásával valósulhatott meg. Ezek a vívmányok a város életének meghatározó részévé váltak.

„Tíz évvel ezelőtt szerettünk volna Magyarországon egy Budaörsről szóló könyvet kiadni. Tervünket a háború miatt nem tudtuk megvalósítani.” – írta 1952 karácsonyán Dr. Riedl Ferenc a „Budaörser Heimatbuch” előszavában. A magyarországi németek 1946–47-es önkényes elűzése után Dr. Riedl Németországban már történelmet írt: a magyarországi németek történetéről, gazdag kultúrájáról, népszokásairól, munka- és ünnepnapjairól.

Az 1952 óta eltelt több mint fél évszázad után újra kiadott és tartalmilag kibővített kétnyelvű kiadvánnyal mi is – a szerző eredeti szándékának megfelelően, – érdeklődést és rokonszenvet szeretnénk ébreszteni minden olvasóban. Büszkén emlékeztetünk német nemzetiségünk sokszínű kultúrájára, a budaörsi német népszokások szinte kimeríthetetlen gazdagságára, elődeink történelmi teljesítményére.

A „Budaörser Heimatbuch” újbóli kiadásában közreműködő népes csapatból név szerint is köszönetemet fejezem ki az újrakiadást kezdeményező Frank Jánosnak és családjának a fordítási, szerkesztési és nyomdai munkákért. Külön hálával tartozom Norbert Riedl barátomnak, aki az új könyv koncepcióját kidolgozta, a „Kiegészítés” képi és írott anyagait összeállította, a német szöveget lektorálta és megszerkesztette. Édesapjához, Dr. Riedl Ferenchez méltó fáradhatatlansággal, alaposággal és igényességgel a bővített újrakiadást előkészítő csapat mozgatórugója volt.

Mindannyiunk közös célja és reménye, hogy a „Szülőföldünk Budaörs” minden mai budaörsi polgár számára átfogó ismereteket közvetít a „régiből”, elmélyítve ezzel az előző generációk iránti értékítéletüket. Jó lenne, ha együttműködésünk és összefogásunk hozzájárulna ahhoz, hogy az egykori Budaörs varázsa ne csak gondolatainkban és emlékeinkben időzzön közöttünk, hanem – ahogy azt a könyv harmadik része is szemlélteti – a jövőben mindennapjainknak, életünknek is szerves részévé váljon.

Budaörs, 2008 márciusában

Ritter Imre
a Budaörsi Német Nemzetiségi Önkormányzat
elnökhelyettese

Heimatbuch. Nur ein kurzes Wort, das jedoch lange Zeit, den aus ihrer Heimat vertriebenen Budaörsern und ebenso den in der Heimat Verbliebenen einen fast unerreichbaren Schatz bedeutet hat. Das von Dr. Franz Riedl im Jahre 1952 in Deutschland herausgegebene Budaörser Heimatbuch beschreibt das Leben der Budaörser Menschen mit deutscher Nationalität und ungarischer Staatsbürgerschaft vor dem 2. Weltkrieg. Das Buch ist in deutscher Sprache erschienen und ist heute wahrscheinlich nur noch in wenigen Exemplaren vorhanden. Dieser Umstand und die große Nachfrage nach diesem Buch bewog uns zu einer Neuauflage.

Schon von Anfang an war es für uns klar, dass wir das Buch zweisprachig herausbringen werden. Es erscheint deshalb auch in ungarischer Sprache, damit auch alle Budaörser, die nicht deutsch sprechen und lesen können, und auch landesweit viele interessierte Leser den Inhalt des Buches kennenlernen können. Wir haben das Buch mit einer „Ergänzung” erweitert. Diese „Ergänzung” dokumentiert in aktueller Weise die Verbundenheit der Budaörser in der alten und neuen Heimat und bildet eine „Kulturbrücke” zwischen den Budaörsern in Ungarn und Deutschland. Dieser Teil des Buches beschreibt somit auch die Ereignisse aus dem Leben und Wirken der Budaörser nach der Vertreibung in der „neuen” Heimat. Schließlich wurde das Buch auch noch mit dem dritten Teil, mit der Überschrift „Budaörs heute” bereichert. In diesem Teil werden in bunten Bildern die Beibehaltung, Wiederbelebung und sogar die Neugestaltung alter Traditionen gezeigt. Dies bezeugen z.B. die kulturellen und kirchlichen Veranstaltungen, die Neugestaltung des Kalvarienberges und die Neuerrichtung der Marienkapelle auf dem Steinberg. Das konnte natürlich nur durch das Zusammenwirken mit den Vertriebenen und Verbliebenen und mit den neuen Bewohnern von Budaörs erreicht werden. Diese Errungenschaften sind zu einem bestimmenden Teil des Lebens der Stadt Budaörs geworden.

„Vor zehn Jahren wollten wir in Ungarn ein Budaörser Heimatbuch herausgeben. Wegen des Krieges konnten wir damals den Plan nicht ausführen.” – so schrieb damals Dr. Franz Riedl zu Weihnachten 1952 im Vorwort seines Budaörser Heimatbuches. Nach der willkürlich erfolgten Vertreibung der Deutschen aus Ungarn in den Jahren 1946–47 hat Dr. Riedl in Deutschland schon Geschichte geschrieben; Geschichte über die reiche Kultur, die Volksbräuche, die Arbeits- und Festtage des ungarländischen Deutschtums.

Mit diesem nach mehr als einem halben Jahrhundert nach 1952 neu erscheinenden, inhaltlich erweiterten und zweisprachigen Buch möchten wir ganz im ursprünglichen Sinne des Verfassers bei allen Lesern Interesse und Sympathie wecken. Wir wollen alle stolz an die reiche Kultur der deutschen Nationalität, an den fast erschöpflichen Reichtum der Budaörser deutschen Traditionen und an die historischen Leistungen unserer Vorfahren erinnern.

Aus den Mitwirkenden der Arbeitsgruppe bei der Neuauflage des neuen Heimatbuches möchte ich mich hier namentlich bei Johann Frank, dem Initiator der Neuerscheinung des Heimatbuches, und seiner Familie für die Übersetzungen, die Redaktion und die Drucklegung bedanken.

Besonderen Dank sage ich hiermit meinem Freund Norbert Riedl, der das Konzept der Neuausgabe erarbeitet, das Bild- und Schriftmaterial für den Teil „Ergänzung” zusammengetragen, den deutschen Text lektoriert und redigiert hat. Mit der seinem Vater, Dr. Franz Riedl eigenen Unermüdlichkeit, Gründlichkeit und hohem Anspruch auf aussagekräftige Beschreibung ist er zum Motor der Neuausgabe durchführenden Arbeitsgruppe geworden.

Es ist unser Ziel und wir haben die feste Hoffnung, dass wir mit dem neuen Budaörser Heimatbuch allen heutigen Budaörsern eine umfassende Information und Kenntnisse über das „alte Budaörs” vermitteln und somit die Wertschätzung an die vorherigen Generationen vertiefen können. Die Zusammenarbeit und der Zusammenhalt möge dazu beitragen, dass der Zauber unseres ehemaligen Budaörs nicht nur in Gedanken und Erinnerungen unter uns weile, sondern – wie es im dritten Teil des Buches zum Ausdruck kommt – zum festen Bestandteil unseres Alltags und des zukünftigen Lebens werde.

Budaörs, im März 2008

Emmerich Ritter
Stellvertretender Vorsitzender
der Deutschen Nationalitäten-Selbstverwaltung von Wudersch

Tartalom/Inhalt

Dr. Riedl Ferenc életrajza (Norbert Riedl, ford.: Bajor Beáta).....	12
Biographie von Dr. Franz Riedl aus Budaörs (Norbert Riedl).....	13
Dr. Riedl Ferenc életéről és munkásságáról (Norbert Riedl, ford.: Bajor Beáta).....	16
Über das Leben und Wirken von Dr. Franz Riedl (Norbert Riedl).....	17
Dr. Riedl Ferenc érdemei fűvészenék területén (Norbert Riedl, ford.: Krix György).....	20
Dr. Franz Riedl um unsere Blasmusik verdient (Norbert Riedl).....	21
Budaörser Heimatlied (Dr. Riedl Ferenc–Herzog Szilvester).....	26
SZÜLŐFÖLDÜNK BUDAÖRS	27
Előszó.....	31
Budaörs község története.....	33
Nyelv, származás és a családnévek.....	47
Templom, iskola és kápolnák.....	52
Hajdanában.....	57
Wendler Ferenc és Mária-kápolnája a Kőhegyen.....	58
Húsvéti harangok – szülőföldünk harangjai.....	67
Harangjaink.....	69
Úrnapja otthon.....	71
A „magyar Oberammergau”.....	77
Felejthetetlen – Budaörs és budaörsiek.....	81
Heißenberger Richard tiszteletes úr negyvenéves lelkészjubiléuma.....	82
Végy magadnak szenteltvizet!.....	83
A tizenégy segítőszent.....	84
A nagymama meséje a rozmaringról.....	85
Clementis László.....	87
Budaörs községi életének száz éve.....	89
Hazatérés egy idegen világba.....	92
Az egészségügy községünkben.....	97
A termőföldünkről.....	99
Az őszibarack-paradicsom.....	101
A szüreten.....	103
A budaörsi bor-, szőlő-, és őszibarack-termesztés kialakulása és fejlődése.....	107
A szőlőszobában.....	109
Dúlőneveink – a budaörsi kultúrmunka tanúi.....	111
A budaörsi jószágtartásról.....	113
Az iparosok.....	114
Pályaválasztás otthon és itt.....	118
A községi előljáróság.....	119
Kukoricafosztás, disznóvágás, tollfosztás.....	120
Mit főztek már megint ma?.....	123
Búcsú nincs mindennap, és farsang is csak egyszer egy évben!.....	125
A becses nap.....	131
A „Hutschapingl”.....	132
Otthon történt viccek, tréfás esetek.....	133
Az a régi, szép legényélet!.....	138
Sportolóink.....	140
Az előzőtt budaörsiek elhelyezése Württemberg és Baden helységeiben.....	142

Irodalom.....	143
A képek forrása.....	145
Utószó (Klaus J. Loderer, ford.: Jaszmann Gabi).....	148
Nachwort (Klaus J. Loderer).....	149
BUDAÖRSER HEIMATBUCH (saját oldalszámzással és tartalomjegyzékkel 210 oldal).....	151
KIEGÉSZÍTÉS/ERGÄNZUNG	153
A budaörsi szülőföld-film keletkezéséről (Norbert Riedl, ford.: Krix György).....	154
Über die Entstehung des Budaörser Heimatfilmes (Norbert Riedl).....	155
Az „Egyházi ünnepek Magyarországon” (Kirchenfeste in Ungarn) című filmet bemutatták a Budapesti Nemzetközi Ökumenikus Filmünnepen (Dr. Kovács József László).....	156
Der Film „Kirchenfeste in Ungarn” im Oktober 2002 wurde bei den Internationalen Ökumenischen Filmfesttagen in Budapest aufgeführt (Dr. Kovács József László, ford.: Radnai-Ortner Erika).....	157
Budaörsi Heimatmuseum testvérvárosunkban, Bretzfelddben (Matthias Schmidt, ford.: Krix György).....	160
Budaörser Heimatmuseum in der Partnergemeinde Bretzfeld (Matthias Schmidt).....	161
Hogyan lett a Tájházból Franz Riedl Heimatmuseum? (Egy budaörsi névadás története) (Dr. Kovács József László).....	164
Wie aus dem Ortskundemuseum das „Franz Riedl Heimatmuseum” wurde. Geschichte einer Budaörser Namensgebung (Dr. Kovács József László, ford.: Radnai-Ortner Erika).....	165
Az úrnapi körmenet a régi Budaörsön (Hans Prach, ford.: Krix György).....	168
Die Fronleichnamspzession im alten Wudersch (Hans Prach).....	169
Az „Eller kötőnő” (Norbert Riedl, ford.: Krix György).....	172
Die „Eller Strickerin” (Norbert Riedl).....	173
10 éves a Bretzfeld–Budaörs testvérvárosi kapcsolat (Matthias Schmidt, ford.: Gajdos-Frank Katalin).....	174
10 Jahre Partnerschaft Bretzfeld–Budaörs (Matthias Schmidt).....	175
A 47. ünnepi budaörsi „Kiritog” az új hazában 2003-ban (Norbert Riedl, ford.: Gajdos-Frank Katalin).....	176
Festlicher 47. Budaörser „Kiritog” in der neuen Heimat im Jahre 2003 (Norbert Riedl).....	177
Megemlékezés a kitelepítés 60. évfordulójáról budaörsi búcsún Bretzfelddben (Bajor Beáta).....	180
Wuderscher Kiritog in Bretzfeld mit Gedenkstunde 60 Jahre Vertreibung (Bajor Beáta).....	181
A MAI BUDAÖRS / BUDAÖRS HEUTE (Frank János).....	185

Dr. Riedl Ferenc életrajza

Dr. Riedl Ferenc 1910. augusztus 17-én született Budaörsön *Andreas Riedl* és *Maria Riedl* (szül. *Michelberger*) hetedik és egyben legfiatalabb gyermekeként. Az apa bor- és őszibaracktermelő volt.

Iskolai tanulmányait a budaörsi Római Katolikus Népiskola 1–4 osztályában német és magyar nyelven kezdte, majd a budapesti Mátyás Király Gimnáziumban folytatta 1920–28-ig, ahol kitűnően érettségizett.

Egyetemi tanulmányait 1928-tól 1930-ig a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem nyelvészettudományi karának német és francia szakán kezdte, ahol 1930-ban sikeresen alapvizsgát tett.

1930-tól 1931-ig: egy-egy szemesztert végzett a párizsi Sorbonne-on, Bonn és München egyetemén. Egyidejűleg rövid tanulmányi tartózkodás Lüttichben és Brüsszelben.

1931-től 1932-ig folytatta tanulmányait, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen államvizsgázott. Kiváló teljesítményéért a dékán penzjutalomban részesítette.

1933-ban sikeres pedagógiai képesítő vizsgát tett a

Budapesti Gyakorlógimnáziumban. Doktori disszertációjának témája „A budaörsi német (középbajor) nyelvjárás alaktana”, németül: „*Formenlehre der deutschen/mittelbayrischen Mundart von Budaörs*”.

1934-ben első gimnáziumi tanári állása a budapesti Werbőczy Gimnáziumban (ma Petőfi Sándor Gimnázium).

Még ebben az évben feleségül veszi *Hess Terézt*, aki a

magyarországi németiség körében jól ismert Hess zenészcsaládból származott. A házasságból két fiú született, *Norbert* és *Josef-Franz*.

1934-től 1935-ig második gimnáziumi állása a budapesti Zrínyi Gimnáziumban.

1935–36-ban a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület kulturális titkárává nevezik ki. Itt is – mint 1928 óta – aktív résztvevője a német kulturális mozgalomnak Magyarországon.

A budapesti Német Főiskolások Szövetségének (SUEVIA) tagja lesz (Bundesbruder). A SUEVIA kapcsán – már 1928-tól – személyes ismeretség *Prof. Dr. Jakob Bleyerrel*, aki az egyetemen professzora volt, és akinek később követője és munkatársa lett.

Post-Pilis-Felső-Kiskun vármegye.

Születési anyakönyvi kivonat.

Folyószám	A bejegyzés ideje (év, hó, nap)	A születés ideje (év, hó, nap)	A gyermek utóneve, neme, vallása	A szülők		A születés helye, ha a születés nem az anya lakóhelyén történt	Általános megjegyzések. Általánosok.
				apáról és utóneve, állása (foglalkozása), lakóhelye	vallás, életkora		
178	1910 aug. 21.	1910. szeptember 17. Budaörs 387. l.	Ferenc fiú n. kath.	Riedl András földm. Budaörs 387. l.	2. k. kath. 41	Riedl András s.k. hajléktalan Budaörs s.k. akta.	

Utólagos bejegyzések. — Kiegészítések.

806/330 k. a. bélyegmentes és díjmentes.

Bizonyítom, hogy ez a kivonat a Budaörs anyakönyvi kerület anyakönyvével megegyezik.

Budaörs, 1930. február 10. *Jensen*

11. r. sz.

15. sz. minta az A. E. 115. példán. 10 darab 400. sz. 12. 1928.

Születési anyakönyvi kivonat / Geburtsurkunde von Dr. Franz Riedl

Biographie von Dr. Franz Riedl aus Budaörs

Dr. Franz Riedl wurde als 7. und jüngstes Kind des Wein- und Pfirsichbauers *Andreas Riedl* und seiner Ehefrau *Maria Riedl geb. Michelberger* am 17. August 1910 in Budaörs geboren.

Seine schulische Laufbahn und Ausbildung von der Grundschule bis zum Absolutorium an der Universität waren wie folgt:

Volksschulbesuch: Klasse 1-4 in der röm. kath. Gemeinde-Volksschule von Budaörs in deutscher und ungarischer Unterrichtssprache.

Realgymnasium: von 1920 bis 1928 mit abschließendem Abitur am Budapester „König-Matthias“ Gymnasium mit der Abschlussnote „sehr gut“.

Hochschulstudium: von 1928-1930 Phil. Fakultät der Péter Pázmány Universität in Budapest.

Fachrichtung: deutsche und französische Sprache und Literatur, 1930: Grundprüfung.

Von 1930-1931: je ein Semester an der Universität Bonn am Rhein, an der Sorbonne in Paris und an der Universität in München. Zwischenzeitlich folgten kurze Studienaufenthalte in Lüttich und Brüssel.

Von 1931-1932 Studien wieder an der Königl. Ungarischen Wissenschaftsuniversität Péter Pázmány in Budapest: „Fachprüfung“, d.h. Staatsexamen. Wegen seiner vorzüglichen Leistungen (Noten) erhielt er vom Dekanat einen Geldpreis.

Im Jahre 1933 Übergangsgymnasium Budapest mit abschließender Pädagogik-Prüfung.

Doktorrigorosum: Thema der Dissertation „A budaörsi német (középbajor) nyelvjárás alaktana“, zu deutsch: „*Formenlehre der deutschen (mittelbayrischen) Mundart von Budaörs*“.

Im Jahre 1934 erste Anstellung als Gymnasialprofessor am Budapester Werbőczy Gymnasium.

Im gleichen Jahr heiratete er *Theresia Hess*. Sie stammt aus der in ungarndeutschen Kreisen allbekannten Musikerfamilie Hess.

Aus der Ehe entstammen zwei Söhne, nämlich *Norbert* und *Josef-Franz*.

1934-1935 zweite Anstellung an einem Gymnasium, und zwar am Zrínyi Gymnasium in Budapest.

1935-1936 Berufung zum Kultursekretär im Ungarländischen Deutschen Volksbildungsverein. Hier – wie seit 1928 schon – aktive Mitarbeit in der deutschen Kulturbewegung in Ungarn.

Er wurde „Bundesbruder“ in der Vereinigung Deutscher Hochschul学生 SUEVIA in Budapest.

A kép jobb oldalán elől álló kis „Franci” (a későbbi Dr. Riedl) fontos lelki támasza volt az édesanyja, akinek a segítségével és saját tudásával ki tudott emelkedni az egyszerű paraszti családból

Dem auf dem Bild rechts vorne stehenden kleinen „Franzi” (später Dr. Riedl) war seine Mutter eine seelische Stütze, mit deren Hilfe und seinem Streben er sich aus der einfachen Bauernfamilie erfolgreich entwickeln konnte

Durch die SUEVIA – bereits seit 1928 – persönliche Bekanntschaft mit *Prof. Dr. Jakob Bleyer*, der sein Professor an der Universität war und dessen Anhänger und Mitarbeiter er geworden war.

Vom 10. November 1936 bis zum 31. August 1941 war er in seinem Beruf am Königl. Kath. Gymnasium in Nyíregyháza (Birkenkirchen, Ostungarn) tätig. Es hieß damals, dass er seitens des Ungarischen Kulturministeriums wegen seines aktiven Einsatzes in der Volkstumsbewegung der deutschen völkischen Minorität in Ungarn nach Nyíregyháza „verbannt“ worden sei.

Es war aber sicherlich keine „Verbannung“, denn in Nyíregyháza hat er viele gute Freunde gewonnen.

Vom 01. September 1941 bis zum 01. September 1944 arbeitete er als Gymnasiallehrer und stellv. Direktor am *Jakob Bleyer-Gymnasium* in Budapest.

Im September 1944 wurde er Direktor der von ihm gegründeten Bürgerschule in Ödenburg.

J e g y z ő k ö n y v

készült Nyiregyházán, 1939. évi július hó 12-én, a nyiregyházi kir. kat. gimnázium igazgatói hivatalában, dr. Riedl Ferenc rendes tanár hivatali eskütételéről.

Jelené vannak:

Mészáros Mihály igazgató-helyettes, esküvevő, dr. Riedl Ferenc r. tanár esküvevő, a tanári testület részéről: Bellovics Imre h. tanár.

1. Dr. Riedl Ferenc az 1939. június hó 28-án 47.773/1939.V.1. szám alatt kelt rendelettel kinevezett rendes tanár az igazgató-helyettes kezébe a következő hivatali esküt teszi le:

"Én dr. Riedl Ferenc esküszöm a mindentudó és mindenható Istenre, hogy Magyarországhoz, annak alkotmányához és Magyarország Kormányzójához hű leszek, Magyarország törvényeit és törvényes szokásait, valamint az alkotmányos kormány rendeleteit megtartom, hivatali előljáráimnak engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm, és hivatali kötelességeimet pontosan és lelkiismeretesen teljesítem. Isten engem úgy segítse!"

2. Az igazgató-helyettes buzdító szavakat intéz az esküt tett tanárhoz és az eljárást befejezi. A jelen voltak a négy eredeti példányban készült jegyzőkönyvet aláírják.

Mészáros Mihály
igazgató-helyettes, esküvevő.

S. Riedl Ferenc
r. tanár, esküvevő.

Bellovics Imre
jegyző.

7605. /1938-9. szám.

Jóváhagyom:

Debrecen, 1939. júli. 17.

János Dulla
tanter. kir. főigazgató. h.

Bis Ende April 1945 unterrichtete er in Langenau und Thammühl am See bei Böhmisches Leipa (damals Sudetenland).

Nach abenteuerlicher Flucht kam die Familie Riedl Anfang Mai 1945 nach Zell am See und erlebte dort den Einmarsch der Amerikaner. Von dort ging es dann weiter nach Taxenbach und Weissbach bei Lofer (Österreich).

Am 15. 10. 1945 ist Dr. Franz Riedl von der US Militärregierung in Esslingen als Lehrkraft „genehmigt“ worden.

Ab 01. 11. 1945 war er mit einem neuphilologischen Lehrauftrag am Georgii-Gymnasium in Esslingen tätig. Die Familie Riedl fand in Neuhausen auf den Fildern in Baden-Württemberg eine neue Heimat.

Dr. Franz Riedl war in Neuhausen langjähriges Mitglied im Gemeinderat und 1. Vorsitzender des Fußballvereins FV Sportfreunde Neuhausen/F.

In Ungarn war sein letzter Dienstgrad: ordentlicher Gymnasialprofessor, was in Deutschland dem Studienrat entspricht.

In den Jahren 1946/47 nach Gründung der

Caritas-Flüchtlingshilfe durch seinen Freund Dr. Ludwig Leber arbeitete er an seiner Seite als Mann der ersten Stunde. Seit Gründung der Ungarndeutschen Landsmannschaft, jetzt Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn, war er Vorstandsmitglied und als Kulturreferent tätig. Auch war er Patenschaftsratsmitglied in der Patenschaft der Stadt Gerlingen über die Ungarndeutsche Landsmannschaft in Baden-Württemberg. Der Beschluss dieser Patenschaft erfolgte am 02. Juni 1969.

Neben vielen anderen Ämtern war er auch Patenschaftsrat der Donauschwäbischen Landsmannschaft Sindelfingen, sowie Vorstandsmitglied des „Gerhard-Werks“.

Seine Tätigkeit als Oberstudienrat am Georgii-Gymnasium in Esslingen endete im Jahre 1972 mit seiner Pensionierung.

Besonders zu würdigen ist seine Arbeit in unzähligen Stunden für das Budaörser Heimatkomitee und für die Budaörser Gemeinschaft. Wie er all' dies neben seinem Beruf als Oberstudienrat bewältigen konnte, bleibt sein Geheimnis und ist bewundernswert.

All'die von ihm verfassten Werke wie Erzählun-

Der Oberbürgermeister
der Stadt Eßlingen am Neckar

Eßlingen, den 6. Februar 1946.

Der Beigeordnete für Schulsachen
Fernsprecher 17856

B e s c h e i n i g u n g .

Herr Dr. Franz R i e d l ist von der US Militärregierung Eßlingen am 15.10.1945 als Lehrkraft genehmigt worden.

Seit 1.11.1945 ist er mit einem neuphilologischen Lehrauftrag an der Georgii-Oberschule Eßlingen tätig.

Der Beigeordnete für Schulsachen:

Der Beigeordnete für Schulsachen
Fernsprecher 17856

3000 B. 45. 010174

Esslingen város főpolgármestere által 1946. 02. 06-án kiállított tanúsítványa Dr. Riedl 1945. 11. 01. óta a Georgii Gimnázium (Esslingen/Neckar) újfilológiai tanári megbízatásáról
Bescheinigung des Oberbürgermeisters der Stadt Esslingen für Dr. Riedl

1936. november 10-től 1941. augusztus 31-ig a nyíregyházi Királyi Katolikus Gimnáziumban tanított. Akkoriban úgy tartották, hogy a Magyar Kultuszminisztérium által, a magyarországi német kisebbségért végzett aktív tevékenysége miatt lett Nyíregyházára „számúzve”. Természetesen ez nem „számúzetés” volt, hiszen Nyíregyházán sok jó barátra talált.

1941. szeptember 1-től 1944. szeptember 1-ig a budapesti Jakob Bleyer Gimnáziumban volt gimnáziumi tanár és igazgatóhelyettes.

1944 szeptemberében az általa alapított polgári iskolában lett igazgató Sopronban.

1945. április végéig a cseh Leipa melletti Langenau és Thammühl am See-nél (akkori Szudéta-vidéken) oktatott.

1945 májusában, kalandos menekülés után jutott el a Riedl család Zell am See-hez, ahol átérték az amerikaiak bevonulását. Innen az osztrák Taxenbachba és Weissbach bei Loferbe vezetett az útjuk.

1945. október 15-én az amerikai katonai kormány Esslingenben engedélyezte Riedl Ferenc tanári tevékenységét.

1945. november 1-től modern filológiai megbízásból tanított Esslingenben, a Georgii Gimnáziumban.

A Riedl család a filderni Neuhausenben, Baden-Württembergben új otthonra talált.

Dr. Riedl Ferenc Neuhausenben a községi tanácsnak sok évig tagja és az FV Sportfreunde Neuhausen/F. labdarúgó-egyesület elnöke volt.

1946/47-ben a Caritas-Flüchtlingshilfe (menekültügyi segélyszervezet) alapítása után – ez barátja, Dr. Ludwig Leber kezdeményezése volt – Riedl Ferenc az első perctől kezdve barátja oldalán tevékenykedett. Az Ungarndeutsche Landsmannschaft – ma Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn (Magyarországról kitelepített németek kulturális szervezete) – alapítása óta elnökségi tag és kulturális referens volt.

Különböző testvérvárosi kapcsolatok létrehozásában tevékenyen vett részt (Patenschaft der Stadt Gerlingen, Donauschwäbische Landsmannschaft Sindelfingen, „Gerhard-Werk” elnökségi tag).

A gimnáziumi tanári pályája az esslingeni Georgii Gimnáziumban 1972-ben nyugdíjazásával ért véget.

Úgy halt meg, ahogy élt, hőn szeretett budaörsi barátai körében. 1984. május 2-án Hassmersheimben, Anton bátyjának és felesége, Rosa aranylakodalmán, a „Szép emlékek” keringő táncolása közben.

Norbert Riedl

Dr. Riedl Ferenc életéről és munkásságáról

Dr. Riedl Ferenc kora ifjúságától kötődött a német nemzetiség történetéhez, kezdve a Dr. Jakob Bleyer vezette német kulturális mozgalommal.

Életét és munkásságát áthatotta a magyarországi németek himnuszának szellemisége: „Steh in deines Volkes Mitte, was sein Schicksal immer sei” (Maradj népeddel, bármi is legyen sorsa).

Munkájának sokoldalúsága tanárként, kutatóként és néprajzsként csak akkor érthető meg igazán, ha az ember ismeri a szülőföldjéhez, Budaörshez kötődő mélyes szeretetét.

Kitűnő példa: számára természetes volt, hogy doktori disszertációjának témájául „A budaörsi német (középbajor) nyelvjárás alakantát” választotta, ami természetesen magyarul jelent meg. Ez a nyelvtörténeti mű szorosan összefügg Budaörs betelepítésével. Ehhez a munkájához a szlovákiai Zichy-archívumban is kutatott.

Szívvel-lélekkel részt vett Budaörs minden kulturális eseményén. 12 évesen már hegedült az egyházi zenekarban.

A Budaörsi Passió – a „magyar Oberammergau” – német szövegeinek betanulásánál is nagy szerepet vállalt. Az ősbemutatóra 1933. június 11-én került sor a budaörsi Kőhegyen.

A Magyarországi Német Népművelődési Egyesület kulturális titkáraként először Dr. Riedl adott ki magyarországi német fúvószenekari műveket.

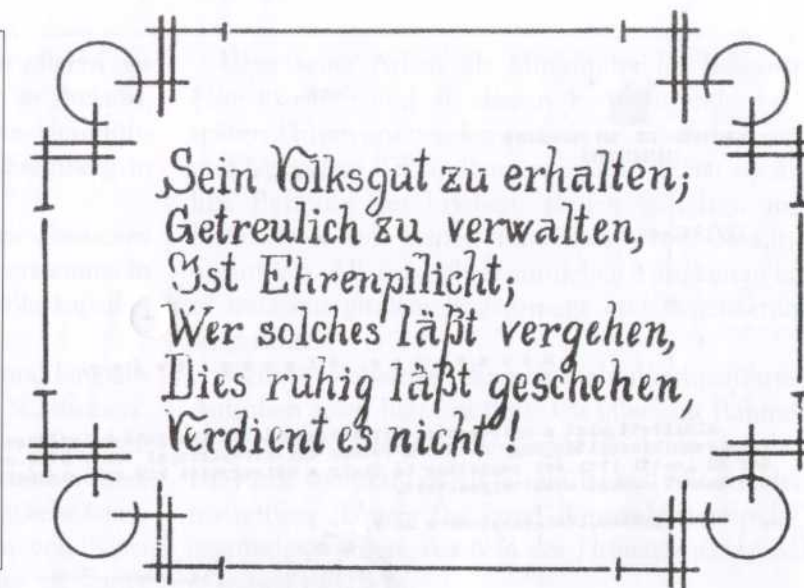
Lelkes sportoló volt, és hosszú évekig erősítette a Budaörs SC első számú futballcsapatát.

Erről e sorok írójának (aki akkor 5 éves volt) a következő történet jut eszébe: Ekkortájt a Riedl család Nyíregyházán élt. Ennek ellenére apám

„A magyarországi németiség a német népiség részét képezi és így minden, amit az elődök örökségként ráhagytak, tiszteletre méltó és Istennek tetsző; a múltja a magyar történelemnek része, és mint ilyen a Mindenható és hagyományok által megáldva. Ebben méltóság rejlik és ez küldetést jelent, mint bármi a szellem birodalmában és a népek életében.”

Bleyer Jakob

Népünk örökségét megőrizni,
hűen ápolni, gondozni,
becsület dolga;
Ne hagyd e kincset elveszni,
ne engedd dőrén tékoznai,
hogy méltó lehess a jussra!

DR. FRANZ RIEDL HITVALLÁSA – DER WAHLSPRUCH DR. FRANZ RIEDLS

gen, Romane und die kulturellen Beiträge in vielen Richtungen und in verschiedenen Publikationen können hier naturgemäß nicht aufgelistet werden.

Es sind nämlich über zweihundert Beiträge.

Er starb wie er lebte, nämlich inmitten seiner Bu-

daörser Landsleute. Es war am 02. Mai 1984 bei der Goldenen Hochzeit seines Bruders Anton und dessen Ehefrau Rosa in Hassmersheim. Beim Tanzen des Walzers „Schöne Erinnerungen” war es geschehen.

Norbert Riedl

Über das Leben und Wirken von Dr. Franz Riedl

Dr. Franz Riedl war seit seiner frühesten Jugend mit der Volkstumsarbeit verbunden gewesen, angefangen von der deutschen Kulturbewegung unter Prof. Dr. Jakob Bleyer.

Leben und Wirken von Dr. Franz Riedl waren geprägt vom Geist der Volkshymne der Deutschen in Ungarn: „Steh in deines Volkes Mitte, was sein Schicksal immer sei”.

Die Vielseitigkeit seines Einsatzes als Volksmann,

„Das ungarländische Deutschtum bildet ein Stück deutschen Volkstums und so ist alles, was es als solches an Vätergut mitbekommen hat, ehrwürdig und gottgewollt; seine Vergangenheit ist ein Stück ungarischer Geschichte und als solche von der Vorsehung und durch Tradition geweiht. Darin liegt Würde und das bedeutet Sendung wie irgendetwas im Reiche des Geistes und im Leben der Völker.”

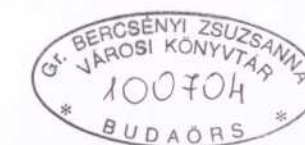
Jakob Bleyer

Schulmann, Forscher und Volkskundler kann nur ganz verstanden werden, wenn man weiß, wie groß seine Heimatliebe zu seinem Wudersch - Budaörs war.

Und bezeichnenderweise war es für ihn selbstverständlich, dass er das Dissertationsthema für seine Doktorarbeit die „Formenlehre der deutschen/mittelbayerischen Mundart von Budaörs” wählte! Seine Doktorarbeit erschien natürlich in ungarischer Sprache: „A budaörsi német (középbajor) nyelvjárás alakantata”.

Dieses sprachgeschichtliche Werk hängt wesentlich mit der Ansiedlungsgeschichte von Budaörs zusammen. Für seine Doktorarbeit forschte er auch im gräflichen Zichy-Archiv in der Slowakei.

Als Wudersch mit Leib und Seele nahm er an allen kulturellen Belangen seiner Landsleute aktiv teil. So spielte er schon mit 12 Jahren im Kirchenorchester auf seiner Geige.

**NYÍREGYHÁZI KIR. KAT. GIMNÁZIUM
IGAZGATÓSÁGA**

Tárgy: _____
Vonatkozási szám: _____
Melléklet: _____

11/1941-42. szám.

H i v a t a l o s b i z o n y í t v á n y .

Alulírott, mint a nyíregyházi kir. kat. gimnázium igazgató-helyettese hivatalosan bizonyítom, hogy dr. Riedl Ferenc ekl. középiskolai tanár 1936. november hó 10-től 1941. évi augusztus hó 31-ig a nyíregyházi kir. kat. gimnáziumban tanári szolgálatot teljesített.

Nyíregyháza, 1941. szeptember hó 9.

Felmonia János
igazgató-helyettes.

117111

Hivatalos Bizonyítvány 1941-ből / Offizielle Bescheinigung aus dem Jahre 1941

néhányszor futballozott Budaörsön (180 km-re Nyíregyházától). Amikor egy alkalommal visszatért családjához, megmutatta a szándékosan sárosan hagyott cipőjét és annak talpára mutatva majdnem áhítattal suttozta: „A Wudeascha Eadn” (budaörsi föld) – ily nagy volt Budaörs iránt érzett hazaszeretete.

Irodalmi – részben filológiai –, tudományos és a kultúrát támogató munkássága határozta meg életét. Az „Unsere Post” – Magyarországról elűzött németeknek szóló újságban – és az „Unser Hauskalender” évente megjelenő kiadványában jelentek meg cikkei, rövid történetei, elbeszélései, sőt még versei is. Feltétlen említést érdemel a „Von Ungarn herüber, Ungarndeutsche Schicksale” (Magyarországról, Magyar-

országi német sorsok) kötetben található „Der rufende Reigen” (Hívó körtánc) címet viselő elbeszélése, Josef de Ponte illusztrációival, melyet Dr. Ludwig Lebernek ajánlott. Eselsbruder Felix című története is ebben a kötetben szerepel.

Elbeszéléseit és rövid történeteit „Franz Adelsberg” írói álnéven írta, valószínűleg a szomszédos Adlersberg-re (Sas-hegyre) utalva.

A sport iránti szeretete arra sarkallta, hogy egy saját sportrovatot szerkesszen az Unsere Postban *Jugend und Sport*, majd később *Sportmosaik* néven. Itt „Franz Schneidhammer” nevet használt, valószínűleg a budaörsi focisták csatakiáltása után: „Schneid hamma, a Kurasch hamma, lustig samma, Wuderscha samma!”

Egyik legszebb vallásos örökség, amit Dr. Riedl ránk hagyott az „Úrnapi és templomi énekek a Budai-hegyvidékről” című hanglez volt. A kiadásban közreműködött Andreas Bauer (a Budaörsi Heimatkomitee képviselőjében), Andreas Herwerth (Budaörsi Heimatblaskapelle – fúvószenekar), Hans Prach (felvétel) és Matthias Schmidt (szervező).

A Budaörsi Heimatkomitee egyik alapítójaként, ennek első elnökeként, majd később tiszte-

letbeli elnökeként vállalt munkásságáról külön értekezést lehetne írni. Számtalan tudósítást és beszámolót írt, sok beszédet tartott, és ünnepi összejövetelt szervezett bizottságbéli cimboráival. Tiszteletbeli feladatait mindig szívesen és elkötelezve teljesítette.

A Caritas-Flüchtlingshilfe (menekültügyi segélyszervezet) keretein belül Dr. Ludwig Leber irányítása alatt sok feladatot vállalt. Dr. Riedl 1949-ben az „Unsere Post” és az „Unser Hauskalender” alapításának is aktív részese volt, éppúgy, mint a származásihelynyilvántartás („Heimatortskartei”) létrehozásánál.

Rádiós munkája is figyelmet érdemel:

A Magyar Rádió német népi műsorai számára sok szöveget írt.

Er hatte auch regen Anteil beim Einstudieren des deutschen Textes an den Passionsspielen in Budaörs, dem „Ungarischen Oberammergau”. Die Uraufführung fand am 11. Juni 1933 auf dem Steinberg in Budaörs statt.

Als Kultursekretär im Ungarländischen Deutschen Volksbildungsverein brachte Dr. Riedl zum erstenmal in Druck Musikstücke ungarndeutscher Blaskapellen heraus.

Er war auch ein begeisterter Sportler und langjähriger Fußballer in der 1. Mannschaft des SC Budaörs.

Dabei fällt dem Schreiber dieser Zeilen (damals 5 Jahre alt) folgende Episode ein: Die Familie Riedl lebte damals in Nyíregyháza. Mein Vater spielte trotzdem einigemal in Budaörs (ca. 180 km von Nyíregyháza entfernt) Fußball. Als er wieder zu seiner Familie nach Nyíregyháza zurückkam, zeigte er mir seine absichtlich ungeputzten Fußballschuhe, deutete auf die Sohle und flüsterte fast andächtig: „A Wudeascha Eadn” (eine Wuderscher Erde) - so groß war seine Heimatliebe zu Budaörs.

Literarisches – zum Teil philologisch – wissenschaftliches Schaffen und kulturfördernde Leistungen prägten sein Leben. Dazu zählen Beiträge, Kurzgeschichten, Erzählungen und sogar Gedichte für „Unsere Post” – die Heimatzeitung der Deutschen aus Ungarn – und für „Unser Hauskalender”.

In diesem Zusammenhang erschienen in der Unsere-Post-Reihe:

„Der rufende Reigen” unter dem Titel „Von Ungarn herüber”; Untertitel: Ungarndeutsche Schicksale, illustriert von Josef de Ponte und Dr. Ludwig Leber gewidmet und seine Erzählung vom Eselsbruder Felix.

Seine Erzählungen und Kurzgeschichten schrieb er unter dem Decknamen „Franz Adelsberg”, wahrscheinlich als Reminiszenz an den benachbarten Adlersberg in Buda (Sas-hegy).

Seine Begeisterung für den Sport bewog ihn dazu, in der „Unsere Post” eine eigene Sportseite herauszubringen, nämlich „Jugend und Sport”, später „Sportmosaik”. Sein Deckname dabei war „Franz Schneidhammer”, sicherlich nach dem „Schlachtruf” der Budaörser Fußballer: „A Schneid hamma, a Kurasch hamma, lustig samma, Wuderscha samma!”

Wahrscheinlich das Schönste, was uns Dr. Riedl als religiöses Erbe hinterlassen hat, ist die Schallplatte: „Fronleichnams- und Kirchenlieder aus dem Ofner Bergland”. Es ist ein gemeinsames Werk der Landsleute Andreas Bauer (Budaörsi Heimatkomitee-Belange), Andreas Herwerth (Budaörsi Heimatblaskapelle), Hans Prach (Aufnahme) und Matthias Schmidt (Organisation).

Über seine Arbeit als Mitgründer im Budaörsi Heimatkomitee und als dessen 1. Vorsitzenden und später Ehrenvorsitzenden müsste man eine eigene und besondere Abhandlung verfassen. Er hat unzählige Berichte geschrieben, Reden gehalten und Heimatfeste mit seinen Kameraden vom Komitee organisiert. All’ diese ehrenamtlichen Tätigkeiten hat er stets mit großem Engagement und Begeisterung ausgeführt.

Weitere vielseitige ehrenamtlich durchgeführten Aufgaben seien hier erwähnt; vor allem im Rahmen der Caritas-Flüchtlingshilfe unter Dr. Ludwig Leber. Dr. Riedl war aktiv dabei, als im Jahre 1949 die Heimatzeitung „Unsere Post” und „Unser Hauskalender” gegründet wurden. Auch in der Heimatortskartei hat er mitgewirkt.

Auch seine Rundfunkarbeit soll hier gewürdigt werden:

Er schrieb für die volksdeutschen Sendungen des Ungarischen Rundfunks Budapest viele Manuskripte.

Im Jahre 1947 – am Heiligen Abend – brachte der Süddeutsche Rundfunk (SDR) eine einstündige volkstümliche Rundfunksendung über die aus Ungarn ausgewiesenen Deutschen. Die Regie dieser Sendung lag in den Händen des bekannten und beliebten Albert Hofele. Das Manuskript dazu schrieb natürlich Dr. Riedl.

Mit Radiomitarbeiter Gerd Angermann führte er ein Gespräch über das Ungarndeutschtum, das in der Reihe „Heimat im Herzen” vom Süddeutschen Rundfunk (SDR) ausgestrahlt wurde.

In einer weiteren Sendung des Süddeutschen Rundfunks über das Ofner Bergland, zusammengestellt von B. Ohsam, sprach Dr. Riedl den Programmteil über seine Heimatgemeinde Budaörs.

Für „Radio Freies Europa”, München, schrieb er vier Hörfolgen aus dem hiesigen Leben des Ungarndeutschtums.

Dr. Anton Tafferner aus München hat als Freund von Dr. Riedl in der Zeitschrift „Unsere Post” seine fachkundige Meinung über die Arbeit und das Wirken von Dr. Franz Riedl wie folgt beschrieben:

„Dr. Franz Riedl war nicht nur ein Lokalpatriot. Er hatte stets auch einen Blick fürs Ganze, für das ganze ungarländische Deutschtum und seine tausendjährige Geschichte. Mit zwei Monographien in Wort und Bild hat er seinen Namen in die Kulturgeschichte des ungarländischen Deutschtums eingetragen und darin verewigt. Im Jahre 1962 veröffentlichte er zusammen mit Stefan Steiner den Bildband:

„Die Ungarndeutschen. Weg einer Volksgruppe” und im Jahre 1965 den Bildband: „Budaörs. Perle des

Bauer András, Schmidt Mátyás, Dr. Riedl Ferenc és Prach János egy készülő, budaörsi témájú könyv képanyagát beszél meg 1984-ben.

Bildband Beschreibung im Jahre 1984. Von links: Andreas Bauer, Matthias Schmidt, Dr. Franz Riedl und Hans Prach

1947 szentestéjén a német SDR (Süddeutscher Rundfunk) egyórás népi műsort sugárzott a Magyarországról kitelepített németekről. A műsort az ismert és közkedvelt Albert Hofele szerkesztette, a műsor kéziratát természetesen Dr. Riedl írta.

Gerd Angermann rádiós munkatárssal beszélgetett a magyarországi németsegről, a „Heimat im Herzen” című sorozatban, amit szintén a Süddeutscher Rundfunk sugárzott. B. Ohsam által összeállított, a Budai-hegyvidékkel foglalkozó műsorban pedig Dr. Riedl szülőfalujáról, Budaörsről beszélt.

A müncheni Szabad Európa Rádió számára négyrészes műsort állított össze a magyarországi németiség életéről.

„Der Donauschwabe” újságban 1969. december 7-én megjelent cikk

Dr. Riedl Ferenc érdemei fúvószenénk területén

A Budapesten elrakott kottagyűjtemények ismét aktuálisak
Írta: Robert Rohr

Agyakran fájlalt tény, hogy sváb értelmiségünk a régi hazában eltávolodott saját népétől, semmiképpen nem mondható általánosnak. Igaz, hogy a paraszti kitartásnak tudható be, hogy a szokások és hagyományok intenzív ápolásával, életvitelével sikerült az imitt-amott jelentkező beolvadási folyamatokat sikeresen megállítani. De az értelmiségiek is, nem is kis számban, mindenkor intenzíven bekapcsolódtak a népiség ápolásába.

Igy ma örülünk annak a megfigyelésnek, hogy annak

Dr. Anton Tafferner, Dr. Riedl müncheni barátja, az Unsere Post című újságban a következőképpen fejtette ki szakvéleményét Dr. Riedl Ferenc munkásságáról:

„Dr. Riedl Ferenc nem csak lokálpatrióta volt. Az egész magyarországi németiséget és annak ezeréves történelmét mindig szem előtt tartotta. Két monográfival írásban és képből örökre beírta nevét a magyarországi németiség kultúrtörténetébe.

1962-ben közösen Stefan Steinerrel kiadták a »A magyarországi németek. Egy népcsoport útja« és 1965-ben a »Budaörs, a Budai-hegyvidék gyöngyszeme« című képes albumokat.

Két nagyszerű kötet, sem koncepcióban, sem külalakban nem hagynak kívánnivalót maguk után. Szülőhazájáról szóló kutatásainak megkoronázása a »BUDAÖRSER HEIMATBUCH« volt (az Unsere Post kiadásában – 1952 Stuttgart, 208 oldal), amely úttörő munkának számított abban az időben, és az első Duna menti sváb helytörténeti könyvek között jelent meg. Dr. Riedl Ferenc nevét így a magyarországi németiség azon alakjaival kell együtt említeni, akik e népcsoport sötét fellegekkel borított egén az elmúlt 50 évben messzire fénylő csillagot biztosítottak.

Legfőképp pedig egy örökzöld rozmarynbokor virágozzék neki a Budai-hegységben.”

Szavai, művei és dalai nemcsak a Dr. Riedl Ferenc nevet fogják sok generáción át továbbörökíteni, hanem kulturális örökségként tovább fognak élni a nevét viselő budaörsi helytörténeti gyűjteményben is.

Riedl Norbert

idején a falusi fúvószené területén tanítók, sőt orvosok is, nem csak hogy „közreműködtek”, hanem tevélegesen mint zenekarvezetők vagy zeneszerzők az élen jártak.

Különleges tevékenységet folytatott e területen Dr. Riedl Ferenc, kinek olyan ötlete támadt, hogy sváb zenekarvezetők saját szerzeményeit felkutassa, összegyűjtse, és a kottákat nyomtatásban kiadja. E fáradozások hátterében az a szándék állt, hogy a sváb színezetű zeneanyagot megóvjva az elmúlástól, ill. a több száz magyarországi zenekar részére hozzáférhetővé tegye. Az összeomlás, mely akkoriban még nem volt előrelátható, felbecsülhetetlen felértékelést hozott annak a két kottakiadványnak, melyek 1935-ben és 1936-ban készültek, és a Bleyer-féle Magyarországi Német Népművelési Egyesület által Budapesten lettek kiadva.

Az akkori idők nyelvezetén az első, 14 zenedarabot (1 Hackl Lajos Napoleontól, 2 Gold Györgytől, a többi pedig Herzog Szilvestertől) magában foglaló gyűjteményhez az alábbi előszó található:

Ofner Berglandes”. Beides Prachtbände, die in Konzeption und Aufmachung nichts zu wünschen übrig lassen.

Seine heimatlichen Forschungen fanden ihre Krönung im „Budaörser Heimatbuch” (im Verlag „Unsere Post” - Stuttgart 1952) mit 208 Seiten, das seinerzeit bahnbrechend war und eines der ersten donauschwäbischen Heimatbücher überhaupt war.

Man wird darum nicht umhin können, Dr. Franz Riedl in der Geschichte des ungarländischen Deutschtums zu jenen zählen zu müssen, die sich an

Aus „Der Donauschwabe” vom 7. Dezember 1969

Dr. Franz Riedl um unsere Blasmusik verdient

In Budapest verlegte Notensammlungen wieder aktuell
von Robert Rohr

Die oft beklagte Tatsache, daß sich unsere schwäbische Intelligenz in der alten Heimat vom eigenen Volkstum entfernte, darf keinesfalls verallgemeinernd gesehen werden. Gewiß ist es der bauerlichen Beharrlichkeit durch intensive Pflege von Sitten und Gebräuchen, sowie der Lebensart zuzuschreiben, daß da und dort zu beobachtende Verschmelzungsprozesse gestoppt wurden. Aber auch Intellektuelle in gar nicht so geringer Zahl waren immer wieder in der Volkstumspflege eifrig engagiert.

So erfreut heute die Beobachtung, daß auch auf dem Gebiet der dörflichen Blasmusik seinerzeit manche Lehrer, ja sogar Ärzte, nicht nur „mitmachen”, sondern auch als Kapellmeister und Komponisten hervortraten!

Eine besondere Tätigkeit auf diesem Sektor entfaltete jedoch Dr. Franz Riedl, der auf den Gedanken kam, schöpferische Eigenleistungen schwäbischer Kapellmeister-Komponisten in Ungarn aufzuspüren und in Form von Notendruckten herauszubringen! Der Hintergrund dieser Bemühungen war die Absicht, das Musikgut schwäbischer Prägung vor dem Untergang zu bewahren und es der Allgemeinheit, den Hunderten von Blaskapellen in Ungarn zugänglich zu machen. Der Zusammenbruch, welcher damals kaum voraussehbar war, hat den beiden in den Jahren 1935 und 1936 zustande gekommenen und im Verlag des Ungarländisch-Deutschen-Volksbildungsvereins in Budapest veröffentlichten Drucken eine nachträgliche, unschätzbare Werterhöhung verliehen.

In der Sprache der Zeit findet sich zur ersten

dem bisweilen sehr umwölkten ungarndeutschen Himmel der letzten 50 Jahre einen weithin leuchtenden Stern gesichert haben.

Und namentlich im Ofner Bergland sollte für ihn eine immer grüne Rosmarinstaude blühen”.

Seine Worte, seine Werke und Lieder werden nicht nur den Namen Dr. Franz Riedl für viele Generationen weitertragen, sondern auch als bleibendes Kulturerbe für Budaörs auch im Heimatmuseum, das seinen Namen trägt, weiterleben.

Norbert Riedl

Sammlung mit 14 Musikstücken (1 von Ludwig Napoleon Hackl, 2 von Georg Gold und die restlichen von Silvester Herzog) folgendes Vorwort:

ZUM GELEIT.

Unsere schwäbische Dorfmusik gehört zu den wertvollsten Kulturgütern, die von den Ahnen aus der deutschen Urheimat mitgebracht wurden. Die köstliche Gabe ländlicher Musikkunst, mit Sitte und Brauch eng verbunden, ist durch musterhafte Leistungen auch über das deutsche Siedlungsgebiet Ungarns hinaus weit und breit bekannt und vorbildlich geworden. Auf diese eigenartige Kulturarbeit können wir mit Recht stolz sein.

Aus deutscher Volksseele, aus deutschem Herzen entsprungen, strebt diese Musik immer wieder zu diesem Urquell deutschen Gemütes zurück. Der Wiederhall, den sie dort findet, weckt aber zugleich sehnmühsame musikalische Neigungen und Fähigkeiten, die dann als neue Perlen bodenständiger Musik – wie auch die hier gesammelten Stücke von Söhnen unseres hiesigen Deutschvolkes – zum Vorschein kommen.

Unserem Volksboden entsprossen, soll nun diese Musik aus dem engen Raum der Gemeinde oder Umgebung herausgehoben und auch dorthin verpflanzt werden, wo solche Eigenleistungen noch nicht vorhanden sind. Dies sei der Anfang zu einem neuen Zweig der Volkstamsarbeit, die allen unseren deutschen Dorfkapellen willkommen, nützlich und erzieherisch sein soll.

Budapest, im Jänner, 1935.

Die Leitung des U.D.V.

Dr. Franz Riedl, heute als Oberstudienrat in Esslingen tätig, ist Philologe und hatte in Budapest, Bonn, an der Sorbonne in Paris und in München studiert. Schon im Jahre 1928 gelangte er durch Dr. Ludwig Leber in den Mitarbeiterkreis Dr. Jakob Bleyers. Seine beruflichen Stationen bis zum Kriegs-

BEVEZETŐÜL

A sváb falusi zene a legértékesebb kulturális hagyományaink közé tartozik, melyeket őseink a német őshazából magukkal hoztak. A vidéki zeneművészet ízes adománya, szorosán összefonódva hagyományokkal és szokásokkal, mintaszerű teljesítményekkel széles körben vált ismertté messze a magyarországi német települések határán túl is. Erre az egyedülálló kultúrmunkára joggal büszkék lehetünk.

A német népi lelkületből, német szívből kipattanva ez a zene állandóan visszavisz a német kedély ősi forrásához. Az ott képződő visszhang pedig szunnyadó zenei hajlamokat és képességeket ébreszt, melyek aztán mint az őshonos zene új gyöngyszemei – így az itt összegyűjtött és az itteni német népünk fiaitól származó darabok is – bukkannak elő.

Ezt a népi talajunkból kinőtt zenét most kiemeljük a község vagy annak környékének szűk teréből és igyekszünk átültetni olyan vidékre is, ahol eddig ilyen sajátos művek még nem születtek. Legyen ez kezdete a népművelő munka egy új ágazatának és legyen ez minden német falusi zenekarnak kedves, hasznos és nevelő segítsége.

Budapest, 1935 januárjában.

Az UDV (Magyarországi Német Népművelési Egyesület) elnöksége

Dr. Riedl Ferenc, aki ma mint tanügyi főtanácsos Esslingenben van állásban, Budapesten, Bonnban, a párizsi Sorbonnon és Münchenben végezte tanulmányait. Már 1928-ban Dr. Leber Lajos közbenjárásával Dr. Bleyer Jakab munkatársai közé került. A háború végéig gimnáziumokban tanított Budapesten, Nyíregyházán és Sopronban.

Dr. Riedl a Budapest melletti Budaörsről származik és saját szavai szerint „már mint gyerek akarátán kívül belekerült az élő népiességnek a hagyomány-vérkeringésébe”. A zenéhez való különleges vonzódása még azzal a ténnyel is magyarázható, hogy legszűkebb és tágabb családjában is szép számban voltak gyakorló zenészek és énekesek. Ő maga is már 12 évesen közreműködött a templomi zenekarban, és mint diák B-klarinettjével készségesen kísérelt lakodalmakon és táncmulatságokon. Mindezek az előfeltételek hasznosak voltak Dr. Riedl számára. Ugyanis, amikor 1935/36-ban a Magyarországi Német Népművelési Egyesületnél kultúrtrikári minőségben sok németlakta községben tartott előadásokat, ifjúsági napokat népdalénekléssel, stb., akkor ezek révén kapcsolatba került a helyi fúvószenekarokkal is. Itt tudta meg, hogy számos zenekar saját zenészeinek, többnyire zenekarveze-

tőinek darabjait is játssza. Így érlelődött benne az elhatározás, hogy az ilyen darabok kottáit országsszerte kelletne megismertetni. Az ötletnek meglett az eredménye. Majdnem minden sváb falusi zenekar szívesen felvette ezeket a kottákat saját repertoárjába, mely tulajdonképpen már amúgy is nemcsak cseh táncokból állt, hanem természetes csendes módon gazdagodott az egymástól kölcsönösen átvett „saját” darabokkal.

A „Magyarországi német népzene” második kiadása elé (ismét 14 cím Thomas Tallér, Martin Mösztl, Georg Lehmann, Silvester Herzog és Peter Tinnesz műveivel) Dr. Riedl a következő előszót írta:

BEVEZETŐÜL

Immár másodszor gyűjtöttünk össze gyöngyszemeket a magyarországi német „sváb” népzeneből. Olyan gyöngyszemeket, melyek nem a kirakatban, hanem csak az előfordulási helyén, a tenger mélyén találhatók.

És ezek a tősgyökeres német-sváb falusi zene darabjai népünk lelkének legbensőbb mélyéből, a népszívből és lelkületéből erednek. Mily sok, hasonlóan rejtett kincs lakozik még ott! Ezek az indulók és táncok csak töredékei a népi kulturális kincsnek, mely ránk büszkeséget és népi öntudatot áraszt. Nyíltan és örömmel vesszük e kulturális kincseket a világ szemé elé. A zenei számok, melyek tavaly első gyűjteményünkben kiadásra kerültek és sváb zenészeink oly meleg örömmel fogadtak, majd lejátzásukkal falvainkban oly sok leánynak és fiúnak, asszonynak és férfinak óriási örömet, kellemes órákat szereztek, abból a forrásból származnak, melynek most ismét rendeltetnek: a népből. Kívánjuk, hogy a mostani kiadványban összegyűjtött szerzemények is oly szeretetteljes fogadtatásra találjanak mint az előzőek. Ezáltal látjuk nemes célunkat elérve: A hazaszerető magyarországi németiségnek visszaajándékozunk egy darab kultúrát, még mielőtt az veszendőbe menne.

Budapest, 1936 januárjában

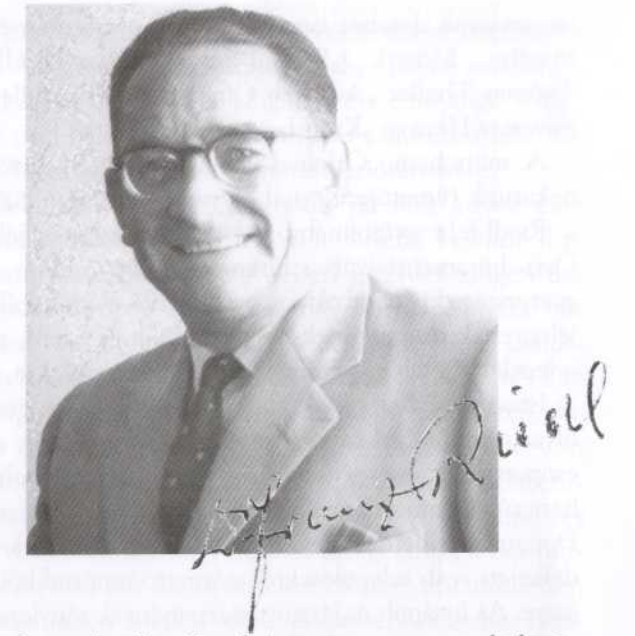
Dr. Riedl Ferenc

A már előkészítésben volt harmadik gyűjtemény kiadására sajnos már nem került sor. Mégis Dr. Riedl Ferenc nagy érdeme, hogy igen terjedelmes és termékeny irodalmi, részben filozófiai-tudományos munkái és kultúragerapítói tevékenysége mellett, munkásságával mindenekelőtt lényegesen hozzájárult a saját fúvószenénk megtartásához.

Kottagyűjteményei ma ismét (vagy még mindig) aktuálisak. Pl. 1969. okt. 19-én az Osztrák Rádió kedvelt reggeli műsorában, a „Frühschoppen”-adásban

ende waren Gymnasien in Budapest, Nyíregyháza und Oedenburg.

Der deutschen Großgemeinde Budaörs bei Budapest entstammend, geriet Dr. Riedl, wie er selbst sagt, „schon als Kind unwillkürlich in den Brauchtums-Blutkreislauf des lebendigen Volkstums”. Seine besondere Bezogenheit zur Musik erklärt sich jedoch zusätzlich durch die Tatsache, daß es in seiner engsten und weiteren Familie eine ganz beachtliche Zahl von ausübenden Musikern und Sängern gab. Er selbst spielte bereits mit 12 Jahren im Kirchenorchester und half als Student bereitwilligst bei Tanzunterhaltungen und Hochzeiten in Blaskapellen auf seiner B-Klarinette aus. All diese Voraussetzungen kamen Dr. Franz Riedl zugute, als er 1935/36 in seiner Eigenschaft als Kultursekretär beim „Ungarländischen Deutschen Volksbildungsverein” in unzähligen deutschen Gemeinden Vorträge, Jugendtage mit Volksliedersingen usw. hielt und so mit den örtlichen Blaskapellen in Berührung kam. Dabei erfuhr er, daß viele Kapellen auch Stücke ihrer eigenen Musiker, meist Kapellmeister, spielten. Nun reifte der Entschluß, diese Eigenleistungen zu sammeln, zu erhalten und zu verbreiten. Dieser Idee blieb der Erfolg nicht versagt – nahezu alle Blaskapellen der schwäbischen Dörfer Ungarns nahmen diese Noten begeistert in ihr Repertoire auf, welches im

Grunde auch ohnedies keineswegs nur aus böhmischen Tanzstücken bestand, sondern immer wieder durch den „stillen” Vorgang des gegenseitigen Notenaustausches von heimischen Schöpfungen „angereichert” wurde.

Der zweiten Herausgabe von „Deutschen Volksstücken aus Ungarn” (wiederum 14 Titel von Thomas Thaller, Martin Mösztl, Georg Lehmann, Silvester Herzog und Peter Tinnesz) stellte Dr. Riedl voran:

Zum Geleit.

Zum zweiten Male haben wir nunmehr Perlen echt ungarländisch-deutscher, „schwäbischer” Volksmusik zusammengelassen. Es sind dies Perlen, wie man sie nicht im Schaufenster, sondern nur am Fundort, in der Meerestiefe aufzufinden vermag. Und diese Stücke bodenständiger, deutsch-schwäbischer Dorfmusik kommen auch aus innerster Tiefe unserer Volkseele, aus Herz und Gemüt des Volkes. Wie viele, ähnlich reiche Schätze, liegen dort noch verborgen! Diese Märsche und Tanzstücke sind Bruchstücke volklicher Kulturgüter, die uns Stolz und Volksbewußtsein einflößen. Offen und freudig führen wir diese Kulturgüter vor die Augen aller Welt. Die Stücke, die von unseren schwäbischen Musikanten bereits durch die vorjährige I. Sammlung mit warmer Freude begrüßt wurden und durch das Spielen unserer Blechkapellen so vielen Mädchen und Bübchen, Frauen und Männern am Dorfe gemütliche Stunden bereitet haben, stammen aus der Quelle, für welche sie auch bestimmt sind: aus dem Volke. Mögen daher die hier gesammelten Kompositionen, wie jene der I. Sammlung, mit derselben liebevollen Aufnahme belohnt werden. Dadurch sehen wir unser alles Ziel erreicht: dem heimatliebenden Deutschtum in Ungarn wird ein Stück Kultur zurückgegeben, bevor es verlorenginge.
Budapest, im Januar 1936. Dr. Franz Riedl

három sváb darabot sugárzott Riedl gyűjteményéből: Martin Mösztl „Donau-Schwäbischer-Ländler”, Thomas Thaller „Aus den Ofner-Bergen”-Ländler, és Silvester Herzog: „Kreuzberger-Ländler”.

A müncheni „Original-Donauschwaben” fúvószenekarunk (vezetője: Kornél Mayer) kutatómunkájához a Riedl-féle gyűjtemény valódi kincsésládát jelent. Össz-dunamenti-sváb szinten dolgozva ezek a magyarországi kiadványok egy egyedülálló előmunkálatot jelentenek, és segítenek megőrizni sok mindent, mely – legalább részben – bizonyosan odaveszett volna.

Ismeretes, hogy 1945 után még sohasem létezett olyan „szülőföldi” fúvószenekar, mely tudatosan saját csoportjának sajátos teljesítményeire helyezte volna a hangsúlyt, mint ahogyan ezt Kornél Mayer „Original-Donauschwaben” zenekara teszi, mely kimondottan délkeleti sváb településekről származó zenészekből állt össze. Az itt ápolt és játszott szerzemények ténylegesen saját hazai zeneszerzőktől származnak, és semmi közük a hasonló cseh darabokhoz. A mi fúvószenesi stílusunk egy sajátos variációja az eredeti „cseh fúvószenének”. Így csak a mi régi falvainkban keletkezett kompozíciók nevezhetők „donauschwäbisch”-nek.

Ilyen munkához természetesen sok idealizmus és áldozatkészség szükséges. Ezek birtokában tevékenykedett dr. Riedl Ferenc, amiért mi nem lehetünk neki eléggé hálásak, és ezért hasonló szellemben, de lénye-

gesen kibővítve folytatjuk ma az ő művét.

Ez a cikk nem csupán kiegészítést jelent Dr. Riedl Ferenc munkásságát illetően, hanem egyben emléklítés Herczog Szilveszternek, az ismert budaörsi zenekarvezetőnek, zeneszerzőnek és az egykori budaörsi fúvószenekar vezetőjének.

Herczog Szilveszter a Dr. Riedl Ferenc által kiadott fúvószenei gyűjteményes kötet számára többek között két zenedarabot komponált:

1. „Märchentraum” – keringő (meseálom) és
2. „Feuerwehr-polka” (tűzoltó-polka)

Ezeket a szerzeményeket Robert Payer, az „Original Burgenlandkapelle” alapítója és vezetője is felvette repertoárjába.

Herczog Szilveszter után Herwerth András vezette a budaörsi honi fúvószenekart. A zenekar jelenlegi vezetője Deigner Pál/Heinsheim.

Mindketten természetesen Herczog Szilveszter műveit játszották és játsszák.

A Budaörser Heimatblaskapelle (Budaörsi Honi fúvószenekar) Deigner Pál vezetésével és az Ofner Bergland-Chor (Budai-hegység Kórus) Pfundt István vezetésével adják a zenei keretet az ünnepélyes istentiszteleteken a hagyományos ünnepeinken, a „Kiritog”-on (búcsú) és az őszi svábbálon.

Riedl Norbert

Zur Veröffentlichung der bereits im Vorbereitungsstadium gewesenen 3. Sammlung kam es leider nicht mehr. Dennoch, Dr. Franz Riedl bleibt das große Verdienst, nebst seinen äußerst umfangreichen und fruchtbaren literarischen, teils auch philosophisch-wissenschaftlichen Arbeiten und seinen kulturfördernden Leistungen vor allem einen wesentlichen Beitrag zur Erhaltung unserer eigenen Blasmusik geleistet zu haben!

Seine Notensammlungen sind heute wieder (oder noch immer) aktuell. Am 19. Oktober 1969 brachte z. B. der Österreichische Rundfunk in einer seiner beliebten „Frühschoppen-Sendungen” den „Donau-Schwäbischen-Ländler” von Martin Mösztl, den Ländler „Aus den Ofner Bergen” von Thomas Thaller und den „Kreuzberger-Ländler” von Silvester Herzog.

Für die Forschungsarbeiten unserer Münchner Heimat-Blaskapelle „Original-Donauschwaben” unter ihrem tüchtigen Kapellmeister Kornel Mayer stel-

Budaörser Heimatlied

*Die Ofner Berge schließen rings dich ein,
mein Heimattal, mein Vaterhaus,
ach könnte ich darin geborgen sein;
es zieht mich nichts in die Weit hinaus.
Darum grüßen wir dich immerfort,
Budaörs, teurer Heimatort!
Darum grüßen wir dich immerfort,
Budaörs, teurer Heimatort!*

*Ein braver Stamm mit deutschem Brauch und Wort,
vom Schwarzwald kam in alter Zeit.
Das Ahnvolk schuf den schönen Siedlerort,
wo herrlich Obst und Wein gedeiht.
Darum grüßen wir dich immerfort,
Budaörs, teurer Heimatort!
Darum grüßen wir dich immerfort,
Budaörs, teurer Heimatort!*

*Ganz tief im Herzen hüten wir dein Bild,
es lebt darin, verklärt vertraut:
und sei das Schicksal wechselnd hart und mild,
wir steh'n zu dir und rufen laut:
Darum grüßen wir dich immerfort,
Budaörs, teurer Heimatort!
Darum grüßen wir dich immerfort,
Budaörs, teurer Heimatort!*

Franz Riedl

len die Sammlungen Dr. Riedls eine wahre Fundgrube dar. Auf gesamt-donauschwäbischer Ebene arbeitend, sind diese Drucke aus Ungarn eine einmalige Vorarbeit und helfen zu bewahren, was zumindest teils mit absoluter Sicherheit für immer verloren wäre.

Bekanntlich existierte noch niemals zuvor eine Heimatblaskapelle nach 1945, welche bewußt ihre Akzente auf die schöpferischen Eigenleistungen der eigenen Gruppe setzt, wie die Kornel Mayers mit seinen ausschließlich aus südostdeutschen Landsleuten bestehenden „Original-Donauschwaben”. Die Kompositionen eigener Volksmusik-Komponisten, die hier gepflegt werden, stammen tatsächlich von solchen und sind keine verunstaltete alte tschechische Stücke. Wir besitzen eine eigene Variante des aus dem böhmischen Raum zu uns gelangten Blasmusikstils, und nur die in unseren Dörfern entstandenen Schöpfungen stellen eine donauschwäbische Blasmusik dar.

Freilich, zu solchen Arbeiten gehört viel Idealismus und Opferbereitschaft. Unter diesen Vorzeichen war unser Landsmann Dr. Franz Riedl tätig, wofür wir ihm nicht genug dankbar sein können, und in der gleichen Gesinnung setzen wir heute sein Werk in beträchtlicher Ausweitung fort.

Dieser Artikel ist nicht nur eine Ergänzung über das Wirken von Dr. Franz Riedl, sondern auch eine Hommage an unseren bekannten Budaörser Kapellmeister, Komponisten und ehemaligen Leiter der Budaörser Heimatblaskapelle, Silvester Herzog.

Silvester Herzog hat für den von Dr. Franz Riedl herausgegebenen Blasmusik-Sammelband u.a. zwei Musikstücke komponiert:

1. „Märchentraum” – Walzer und
2. „Feuerwehr” – Polka

Und diese Musikstücke wurden auch vom Gründer und Leiter der Original Burgenlandkapelle, Robert Payer, in sein Repertoire aufgenommen.

Nach Silvester Herzog leitete Andreas Herwerth die Budaörser Heimatblaskapelle. Der aktuelle Leiter der Budaörser Heimatblaskapelle ist Paul Deigner/Heinsheim.

Beide spielten und spielen selbstverständlich Werke von Silvester Herzog.

Die Budaörser Heimatblaskapelle, Ltg. Paul Deigner, und der Ofner Bergland-Chor unter der Leitung von Stephan Pfundt umrahmen musikalisch die Festgottesdienste bei unseren traditionellen Heimatfesten, beim „Kiritog” und beim Herbstschwabenball.

Norbert Riedl

Budaörser Heimatlied

Szöveg: Dr. Riedl Ferenc • Zene: Herzog Szilveszter

Soprano
Die Of-ner Berge schließen rings dich ein, mein Heimat-tal
Ein brau-er Stamm mit deutschem Brauch und Wort vom Schwarz-wald
mf Ganz tief im Herzen hüten wir dein Bild, es lebt da-

Alto
mf

Tenor
Die Of-ner Berge schließen rings dich ein, mein Heim-at-
Ein brau-er Stamm mit deutschem Brauch und Wort vom Schwarz-wald
mf Ganz tief im Herzen hüten wir dein Bild, es lebt da-

Bass
mf

S
mein Va-ter-haus, ach könn-te ich da-rin ge-bor-gen sein: es zieht mich
kam in al-ter Zeit. Das Ahnvolk schüt den schönen Siedl-er-ort, wo herr-lich
rin verklärt, ver-freut, Und sei das Schicksal wechselne hart und mild wir steh'n zu

A

T
tal mein Va-ter-haus, ach könn-te ich da-rin ge-bor-gen sein: es zieht mich
kam in al-ter Zeit. Das Ahnvolk schüt den schönen Siedl-er-ort, wo herr-lich
rin verklärt, ver-freut, Und sei das Schicksal wechselne hart und mild wir steh'n zu

B

S
nichts in die Welt hin-aus. 1.-3. Darum grüßen wir dich immer fort, Buda-örsch, teu-er Hei-
dir und ru-fen laut: *mp* *mf*

A

T
nichts in die Welt hin-aus. 1.-3. Darum grüßt dich immer fort Budaörsch, Heimat,
dir und ru-fen laut: *mp* *mf*

B

Soprano
Die Of-ner Berge schließen rings dich ein, mein Heimat-tal
Ein brau-er Stamm mit deutschem Brauch und Wort vom Schwarz-wald
mf Ganz tief im Herzen hüten wir dein Bild, es lebt da-

Alto
mf

Tenor
Die Of-ner Berge schließen rings dich ein, mein Heim-at-
Ein brau-er Stamm mit deutschem Brauch und Wort vom Schwarz-wald
mf Ganz tief im Herzen hüten wir dein Bild, es lebt da-

Bass

Kottagrafika: Knipf Tamás

Szülőföldünk Budaörs

Budaörser HEIMATBUCH

Összeállította
Dr. Riedl Ferenc

1952

Kiadta: Unsere Post, Stuttgart

Budaörs község pecsétje

1743

Halottaink emlékére,
A felnőtteknek emlékezetére,
Az ifjúságnak okulására...

Oh aranykor...

Oh aranykor,
Fájó álom;
Hisz' otthonom
Már oly távol.
A sors durván,
Sietősen
Szakított el
A hazámtól...

Napsütötte
Zöldellő rét,
Pirkadatkor
A nefelejcs,
Bár láthatnám!
De utam most
vigasztalan,
S vissza nem tart.

Éji csendben
Fájdalmam nő,
Magány kínoz,
S a bánatom.
Imádkozom:
Oh, aranykor,
Fájó álom...
Kinek mondjam?

Zirkelbach Antal
(fordította: Gajdos-Frank Katalin)

Minden jóra fordul majd...

Csak a fenyvesek suttogása
Kísér erdei utamon;
Vágyom a csendes magányra,
Talán enyhül a fájdalom...

Panaszom senki nem hallja
Az erdei néma csendben;
Eskümet sem, mit fogadok
Az izzó alkonyi fényben!

A következő reggelen
Már jókedvűen ébredek,
Nem gyötör kín és fájdalom,
Minden jóra fordul majd...

Pfundt György
(fordította: Gajdos-Frank Katalin)

Előszó

Tíz évvel ezelőtt szeretettünk volna Magyarországon egy Budaörsről szóló könyvet kiadni. Tervünket a háború miatt nem tudtuk megvalósítani. Ez év áprilisában Ganzmann-Wolf Rosina asszony átadta nekem a „Wendler Krónikát”, és arra kért, hogy jelentsem meg nagyapja, Wendler Ferenc remete történetét. A Krónika tanulmányozása közben újra feléledt bennem az eredeti ötlet, hogy ki kellene adni egy könyvet Budaörsről. Néhány honfitársammal arra gondoltunk, hogy megjelentetünk egy „füzetecske” szülőföldünkről. Az „Unsere Post” című újságban feladott hirdetésemre – melyben az olvasókat arra kértem, hogy régi fotókat küldjenek – sok lelkes „munkatárs” jelentkezett, több száz régi képet és írást küldtek nekem.

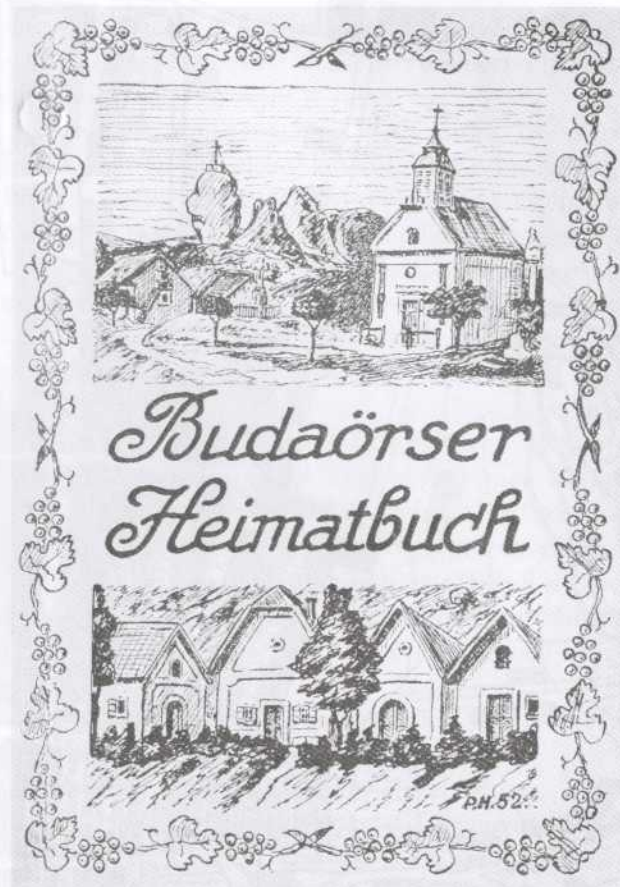
Végül ezen cikkek, és saját írásaim eredménye lett a „füzetecske” helyett ez a könyv. A célom nem az volt, hogy az elvesztett szülőföld utáni fájdalmas vágyakozásról „tudósítsak”, hanem hogy rokonszenvet ébresztve büszkén emlékeztessék nemzetiségünk gazdag kultúrájára. A kép olyan eleven és csodálatos, hogy örök helyet kap szívünkben.

A legjellemzőbb budaörsi német népszokások szinte kimeríthetetlen gazdagságának szemléltető bemutatása el kell hogy mélyítse bennünk az egymáshoz tartozás érzését még akkor is, ha már szét-szórtnan élünk ezen a világon.

Az emlékezés egykori életünkre, mindennapjainkra, a vasárnapokra, az ünnepnapokra, a sok komoly, de mégis boldog órára – ez az, ami segít nekünk bátran elviselni mostani sorsunkat. Elődeink történelmi teljesítménye és kulturális tevékenysége népünk és Magyarország számára ösztönzőleg kell hogy hasson ránk és fiataljainkra, tiszteletet kell hogy ébresszen bennünk apáink és ősapáink iránt, akikre örökké büszkéek lehetünk.

Bemutatjuk azokat a történelmi okiratokat is, melyek az egész világ előtt bizonyítják a budaörsiek jogát a letelepedésre a községben és a tisztességes földhöz jutást.

Köszönettel tartozom Dr. Ludwig Leber úrnak, az „Unsere Post” kiadójának, aki lehetővé tette számomra a budaörsi könyv megjelentetését, tanácsokkal és tettel támogatott. Köszönöm Dr. Leber úr munkatársainak és Dr. Paul Brandtner úrnak a segítségét is,

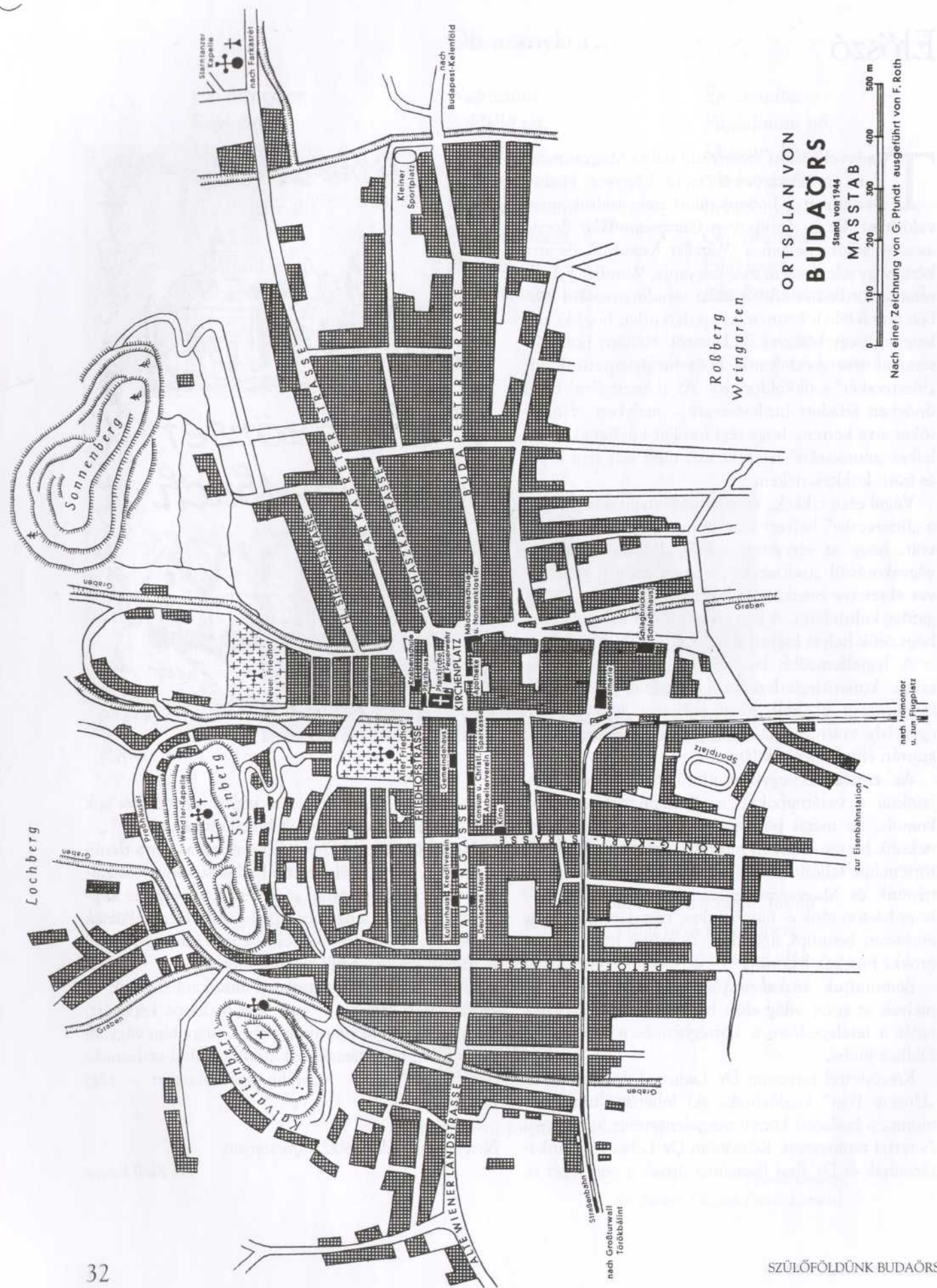
aki a magyarországi német térképtár vezetője és sok hasznos információval járult hozzá munkámhoz.

Hálával tartozom Pfundt Györgynek, aki önzetlenül számtalan sok órát áldozott a budaörsi könyv összeállítására. Fáradhatatlanul gyűjtötte a szöveg- és képanyagot, segítette a nyomdai tördelésnél. Herzog Pálnak köszönöm az együttműködést a könyv szerkesztésénél és az anyaggyűjtésnél, valamint a rajzait.

Hálás köszönet valamennyi munkatársamnak az értékes írásokért és a szép régi budaörsi képekért. Mindannyian hozzájárultak ahhoz, hogy régi vágyam teljesüljön: honfitársaimnak a könyv által otthonukba varázsoljam – legalább gondolatban – régi hazájukat.

Neuhausen/Filder, 1952 karácsonyán

Dr. Riedl Ferenc

A német eredetű: Budaörs község térképe az 1940-es években (Pfundt György rajza)

Budaörs község története

I. A németek betelepítése előtt

Budaörs, a budai hegyvidék legnagyobb települése, Budapestről nyugatra, 7-8 kilométerre fekszik egy délkeletre és délnyugatra nyitott völgyben, az Úthegyen, Odvashegy, Frankhegy, Kőhegy és a Naphegy lábánál. A helység történelem előtti idejéből – a tudományos kutatások hiánya miatt – csupán kevés ismeretünk maradt¹. Néhány kőszerszám, kőbe vésett emberi alak és primitív fémzszerzőmök bizonyítják, hogy a mai Budaörs területén már az őskorban is éltek emberek. Néhány történelmi lelet, például érmék vagy kőtáblák, jelentéktelen latin feliratokkal a római birodalom korára, Pannoniára utalnak. Történelmileg értékesek a község határában talált Mithras-templom maradványai. Keleten és az egész Római Birodalom területén Mithrast, a pogány istenséget, a világosság győztes harcosaként tisztelték a sötétséggel szemben. Ezekből következtethetünk arra, hogy a Római Birodalom alattvalói lakhatták a területet.

Először 1282-ben találunk feljegyzéseket Budaörsről, a helység neve „villa Kechkekvoers”; 1296-ban Urs, 1396-ban Vrs, majd 1425-ben Wrs (később – máig – a következő elnevezésekkel találkozhatunk: Eörs, Örs, Eürs, Buda-Eörs, Budaeörs és Budaörs)².

Történelmi források alapján a község Kamaraerdő és Sasad helység közelében feküdt. 1256 körül a Nána-Beszterce családnak tartozott Sasad, Zsigmond magyar király – és később német-római császár – 1390-ben elajándékozta Szasad (Sasad) és Urs

1) A könyv megírása óta eltelt fél évszázad alatt lényegesen több ismerettel rendelkezünk az említett időszakról. A Budaörs ós-, ó- és középkori múltjával kapcsolatos ismeretanyagot és az ebben a témában eddig elért – elsősorban régészeti – eredményeket foglalja össze Dr. Ottományi Katalin–Dr. Mester Edit–Mráv Zsolt: Antik gyökereink (Budaörs, 2005.) c. munkája.

2) Budaörs első hiteles írásos említése egy 1243-as IV. Béla által adományozott királyi oklevélben található, melyben az uralkodó a Kalocsa Egyházmegyében fekvő belakúti ciszterci apátság részére az egyik királyi kápolnát, a megüresedett budai Szent Gellért egyházat adományozta. Dr. Érszegi Géza professzor e tárgyban írt tanulmánya egyben cáfolata az 1236-os királyi oklevél – melyet hosszú ideig Budaörs első írásos említésének tekintettek – eredetiségének. (Lásd bővebben: Dr. Érszegi Géza: Budaörs első említése királyi oklevélben. In: Elődeink öröksége – Tanulmányok Budaörs múltjáról III. (Budaörs, 2007)

egyházközségeket a községek évi bevételével és védelmi jogával együtt a Szent Adalbert plébánia kanonokának.

Báthory István országbíró 1427. június 29-én írt, határt ellenőrző leveléből kiderül, hogy a kis helység, Eörs, az esztergomi érsek, György tulajdonát képezte, és hogy határos volt Sambok (Zsámbék) községgel.

Rupp Jakab történelmi művében – „Magyarország topográfiai története, különösen figyelembe véve az egyházi intézményeket” – olvashatunk az „esztergomi érseki” nemesekről, a Chudorokról, akik Eörs-ről származtak. 1506-ban megint más tulajdonosa volt a helységnek: a pálosok és a bencések között folytatott hosszú pereskedésnek a Garam folyónál kötött egyezés vetett véget, mely alapján Örs és Ó-Buda-Örs majorságok bevételét egymás között szétosztják.

A másfél évszázados török uralom idejéből is találunk adatokat Budaörsről. Üvejsz, török basa számára 1579-ben 48 118 akcsét³ kellett a településnek adóznia.

Az Urbarium Comaromiense-ben 1592-ben a következő olvasható:

„Budaörs. Ez a falu Budakhözynél fekszik, régen Budának szolgált, ugyanez mostantól Comornak szolgált évente két napot, mint Georgy 16 f. Michaeli úgyszintén 16 f. és egy török tebuchnek⁴ 10 vagy 12 f.”

Az egész országhoz hasonlóan, községünk is szenvedett a török megszállás igája alatt. Óbuda, Szentendre, Torda, Tótfalu, Bogdány, Budakeszi és Örs települések 1608-ban panaszt emeltek Vác város főkapitányánál, mert az számukra már elviselhetetlen terheket rótt ki.

1659. július 30-án I. Lipót király odaajándékozta a győri érseknek, Zichy István grófnak az óbudai és a visegrádi uradalmakat, mint „donatio mixta” (vegyes királyi donáció). Ide tartozott az akkori Pilis megye 11 települése mellett Budaörs is.⁵

Így került a település a Zichy család tulajdonába.

3) Az akcse török ezüstpénz volt, 50 akcse = 1 magyar aranyforint

4) tebuch: szőnyeg (Teppich)

5) Ebből az adománylevélből hiányzik számos hely – így pl. Budaörs és Zsámbék – említése, holott azok 1686 után bizonyíthatóan a Zichy-család birtokaiként szerepeltek. Lásd bővebben: Filipszky István: Budaörs fennmaradt írásos emlékei a kezdetektől 1720-ig. In: Elődeink öröksége – Tanulmányok Budaörs múltjáról I. (Budaörs, 2003.)

A Törökugrató látképe a Köhegyről

A német betelepülők sokat köszönhetnek a Zichyeknek. Ettől az időtől kezdve egyre több történelmi dokumentum született. A gróf Zichy család archívumában található értékes okmányokban – melyek korábban a Nógrád megyei Zsély községben; 1940 óta pedig a budapesti állami levéltárban nyertek elhelyezést – számos okirat található Budaörsről. E sorok írója különben az egyetlen budaörsi, akinek lehetősége nyílt arra, hogy azokat az iratokat, amelyek szülőfaluját érintik, a Zichy-archívumban, Zsélyen átnézhesse és a fontos adatokat belőle kimásolja – mindezt 1932-ben, amikor Zsély-Zelovce – mint ahogyan a falut ma újra nevezik – Csehszlovákiához tartozott.

Mit tudunk meg Budaörs további sorsáról, az archívum anyagának és más forrásnak az áttanulmányozása segítségével?

Az „*Urbaria et Conscriptio*nes”-ben (1685) két szó áll a „Budaörs” rovatnál: „*ganz oedt*”. 5 évvel később a „*Conscriptio*” a szétdőlt, kihalt települések közé sorolja Budaörsöt.

A török háború Budaörsöt sem kímélte, a település még harcmezővé is vált Buda 1686-os visszafoglalása alatt.

A török időkre emlékeztet minket a törökbálinti határban északi irányban függőlegesen leereszkedő meredek sziklatömb is, amelyet – a néphit szerint – azért neveztek el „*Törökugrató*”-nak, mert az utolsó török parancsnok a budai várból ide menekült, és bekötött szemmel, a lován vágatva erről a szikláról ugrott a mélybe. A *Huszonnyégyökrös-hegyre* húzták föl állítólag a törökök az utolsó ágyújukat – huszonnyégy ökörrrel!

Az 1691. június 7-i Pest Megye ülésen Kemény István nemes tiltakozott – ifjabb gróf Zichy István nevében – Csík, Keszi és Örs szomszédai ellen, akik ezeket a majorságokat meg akarják szerezni. Úgy tűnik, hogy a környékbeli lakosok a budaörsi „pusztát” gazdátlan területnek tartották, amelyet – a háború utáni időszak zűrzavara miatt – eltulajdoníthatnának.

2. Az első német betelepülés kora

A török seregek elűzése után megkezdődött a felszabadított területeken az újjáépítés. Elsősorban Budán és környékén. Kevés volt azonban a munkaerő. Az uralkodó és a földesurak ezért azon fáradoztak, hogy szorgalmas német parasztokat és kézműveseket hívjanak az országba. Budán már Szent István király óta éltek németek. A felszabadító sereg zsoldoskatonái is nagy számban telepedtek le Buda felszabadítása után a budai hegyekben. Már 1689-ben, három évvel Buda felszabadítása után, megjelent egy királyi rendelkezés a településeket illetően, melyben rögzítették azokat az alapelveket, amelyeket szem előtt kellett tartani abban az esetben, ha szerződést kötöttek a letelepedni szándékozókkal⁶.

Magyarokat, szlovákokat és szerbeket is betelepítettek, de a legnagyobb számban németek jöttek.

Dr. Bónomi Jenő professzor, a budai hegyvidék legjobb ismerője, húsz település elsődleges benépesítésének időpontját a következőképpen határozta meg:

Bia: magyarok őslakosok, németek 1745–1757, Budajenő–Telki: németek, valószínűleg 1703, Budakalász: szerbek valószínűleg már 1690 körül, németek 1769 után, Budakeszi: németek 1698, Csobánka: szerbek 1690–1696, németek 1745 körül, Etyek: a magyarok a törökök elvonulása után azonnal hazatértek, németek 1720–1732, Törökbálint: szerbek 1696 körül, németek 1700–1701, Torbágy: németek 1712–1713, Békásmegyer: németek 1740 körül, Nagykovácsi: németek 1701–1702, Páty: őslakos magyar parasztság, Pesthidegkút: németek 1711, Piliscsaba: szlovákok 1714 körül, németek 1750 körül, Pilisszentiván: németek 1724, Pilisvörösvár: németek 1692–1693, Pomáz: szerbek valószínűleg 1690, magyarok már 1710-ben letelepedett állandó lakosok, németek 1747–1769, szlovákok feltehetően 1765, Budafok: németek 1737–1739, Solyvár: szerbek 1699–1700, németek 1710–1720, Üröm: németek 1699 körül, Pilisborosjenő: németek 1696 körül, Zsámbék: magyarok 1696 körül, németek 1715–1720.

Ezután térjünk vissza Budaörsre! A királyi betelepítési okiratának („*Impopulationspatentes*”) szempontjai meghatározóak voltak Vázsonykői Zichy

6) Ez volt az I. Lipót által kiadott 1689-es betelepítési rendelet (*Impopulationspatent*), mely az elnéptelenedett települések betelepítéséről, az újjátelepítés kérdéseiről rendelkezett. Lásd bővebben: Hiller István: Gróf Bercevényi Zsuzsanna élete. In: Elődeink öröksége – Tanulmányok Budaörs múltjáról I. (Budaörs, 2003.)

Péter gróf⁷ saját uradalmának betelepítésénél is. A szomszédos falu, Budakeszi német betelepülői 1701. március 29-én kötöttek Zichy Péter gróffal egy ilyen szerződést.

Ennek a szerződésnek a hatodik pontjában a következő áll: „*Praedia Budaörs et Csék, ad triennium eisdem in arendam sunt locuta, a quibus praediis annuatim solvent 125 fl.*” (Budaörs és Csék javait Budakeszi lakosai három évre bérbe kivették, melyért ők évente 125 gulden⁸ fizetnek.)

1710-ben a grófság Budakeszi, Budaörs és Csék helységeket bérbe adta nyolc évre 3000 rajnai guldenért Georg Christoph Zenneg⁹ úrnak, a római császárság és a királyi méltóság tanácsadójának és Buda vármegye ispánjának a Zichy család adósságának kamatáért, azzal a feltétellel, hogy Zenneg úr az uradalmakat abban az esetben, ha ezeket a Zichy család a határidő lejártával nem vásárolja vissza, még egy évig megtarthatja.

Közvetlenül a nyolc év eltelte után érkeztek német telepes őseink Budaörsre, valószínűleg 1718 és 1720 között, melyet a következő, a község számára fontos dokumentum igazol, a Zichy grófnő és az első budaörsi német lakosok között kötött letelepedési szerződés:

7) Bár a zichi és vásonkeői gróf és nemes Zichy-család hagyományai szerint, eredetük a honfoglalás előtti időkre nyúlik vissza, azért az okleveles említésük is figyelmet érdemel.

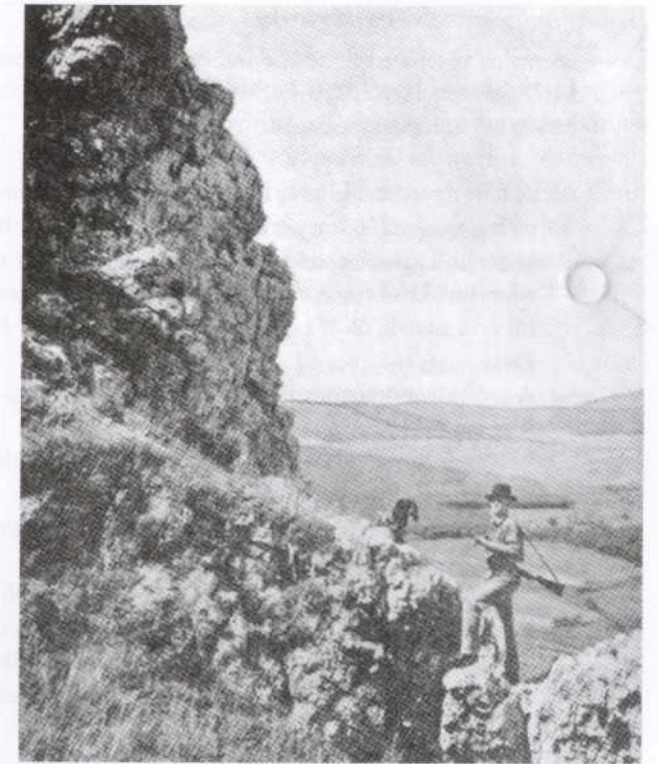
Első kimutatható ősük 1260 táján a jelenleg Baranya megyében található Szajk birtokosa, Zayk Gál. Hosszú ideig a család is ezt a nevet használta, és csak a XIV. században változtatták de Zichre. A Somogy megyei Zich település volt a másik ősi birtokuk. Az évszázadok folyamán meglehetősen kiterjedt család számos tagja szerzett érdemeket különféle hadi vállalkozásokban, s így emelkedett magas méltóságba.

Főnemesi rangot azonban csak I. Lipóttól, 1676-ban Zichy István (1616–1693) kapott, akinek a grófi cím egyúttal szédítő karriert is jelentett. A Zichyk roppant vagyonukat jórészt neki köszönhetik, általa emelkedtek az ország leggazdagabbjai közé. Unokája, a budaörsi uradalom birtokosa, Zichy Péter gróf (1674–1726) I. József kedvelt embere volt, és több kitüntetés tulajdonosa. 1694 – Zsámbékvár főkapitánya. 1695 – szabolcsi főispán. 1699 – cs. kir. kamarás, v. b. t. tanácsos. 1707 – főasztalnok. 1724 – a hétszemélyes tábla bírója. Politikai szerepvállalása mellett írói működése sem elhanyagolható. Ott találjuk a nevét a XVII. század lírikusai között, igaz, hogy versei csak kéziratban maradtak fenn. Az egyetemi könyvtárban őrizték azt a német nyelvű imádságos könyvet, amit felesége számára írt. (Pallas Nagylexikona, Budapest, 1893)

8) Német nyelvterületen az aranyforint elnevezése, amit gyakran florinnak is neveztek (eredetileg a firenzei fiorino d'oro mintájára verték, ezért lehet ez az elnevezése).

In: Akadémiai Kislexikon (Budapest, 1989)

9) Georg Christoph Zenneg a budai körzet királyi kamarai felügyelője, majd igazgatója

A Huszonnyégyökrös-hegy

A háttérben látható földek már Budakeszihez tartoznak

Odvas-hegy

„A mai, a végén írt keltezés szerint, egyrészt a gróf Bercsényi Zsuzsanna nagyszasszony, másrészt a grófnő által újonnan szervezett és telepített Budaörs falu és az egykori község lakói között a következő szövegű szerződés állapított és határozott meg, tehát

1. A fent nevezett újonnan telepítendő Budaörs falunak; amelynek telepítése és benépesítése most történik, a méltóságos grófnő megígéri mindazoknak, akik itt háztelket kérnek és azon letelepedni akarnak, hogy a mai keltezésétől számítva három éven át szolgáltatás és robot nélkül lakhatnak és megfizeti a szokásos uradalmi adományokat, hogy ezen idő alatt felépítsék végleges házaikat. De ha néhányan csak egy év múlva vagy azon túl érkezének, ők is csak a meghatározott három évre és nem tovább élvezhetik az uraságtól kapott három évet.
2. A grófi földesúraszony megígéri, hogy a megyét és a császárt illető adókat és előfogatolások teljesítését három évre magára vállalja.
3. A kijelölt házhelyeken kívül mindenki részére egy darab szántót és rétet biztosítanak, melyek örökölhetően a házzal használhatók.
4. Megengedett, hogy mindenki szükség szerint a szántókon és réteken tuskózzon, anélkül, hogy első és második évben kilencedet kelljen adni.
5. Megengedett, hogy szőlőket telepítsenek. A grófi földbirtokos-asszony megígéri, hogy mindenki öt évre kilenced nélkül használhatja az új telepítésű szőlőket.
6. A nagyra tartott grófi földesúraszony új évtől Mihály napjáig fenntartja magának a bormérési jogot, mely Mihály naptól Új évig három éven át a községet illeti, de a mézszárszék működtetése egész éven át az uraságot illeti.
7. A grófi földesúraszonyt illeti mától kezdve örökké – három szabad évet kivéve – mindennemű mezei termék kilencede, a káposztát és a bort sem kivéve.
8. A magyar királyság ezen részén szokásos heti egynapi robot helyett a három szabad év letelte után négy nap onként robotot és négy forintot fog házanként teljesíteni. A robot napokat az uraság ott és ahhoz használja fel, ahol annak szükségét látja.
9. A jelzett robot és pénzadomány alól senki nem lesz felmentve, minden lakó köteles lesz rá.
10. A szerződésbe senkit nem lehet bevonni az uradalom, illetve az előjáró uradalmi tisztviselő tudta nélkül.
11. Amennyiben: a lakosság közül valaki tovább akar állni, ne mehessen el addig, míg a grófi földesúraszonytól hozzájárulást és engedélyt nem nyert, hogy a távozó háztelke ne maradjon üresen, azt más alkalmasnak kell átadni. Ha ez nem így történik, a község közösen viseli a felelősséget, és a kárt, mely az uraságot érte. Ezen kívül, ha néhányan kedvet kapnának és titokban megszöknének, az egész község felel azért, hogy ezek vagyonát addig őrzi, míg az uraságnak, illetve az előjáró tisztnek ezt nem jelezték.
12. Mindenki köteles házát úgy elhelyezni és építeni, ahogyan azt az uraság megparancsolta, ahogyan egyesek már megkezdték az építkezést. Minden ház elé annyi hársfát kell ültetni, amennyi az uraság kimérése szerint szükséges, és ezeket ápolni. Ha egy kimaradna, helyette másikat ültet, hogy ne legyen hiány.
13. Nem megengedett, hogy mindenki tetszése szerint döntse a fákat, mert egy bizonyos terület lesz kijelölve, ahonnan a szükséges fát kitermelni és hazavinni lehet. Különben büntetés terhe mellett tilos a fakitermelés, a ló és a kocsis is zálogolásra kerül.
14. Mindenki köteles az urasági gazdatiszteknek engedelmességet és mindenkor kellően tisztelni, mert ezek az uraságtól előjárókul vannak kijelölve.
15. Ez a szerződés, mint ahogyan már jelezve van, a mai nappal érvénybe lép. Ezerhét-hátszázhuszonegytől ezerhét-hátszázhuszonhatig lesz érvényes, de a hat évből az első három év szabad, a második három évet pedig úgy tartjuk, ahogy fent megjelöltük. Az urasági bért évnegyedről évnegyedre becsületesen, hűségesen megfizetjük, hogy vesződség nélkül újra megerősíteni lehessen.

Ez a szerződés kétoldalúan aláírva és tanúk előtt készült. Mivel jelenleg az újonnan települt Budaörs falunak nincsen saját pecsétje, így hát a lakók megbízottjai tanúként a szerződést megerősítik, akik egy példányt kaptak belőle.

Kelt Zsámbék, 1721. április 24.

Zichy Zsuzsanna született Berchényi, Senn Sebestyén, Dintzl Krisztián, Singer András, Freu Simon, Kässler Ádám.”

A dokumentum első pontjából egyértelműen arra következtethetünk, hogy a tényleges letelepedés és a letelepedési szerződés megkötése között csupán rövid idő telt el; „a fent nevezett újonnan telepítendő Budaörs falunak, amelynek telepítése és benépesítése most történik...”

A község tehát 1721-ben még mindig épülőfélben volt, hiszen a szerződésben az áll, hogy csupán néhányan kezdtek el – az uradalom előírása alapján – építkezni. Ebből arra következtetünk, hogy őseink egy-két évvel a szerződés megkötése előtt érkeztek Budaörsre. Honnan jöttek? Ezt a könyv egy másik fejezete tárgyalja.

A pusztán történelmi tények mellett ezek a letelepedési szerződések abban a tekintetben is különös fontossággal bírnak, hogy segítségükkel – a szerződésben tárgyalt, pontról pontra leírt kötelezettségek, uradalmi adományok, robotmunka, illetve a különböző kedvezmények és jogok alapján – megismerhetjük a német telepesek kezdeti gazdasági és szociális körülményeit. Azokban az évtizedekben a letelepülő lakosságnak fontos volt a három adó és kötelező robot nélküli év. Föld, építőanyag – mindennek előtti faanyag – volt bőven: az építkezés tehát elkezdhető. Nagy jelentőséggel bírt a budaörsiek számára a szerződés ötödik pontjában leírt kedvezmény, amely szerint ha valaki szőlőt telepít, akkor a rákövetkező öt évben adómentes, és ezalatt mentesül az uraságnak járó terményadó – a kilenced – terhe alól is. Mindez alapot teremtett a község kezdődő gyarapodásához.

Kemény munka kezdődött! Egy teljesen elpusztított területet kellett termékennyé tenni! Őseink pedig – körülbelül 500 emberről lehet szó – a nekik juttatott bérleményből fáradhatatlan munkával gondosan művelt területet varázsoltak.

Mit őrzött meg számunkra a szájhagyomány a letelepedés idejéről? A Wendler család „Hausbuch” című krónikájában a következőket olvashatjuk: „...1707-ben tették le Budaörs alapjait” – mi viszont a főntebb említett, hiteles történelmi források alapján tudjuk, hogy egy tucat évvel később történt a letelepedés. A wendleri krónika ugyanezen helyén találjuk „Budaörs” névnek a népies magyarzatát, amely szerint élt itt egy Budáról származott szép kocsmárosné, akit Őrsinek (Lisel) hívtak, és akinek a kedvéért a budai urak szívesen és sűrűn jártak ide. Ettől kezdve lett a hely neve is Buda Eörsi.

Valószínűbb, hogy a magyar „örs” szó hozzákapcsolódott Buda vár nevéhez, mivel a vár nyugati irányba előretolt helyőrségét Budaörsnél állították fel.

1727. április 24-én, hat év elteltével – mint ahogy

ezzel a fenti szerződésben számoltak – megújították az első, 1721-es szerződést.

Jelentős különbséget nem találunk a két okmány között. A szöveg szinte szó szerint ugyanaz, csupán az 1727-es szerződést 13 pontba sűrítették össze, és néhány kifejezést pontosabban meghatároztak. Csak nyolcnaponként voltak robotra kötelezve, az előző négynaponkéntivel szemben, mégpedig: „Akinek állata van, állattal; akinek nincs, nélküle.”

A szerződés végén a következő dátum áll:
„Sambek (Zsámbék), 1727. április 24.”

Az aláírások a következők:
„S. G. Zichin, (Susanna Gräfin – Zsuzsanna grófnő) – pecsét, mely koronát ábrázol
Martin Schönle, pecsét: S. L. – jelenleg bíró
Christian Dentzel – esküdt +
Michael Senn – esküdt, pecsét: M.S.
Sebastian Arnolt – esküdt +
Jörg Schwartz – esküdt +”

3. Az első letelepedést követő időszak

A második bérleti szerződésből világosan látható, hogy az első budaörsi telepeseknek még jelentős nehézségekkel kellett megküzdeniük. Rászorultak az uraság jóindulatára és kedvezményeire. Emiatt is könnyítették meg számukra a földesúrnak járó kötelező munkát. A házuk előtti földet megkapták ajándékba.

Három évvel később, 1730-ban – újra április 24-én megújították Budaörsön az utolsó szerződést ugyanazzal a szöveggel. Az iraton, melyet Zsély községben találtam meg, a dátum után a következő postscriptum állt: „ezt az okmányt mint jelenlegi bíró írom alá az egész község nevében, a két esküdttel együtt, Michael Senn, Mathis Skirr, Christian Dentzel”

A bérleti szerződést utoljára 1733. április 24-én Óbudán újították meg, melynek érvényességét 1733-tól 1739-ig, tehát hat évre, Szent György napjáig határozták meg. Ezen az okmányon már Budaörs község saját pecsétje is rajta van, amely egy szőlőindával körbeírt keresztet ábrázol a következő körbefutó felirattal:

„BUDAÖRSER GEMEIN INSIGL”

A második, művészi kidolgozású pecséten az 1743-as évszám szerepel.

A dokumentumot a település előjárói írták alá: Martin Arnolt, mint kijelölt bíró, Johannes

Richtscheit, Martin Bartscher, Michael Haslinger és Hanns Müller esküdtek.

Egy 1734-es írásból tudjuk, hogy a földesúr a budaörsi juhtenyészetet Candidus Millernek, az uradalmi borkimérést és a vágóhidat pedig Josef Duntzingernek adta bérbe.

1736-ban Martin Harnodel a község bírása, a kisbíró pedig Leonardus Harlocher. Ugyanez a L. Harlocher lesz 1738-ban a községi bírós. 1738-ban Ladislaus Freck intéző 500 guldenért házhelyet vásárol Budaörsön, amelyhez a földesúr jobbágyokat ad.

Ebben az időben Budaörs község a nemes lelkű Zichy Péter (†1726) gróf fiának, Zichy Miklósnak (1709-től 1758-ig) a tulajdonában volt, aki – úgy, mint édesapja és édesanyja – ugyancsak megértő és jóindulatú volt a budaörsi lakosokkal szemben.

Zichy Miklós édesanyja özvegyként, hosszú éveken át nemcsak vezette a birtokokat és településeket – így községünket is –, hanem támogatta is telepés őseink úttörő munkáját, bölcs előrelátással, segítőkészen és tettersően. Ebben a szellemben folytatta a munkát fia is. Zichy Miklós mindenben segítette a településünket. Az ő segítségével sikerült 1738-ban Budaörsnek egy saját templomot és iskolát építenie.

(A templom történetével kimerítően foglalkozik Pfundt György a könyv „Templom, iskola és kápolnák” című fejezetében.)

Ez idő tájt településünk gazdaságilag is felvirágzott. A lakosok a letelepedést követő kezdeti évektől fogva

lassan, mind látványosabban gyarapodtak. A hegyek déli, köves lejtőin egyre gazdagabb termést hoztak a szőlőskertek.

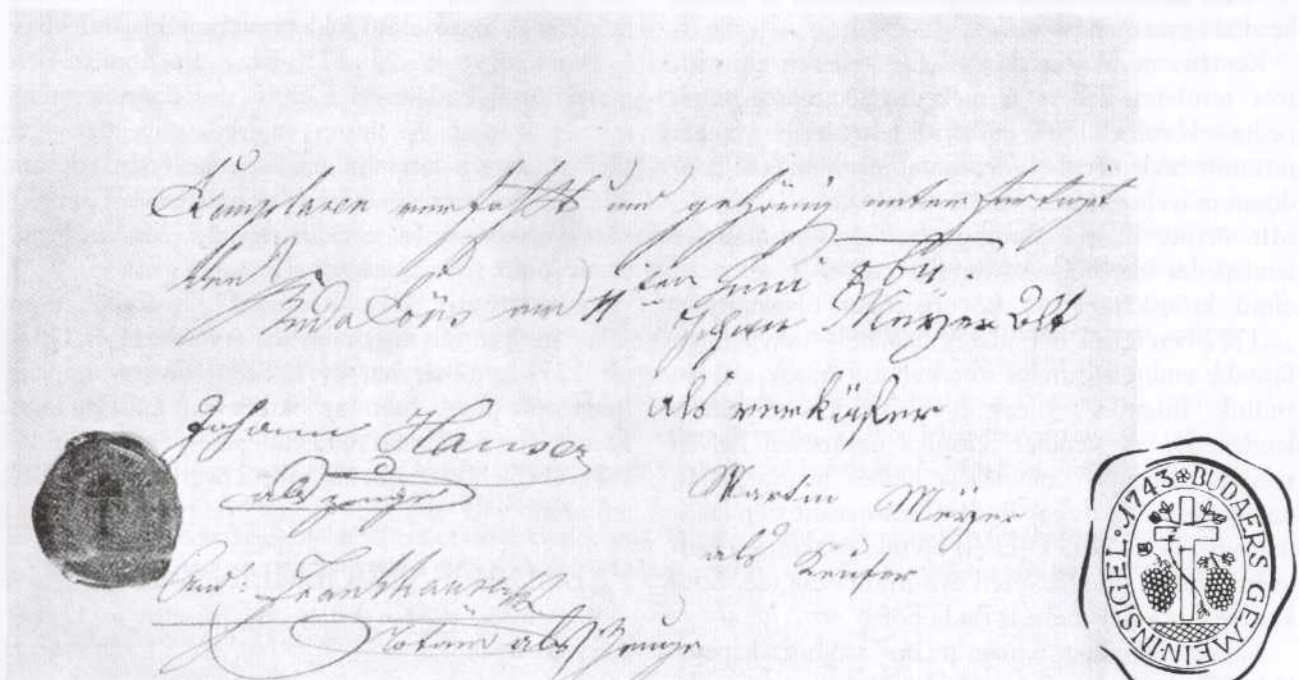
Az anyagi felemelkedés közepette félelmetes sorscsapás sújtotta a szorgos telepeseket. Az 1710-es pestisjárványt 1739-ben újabb követte az egész budai hegyvidéken. Emberek százait ragadta el a fekete halál. Zsámbékon 830, Etyeken 299, Törökbálinton 228, Budakeszin 536, Pesthidegkúton pedig 172 halottat számoltak.

Budaörsön 274 lelket – gyermekeket és felnőtteket – ragadott el a szörnyű járvány. 20 évvel a letelepedés után szólt bele a sors ilyen keményen a falu „életébe”; abban az időben, amikor a már Budaörsön született első generáció kezdett felcseperedni. 1739. április 5-től november 20-ig tombolt a járvány a szegény, kétségbeesett emberek között.

Az akkori halálozási statisztika alapján, egy napra több temetés is jutott: például április 13-án 6, április 27-én újra 6, május 8-án 7, május 17-én ugyancsak 7, május 25-én 8 halottat temettek el.

Ebben a végzetes évben, augusztus 19-én a község előljárói egy listát küldtek el az uradalmi intézőnek. A lista alapján 52 családapa, 46 asszony, 92 fiú és 69 lány lett a járvány áldozata addig a napig. A listán szereplő családnevekből 21-et találunk ma is budaörsi honfitársaink között.

Ez az írás tekinthető egyben a legrégebbi névsornak a budaörsi német telepesekről.

Adásvételi szerződés 1864-ből; balra lent a község pecsétje, pecsétviaszba nyomva

A szerződésen látható pecsét

Conscriptio personarum occasione pestis in possessione Budaörs demortuanum
(Budaörs község pestisben meghalt lakosainak összeírása)

Az elhalálozottak neve, rokonsági foka	férfi		nő		fia	lánya
	férfi	nő	férfi	nő		
1. Christian Dentzel	1	1	5	–		
2. Johannes Kayser*	–	1	2	3		
3. Ferdinand Mayr*	–	1	1	2		
4. Frantz Oliffy	1	1	1	1		
5. Joseph Fuchs nagygazda környezetéből	–	1	–	–		
6. Michel Geschitz környezetéből szegény felesége	1	1	1	–		
7. Hermann Märck*	1	1	1	1		
8. Joseph Holtzeisen	–	1	–	1		
9. Marx Märck	1	1	–	–		
10. Marcus Stahl	1	–	1	–		
11. Johannes Gantzman*	1	–	1	3		
12. Johannes Vogt Waisenkind	–	–	–	1		
13. Jacob Winkler*	–	1	–	–		
14. Paul Willhelm	1	–	–	2		
15. Joseph Ritter* szolgálói (!)	–	–	2	–		
16. Christoph Schaffner	–	–	1	–		
17. Johann Georg Hudschnieder a személyzetből	–	–	–	1		
18. Adam Stammel*	–	–	–	2		
19. Moritz Hudschnieder	1	–	–	1		
20. Hans Georg Lintzinger	1	1	fiútestvér	1	–	
21. Jacob Pfost szolgáló	1	1	fiútestvér	1	–	
22. Georg Braun*	–	–	1	–		
23. Heinrich Hassly	1	1	–	2		
24. Peter Mayr*	1	1	1	–		
25. Raiz Jacob a személyzetből	1	1	2	–		
26. Thomas Hausser*	–	–	–	1		
27. Martin Oberle	–	–	1	1		
28. Andreas Schwartz, Wittib.	–	–	1	–		
29. Jacob Götz	1	1	1	–		
30. Georg Götz	1	1	2	–		
31. Martin Walschik	1	–	3	–		
32. Michael Ruh	1	1	–	3		
33. Conrad Haga	1	–	–	2		
34. Johannes Ebner* szolgáló	1	–	1	1		
35. Georg Prüll	–	–	–	1		
36. Niklos Stammler*	1	–	2	1		
37. Joseph Bayr* édesanyja	1	1	1	–		
38. Kilian Matern szolgáló	1	–	1	–		
39. Andreas Dentzel	1	1	3	1		
40. Simon Seegenlorin	–	1	2	–		
41. Peter Witzin	–	–	1	–		
42. Michael Greil	1	1	–	1		
43. Georg Greil	–	–	–	1		
44. Georg Dick a személyzetből szegény asszonyok	1	1	–	1		
45. Wentzel Parisick	–	–	–	3		
46. Johannes Richtscheid*	–	1	–	–		
47. Johannes Hiestand	1	–	1	–		
48. Michael Hasslinger	1	–	1	2		
49. Valaki a Óbudai Malomból	–	–	–	1		
50. Matthias Spörer	–	–	–	4		
51. Conrad Schleich	–	1	1	1		
52. Johann Mühler*	1	–	5	–		
53. Jakob Heintz egy lakója	1	–	1	–		
54. Conrad Hoffmeister	1	1	–	–		
55. Adam Hoffmeister	–	1	1	–		
56. Daniel Hoffmeister	1	–	–	–		
57. Johannes Bachmann	1	–	1	–		
58. Jakob Wittmer	1	1	–	–		
59. Sebastian Feyerabend	1	1	–	–		
60. Georg Köller	1	1	–	1		
61. Wendlin Spiess	–	1	1	–		
62. Eva Harlacherin	–	1	2	–		
63. Frantz Zinskä*	–	–	–	1		
64. Johannes Amon	1	–	1	1		
65. Johannes Weissenberger	1	–	1	–		
66. Joseph Oberhofer	1	–	–	–		
67. Hannes Georg Gross*	–	–	2	–		
68. Jacob Männer	–	1	1	1		
69. Johannes Streicher	–	–	2	–		
70. Georg Asp	1	1	2	–		
71. Joseph Wittmer árvái	1	1	3	1		
72. Christian Schörer	–	–	–	5		
73. Phillipp Aengister	1	1	1	1		
74. Antony Wäller	1	1	1	–		
75. Johannes Walschick	–	1	–	–		
76. Joseph Chorhomel	1	1	–	1		
77. Jacob Wasser* szolgáló	–	–	1	–		
78. Hanns Georg Kessler*	–	–	1	–		
79. Martin Ebner*	1	1	2	1		
80. Joseph Pertschy	1	–	1	1		
81. Johannes Titl	–	–	–	2		
82. Tobias Holl*	1	–	1	–		
83. Johannes Hassly	1	–	1	1		
84. Magdalena Wittmannin	–	–	–	1		
85. Ignaty Lieber	1	1	–	–		
86. Christian Dentzel mostohalánya	–	–	1	–		
Összesen	52	46	92	69		

* Ezek a budaörsi családnevek az 1946-os kiűzetésig még léteznek.

Kilátás a Kőhegyről az Obere Neugassé-ra (ma Kisfaludy utca). Az előtérben két sorban préházak

Hogy ennek a szörnyű járványnak az áldozatai milyen fájdalmas körülmények között haltak meg – az életben maradtak bánatára –, erről ír a magyarországi német író, Faul-Farkas János megragadó regényében „Az új hazá” („Die neue Heimat”) címmel.

Bizonyítékaink vannak arra, hogy Budaörs akkori lakosai Istenben való mély hitük miatt a sorscsapást a kezdeti zavarodottság után higgadtan és józanul fogadták el. A gyakori elhalálozások miatt lassan megbarátkoztak a halál gondolatával. Mikor érezték, hogy földi életük a végéhez közeledik, a lelkük tisztulásán kívül az általuk hátrahagyott anyagiakra is gondoltak. Az örökösödés körüli viták elkerülése végett néhányan végrendeletet írtak vagy diktáltak le. Az akkori végrendeletek feltűnően hasonló, szinte ugyanolyan formája miatt arra gondolhatunk, hogy egy műveltebb írástudót kértek föl segítségül. Talán egyházi méltóságokkal írtatták meg a végrendeleteket. Emellett szól az is, hogy az örökösök az öröklött vagy egy részét, lelki tisztulásukért is, az egyháznak adományozták.

A középkorban, a konzíliumok határozatai alapján, ez kötelező is volt.

Itt olvasható négy végrendelet, melyeket 1739-ben, a pestis idején a budaörsiek valószínűleg sietősen készítettek el, amikor már érezték a halál közeledtét. A négy irat örökösai még ugyanabban az évben követték elhunyt családtagjaikat.

Az első végrendelet Feuerabentin Krisztina „utolsó akarata”, miután férje már elhalálozott. Hagyatékát az egyház kapta meg. Végrendelete következőképpen hangzik:

„Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében, Amen.
Feuerabentin Krisztina végrendelete és utolsó akarata.

Lelkét Ábrahámnak, testét a Földanyának kívánja adni és keresztény temetést parancsol. 47 forintot az egyháznak, szentmisékre ad, ezután felsorolja mindazokat, akik neki tartoztak:

Georg Braun	1 f 20 k
Jacob Pfost	2 f 75 k
Christoph Schaffner	– 80 k
Jacob Winkler	– 50 k
Ferdinand Mayr	1 f 20 k
Johannes Richtscheid	1 f – k
Simon Seegenwein	1 f 60 k
Conrad Hager	1 f 10 k
Georg Wals	2 f 20 k
Maria Hollin	– 30 k
Rochus Wäller	2 f 70 k
Christian Schörer	1 f 3 k
Georg Asp	1 f 30 k
Conrad Hoffmeister	1 f 65 k
Wendel Spieß	1 f 50 k
Michael Stephan	– 50 k
Johannes Hiestand	– 20 k
Johannes Titl	1 f 25 k
Georg Köller	– 80 k
Paul Wilhelm	2 f 75 k
Maria Ebnerin	1 f – k
Johannes Kayser	– 50 k
Summa	27 f 83 k

Ezt a pénzt a budaörsi templomnak adja, mindezt Hudschnaider György bíró előtt teszi.

Dátum, Budaörs 1739. május 11.”

A második végrendelet Dentzel Krisztián volt budaörsi bírónak, őt érte a legnagyobb és legfájdalmasabb veszteség. A tomboló pestisjárvány áldozata lett öt fia és a felesége.

„Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében, Amen. Isten akaratából én is – mint embertársaim – halandó vagyok és halálom óráját nem tudhatom. A Mindenható Isten asszonnyal és gyermekekkel ajándékozott meg engem és a még élők között – úgy kívánom – egész életükben béke és egyetértés uralkodjon. Ezért atyai utasításaimat írásban összefoglaltam, hogyan hajtsák végre ezeket halálom után. Ez alapján teljesítsék a végrendeletemben rögzített atyai utasításaimat, hogy az törvényesen a megállapodás szerint történjen: Először lelkemet Mennyei Atyánk kezébe ajánlom, testemet anyaföldbe temessék keresztény szokás szerint.

Másodszor a budaörsi templomnak pénzt (30 f.) és bort (20 akó) adományozok, mint ahogy Szent Vendel és Szent Sebestyén tiszteletére két gyertyát (4 f. darabja) a hozzátartozó gyertyatartókkal. Harmadszor tartsanak 100 misét az én, jámbor feleségem és gyermekeim tiszteletére és ezután gyűjtsanak 4 gyertyát Budán a Kéményseprők Kápolnájában. Negyedszer a

templomnak adományozok a Szent Sebestyén oltár tiszteletére 10 forintot. Ráhagyom fiam feleségére, Däntzlin Évára egész gazdaságomat: a házat, a teheneket, két ökröt, szekereket lóval, az ekét és két szőlőt, az egyiket a temetőnél a másikat a Schicken-hegyen. Lányomra hagyom a budai felső szőlőmet (Baltaserin) pincével és préssel. Fiamra, Dück Györgyre hagyom másik szőlőmet. A gazdaságból pár ökröt el kell adni és ezt a pénzt 3 keresztgyermekem között egyformán kell szétosztani. Továbbá tartozásaimat ki kell fizetni: Wasser Jakobnak 60 forintot, a móri kádárnak Adam Lentzinnek 36 akós hordót és abroncsért 2 forintot. A budai telekkönyv szerint vettem Budán egy házat, 100 forintért, az eladó kapott 30 forintot a házra, én pedig még 30 forintot fizettem ki. Ami maradt még a vagyonomból, azon a 3 gyermeknek kell osztoznia

Budaörs, 1739. május 22. Däntzl Krisztián
egykori gazda
fenti végrendelet

Megjegyzés: Däntzl K. fentemléltett gyermekei nem vérszerinti utódai, mivel felesége előző házasságából voltak.

Megjegyzés: A fent említett 20 akó¹⁰ bort a gazda eladta Óbudán (akónként 3 f.-szor 30), ami 40 K-be kerül.”

Egy mellékelt cédulán állt még:

„67 akó bort a gazda Szlovákiából hozatott Budaörsre akónként 3 f.-ért”

Továbbá a következő frást fűzték még hozzá (magyarul):

„Hogy David Hirs Zsidótul föl vettem az nekem köldött Ujvariné asszonyom eö Ngságátul negyvenkét forintokat id est f 47 praesentibus recognoscillom. Act. Bicske die 3. Aug. A. no 1739. – L.S. – Markus Mihály pr. Bicskei plébános.”

Ezalatt áll még a zsidó Hirschl igazolása héber nyelven és végül egy megjegyzés:

„Ezt a pénzt a budaörsi papok szentmisére kapják, 1739.”

Figyelemre méltó a Dentzel család vagyona: két ház, szőlőskertek, marha, bor, pénz stb. – ha tekintetbe vesszük, hogy 19 évvel a végrendelet megírása előtt telepedett le Budaörsön. Valószínűleg nem üres kézzel érkezett.

Az utolsó két végrendeletet a Dück (Dick-ként is írták) házaspár készítette. Az asszony halt meg először, így végrendeletében férje is benne foglaltatik. a./ „A jámbor lelkű Dückin Katalin utolsó akarata! Először lelkét Ábrahám kezébe adja, testét az anyaföldbe. Másodszor a budaörsi templomnak ad 10 akó bort. Harmadszor halála

¹⁰ Az akó régi űrmérték, különösen a bormérésnél használták, területenként változó mennyiséget jelentett:

a pozsonyi és a pesti akó = 53,3 l,

bécsi akó = 56,59 l,

magyar akó = 54,3 l

Ebben az esetben valószínűleg a bécsi akóról van szó.

után tartsanak tíz szentmisét lelke üdvösségéért. Negyedszer Hasslinger lányának adja a bundáját és egy dunyhát. Ötödször Hasslingernének adja piros szoknyáját és Hasslingernek 3 akó bort. Végül a gazdaság felét férje, másik felét Marina kapja meg.

Budaörs, 1739. június 4.

Dückin Katalin
egykori gazdasszony
fenti végrendelet”

b./ „Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében. Amen. Dück György végrendelete és utolsó akarata. Először lelkét Ábrahám kezébe adja, testét az anyaföldbe, keresztény temetési szokás szerint. Másodszor az óbudai templomnak ad szentmisére 10 akó bort és 10 forintot ad azért, hogy halála után tartsanak szentmisét lelke üdvösségéért. Harmadszor a budaörsi templomnak ad 10 akó bort és szőlőjének fele részét. Negyedszer lánytestvérére hagyja azt a szőlőt, amelyet édesapjától kapott. Ötödször házát, gazdaságát Marina kapja. Hatodszor mozdítható és nem mozdítható javak, 90 akó bor, 2 akó szesz, 4 zsák liszt, fél szalonna, 4 igásökör, tehén, 3 borjú, 2 ló, 1 csikó, 4 disznó és 4 malac, 13 liba, 5 kacsa, 10 tyúk továbbá 2 major és egy eke. Ugyancsak készpénze: 39 forint, 41 és fél K, amire a budaörsi bíró vigyáz.

Budaörs, 1739. június 11.

Dick György
egykori gazda
fenti végrendelet”

Az elhalálozottokról készített lista alapján, melyet a község a földesúrnak elküldött, kiderül, hogy a Dick házaspár vagyonának örökösai, Marina lányuk és leánya nem tudták élvezni már az öröklött vagyon előnyeiket, egyedül Dick György leánytestvére tudta használni szőlőskertjét. De lehetséges, hogy ő is – ha házas volt – a pestis áldozatairól szóló listán szerepel a „Weib” (asszony) részben, a férje melletti rovatban.

A pestisjárvány idejéből származó okmányokat és frásokat azért közöljük, mert ezek további tanulságos bepillantást engednek a betelepülők akkori mindennapjaiba. Ezenkívül megismerhetünk budaörsi családneveket a kezdeti időkből.

A pestisjárvány pusztító hatása érzékelhető az akkori budaörsi házasság- illetve keresztlevelekből is. 1738-ban 10 házasságkötésről tudunk, 1739-ben még a járvány előtti időszakban – 18 házasság kötöttet, 1740-ben már csak 6, 1741-ben pedig csupán 7.

1738-ban 16 újszülöttet kereszteltek meg, 1739-ben 11, 1740-ben már csak 10, 1741-ben pedig csupán 8 gyermeket tartottak keresztvíz alá.

Egy évvel később már 33 keresztlevelet állítottak ki – visszatért tehát a lakosokba az egészséges élni akarás.

4. A második német betelepítés és az ezt követő időszak lakosságának a fejlődése

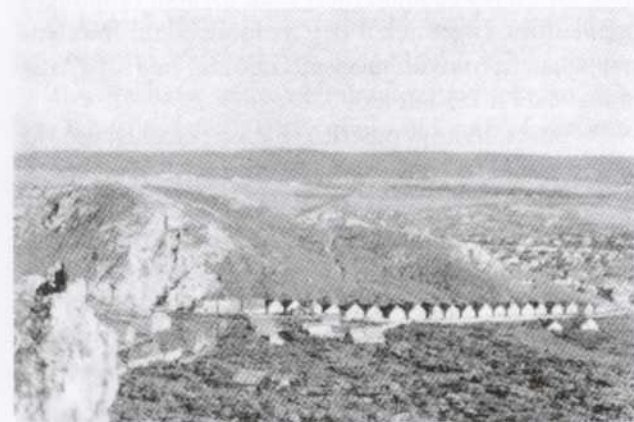
Zichy Miklós gróf, az előrelátó és gondoskodó földesúr a 40-es években úgy igyekezett frissíteni a birtokán élő, járvánnyal sújtott lakosságot, hogy a szörnyű veszteséget új német telepésekkel pótolta.

Az évek során egyre több telepest hozott a birtokán lévő községekbe, Békásmegyerrre, Zsámbékra, Óbudára, Budakeszire és természetesen Budaörsre is.

A budaörsi egyházi könyvek nagy számban említenek új – eddig ismeretlen – családneveket. A következőkben említünk néhányat, amelyek még ma is előfordulnak. Mellettük az évszám nem a letelepedésük évét, hanem első említésüket mutatja:

- 1742: Luntz, Fischer, Steiner, Haffner
- 1743: Breür (ma: Breier vagy Breyer), Martin, Schilling
- 1744: Pfundt, Franck, Treür (Treier)
- 1745: Schweintzer (Schweitzer), Ganter
- 1746: Herberth (Herwerth)
- 1747: Sattelberger, Zeiller, Hess, Derfflinger (Dörflinger), Eberhart (Eberhardt)
- 1748-tól 1778-ig: Troll, Wendler, Wentzl, Wagner, Elsässer, Fritzenschaft, Trixler (Drixler), Toschomer (Dachshammer), Hartmeyer, Herzog, Michelberger, Riedl, Weber, Hirholtz, Kindtner, Tierhold, Jooß, Prach, Eller, stb.

A nem német családnevekből is említünk olyanokat, amelyek ebben az időben szerepelnek először okmányokban: Paulovich, Malik, Takács, Kuszelits (Gosolitsch)

A Kőhegy azokkal a présházakkal, melyek az első világháború végén leégtek

1756-ban Budaörsnek 785 lakosa volt. A „*Canonica Visitatio*” alapján valamennyi lakosa német volt.

A biológiailag és gazdaságilag teljesen egészséges község számára az 1765-ös év történelmi jelentőséggel bír. Hosszadalmas pereskedési folyamat következményeként a Zichy család ebben az évben elvesztette a birtokát. Az Óbuda Uradalom – vele Budaörs is – visszakerült a Magyar Királyi Szent Korona birtokainak elidegeníthetlenségénél fogva a Kamarai birtokokhoz. Budaörs 106 éven keresztül volt a Zichy család tulajdona. A budaörsiek ebből az alkalomból levélben (dátum és a községi előljáró aláírása nélkül) köszönték meg Zichy Miklós özvegyének, gróf Karancsberényi Berényi Erzsébetnek a hozzájuk való jóságát:

„Öexcellenciája Nagyméltóságú Karancsberényi Berényi grófnőnek az Isten akaratából elhunyt Nagyméltóságú Vázsonykői Zichy Miklós gróf özvegyének, a mi legkegyesebb asszonyunknak, alázatos tisztelettel

Buda-Eörs község.

Nagyméltóságú Nagyasszonynak aki mindig kegyes volt alázatos cselédeihez, akiket gazdagon gyarapodni engedett, akit mi alázatosan tisztelünk és abban a reményben élünk, hogy továbbra is így lesz majd, de most azt kellett tapasztalnunk, hogy védelmét, melyet alattvalóinak eddig nyújtott, tovább már nem nyerhetjük, mivel új uraságnak lettünk alattvalói.

Így: Nagyméltóságú Grófnő újból kifejezzük legmélyebb hálánkat. Hálásak leszünk életünk végéig, dicsérni fogjuk, soha el nem múló köszönetet mondunk.

Nagyméltóságú Grófnőnek az alázatos és engedelmes Buda-Eörs község”

A levél tartalmaz ugyan kifejezéseket, amelyek az akkori hivatali stílusra jellemzőek, de az a benyomásunk, hogy ősapáink a Zichyket mint földesurakat nemcsak szerették, hanem hálával is tartoztak nekik.

Egy évvel azután, hogy Mária Terézia kormánya átvette a falut, 920 német lakost számoltak Budaörsön.

Az 1770-es „*Budaörscher Dorf Urbarium*”-ban 107 olyan családnévvel találkozunk, amelyek még ma is léteznek. A lakossági statisztika alapján akkor 35 szabad jobbágy, 109 zsellér és 36 „lakó” élt Budaörsön.

1780-ban, a „*Canonica Visitatio*”-ban a következő bejegyzés található az 1354 lakosról:

„*Populus Parochiae hujus est nationis et linquae*

Germanicae exceptis 4 or circiter paribus slavorum, qui aequae Germanicam linquam ita comode loquuntur...”

Tehát 1346 lakos német volt, négy pár pedig szláv, de ők is jól beszéltek németül.

A lakosság fejlődése 1811-től – az egyházi, ill. 1870-től az állami népszámlálások alapján – a következő képet mutatja:

1811: lakosok száma:	1706, német: 1706
1821: lakosok száma:	2139, német: 2139,
	kivéve néhány magyar és szláv
1830: lakosok száma:	2223, német: 2223
1870: lakosok száma:	3449, német: 3449
1880: lakosok száma:	4376, német: 4188, magyar: 152
1890: lakosok száma:	5281, német: 4947, magyar: 308
1900: lakosok száma:	6104, német: 5669, magyar: 405
1910: lakosok száma:	7395, német: 4416, magyar: 2969
1920: lakosok száma:	7957, német: 7418, magyar: 530
1930: lakosok száma:	9005, német: 7105, magyar: 1897
1941: lakosok száma:	9814 (a nemzetiségi összetételről nincs adat)

Az 1941-es népszámlálás alapján következőképpen fest a lakosok összetétele: összes lakos: 9814 ebből: Csíkidűlő 33, Frank-hegy: 112, Kamaraerdő 380 (Szeretetotthon 130, Vasútdűlő 34)

A községben 2238 ház állt.

Itt kell említeni azt is, hogy a népszámlálása során minden állampolgárnak jogában állt magát németnek vagy magyarnak vallania. 1910-ben feltűnően magas a magyarok száma a 10 évvel ezelőtti vagy 10 évvel későbbi adatokkal szemben. Ezt az érdekességet talán az asszimilációs propaganda eredményezte?! Hiszen a természetes gyarapodással, növekedéssel nem egyezik az 1910-es szám, a 2969 lakos!

Az, hogy az 1930-as népszámláláson 1897 magyar nemzetiségűt jegyeztek le, valamint az, hogy egyre többen vallották magukat magyarnak, visszavezethető többek között arra, hogy Budaörshez csatolták Kamaraerdőt, illetve több tanyát (majorságot) és kistelepülést is.

5. Az utolsó öt évtized

A századfordulói Budaörs lényegében szőlőtermeléssel foglalkozó község maradt, habár egyre több budaörsi kényszerült munkát vállalni a közeli fővárosban, mivel a lakosság számának növekedése a paraszti birtokok feldarabolását vonta maga után. Annak ellenére, hogy a lakosok élettere szűkebbé vált, és a proletarizálódás első jelei feltűntek,

Wenczl Mária (1841–1928) és Frank István (1836–1907) 1858-ban kötöttek házasságot.

századunk első évtizedének a vége felé a község anyagi helyzete meglehetősen kedvező volt. Az egyre intenzívebb gyümölcsstermesztés (ribiszke és főleg a nemesített őszibarack termesztése) jelentősen hozzájárult a település gyarapodásához.

Az első világháború és következményei Budaörsöt is fájdalmasan érintették, és mély nyomokat hagytak. A község gazdasági struktúrája lényegében nem változott, de egyre több lakosnak kellett az iparban, Budapesten megkeresnie a kenyerrevalót. Sokan dolgoztak a Saxlehner-féle keserűvízforrásoknál, illetve más, kisebb, keserűvizet forgalmazó vállalkozóknál.

Az első világháborút követő két évtizedben, illetve a második világháború előtt egyre komolyabb gondot okozott a földprobléma Budaörsön.

A már milliós lakosú főváros, Budapest terjeszkedése egyre nyomasztóbbá vált ebben az időben, és ez érintette a budaörsi tulajdonú földterületeket is.

Egyre több birtok, név szerint Böisinger Mayerhof, Hochstraß, Lustriegel, Reiche Ried, Burgersberg, Feldhut, Ofner és Adelsberg¹¹ csúszott ki a budaörsi tulajdonosok kezéből, akiknek a birtoka valaha még egészen a lakott Buda széléig, Albertfalváig – sőt még azon túl is – tartott. Budafok, Budakeszi, Törökbálint, Biatorbágy, Nagytétény és Budatétény felé már nem lehetett terjeszkedni.

A repülőtér és a balatoni út megépítése miatt óriási, értékes földterület veszett kárba. A lakosság

11) Az említett területek mai nevei:

Böisinger Mayerhof = Böisinger major (Bp. XI.)

Hochstraß = Magasút (Bp. XII.)

Lustriegel = Örömvölgy (Bp. XI.)

Reiche Ried = Gazdagrét (Bp. XI.)

Burgersberg = Sasad (Bp. XI.)

Feldhut = Dobogó (Bp. XI.)

Ofnerberg = Budai-hegy (Bp. XII.)

Adelsberg = Sashegy (Bp. XI.)

gyarapodott, a földterület viszont csökkent – ennek elkerülhetetlen következménye lett a további proletarizálódás. Egész sereg munkás utazott nap mint nap vonattal, HÉV-vel, busszal vagy biciklivel budapesti munkahelyére. Parasztcsaládok gyermekei kézműves szakmákat tanultak, vagy szakmunkások lettek. Kőművesek, kőszőrűsök, szövők és más budaörsi szakmunkások keresett munkaerők voltak a fővárosi iparban.

A mezőgazdaságra – főleg az őszibaracktermesztésre és a szőlészetre – még nagyobb hangsúlyt fektettek. A község – mezőgazdaság által meghatározott – arculatát a budaörsiek, elsősorban a régi népszokásokhoz való erős ragaszkodásuk miatt tudták megtartani. Ezt erősítették a kézművesek és az iparban dolgozó munkások is, akik családjikkal a szabadidejükben, illetve a szabadságuk alatt gyakran egy törpebirtokot műveltek.

Budaörs lakosainak szívóssága és különös ereje szükségeltetett ahhoz, hogy egy 4097 kataszteri holdnyi¹² (2341,15 hektár) föld számos családnak, a körülbelül 10 000 lakosnak az egzisztenciáját, életben maradását biztosítani tudja.

Ezen a területen 1376 tulajdonos osztozott (az akkor szokásos mértékegységgel, a katasztrális holddal számolva):

560 tulajdonos rendelkezett

1 holdnál kisebb területtel (házhely egy kis kerttel), ez összesen 242 hold.

204 tulajdonosnak szintén 1 holdnál kevesebb földterülete volt – körülbelül 120 hold.

524 tulajdonos

1 és 5 hold közötti területet – 1180 holdat,

82 tulajdonos 5 és 50 hold közötti területet – 744 holdat birtokolt.

3 tulajdonosnak volt

50-től 100 holdig terjedő területe – 202 hold,

1 tulajdonos 100-tól 500 hold – 280 hold

2 tulajdonos 500-tól 1000 holdig terjedő terület – 1329 hold.

Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy a lakosság nagy része csupán egy kis földdel rendelkezett, illetve nem volt egyáltalán földje, hanem csak egy kis háza – viszont volt egy biztos munkahelye. Az is említésre

¹² 1 katasztrális hold = 1600 négyszögöl (5754,6 m²)
Az akkor használatos mértékegységekkel átszámolva: 4097 katasztrális hold = 2341,15 hektár = 6911,639 württembergi Morgen = 6338,059 badeni Morgen (a Morgen régi területmérték több német államban: akkora volt amekkora földet egy igával egy délelőtti föl birtak szántani, vagy egy ember le tudott aratni)

Útközben a Csiki völgybe.
Háttérben a Törökugrató

A tulajdonos és az ott nyaraló vendégyerek büszkén mutatják a lédlús őszibarackokat

méltó, hogy körülbelül 10 000 lakosból csak 1376 volt birtokos. Ebből az 1376-ból 1288 birtokosnak 1 katasztrális holdnál kisebb földje volt, illetve 1 és 5 hold közötti: tehát a 4097 holdból csupán 1542 hold.

De elég a számokból! Egy nem beavatottat meglepeshetnek ezek a számok, hiszen nem ismeri az akkori magyar viszonyokat. Budaörs egy milliós lakosú nagyváros kapujánál fekszik: lakói saját termékeiket gyorsan és jól el tudták adni, különösen a nemesített őszibarackot, a csemegeszőlőt, tejet és a kellemes zamatú bort. Sokan rózsát és más virágfajtát termesztettek, melyeket Budapesten szívesen vásároltak. Mások egy ideig gomba termesztésével foglalkoztak.

A fehér agyagból – az ún. „budai földből” – készített téglák is keresett portéka volt.

Az élelmiszer olcsó volt Magyarországon, mely agrárországnak számított. A legszegényebb munkás is tarthatott magának legalább egy disznót és szárnyasokat. Budaörs ügyes kezű lakosai kis földdel vagy anélkül is jól boldogultak. Természetesen közöttük is jócskán akadtak szegény emberek; az utóbbi években sokan lakáshiánnyal küszködtek. Viszont a száraz statisztika – mely szerint a 10 000 lakosból csupán 1376 volt birtokos – nem igaz, ha közelebbről megnézzük, hiszen ez alapján akkor 8624 lakos semmivel sem rendelkezett.

Az egész heti munka után, vasár- és ünnepnapokon a pincékhez vezetett az út egy kis poharazásra

Egy jól kereső iparos, vagy például egy jól megfizetett munkás, aki az állami dohánygyárban dolgozott, biztosan elérte egy kis telekkel rendelkező földtulajdonos életszínvonalát. Tehát egy család szociális helyzetének megítélésében nem volt mindig a földtulajdon a meghatározó.

Az utóbbi években Budaörs már nem az volt, mint egykor: csendes parasztfalu. Modern közlekedési eszközöket használtak, bicikliket, autókat és motorkerékpárokat, nem pedig lóval vontatott szekereket. (Az ökröket és a teheneket a 19. század elejétől már nem minősítették igavonó állatnak.)

Telefon, mozi, de különösen a sport és a rádiózás a nagyközség mindennapi életének részévé vált, más új gépek és készülékek mellett. E technikai újdonságok elől – Budapest közelsége miatt is – nem tudott és nem is akart Budaörs elzárkózni.

Minden idegent csodálatba ejtett az a tény, hogy nagyközségünk a magyar főváros, Budapest közvetlen szomszédságában mennyire érintetlenül meg tudott maradni németnek. Budaörs lakossága hűséges szeretettel tartotta életben drága atyai örökségét, anyanyelvét, csodálatos népviseletét, generációról generációra átadott népszokásait és hagyományait.

A lakosság szintiszta római katolikus volt. Az egyházi ünnepeket, főleg a híressé vált úrnap körmenetet a csodálatos virágszönyegen, a feltámadás és a búcsú ünnepét, illetve a zárandoklatokat az év különböző napjain mélyen átérzve, tradicionális és az ünnephez méltó módon tartották meg. Egyfajta örökölt büszkeség készítette őket arra, hogy megtartsák, tiszteljék és ápolják őseik kultúráját. Így élt községünk egészen a második világháborúig, pontosabban csaknem annak végéig.

Nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy Ma-

gyarország, mint Németország szövetségese, csak 1941-ben lép be a háborúba, így 1939 és 1940 még bizonyos mértékben a békeévekhez sorolható. Magyarország mint agrárország gazdag volt; a lakosság nem szenvedett hiányt az élelmiszerekben a háború éveiben sem; 1941 és 1944 között – a német megszállás ellenére is – megfelelő volt a lakosság ellátása.

Aztán jött az összeomlás: Németország és Magyarország elvesztették a háborút. Községünk ebben a szörnyű világháborúban újra vérvesztéséget és anyagi károkat szenvedett. A Budapestért folytatott harcokban, illetve az ezt követő orosz megszállás alatt kimondhatatlanul sokat szenvedett a lakosság.

A családok veszteségei, az éhínség, a szabadságtól való megfosztottság, a kirablásunk, a feljelentések, a lányok és asszonyok megerőszakolása, az új hatalom terrorja, a jogtól megfosztott emberek kiszolgáltatottsága, az internálás és az elhurcolás: ezek jellemezték 1944 karácsonya és az új helyzet konszolidálódása közötti időszakot, amely a háború utáni zűrzavart követte. Ha erről az időszakról kimerítően szeretnék beszélni, akkor biztosan nem lenne elegendő rá ez a pár oldal!

Népünk, mivel kitartásuk és szorgalmuk erősíti szívósságukat és az élethez való ragaszkodásukat – amit a letelepedésük óra eltelt 225 év igazol – biztosan megtalálta volna az utat lelki és testi gyógyulására és a felemelkedésre, amely begyógyította volna sebeit...

Egy nap a foglyok is valószínűleg hazatértek volna, hogy letett fegyvereiket a békés munka szerszámaira cseréljék.

De a sors ezt máshogy akarta! És Magyarország új kormánya ennek a sorsnak lett az eszköze¹³.

A magyar kormány 12 330/1945 ME. rendelete alapján, amely 1945. december 22-én jelent meg, a ma-

¹³ A magyarországi németek elűzésének kérdésében megosztott a felelősség a győztes nagyhatalmak és a Tildy-kormány között, jóllehet ma már nem vita tárgya a hazai történet-tudományban, hogy az akkori magyar kormányzat és politikai elit nagy részét súlyos felelősség terheli több százezer német Magyarországról való kitelepítésében. A magyar kormány 1945. december 22-i ülésén a kormánytagok egy része a kitelepítendő körét egyéni felelősségre vonás keretében kívánta meghatározni, elvetve a kollektív bűnösség elvét, míg mások a nagyhatalmi állásfoglalást határozott utasításként értelmezték. Ugyanakkor abban a kormányon belül nem volt vita, hogy a németek egy részének kitelepítésére mindenképpen szükség van. A témáról bővebben: Dr. Tóth Ágnes: A magyarországi németek kitelepítése. Felelősségre vonás és/vagy büntetés? (Kommentár 2007/5.)

Michelberger János és családja 1930 körül

gyarországi német lakosságot ki kellett telepíteni; amely intézkedés nyomán a budaörsiek túlnyomó többségét elűzték saját hazájukból.

Körülbelül 10%-a, még a harcok előtt, 1944 végén a Német Birodalomba került, őket a Magyarországon állomásozó német hatalom evakuálta Németországba. Az evakuáltak egy része 1945-ben hazatért, azonban később a többiekkel együtt elűzték őket.

A magyar minisztérium az említett intézkedésben a Szövetséges Nagyhatalmak Ellenőrző Bizottsága 1945. november 20-án aláírt határozatára hivatkozott, mely szerint a magyarországi német lakosságot Németországba kell áttelepíteni – illetve az 1945-ös G.A. XI § 15 paragrafusra, amely erre felhatalmazza őket. Ezt a határozatot 1946. január 4-én a Belügyminisztérium intézkedései követték 70.010/1946 B.M. szám alatt a kivitelezéséről, majd ezt kiegészítették 1946. május 10-én 32.920/1946 szám alatt a kitelepítendő lakosok sorrendjéről szóló rendelettel.

1946 telén, majd tavaszán a kitelepítendőket a budaörsi vasútállomástról vagonokban, hét transzportban Észak-Württemberg és Észak-Baden tartományokba szállították; ebben a sorrendben:

1. transzport Mannheim és környéke, 2. Mosbach, 3. Heilbronn-Aalen, 4. Mergentheim, 5. Tauberbischofsheim, 6. Öhringen-Künzelsau, és 7. Karlsruhe. Az első transzport 1946. január 19-én indult el Budaörsről.

Ezek a száraz tények. Micsoda mérhetetlen fájdalmat, mennyi keserű könnyecseppet, milyen szívbe-markoló búcsújeleneteket okozott a kiutasítás és a tényleges kitelepítés, mindez szavakkal szinte leírhatatlan. Az embertelenséget nagyon nehéz emberi módon ábrázolni.

Azok a budaörsiek, akik 1946-ban felmentést kaptak, 1947 augusztusában kényszerültek hazájukat elhagyni. Őket az NDK-ba, az oroszok által megszállott zónába szállították. Többen közülük áttelepültek nyugatnémet rokonaikhoz.

Németországban további nehéz évek következtek sok bánattal és nélkülözéssel. 1948-ban jobbra fordult az elűzöttek helyzete. A honfitársaink legnagyobb része ma már jól él. Néhány család kivándorolt Amerikába. Soknak közülük, szorgalmuk, kitartásuk vagy a helyi kedvező feltételek folytán, sikerült saját otthonot teremteni. Egy későbbi történetírás feladata lehet beszámolni a ma Németországban élő budaörsiekről.

Minden egykori budaörsi lakos számára – kivéve a nagyon fiatalokat – felejthetetlen marad régi hazájuk. Itt Németországban, őseik régi otthonában állandóan magyar hazájukra, az ott megteremtett örökségükre gondolnak, melyet utódaik szorgalmas munkával megtartottak és megsokszoroztak. Az elűzésük okozta igazságtalanságot soha nem fogják elfogadni. Ezért is érzik úgy, hogy jogosan igényt tarthatnak Budaörsre. Otthonaik elvesztését örökké jogtalannak fogják érezni.

Dr. Franz Riedl

Nyelv, származás és a családnevek

Mint az egész budai hegyvidéken, Budaörsön is a bajor nyelvjárást beszélték; pontosabban a középbajor ua-tájszólást. A szomszédos Törökbálinton a középbajor ui-tájszólást beszélték. Az anya szó, a „Mutter” Budaörsön „Muada”, Törökbálinton „Muida” volt, a vér (Blut) a budaörsiek szerint „Bluat”, a törökbálintiak szerint „Bluit”, a cipő (Schuhe) Budaörsön „Schua”, Törökbálinton „Schui” volt – és így tovább...

A budaörsi középbajor dialektus hangtanát 1929-ben Eszterle M. Edit apáca, alaktanát pedig e sorok írója dolgozta föl 1933-ban.

A tudományos íráskor alapján, feltételezhetően sváb nyelvjárást beszéltek Budaörs és Budakeszi első telepesei. Mivel a második betelepülés alatt letelepedett lakosok viszont elsősorban bajor nyelvterületről származtak, és mivel a környéken – Budán is – a bajor nyelvjárás uralkodott, így ez elnyomta a többi tájszólást, illetve azok maradványait. A más tájszólást beszélők nyelvileg igazodtak tehát a bajor nyelvjáráshoz. Ugyanez volt érvényes a más nyelvet beszélőkre is (magyarokra, szerbekre, szlovákokra), ha ők voltak kisebbségben, vagy – mint például Budaörsön – ha páran közülük német lakta községekben telepedtek le.

A magyarországi németeket az egész országban sváboknak nevezik, ami tévedés, csak kevés település lakossága felel meg ennek az elnevezésnek, nem beszélve a nyelvükről; a sváb nyelvjárást még kevesebben beszélik.

„Mi svábok vagyunk, őseink a Fekete-erdőből jöttek” – halljuk mindenütt. Budaörsön is hittek ennek a szóbeli hagyománynak. Természetesen a Fekete-erdőből is jöttek telepesek Budaörsre, de pár évtizeddel letelepedésük után már középbajor nyelvjárást beszéltek és nem sváb-alemann nyelvjárást.

A nyelv és az őshaza körüli probléma szorosan összefügg egymással. A származás helye vagy legalább csak azok a tartományok, ahonnan elindult az első nagy telepes csoport 1720-ban – a történelmi források hiánya miatt – ismeretlenek. A második csoportról, akik a negyvenes években a pestis után települtek be, sem találunk erre vonatkozó adatokat. Az első telepesek valószínűleg ugyanazokból a tartományokból érkeztek, mint a korábban érkezett budakeszi telepesek, tehát elsősorban Württemberg-Schwabenből, Bajorországból és Ausztriából. Erre vonatkozólag ren-

delkezünk néhány adattal, de a budaörsi betelepülők egészét nézve semmi biztosat nem tudunk.

Abban viszont biztosak vagyunk, hogy utódaik egy középbajor nyelvjárást beszéltek. Ha azt tudjuk, hogy hol beszéltek a középbajor nyelvjárást, akkor ebből következtetni tudnánk a beszélők hazájára is. Nos, „középbajor” nyelvjárást beszélnek Felső- és Alsó-Bajorország bajor kerületeiben, Salzburgban, Felső- és Alsó-Ausztriában, valamint Cseh- és Morvaország déli határvidékein is.

Közép-Európának ez a területe akkora kiterjedésű, hogy ez alapján hiába is kutatunk őseink származási helye után. Ehhez jön még az a tény, hogy ők ráadásul ennek a területnek különböző tartományaiából és helyeiről származnak.

A különböző családnevekkel foglalkozó tudományt hívtuk segítségül, hogy összehasonlítsuk saját családneveinket más német családnevekkel, és utánanéztünk annak, ezek hol használatosak. Legtöbbjük egész Németország területén elterjedt családnev, így ezen az úton sem jutottunk el megfelelő eredményre.

A két betelepülő csoport származását illető kutatások tehát sikertelenek maradtak. Viszont az 1748 utáni időszakról rendelkezünk néhány fontos adattal. Mielőtt ezeket közelebbről megismernénk, vessünk egy pillantást a szomszédos községek kutatási eredményeire, ezek budaörsi telepesekre is vonatkozhatnak.

Egy szétágazó belső vándorlást figyelhetünk meg: több telepes költözött át első magyarországi településéről egy másikba; így történt ez a budai hegyvidéken is. A budaörsiek közül sem jött mindenki közvetlenül a Német-római Birodalomból.

A mai budaörsi családnevek közül sokat megtalálhatunk Budakeszin is: Fütz, Dürenberger, Hauser, Huber – még Budaörs betelepítése előtt. 1719. január 29-én Dürenberger Sebastian Landshutból (Bajorország) elveszi feleségül Maria Magdalena Senn, a budakeszi helyi bíró Sebastian Senn és felesége, Margarethe leányát. Ugyanez a Sebastian Senn írja alá 1711-ben a budakesziek bérleti szerződését; majd 1721-ben a budaörsiek bérleti szerződését. Még ma is létezik Budaörsön egy dülönév Senn-dülő (a nyelvjárástban Sein).

1712-ben élt Törökbálinton egy Feyerabendt Kippenweilertől, a badeni Lahr körzetből. 1739-ben

pedig egy Feüerabentin (!) Budaörsön íratta meg végrendeletét. A törökbálinti Josef Por Laupertshausenből, Biberach körzetből, 1722-ben feleségül veszi Barbara Neubrand Emerkingenből, Ehingen körzetből, Württembergből. Martin Ganter a Fekete-erdőből feleségül veszi Törökbálinton Maria Wagnert Tétényből. Pesthidegkúton 1737-ben Johann Georg Pentl Frankenből házasodik, 1739-ben Martin Streck teszi ugyanezt, ő a Fekete-erdőben született. Piliszentivánon telepedik le 1728-ben egy bizonyos Lorenz Eisenkramer Oberwieséből, a Rajna vidékéről, és Peter Paxian a Majna menti Lohrból, a Würzburg melletti mainzi körzetből.

Zarándoklat Mariaszellbe, 1938

Az itt említett, még ma is létező családnevek visezői vagy esetleg rokonaik később letelepedtek-e Budaörsön – mint ahogy ez Senn Sebastian esetében megtörtént –, kérdés marad. Mindezt ez idáig semmi bizonyította, ennek ellenére ez nem lehetetlen.

Azoknak a családneveknek, amelyek a betelepüléskor Buda környékén nagyon gyakran előkerültek, mint például Albecker, Bauer, Bayer, Berger, Binder, Braun, Fischer, Frank, Groß, Klein, Maurer, Mayer, Ritter, Steiner, Tagscherer, Weber, Weiß stb. mennyi köze volt Budaörshez; erre nagyon nehéz lenne válaszolni, hiszen ezek a nevek Budaörsön kívül is nagyon elterjedtek voltak, azonkívül ma már lehetetlen hozzájutni Magyarországon ezekhez a forrásokhoz.

Az első betelepülés után is érkeztek Budaörsre németek, és magyarok is letelepedtek, különösen a múlt században és az utóbbi fél évszázadban, mint például: Balogh, Bangha, Baranyay, Barhó, Bartos, Bencze, Boglári, Bognár, Bokor, Boros, Bóza, Budai, Csákány, Csiba, Füleki, Herbay, Horváth, Juhász, Király, Kiss, Kormány, Koroknay, Kovács, Molnár, Mosonoki,

Nagy, Negyedes, Németh, Nordai, Pap, Pálkás, Rajcsányi, Sándor, Sohonnay, Szabady, Szabó, Szakács, Szakály, Szarka, Szikó, Szikra, Szilasi, Tarsoly, Tóth, Vágasi, Vári – csak hogy a legismertebbeket említsük.

Egy részük teljesen azonosult a német budaörsiek nyelvéhez és életstílusához. Utódaik legtöbbször az idők folyamán igazi budaörsivé (Wuderscher) vált.

A szláv családnevekről és azok hordozóiról gazdagon rendelkezünk adatokkal.

A szerb nevék Törökbálintról származnak. Az 1767-es „lélekszám-összeírás” alapján Budaörsön (Buda-Eörs) éltek: Martin Bablovics feleségével, Georg Gosolitz (Kuszolits és Kuszelis-ként is írták) feleségével, három fiával és egy lányával; Mathias Gosolitsch feleségével, fiával és lányával, Mathias Grisovics feleségével, két fiával és egy lányával; Thomas Labranovics (Lovranovics-nak is írták, ma: Laboranovics) feleségével, négy fiával és egy lányával; Jakob Malek (Malik-nak is írták) feleségével, fiával és két lányával; Gregor Zolitsch (ma Csulics) feleségével és három fiával. Ők mindannyian annak a szerb csoportnak a tagjai, akik 1694-ben telepedtek le a kopár Törökbálinton. Törökbálintról származnak a Krizsánovicsok, a Kostovicsok és a Tolicsok.

Szláv nevű budaörsiek voltak még: az Andercsik, Andrásik, Buzal, Feketics, Gubics, Gyurkovics, Horák, Jankovics, Kuba, Lalasovics („Lala” vendéglő a Froschloka [Békástócsa] mellett – a vasútállomáshoz közel, a Kinizsi u. kezdeténél), Latosinszky, Lueff, Martinka, Rogics, Rothausky, Rozovics, Ruzicska, Slavik, Slevicska, Vandra, Vojacsek és Ziacsek családok. A Kuba nevet Budajenő és Békásmegyer egyházi könyveiben találjuk meg: 1791-ben Budajenőn élt Kuba János, hentes és mészáros, cseh születésű; egy másik Kuba János 1771-ben halt meg Békásmegyeren. Ez Groß-Meseritzből, Posenből, a későbbi Mark Brandenburgból származott. A Latosinsky és Slevicska nevek még visszatérünk a házasságlevelek bejegyzéseinél.

A budaörsiek származásáról és hovatarozásáról szóló adatok 1748 után:

1768-ban Hausser Demetrius Baaremer Riedbökringenből és Weltin Lutgardis, az elhunyt Weltin Melchior lánya Mundelfingenből engedélyt kért arra, hogy letelepedjen Budaörsön. Hauser 80 Gulden, Weltin pedig 26 Gulden vagyonnal rendelkezett. Kérésüket elfogadták. Egy másik Hauser, Hauser Thomas az első telepesekhez tartozott; nem kizárt, hogy Demetrius és Thomas rokonok voltak.

1776. május 6-án Happlin Agatha, „hajadon Becken-lány” Hondringenből, Donaueschingen körzetből, Budaörsre ment férjhez. Vagyona 67 Guldent tett ki.

A budaörsi plébánia keresztelő anyakönyveiből

1748. április 26. Maria, a lengyel Fancsak Stanislaus lányának, Katharinának a gyermeke, a gyermek (Mária) édesapja Némethi János volt Budáról.

1764. október 6., Jakob és Anna Maria, Gottfried Partel (Schwabenből) és Magdalena ikergyermekai.

1778. február 9., Eva, Zoll-ból (Schwaben) származó Martin Gross és Franciska Schenk leánya. Zoll igazi neve talán Zell, Riedlingen körzetből, Württembergből vagy egyike a két Zell helységnek Bayrisch-Schwaben-ben; egyébként létezik még több Zell elnevezésű település Németországban és Ausztriában.

1780. november 5., Elisabeth, Leonhard Hersch és Anna Maria Man gyermeke, mindketten a mainzi nagyhercegségből. A szülők két hónappal később házasodtak össze.

(Lásd az 1781. január 14-i bejegyzést a házassági anyakönyvi kivonatban)

Az anyakönyvi házassági kivonatokból

1747. november 27., Christophorus Johann Wendler Meißenből, urasági kádár, Christoph Johann Wendler kocsmáros (vendéglős) és Elisabeth Sckölnből (Szászország) fia – Therese Auberle. Az esküvő előtti nap Wendler lemondott luteránus vallásáról. Scköln nevét a beszélt nyelvben gyakran összekeverték a Rajna-parti Köln városával.

1744. Felix Peyer – Anna Maria Grossl Schadendorffból, Sopron mellől.

1757. május 17. Gabriel Munk, született Klingében, a birodalomban – Rosalia Krezi özvegy Budafokról

(Klinge Forstnál, Brandenburg? vagy Klinge, Bayern? vagy Alsó-, ill. Felső-Klinge, Hessen?)

1757. november 9. Johann Hierholcz a birodalomból – Barbara Stoll özvegy

1760. február 15. Paul Komáromy, mészáros Ruizingből – Franziska Czimerer özvegy

1776. július 7. Franz Millner Székesfehérvárról – Anna Maria Kissibl

1781. január 14. Leonhard Hersch a Német-Római Birodalomból – Anna Maria Mann a birodalomból

1792. január 17. Paul Veisel Mixnitzből, Steiermark, – Klara Rottenbuscher özvegy

1801. november 25. Martin Horváth, egykori katona Hidvégéről (Hont vármegyéből) – Eleonora Baldauf

1814. május 26. Adalbert Latuschinsky Krakkóból, Lengyelországból – Anna Maria Groy

1814. május 23. Johann Steinert, cipész a porosz Sziléziából – Elisabeth Etter

1817. február 5. Josef Slevicska Csehországból – Margarethe Pül

1819. május 11. Josef Ebend Ausztriából – Katharina Sturm
1829. június 1. Ignaz Mayerhoffer, cipész Varasdról (Horvátország) – Anna Veisz

1837. november 8. Venzeslaus Zankarz, kovács Hradisdából (Csehország) – Marianne Latosinszky (talán Hradisd Magyar-Radischt jelenti Morvaországból)

A halotti kivonatokból

1758. február 26. † Paul Puschad, „vagus” a birodalomból, 41 évet élt (vagus utazót, vándort, talán kereskedőt jelent)

1758. augusztus 1. † Rosina, David Redlicher özvegye Iglából (Morvaország), 78 évet élt

1762. december 19. † Franz N. „vagus”, született Bécsben, 40 éves kora körül hunyt el

1764. augusztus 24. † Katharina, az egykori Schwabenben elhunyt Josef Drixler lánya 60 évet élt

1770. január 21. † Maria Anna Mikulasch, a plébánia szakácsnője, Litencsicsből (Morvaország) 29 év és 9 hónapot élt

1771. július 11. † Aloisia, Ludwig Vanner felesége Lotharingiából, 40 évet élt

1787. augusztus 31. † Johann Jungermann Rukenschből (Hessen), református vallású, 60 évet élt (Rukensch alatt talán Rückerset, Hünfeld körzetében vagy Fuldát, Hessen-Nassaunál értették)

A szláv nevű lakosokról meg kell azt említeni, hogy ők beolvadtak a német többségbe. Nagyon kevesen őrizték meg a korábbi időkben nyelvüket és szláv szokásaikat. Az utolsó évtizedekben szinte teljesen a németiség, illetve részben a magyarság részévé váltak. Ennek ellenére azért jobban megfigyelve, természetesen még felfedezhetőek voltak etnikai jegyeik.

Ilyen családneveknél, mint Clementis, Csik, Györik, Helly, Illy, Killy, Levius, Patzius, Rexa stb. nagyon nehéz eldönteni, hova tartoznak. A Clementis és a Levius nevek kivételével ezen nevek tulajdonosai egytől egyig budaörsi németek.

Az fentiekből világosan látható, hogy voltak régen olyan családnevek Budaörsön, amelyek ma már nem léteznek. Ezekhez még számtalan nevet fűzhetünk hozzá, mint például Haberl, Merkl, Sonntag, Ursprunger, Vogel, Walbacher stb.

Azt is megfigyelhettük, hogy őseink olyan keresztneveket is használtak, amelyek ma már nem használatosak, mint például Afra, Agatha, Aloisia, Eleonora, Prisca, Regina, továbbá Christian, Demetrius, Fidelius, Rochus, Simon és még sok más. Az első világháború után sok budaörsi magyarosította családnevét különböző okokból. Olyan nevek, mint Arató (Albecker), Bajor (Bayer), Bató (Braun, Bittler), Baranyai (Berger, Schmidt), Dénesi (Drixler), Erődi

(Elsäßer), Erős (Fleischmann), Faludi, Falusi (Feldhoffer), Gátszegi (Ganzmann), Halmai (Hartmayer, Hess), Hamvas (Höfler), Havasi (Gubics), Herendi, Hernádi (Herzog), Kisvári (Krizsánovics), Körmendi, Környei (Konrad), Lóvári (Luncz), Merényi (Mayer), Ófalvi (Ostfalk), Párkányi (Poller), Rónafő (Ruzicska), Siklósi (Schmidt), Solymossi (Schilling), Szentkúti (Sattelberger), Szerényi (Streck), Terényi

(Treier), Vándor (Wendler), Várnai (Vojacsek) többek között ilyen névcseré során jöttek létre. Természetesen azokat, akik magyarosították nevüket, még sokan régi nevükön szólították, csak az utolsó években honosodtak meg az új nevek.

Végül egy lista következik a mostani budaörsi családnevekről, alfabetikus sorrendben; a neveket a már Németországban élő budaörsiek adták meg.

1. Adamasky	Drixler	85. Gyurkovics	Kern	Merk
Albecker	Ebend	Haas	Keusch	170. Meßner
Albrecht	Eberhardt	Haberkorn	Killi	Metzger
Alt	45. Ebner	Haffner	130. Kindtner	Michelberger
5. Andercsik	Eck	Halmai-Hartmayer,	Király,	Miehle
Andrácsik	Eder	Hess	Kiss	Mosonoki
Artner	Eipl	90. Hanta-Hundt	Kisvári-	175. Müller
Bader	Eisenkramer	Hartmayer	Krizsánovics	Nagy
Bajor-Bayer	50. Eitzenhöfer	Hasenfratz	Klebert	Neubrandt
10. Bangha	Eller	Hassan	135. Klein	Németh
Baranyai-Berger,	Elsäßer	Hauser	Kluber	Niedermayer
Schmidt	Erős-Fleischmann	95. Häusler	Komlós	180. Nusser
Baranyay	Ertl	Hedenetz	Konrad	Oberling
Barhó	55. Esterle	Heiler	Koroknay	Ófalvi-Ostfalk
Bartos	Falusi-Feldhofer	Hellebrandt	140. Kostovics	Osterziel
15. Bató-Braun, Bittler	Fay	Heller	Kovács	Ostfalk
Bauer	Feldhoffer	100. Helly	Kövesi	185. Patzius
Baumann	Fiedler	Hernádi-Herzog	Köwilein	Pauler
Bayer	60. Fischer	Herwerth	Kramer-Krammer	Paulin
Beer	Flach	Herzog	145. Kranz, Krantz	Paxian
20. Berger	Fleischmann	Heß	Kraus	Pálinkás
Bergner	Frank	105. Hierholz	Kreiß	190. Pásztor-Prach
Behmann	Franz	Hilbert	Kremer	(Proch)
Bencze	65. Freß	Hock	Krizsánovics	Pendl
Bittler	Friedinger	Hoffmann	150. Kruck	Pfisterer
25. Boglári	Fritzenschaft	Holl	Krupp	Pfundt
Bognár	Führinger	110. Horák	Kruspel	Pichler
Bokor	Fültz	Horváth	Kwintz	195. Pintér-Bittler
Boros	70. Ganter	Höfler	Laboranovics	Pohlhammer
Brath	Ganzmann	Höflinger	155. Lagler	Poor
30. Braun	Gauland	Huber	Latosinsky	Posch
Breier	Geiger	115. Hundt	Leber	Poschik
Bröckel	Geiselhardt	Hutwagner	Lehmann	200. Poslovsky
Buzal	75. Geißler	Illy	Linder	Prach
Cinsky	Geng	Ising	160. Lindmayer	Pracher
(1739: Zinskä)	Geßler	Jankovits	Lipps	Prath
35. Csik	Gozolics	120. Jesch	Lóvári-Lunz	Preckl
Csulits	Götz	Jombach	Lunz	205. Prim
Daxhammer	80. Groß	Jooß	Martin	Raab
Deigner	Gschöpf	Kahler	165. Martinka	Rabel
Deiningner	Gullrich	Kaiser	Maurer	Rajcsányi
40. Dirnberger	Gündert	125. Kastner	Mayer	Rasch
Dörflinger	Györík	Kellner	Menacker	210. Reiter

Rexa	Scharli	Siklósi-Schmidt	Szentkúti-	Weibert
Richter	Schattmann	Sikó (Szikó)	Sattelberger	275. Weigand
Richtscheid	Schäffer	245. Sing	260. Szikra	Weigel
Ricker	230. Scheibel	Skatzol	Tagscherer	Weinhammer
15. Riedl	Schiffmann	Slevicska	Talics	Weißkopf
Ringler	Schilling	Spachmann	Teller	Wendler
Rieß	Schindler	Stammel	Thoma	280. Wenzel
Ritschmann	Schlegl	250. Stammer	265. Tierhold	Winkler
Ritter	235. Schmidt	Stein	Tóth	Wittmann
20. Rittesser	Schmittmar	Steiner	Trautenberger	Wolf
Roth	Schneider	Startz	Treier	Zeiler
Rothmayer	Schön	Streck	Ulrich	285. Zengl
Rozovics	Schultz	255. Szabady	270. Urban	Zentner
Rózsavölgyi	240. Schwarz	Szabó	Wagner	287. Zirkelbach
225. Ruckmich	Schweitzer	Szakács	Wasser	
Sattelberger	Seiler	Szarka	Weber	

Leányaink ünnepi viseletben: az ünnepi ruha része a fekete bársony mellény és a fehér, keményített, ráncra vasalt kötény

Weber Lipót és családja. A képen látható házuk ma a budaörsi Dr. Franz Riedl Heimatmuseum

Ez a lista tartalmaz olyan családneveket is, amelyek házasságok leánykori nevével tünteti föl, mivel a család férfiágon kihalt; azonkívül pedig azoknak a családoknak a nevei is benne vannak, akik csupán az utóbbi időben, munka vagy házasság folytán kerültek Budaörsre, de nem tartoznak az eredeti budaörsiekhez.

Dr. Franz Riedl

Michelberger János (1878–1940) első feleségével, a fiatalon elhunyt Papp Máriával (1881–1910), a századforduló táján

Templom, iskola és kápolnák

A nagyváros határán, a budai hegyek napos lankáin fekszik a budai hegyvidék legnagyobb németek lakta települése, Budaörs egyházközség. Kimagaslik a háztetők közül, és csendes imára hív a templom, amelynek tornya, mint Isten figyelmeztető ujjja, az ég felé mutat.

Ismerkedjünk meg a történetével.

Az esztergomi érsekség legrégebbi feljegyzésében¹⁴, 1296-ban Budaörs mint plébánia szerepel, és Paulus pap a lelkésze. „Eürs” 1464-ben is II. Pius pápa kiváltságos plébániáihoz tartozik.

A plébánia hivatalos iratai és az anyakönyvek az 1738-as időponttal kezdődnek. Ebben az időben a lelkészeti munkát a trinitárius, a ferences és a kapucinus rendek látták el, amelyeknek a közeli Budán és a környéken kolostorai voltak.

1738-ban épült a falu első temploma¹⁵ és iskolája. A település mindkét fontos épülete a földbirtokos segítségével és a lakók adományaiból tudott létrejönni. A templomépítéshez szükséges anyagot már 1737-től az óbudai téglakészítőtől szállították. A kőművesek fizetségét, 19 forint 65 krajcárt, három gazda – Olivi, Stahl és Dentzel – adóbüntetéséből fedezték. Modlhammer Mátyás óbudai ács 181 forint 27 krajcárt kapott az 1738 júliusában a templomon végzett ácsmunkájáért és 47 forint 30 krajcárt az iskolaépítésnél.

Az első egyházlátogatás 1756-ban történt, ebben találjuk a település legrégebb templomának a leírását

14) A budaörsi templomra vonatkozó első írásos emlék az 1243-ban keletkezett hiteles királyi oklevél, melyben IV. Béla a bélakúti ciszterci apátságnak adott birtokok között felsorolja az Ewrs-i (Örs-i) Szent Márton és a Sasad-i Szent András egyház tizedét is. Lásd bővebben: Filipcsy István: A budaörsi római katolikus templom története a kezdetektől napjainkig. In: Elődeink öröksége – Tanulmányok Budaörs múltjából III. (Budaörs, 2007.)

15) A budaörsi templomot 1738-tól építették, melynek építésében Hamon (Hämon) Kristóf is részt vett, aki 1731-ben szerezte meg a budai polgár- és mesterjogot. 1748-ban bekövetkezett halála után özvegyét korának híres építőmestere, Nöpaauer Máté vette feleségül, aki befejezte Hamon félbemaradt építkezéseit.

Lásd bővebben: Filipcsy István: A budaörsi római katolikus templom története a kezdetektől napjainkig. In: Elődeink öröksége – Tanulmányok Budaörs múltjából III. (Budaörs, 2007.)

is. Ez ott állt, ahol a mai templom. Isten első „háza” a hívők által nagy tehervállalással, adományokból közel egy évig épült. Két fából készült oltára, a toronyban három harangja volt, a karzaton pedig egy orgona állt három regiszterrel. Az építéshez a legnagyobb adományt két özvegy földbirtokos grófnő, Zichy Zsuzsanna és Nováki Anna adta.

Az 1780-as egyházlátogatásban olvashatjuk, hogy a templomot egy temető vette körül, amelyet 1775-től már nem használtak.

Az öreg templom méretei: a szentély 3 öl¹⁶ hosszú, 3 öl 2 láb széles, 3 öl 5 láb magas (5,70–6,30–7,30 m). A templomhajó 9 öl 1 láb hosszú, 4 öl 4 láb széles és 4 öl 2 láb magas volt (17,40–8,90–8,20 m). A hajót csak később építették hozzá. A torony egészen a tetőig 15 öl magas volt, 2 öl 4 láb hosszú és széles. (24,40–5,10–5,10 m).

Mivel a lakosok száma évről évre nőtt, így a templomot bővíteni kellett. Ez 1744 és 1752 között történt, ekkor Hellmár János volt a plébános. Az 1745. december 21-én írottak szerint:

„Delicentia Archiepiscopali Strigoniensi hanc Parochialem Ecclesiam in Memoriam et Honorem St. Joannis Nepomuceni Martyris ritu Romano Strigoniensi assistentibus Reverendis D. Dfl Collegy Szécséniani Buda alumnis ego Joannes Hellmár Parochus benedixi eundem diem tum in Templo, cum ad mensam in Domino festire egimus.”

Magyarul: „Az esztergomi érsek engedélyével én, Hellmár János plébános megszenteltem ezt a templomot Esztergom római rítusa szerint, a budai Széchenyi-Kollégium tiszteletreméltó növendék-urak segítségével a szent mártír Nepomuk János emlékére és tiszteletére. Ugyanazon a napon a templomban, és az asztalnál ezt megünnepeltük.”

A munka 2500 guldenbe került. Ezt óbudai építőmesterek, Mayrhofer Ádám és Modlhammer György végezték el. Az átépített templom így már három

16) Az akkoriban használatos hosszsmérték a bécsi öl és kisebb egysége, a bécsi láb volt.

1 bécsi öl = 6 bécsi láb = 1,89648 m

oltárral rendelkezett, a főoltár fölött volt a templom védőszentjének, Nepomuki Szent Jánosnak a képe, amelyet később innen eltávolítottak, most a templomhajóban, a Jézus-Szíve oltár fölött található. A mellékoltárokat 1761-ben Zichy Erzsébet grófnő adományozta.

A templom később újra túl kicsinek bizonyult, az egyre nagyobb számú lakosság már alig fért el benne. Olyan károk is jelentkeztek az épületen, amelyek azonnali javítást igényeltek, tehát egyre inkább szükségessé vált egy új építése.

Ezért lebontották a régi templomot, és 1803 és 1808 között elkészült az új, a mai templom. A templom patronátusa is a Királyi Kamarára szállt át, miután 1765-ben átvette a Zichy családtól a település irányítását. A négyszög alaprajzú templom barokk stílusban épült, és tekintélyes boltozat fedti.

Az új templom méretei: 17 öl hosszú, 7 öl 1 láb széles, 7 öl 2 láb magas (32,30–13,50–13,90 m). 1808. július 6-án szentelte fel a templomot az akkori plébános, Schwarz József.

Az régi plébániát és az iskolát 1788-ban építették. Az iskolaigazgató akkoriban az iskolában lakott. A hajdani iskolaigazgatók közül ma is jól emlékeznek a budaörsiek a következőkre: Hasslberger, Metzger, Märkl, Adalbert Haintz, Clementis László és Szakály Mátyás.

Kétszer érte villámcsapás a templomot. Az első 1836-ban megrongálta a főoltárt, amelyet a következő évben 4555 guldenért a ma is látható formájában állítottak helyre. A főoltár hatalmas, egyszerű építmény, a klasszikus empire stílus szigorú formái szerint; leghatásosabb eleme a keresztre feszített Jézust ábrázoló kép. Az oltár harmonikusan illeszkedik a szentély falához. Második alkalommal a lélekharangba csapott a villám.

1821-ig a templom még mindig rendelkezett a három eredeti oltárral, egy tizenöt regiszteres orgonával, a toronyban pedig öt harang volt. A negyedik és ötödik mellékoltárt a következő években állították.

A templomépítés évében épített a szőlőhegyen Hehly J. egy kápolnát („Staarentanzer-Kapelle”¹⁷), amelyet 1808. július 12-én – Sárlos Boldogasszony ünnepén – Kollár István óbudai plébános Szűz Mária tiszteletére szentelt fel. Azóta minden évben egyszer ezen a napon elzarándokolnak a hívők a kápolnához és fogadalmi-misést tartanak.

A Kálvária-hegyen¹⁸ 1821-ben kezdték el a keresztút építését. Először csak nyolc stáció volt, és a hegy tetején egy fakereszt állt Szűz Mária, János és Mária Magdolna szobraival. A kis kápolnát a domb lábánál Kreiß Jakab építette 1817-ben. Az ótetemőben is áll egy kápolna¹⁹, Csulits János 1862-ben építette. Nőtlen fivére a halálos ágyán a kápolna építésére ajánlotta föl apai örökségét. A tornyában egy harangocskát találunk.

A földeken ebben az időben három, a kitelepítés idején pedig már 40-50 kereszt állt.

A Wendler Ferenc által 1855-ben épített Kőhegy-kápolnának külön fejezetet szentelünk a könyvben.

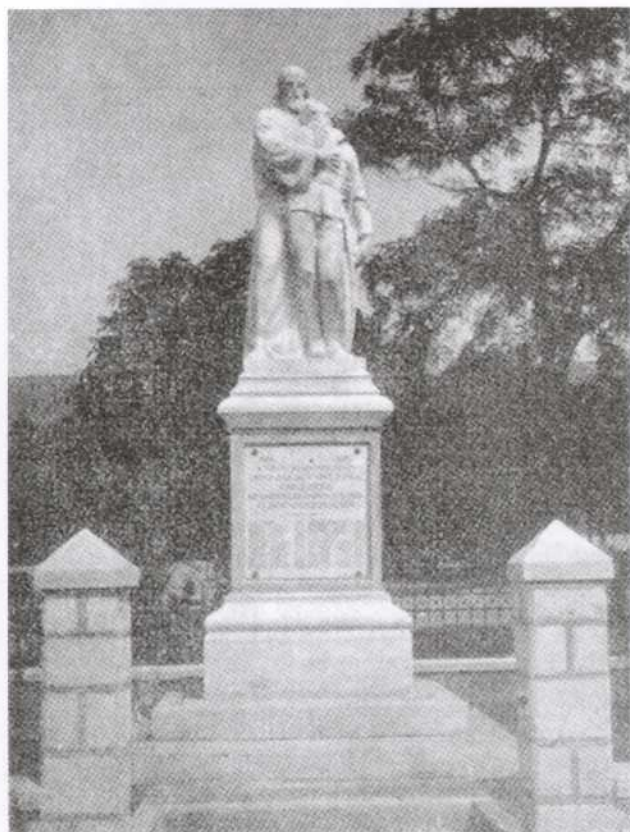
1851-ben újjáépült a plébánia, ehhez a földesúr 1827 guldent adott, a település pedig a munkához szükséges fuvart biztosította. A rákövetkező évben kifestették a templomot, amire a község 1257 guldent szánt. A festés csak 1228 guldenbe került. A templomot a következő évben kívülről renoválták és meszelték, aminek a költségeit a templomkassa állta. 1932-ben újra renoválták és kifestették.

A Rózsafüzér-társulatot 1850-ben alapították 300 taggal, és a Szent József oltárt a rózsafüzér királynőnek ajánlva szentelték fel.

17) A Starentanz-kápolna – helyreállított állapotban – ma ismét látható a Farkasréti úton. A kápolnát 2004-ben újították fel, búcsúnapiját (július 2., Sárlos Boldogasszony) és felszentelésének napját (november 19.) szentmisével ünneplik. A Starentanz (Seregélyek tánca) az itt található dűlő neve volt. A környéken akkoriban csak szőlőt termesztettek.

18) A Kálvária-hegy keresztútját és a kápolnát a második világháború és a németek elűzése után rombolták le, csak néhány rom és a hegyen álló fakereszt – melynek eredetije ma az újjáépített kápolnában található – emlékeztetett az 1945 előtti időszakra. Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata a Városi Önkormányzat és Budaörsi Római Katolikus Egyházközsége támogatásával 2000-ben újjáépítette a keresztutat, majd 2002 őszén Takács Nándor székesfehérvári megyéspüspök a helyreállított kápolnát is felszentelte.

19) A Csulits-kápolna a hetvenes évek végén jelképes összegért a Görög Katolikus Egyház tulajdonába került. Romos állapotából 1993-ban épült újjá.

Háborús emlékmű 1925-ből. Budaörs lakossága állította az I. világháborúban elesettek tiszteletére. Pásztor J. szobrász alkotása

1880-ban Krammer György kérésére a Páli Szent Vincéről nevezett Irgalmas Nővéreket hívták a faluba, akik átvették a lányiskola, az óvoda és a katolikus leányegyletek vezetését. 1930-ban ünnepelték a nővérek áldozatos tevékenységének 50 éves jubileumát. Kolostorukban házikápolna is állt.

1905-ben hozzáépítéssel bővítették a fiúiskolát.

Ebend Ferenc kőművesmester érdeme a nagy, új lányiskola.

1942-ben a Budaörs lakói 900 szentmisét mondatnak. Vasárnaponként sok résztvevője volt mind a négy misének; a település hét ünnepe alkalmával (Fábián és Sebestyén január 20-án, Szent József március 19-én, Szent Flórián május 4-én, Páduai Szent Antal június 13-án, Mária Magdolna július 22-én, Szent Rókus augusztus 16-án, Xavér Ferenc december 3-án) külön szentmisét tartottak. 1942. év folyamán 43 000 alkalommal áldoztattak.

A település lakossága folyamatosan nőtt, 1944-re már körülbelül 10 000 lelket számolt. A község végig német maradt, annak ellenére, hogy a betelepülők között más anyanyelvűek is voltak. Az első világháborúban, 1914 és 1918 között hadba kellett állniuk a

katonaköteles férfiakkal; még a harangokat is fel kellett áldozni, azokat, amelyek olyan sok vigaszt, békét és örömet hirdettek a falunak. 262 férfi és fiú lett hősi halott! Nevük ott szerepel a templom mellett álló háborús emlékmű talapzatába vésvé arany betűkkel.

1922-ben új harangokat szenteltek fel: a „Jézus Szíve” és a „Szent Mihály” harangot. A budapesti Eucharisztikus Világkongresszus évében (1938) Dr. Aubermann plébános felhívására gyűjtés kezdődött egy nagy harangért, melyet azután „Szent István” harangnak neveztek el, de sajnos 1944 nyarán szintén háborús áldozattá vált. Meszlényi püspök²⁰ szentelte fel fekete vasárnapján²¹. A hangját először a húsvéti feltámadási körmeneten hallhatták a budaörsiek.

1941-ben a község fiatalsága megkapta a szép „Krisztus Király” zászlót. Ezt Pünkösdkor, a templom előtt a szabadban tartott misén, ünnepélyesen szentelték fel. 350 fiatalember és 420 leány járult szentáldozáshoz, mielőtt esküt tettek a zászlónál. A fiatalok csodálatos népviselete tovább emelte az ünnep hangulatát. A zászló árát a fiatalok színházi előadásokkal keresték meg, melyeket a felejthetetlen Venczel Antal káplán atya vezetett. Az atya 1948-ban hunyt el tragikus körülmények között.

Hiányos maradna a templomról szóló beszámoló, ha elfelejtenénk megemlíteni a híres és csodálatos Úrnapi körmenetet, melyet a budaörsiek nagy pompával ünnepelnek, az ilyenkor tömegével idelátogató idegenek öröme. 1933-ban 15 000 néző jött el erre a napra. Az Úrnapi körmenet két kilométer hosszán, gyönyörű virágokból kirakott „szőnyegen” vezet; a budaörsiek a földek és kertek összes felkelhető virágát felhasználják arra, hogy Krisztus urunk útját, ami ezen a napon átszeli az egész falut, művészi módon elkészítsék.

A pompás díszekkel és ornamentikával elkészített virágszőnyeg hatását növelik a gyönyörű népviseletek, a Mária-lányok mirtuszkoszorúval a fejükön, bő szoknyákban, fekete bársonymellényben, mások selyemkendőkkel, a fiúk és a mélyen hívő nép sötét színű viseletben: mindez csodálatos és felejthetetlen látványt nyújt.

Az istenhitnek és az évszázadok alatt gyökeret vert hagyományoknak ezek voltak a külső jegyei. Néhány éve misét celebrált az akkori apostoli nuncius, Msgr. Dr. Caesare Orsenigo érsek; akit ugyancsak bámulatba ejtett a budaörsi Úrnapi körmenet varázsa.

20) Meszlényi Zoltán esztergomi segédpüspök (1937–1953)

21) Fekete vasárnap: Nagyböjt 5. vasárnapja, korábban ezen a napon Jézus halálára emlékezve a feszületeket és szobrokat lila lepellel takarták le egészen a nagypénteki keresztteleplezésig.

Templombelső 1964 előtt

Budaörs 1744 óta rendelkezik plébániával és saját papsággal. Plébánosaink névsora és hivatali idejük:

1. Hellmár János	1744–1759
2. Vellek János	
Csehországból	1752–1756
3. Czillich Lajos	1756–1761
4. Kail Sebestyén	1761–1765
5. Mersinger József	1765–1782
6. Starman N. János	1782–1793
7. Wilhelm Ignác	1793–1798
8. Schwarz József	1798–1831
9. Wagner Benedek kanonok	1831–1834
10. Kolkovits Ignác	1834–1849
11. Brunner János	1849–1855
12. Dobronyi Mihály	1855–1877
13. Szelepcsényi László	1877–1888
14. Ulmer György	1888–1905
Morvay László adm.	1905–1906
15. Csizmazia Ferenc	1906–1923
Heissenberger R. adm.	1923–1925
16. Dr. Aubermann Miklós	1925–1945 ²²
17. Dr. Sík Zoltán	1945 óta

22) Aubermann Miklós 1944 őszén hagyta el Budaörsöt, a plébánosi teendőket helyettesként még abban az évben Sík Zoltán káplán vette át, jóllehet hivatalosan csak 1945-től lett az egyházközség plébánosa. Budaörs további plébánosai: Sík Zoltán 1945–1974, Szappanyos Béla 1974–1981, Szentgyörgyvölgyi Zoltán 1981–2000, Varga János 2000-től.

Templomkép

*Orgonaszó és a tömjén illata
Töltötte be e szent helyet valaha;
Kóruszene és a Dicsőség dala
Emlékeztet rá még most is álomban.*

*Felejthetetlen, gyönyörű nap marad
A Krisztusnak tett első szentáldozat.
Hittel teli könyörgéssel reméltem,
Hogy szerény szívvel színe elé enged.*

*A konduló harang mily gyakran hívott
Misére, hívó társaimmal együtt;
Hogy imával és dallal dicsőítve
Az Urat, áldozhassak színe előtt.*

(Adelsberger)

Fordította: Gajdos-Frank Katalin

Végül bemutatjuk belülről a templomot, a benne található festményeket és szobrokat. A főbejárattól induljunk, és menjünk el egészen a főoltárig ...

Az elülső oldalfalon – ahol a templomtorony áll – 3 szobrot találunk, mindegyiket egy kis fülkében: Szent Flóriánt, Szent Mihályt és Szent Miklóst. A bejárattól jobbra állt a missziós kereszt. Lépünk be!

Balra találjuk a feljératot a karzatra, jobbra egy kis fülkét, ahol korábban a Szent Sír volt. Elöttünk a szelfógó. A karzat alatt balra állították föl a Betlehemet, vele szemben jobbra a Szent Sírt. A templomhajót a két padosor közepén és a két szélén megosztja. Az utolsó sorban hátul közepén áll Szent Antal és Kis Szent Teréz szobra. Itt egy perselyt is elhelyeztek, ebbe a „szegények kenyérére” gyűjtöttek. A mennyezetten négy óriási boltozat feszül. Minden mezőt Beszédes Ottó freskói díszítették: Nepomuki Szent János a főoltár fölött volt, a második mezőben Szent Domonkos fogadja a rózsafüzért, az oldalsó ajtó fölött Krisztus mennybemenetele, hátul pedig Mózes a kígyóval.

Bal kéz felől, a hatalmas falpillérek között volt Szent Sebestyén oltára, melynek olajfestménye az oltár fölött helyezkedett el. A leckeoldalon állt Szent Rókus, a másikon Szent Vendel szobra.

A szemközti jobb oldalon találjuk a Magdolna-oltárt. Az oltár fölött bűnbánó Magdolna képe. Az oltárszárnyakon Szent Erzsébet és Szent Margit szobra áll. Ezen a két oltáron nincs tabernákulum.

Templombelső

Az oldalsó bejáratok fölött Szent István magyar király képe volt található, amint koronáját Isten anyjának ajánlja, továbbá egy festmény Szent Ágostonról.

A második boltív alatt balra volt a Mária-oltár, vele szemben a Jézus Szíve-oltár. A Mária-oltár egyik oldalán Szent János állt, másik oldalán Szent Jakab, felette az Angyali Üdvözlés. Az oltár evangélium-oldalán állt a márványból készült keresztelőkút is.

A Jézus Szíve-oltárkép volt korábban a főoltárkép, Nepomuki Szent János, templomunk védőszentje. Az oltárnál Péter és Pál apostolok álltak. A lecke-oldalon volt még egy kép a fájdalmas Szűzanyáról. A nagy falpilléren állt védőszentünk szobra, a másik oldalon a szószék. Ide a pilléren keresztül lehetett fölmenni. A szószék mennyezetét a hit, a remény és a szeretet angyalai díszítették. A magvető-dombormű az oldalán volt látható.

A padosok négy négyzetben helyezkedtek el, így keresztben is átjárhatóak voltak. Az első két négyzet nyolc sorból állt, a hátsók 16-ból. Egy padon 12 ülőhely volt.

A szentélyt egy vasrács választotta el a hajótól. Oldalfalain négy olajfestmény: Szent György, Szent Miklós, a Szentháromság és az Angyali Üdvözlés.

A templom közepén állt a szerény, de csodálatos főoltár, amit már ismerünk. Az oltár két oszlopa között óriási oltárkép: A keresztre feszített Krisztus, felette olvasható: Sic Deus dilexit mundum! (Így szerette Isten a világot!) Az oltár mellett, a sekrestye bejárata fölött Szent János és

Szűz Mária szobra állt. Az oltárt felülről egy timpanon zárta le, mely a közepén lévő Isten Szeme-ábrázolást keretezte, oldalfalain hat angyalfej volt látható. Egészen fent, ahol a falak átívelnek, a hét szentségről és az egyházi ünnepek hét szentjéről készült freskók voltak. A szentély magasságába helyezték a négy evangélistát.

Mindkét oldalon 5-5 nagy ablak volt – segítségükkel elegendő természetes fény jutott be a templomba. A nagyobb ünnepek éjszakai miséin reflektorokkal igazán különleges hangulatot tudtak teremteni. A karzaton található a csodálatos hangú orgona 29 szőlőregiszterrel és 25 mellékvariációval. 1933-ban építették, és Szentháromság vasárnapján csendült föl először.

A templom körül laktak a falu boldog lakói, akik szívesen látogatták Isten hajlékát...

*

Így volt ez ... így volt 1945-ig! Ezután a nagy népvándorlás földülta a falu nyugalma. 1946-ban és 1947-ben hét vasúti szerelvény szállította a lakosságot, előbb Németország nyugati, később keleti zónájába.

Ott maradt a nyomorúság és pusztulás. Amit verítékekkel, kemény, kitartó munkával – évtizedeken keresztül – létrehoztunk, hetek alatt semmivé vált. Halotti csend volt, az ablakok betörve, az ajtók kitérve, csak a szél süvített. Ahol nemrég virágzott az élet, ahol szép régi dalok szóltak, nagy néma senkiföldje volt.

Csönd honolt, mélységes csönd! Hallgattak a harangok, némák maradtak a temetőben nyugvó ősök sírjai – csak a vasútállomáson volt élénk mozgás és lárma. 1946. január 19-én gördült ki az elűzötteket szállító első vonat Budaörsről a messzi, távoli ismeretlenbe. Már éjszaka volt, a mozdony lassan elindult, és a vaskereszten²³, ott fenn a Kőhegy szikláin, még utoljára megcsillant a holdfény...

De fent az égen ragyogtak a csillagok, ugyanúgy mint a legboldogabb békeidőben... szülőföldünk csillagai!...

Pfundt György

23) Az 1895-ben a Kőhegy hatalmas sziklájára felállított vaskereszt (ún. hálakereszt) fél évszázadon keresztül dacolt az elemekkel. A II. világháború utáni „új szeleknek” azonban már nem tudott ellenállni. Mint abban az időben nagyon sok vallási célú tárgyat, a keresztet is eltávolították a helyéről, és méltatlanul egy ócskavas-telepre került.

1995-ben a Heilbronnban működő Budaörsi Heimatverein, a budaörsi Német Nemzetiségi Bizottság, Budaörs Város Önkormányzatának képviselő-testülete, a „Budaörsért Alapítvány” és a Budaörsi Városvédő Egylet összefogása nyomán ismét felkerült egy négy és fél méter magas vaskereszt az előző helyére. A kereszt felszentelésére sokszáz résztvevő jelenlétében 1995. június 17-én került sor.

Hajdanában...

1755. november 21-én szentelték fel az ótemetőt. Lunz Mátyás fia volt az első halott, akit oda temettek el.
1790. március 2-án a Kleinhäusler utcában* (Zsellér utca) tizenhét ház égett le.
- 1794 Nagyon meleg volt a tél, és igazán forró a nyár. Már szeptember 5-én elkezdődött a szüret. Ugyanebben az évben nagy áradások voltak Pesten és Budán.
1803. április 12-én tette le a mai templom alapkövét a legidősebb bíró, Remigi Osztvolg.
1809. június 13-án szentelték fel a nagyharangot.
1810. január 14-én nagy földrengés. Ugyanebben az évben szeptember 5-én Pesten tűz ütött ki, 423 ház vált a lángok martalékává.
1811. október 22-én új harangot kapott a templom. Felhúzásánál szerencsétlenül járt egy Wenzel nevű férfi, az ő temetésén kondult meg először az új harang.
1814. május 11-én esett a hó.
- 1816 Egy métermázsza búza 60 forintba került.
1821. február 12-én a Fő úton 18 ház porig égett. Ugyanebben az évben május 9-én, ugyancsak tűz miatt, Mayer András háza égett le a Kleinhäusler utcában.
- 1827 A zarándokhely, Mariazell leégett. Csupán 5 házat tudtak megmenteni.
- 1849 Tombolt a kolerajárvány.
- 1855 Októberben a kőhegyi kápolna harangjait szentelte fel Dobronyi Mihály plébános.
- 1862 A temetőkápolna építésének az éve.
- 1863 Nagyon forró év volt, amihez nagymértékű szárazság párosult. Némelyik megyében nem termett egyáltalán semmi. A parasztok úgy elgyengültek, hogy csak éjszakánként tudták begyűjteni a gabonát. Július 4-e éjszakáján pedig fagyott, így a szőlőkertek is tönkrementek. Ahol 100 akó szőlőtermésre számítottak, ott csak 4-5 akóval tudtak szüretelni. A kukorica és a krumpli is elfogyott a földeken, és mindez Úrnapiján volt. A fagy miatt a rákövetkező években is rossz volt a szüret. Wendler András 6/4 szőlőkertjében 1859-ben 5 akó bor, egy évvel később 120 akó volt a termés. A szárazság, fagy és esőzések (jégeső) 1863-ban és 1864-ben is tönkretették a termés 60-70 százalékát.
- 1864 Albecker János házába belecsapott a villám, a ház leégett.

Hagyományos budaörsi népviselet

- 1874 Ferenc József császár átutazott Budaörsön az alcsúti hadgyakorlatokhoz.
- 1889 Januárban volt nálunk az első misszió.
- 1896 Három falubeli legény agyonvert egy zsidót, több havi börtönbüntetésre ítélték őket.
1900. december 31-én, az új évszázad tiszteletére éjjelkor misét celebráltak, minden harang megkondult, a hegyen pedig mozsárgyúval lóttek.
- 1800 és 1900 között Budaörsön 16 851 fő született, 12 057 fő halt meg (4794 fő maradt), házassodott: 3019 fő
1902. október 6-án leégett a község istállója. A tűz három napig tartott.
- 1904 Sztrájkoltak a kereskedők. A vasút is állt, a vagonokban a szállításra váró állatok elpusztultak a szomjúságtól. Ugyanebben az évben szeptember 14-én szentelték fel az új temetőt. Az első itt eltemetett halottat Elsäber Istvánnak hívták, 24 évet élt. A temetés szeptember 24-én volt.
1905. május 7-én alapították meg az egyházközséget. Ugyanebben az évben szeptember 4-én avatták fel az új fiúiskolát. Kemény harc árán nem állami, hanem katolikus népiskola lett.
- 1906 Ekkor tartotta az első „Marienkind” (Mária-lány) az esküvőjét. (Wenzl Terézia)
1907. július 21-én a következő személyek vándoroltak ki Amerikába: Urbán Anna, született Heß, Heß József és felesége, Schmid Terézia és gyermekük, Heß Terézia. Ugyanebben az évben, február 17-én a reggeli órákban leégett Daxhammer Gáspár háza.
- 1912 óta írják a falu nevét hivatalosan Budaörsnek. Addig „Buda-Eörs”-ként írták.

* Ma: Károly király utca
(A Wendler Krónika alapján Pfundt György állította össze.)

Wendler Ferenc és a Mária-kápolna a Kőhegyen

Mennyire istenfélő életet éltek a budaörsiek, és milyen fontos volt számukra hétköznapijaikban, illetve az ünnepnapokon az Isten jelenléte – láthatjuk történetükből és szokásaikból az egész év folyamán.

Mindig akadtak nők és férfiak, akik példamutató, mély vallásosságuk, szorgoskodásuk és a hitért való áldozatkészségükért különösen elismertek voltak. Néhányuk élen járt a jámborságban, keresztény mivoltuk minden tevékenységükben megmutatkozott. Mások kápolnákat, harangokat, templomi zászlókat adományoztak, ismét mások az ünnepségek és áhítatok szervezésének szentelték életüket, ők voltak az előénekesek, zenészek, előimádkozók a miséken, a körmenetekben és a zarándokutakon. Egyikük különösen kiemelkedik a budaörsi hívők sorából egész életével, mély vallásosságával, lemondásával minden földi örömről, csakis Isten szolgálatának szentelte életét – szentembernek²⁴ is nevezték. Ez a férfiú volt *Wendler Ferenc*, a Kőhegyen álló Szeplőtelen Fogantatás kápolnának az alapítója és felépítője.

Az 1747. november 27-én bejegyzett sorokat a házassági kivonatokban *Wendler János Kristófról* már ismerjük a könyv előző fejezetéből, a „Nyelv, származás...”-ból. A *Wendler* krónikában a következőket olvashatjuk róla: „...hazautazott és mint egyedüli gyermek, örökségét kérte szüleitől. Hazatérve szülei nem ismerték fel őt, amikor szállást kért egy éjszakára. Kérdezték tőle, honnan jött, mire ő azt válaszolta, hogy magyar földről. Szülei csodálkoztak ezen, hiszen nekik ott él a fiuk, akit *Wendler Kristófnak* hívnak, mire ő is bemutatkozott, és elmondta, hogy ő *Wendler Kristóf*. Majd édesapjával összeöleltek és sírtak. Ezután leültek az asztalhoz, *Kristóf* keresztet vetett és elkezdett imádkozni. Szülei evangélikusok voltak, és kizárták őt az örökségből, nem kapott sem-

24) A népi vallásosság szentembereknek nevezte azokat, akik mélyes hittel, nagy elhivatottsággal, a közösség szolgálatának a vágyával környezetük természetes vallási vezetői voltak. A török időkben a pap nélkül maradt falvak népének vallásos életét a licenciatúsok vagy deáknak nevezett buzgó férfiak irányították. Kereszteltek, eskettek, temettek. A szentemberek az ők 19–20. századi utódainak tekinthetők, valamennyien az átlagosnál jobban ismerték közösségük vallási hagyományait, szokásait, énekkultúráját. Kiválóan tudtak énekelni. Értettek az emberek szervezéséhez, vezetéséhez. In: Magyar Néprajz VII., Akadémiai Kiadó, Budapest 1988–2002

mit. Pedig apja tehetős volt, három házzal rendelkezett. Így azután *Kristóf* visszautazott Budaörsre. Ő volt az első.”

A másodikat is *Wendler Kristófnak* hívták, 1761. július 17-én született. Uradalmi bodnárként dolgozott az édesapja, aki 1772. február 5-én, 60 éves korában elhunyt, így *Kristóf* folytatta apja mesterségét. 1782-ben feleségül vette *Frank Borbálát*. Ebből a házasságból született *Wendler Ferenc*, a remete édesapja. Édesanyját *Ostfalk Annának*, fiútestvérét *Antalnak* hívták. A remete dédapja tehát az a *Wendler Kristóf*, aki Magyarországra vándorolva, itt letelepedett.

Wendler Ferenc 1815. június 29-én született Budaörsön. Már fiatal éveiben is vallásos és istenfélő volt. A *Wendler* család – akik gazdálkodók voltak – 1788-tól egészen a kitelepítésig rendben tartotta és díszítette az első budaörsi Úrnapi kápolnát. A kápolna tulajdonképpen egy faállvány volt, amit tölgyfaágakkal tekertek körbe és számtalan virágkoszorúval díszítettek. Azokat a családokat, akik ilyen kápolnákat gondoztak, vallásosabbnak tartották az emberek, mivel ők nagy gondot és sok fáradságot fordítottak az Oltáriszentség tiszteletére. Régen szerencsés volt, aki

*Szülőfalumat
Lenn a völgyben,
Kápolnánk őrzi,
Fent a hegyen.*

*Országszerte
Jól ismerik:
Mária lakhelyeként
Tisztelik.*

*Kis harangja
Mily gyakran hív
Köszönteni Téged,
Szent Szűz!*

Ébner Erzsébet
Fordította: Gajdos-Frank Katalin

egy ilyen vallásos családba beházasodhatott. *Wendler Ferenc* fiának, *Andrásnak* a feljegyzéseiből olvashatjuk, hogy ő nagyon büszke volt édesapjára. Ahol az ember – ha sok áldozat árán is – de mindig mindent megtesz Isten tiszteletére, ott – a közhiedelem szerint – nem marad el a Mindenható áldása sem. Ha Isten – *András* véleménye szerint – éppen az ő édesapját „nevezte” ki szolgálojának és valami nagyot alkottatott vele – ez csakis azért történhetett így, mert családja mindig is vallásos érzelű volt, díszítette az Úrnapi kápolnát és az Oltáriszentséget tisztelte. „Látható, – írja *András*, – hogy jó vetőmagból sok jó gyümölcs terem – és Isten akaratával terebélyes fa lesz belőle.” *András* szülei – írása alapján – sokban hozzájárultak ahhoz is, hogy Szűz Mária Szeplőtelen Fogantatása hitük fontos részévé váljon, annak ellenére, hogy „sem olvasni, sem írni nem tudtak tökéletesen, és meglehetősen szegények, csupán zsellérek voltak. Természetesen volt valamennyi pénzük és boruk is, de ilyen vállalkozáshoz nagyon kevés volt.”

Wendler Ferenc szülei halála után folytatni akarta az Úrnapi kápolna díszítését. Családja hozzátartozói is pályáztak rá. Miután a kápolna körüli feladatokat végül hozzátartozói kapták meg, *Wendler Ferenc* máshol mutatta meg áldozatkészségét. *Péter-Pál* napján minden évben ő díszítette a budaörsi templom főoltárát gyertyákkal. Ilyenkor egész nap szentségimádás volt, az előimádkozók szünet nélkül tartottak imaórákat. Nyolc éven át, 1838 és 1846 között, évente öt font gyertyát adományozott *Wendler Ferenc* a budaörsi templomnak. A legszentebb Oltáriszentség iránti szeretete miatt, *Szent Péter és Pál* iránti tiszteletből, a halott rokonokért, a tisztítótűzben égő lelkekért, és azokért a szegény lelkekért, akiket az egész világ elfelejtett.

Nyolc év elteltével átadta a munkát rokonainak. Mikor aztán 1847-ben, *Péter-Pál* napján belépett a templomba, elfogta a bűnbánat. Szívesen folytatta volna áldozatos munkáját, így megkérte testvéreit és rokonait, adják át neki újra ezt a feladatot. Hozzátartozói azonban nem voltak hajlandók kérését teljesíteni, mivel ők is szívesen vállalták ezt a tiszteletteljes szolgálatot. *Wendler Ferenc* könnyekre fakadt.

A rákövetkező éjszaka, miután Isten enyhítette szomorúságát, és mély álomba ringatta, *Wendler Ferenc* Isten anyjával, Szűz Máriával álmodott. Egyébként 1841 tavaszán álmodott először Máriával: Szűzanya az ágyához lépett és fölé hajolt. Most azonban egy hosszabb és jelentősebb álmokép jelent meg előtte, amely kihatással volt későbbi életére is: a Kőhegyen, egy csipkerózsabokor előtt ázott *Wendler Ferenc*, és minden rózsában Szűz Mária mosolygós ar-

cát vélte látni. A rózsza levelein élesen olvashatóvá vált: „*Én vagyok a szeplőtelen fogantatás.*” Következő éjjel (1847. június 30-án) egy zöld úrnapi kápolnáról álmodott, amelyet ő és későbbi felesége, *Hartmeyer Rozália* díszítettek. A kápolna a díszítés alatt egyre nagyobb lett. *Wendler Ferenc* első felesége, *Frank Josefina* 1849. május 16-án halt meg, ugyanebben az évben július 2-án hunyt el *Michelberger* is, aki *Ferenc* második feleségének volt a férje. Így Isten akaratából *Wendler Ferenc* feleségül vette a nála tíz évvel idősebb *Hartmeyer Rozáliát*. (*Rozália* 1851-ben ikreket szült, melyek közül az egyik meghalt. 1853-ban, majd 1855-ben kislányokat hozott a világra.)

*Wendler Ferenc*nek még többször megjelent álmában a Szűzanya, egy alkalommal abban a formában, ahogy szoborként is ábrázolják őt, egy liliummal a kezében. 1849-ben álmában Szűz Mária kiterítette köpenyét, és védelmezően a férfi fölé tartotta. Mikor erre megkérdezte, hogy szolgálhatja-e őt, a Szűzanya mosolyogva igent mondott.

1853. július 15-én délután fél négykor – abban az órában, amelyben pontosan kilenc éve édesanyja halt meg – *Wendler Ferenc* közel érezte a halált magához. A vályogfejtő – amelyben éppen dolgozott – beomlott és betemette őt. Az ott lévő hat személy már nem hitt abban, hogy meg lehet őt menteni. Abban a hiszemben voltak, hogy már csak a holttestét fogják kiásni. Nagy csodálkozásukra sebesülés nélkül, élve került élő az óriási földtömeg alól. Életét – mondta *Wendler Ferenc* – csupán a Szűzanyának köszönheti, aki köpenyével megvédte őt.

Ettől kezdve nem találta a belső nyugalomát. 39. születésnapján, 1854. június 29-én és az ezt követő éjszakán újra Szűz Máriáról álmodott. Mindebből arra következtetett, hogy ő most Isten kegyelme alatt áll, hogy Istennek és a Boldogságos Szűzanyának biztosan terve van vele.

Neve napján, ugyanez év december 3-án, felment *Antal* nevű fivérével a Kőhegyre, hogy megnézzék azt a csipkebokrot, amelynek szirmain Isten anyjának arcát megpillantotta. „Ide emléket szeretnék állítani örök időkre, Mária a rózsákon” – mondta a fivérének.

(A Kőhegy abban az időben a babonás emberek tudatában a boszorkányok, rossz szellemek, lidércek és démonok lakóhelye volt. Az a hely, melyet *Ferenc* testvérének megmutatott – és ahol később a kápolna épült – abban az időben a „*Kriagsuttn*”²⁵ nevet kapta, mert

25) *Kriagl*= eperjácint (*Muscari botryoides*)
suttn= vízszegény területeken, szárazabb hegyeken vagy magaslatokon kialakult természetes talajmélyedés, amiben összegyűlik a csapadék

Wendler Ferenc

azon a részen a bogáncs-, kökény- és csipkerózsabokron kívül sok kék virág, az úgynevezett „Kriagln” virágzott.)

Wendler Ferenc és felesége úgy határoztak, hogy kápolnát építenek a Szeplőtelen Fogantatás tiszteletére. Tervébe beavatta testvérét is, aki helyeselte, sőt rábeszélte őt arra, hogy ne tágítson ötletétől.

Ezen a napon délután Wendler Ferenc felkereste a község akkori papját, Brunner Jánost, és elmesélte neki visszatérő álmait, s elmondta terveit is. A pap le akarta beszélni a kápolna építéséről, beszélt a nehézségekről, melyek egy ilyen vállalkozással óhatatlanul együtt járnak. Brunner János szerint a szegény földműves nem tudja tervét megvalósítani, és át kellene gondolnia az egészet alaposabban.

Wendler Ferenc azonban nem tágított tervétől. Következő nap, 1854. december 4-én fiával, Andrással kint ült az udvaron. Hirtelen elsápadt, felállt és gyorsan beszaladt a házba. Miután újra előkerült, elmesélte, hogy az ördög jelent meg előtte. Egy szegény ember – mondta az ördög – nem tud ehhez a vállalkozáshoz elegendő pénzt összeszedni, és így tervének megvalósítása egész családját nyomorba döntené. Akassza inkább fel magát, ahelyett, hogy Isten anyjának kápolnát épít. Ekkor Wendlernek eszébe jutott az az este, amikor meg akarta gyújtani az üvegcsillagban lévő lámpását, melyet mindig a Kőhegy legmagasabb szik-

latömbjére állított fel. Abban a pillanatban akkora pofont kapott a gonosztól, hogy még a kalapja is leesett a fejéről. Kalapját soha többé nem találta meg. A csipkebokor megjelölésekor ugyanez ismétlődött meg még egyszer. Most harmadszor is megjelent előtte az ördög, mivel nem tetszett neki az ájtatos terv. De hiábavaló volt a gonosz minden próbálkozása, Wendler Ferencet nem lehetett tervétől eltéríteni.

A Mindenszentek litániáját imádkozta, és Szt. Mihály arkangyalhoz könyörgött. Buzgó és áhítatos imájával ellenállt az ördög harmadik kísértésének. Vigasztalta magát a gondolattal, hogy „mily óriási művet kezd majd el, hány lélek tér majd meg a kápolnában, hány léleknek segít majd a tisztítóútban...”

Újra felkereste Brunner plébánost, és elmesélte neki a történeteket. Brunner János figyelmesen hallgatta Wendler Ferencet, már nem lebeszélni akarta őt a terveiről, hanem asztalhoz ült, és azonnal levelet írt Rómába. A levélírás alatt afelől is megkérdezte Ferencet, kinek a tiszteletére óhajtja a kápolnát felépíteni. Wendler Ferenc válaszolt: „A Szeplőtelen Fogantatás tiszteletére, Mária a rózsákon. Így láttam Őt álomban.” Erre a pap csodálkozva megkérdezte őt: „Kitől tudja ön, hogy ez valóban a Szeplőtelen Fogantatás volt?” – Wendler válasza: „A rózsaleveleken állt: én vagyok a Szeplőtelen Fogantatás! Ennek tiszteletére kívánom a kápolnát felépíteni.”

Azokban a napokban Rómában összegyűltek a katolikus egyház legmagasabb rangú méltóságai, többek között az esztergomi érsek is, akinek Brunner atya az esetről beszámolt. Az egyháztörténelem egy jelentős személyisége, IX. Piusz pápa (1846–1878) – aki eredményesen erősítette az egyház hatalmát az egész világon, – Mária Szeplőtelen Fogantatását 1854. december 8-án az egyházi méltóságok határozata alapján, egyházi dogmává nyilvánította.

Karácsony előtt öt nappal (1854. december 20-án) nagy tisztelet érte Wendler Ferencet – és rajta keresztül az egész községet –, a Szentatya beleegyezésével megépülhet Budaörsön a kápolna. Még ugyanazon a napon Wendler Ferenc és felesége – Brunner János plébános és Weber Gáspár községi bíró jelenlétében – aláírta a következő szerződést:

„Szerződés másolata. Mi, a Wendler házaspár, kötelezettséget vállalunk 1854. december 8-a alkalmából és annak örök emlékére – amikor is IX. Piusz pápa a Szűzanya, Mária Szeplőtelen Fogantatását az egész egyház számára ünnepélyesen vallási dogmává nyilvánította –, a Szent Szűz tiszteletére, hogy a Kőhegy virágokkal teli völgyében nem csupán egy szép kápolnát építünk, hanem azt mindig és állandóan jó állapotban tartjuk. A fenntartásához szükséges költségeket saját vagy-

nunk, különösen saját lakóházunk, a 265-ös szám alatt, fogja fedezni a következőképpen: mi, illetve ennek a háznak a tulajdonosai kötelesek vagyunk a kápolnát karbantartani. Abban az esetben, ha örökösünk a kápolnáról nem megfelelően gondoskodnak, vagy ha a házat idegenek vásárolnák meg, a házáért kapott összegből 200 gulden a budaörsi templomi kasszába kell hogy kerüljön, melynek kamatai a fenntartási költségeket fedezni fogják.

Ezt szentül megígérjük, és kötelezzük az okmány értelmében örökösünket a szerződés aláírásával a leírtakra.

Buda-Eörs, 1854. december 20.

Franz Wendler, Rosalia Hartmeyer, Joanne Brunner pap, Gaspar Weber bíró

A másolat helyességéért felelős: Dr. Ladislaus Schreiber

Ez a másolat szóról-szóra megegyezik a templomi archívumban található másolattal. Buda-Eörs, 1877. február 18.

Theodor Portelki

(Pecset)

papi adminisztrátor”

(latin szöveg) Magyarul: „Nr. 3924. A legszentebb Szűz Szeplőtelen Fogantatása iránti tiszteletünk révén támogatjuk és méltányoljuk tekintélyünkkel a kápolna létrehozását, elfogadjuk és biztosítjuk – a mindenkor budaörsi papot erre szívélyesen kötelezve –, hogy a Szűz Mária-kápolna méltóképpen lesz fenntartva és ápolva.

Esztergom, Érseki Székhely,

1855. szeptember 14.

(Pecset)

Johannes Carl érsek,

saját kezűleg Eminenciájának jóváhagyásával

Joseph Boltizár, saját kezűleg, titkár”

Wendler hozzátartozóival és barátaival megkezdte az előkészületeket a kápolna építéséhez. 1855 tavaszán élénk munka fogadta a Kőhegyre látogatót. Az első és egyben a legnehezebb munka az út megépítése volt, melyen az építéshez szükséges anyagot szállították fel a hegyre. Ebben az időben a gonosznak majdnem sikerült Wendler Ferencet a sírba kergetni.

Egyre nehezebben viselte az ördög üldözését, egy nap elkeseredésében úgy döntött, öngyilkos lesz. Bezárkozott egy pajtába, és éppen kötelet kötött volna a nyakára, amikor hirtelen világosság lett körülötte. A Szűzanya állt előtte és így szólt: „Te megígérted nekem, hogy örök emléket állítasz! Így tartod a szavad?”

Szégyenkezve eldobta a kötelet, és elhatározta, hogy az elkezdett munkát folytatja, és ígéretét amilyen hamar csak lehet, beváltja.

Az út viszonylag hamar elkészült. Elkezdődött a kövek és egyéb más építőanyagok lovas kocsival való

A kőhegyi Mária-kápolna

felszállítása a hegyre. Fia, fiának barátai és még sok falubeli állt segítőkészen „Franzl Vetter” mellé. Sok iskolás gyerek hordott fel – önként – téglát a hegyre, melyet az ótemetőből hoztak. Isten is segített nekik. Egy alkalommal megálltak a lovak röviddel az építkezés helyszíne előtt, és nem voltak hajlandók az építési anyagokkal teli, nehéz szekeret tovább húzni. Wendler Ferenc ostorával keresztet vetett a lovak előtt, és elkezdett imádkozni. Imája után könnyedén felhúzták a lovak a nehéz szekeret a hegyre.

Más alkalommal, a munka alatt egy óriási sziklatömb indult meg. „Szeplőtelen, segíts!” – kiáltással megállította a gördülő sziklát. A sziklatömb valószínűleg nekigurult volna a Kőhegy egyik préházának a felső soron, és nagy károkat okozott volna.

Azon a helyen, ahol a kiáltásra a kő megállt, még sokkal később is ott feküdt, természetesen az időjárás viszontagságaitól kopottan és földdel betemetve.

1855. május 5-én Brunner plébános ünnepélyesen lerakta a kápolna alapkövét. Két levita pap segédkezett neki. Sok falubeli vett részt Wendler Ferencel az ünnepségen.

Az építési munkálatok tehát folytatódtak. Néha, alapanyaghiány miatt abba kellett hagyni. Valóban sok fáradságba került, hogy a mész, víz, gerenda és kő a meredek hegyoldalon feljusson a hegyre. Mivel az emberek nyáron szép időben a szőlőkben, a szántón vagy a mezőn kora reggeltől egészen sötétedésig dolgoztak, nem tudtak Wendlernek annyit segíteni,

amennyit szerettek volna. Ennek ellenére nyár végére elkészült a kápolna. Mikor már álltak a kápolna falai, az ördög azzal fenyegetőzött, hogy egy tüzes kecskével végigvágta a falakon, és akkora lyukakat ver bele, amekkorákat sohasem lehet majd befalazni. Wendler Ferenc nem engedte, hogy megfélemlítsék: fáradhatatlanul tovább épített. Végül már csak a kápolna felszentelése körüli előkészületekkel kellett foglalkoznia.

Pontosan nyolc nappal a felszentelés előtt újra megjelent a gonosz. Este, egy molnárlegény képében felkereste Wendler Ferencet, és meg akarta tőle vásárolni a kápolnát. Az ördöggel való találkozásról így ír: „1855. évében, amikor a kápolna már teljesen elkészült, építetőjét, Wendler Ferencet egy férfi kereste fel és éjszakára fekhelyet kért, fel is ajánlottam neki egyet, majd ezután mondtuk neki, hogy egyen velünk; erre ő azt mondta, hogy ti szegény emberek vagytok, és én annyi pénzt adok nektek, amennyit csak akartok, ha eladjátok nekem a kápolnát; amire én, Wendler Ferenc azt válaszoltam, hogy Isten háza most épült fel és nem eladó, a férfi úgy nézett ki mint egy molnárlegény, és azt mondta, hogy ha Wendler (úr) nekem a kezét adja, akkor örökre elveszett ember. Akkor ránéztem gyermekeimre és asszonyomra, majd hirtelen senki sem volt már a szobában. Ők is látták, hogy a férfi az ördög volt maga, emberi alakban.”

Ezek a történetek az ördögről ismertek voltak az egész községben. Itt-ott hozzá is költöztek, illetve kiégszítették őket. Három budaörsi asszonynak a következő látomása volt: egyikük egyszer állítólag a kápolna előtt korán reggel nagy tüzet látott. Fritzenschaft János felesége, született Hock Mária ugyancsak tüzet látott, amely mellett sok ember melegedett. Treier János felesége, született Frank Gertrúd (1859-ben) 1905 januárjában lángok között látta a kápolnát.

Jóval a kápolna felszentelése előtt kapott Wendler Ferenc Rómából, a Szentszéktől egy Mária-szobrot. Már a láda felbontásakor felkiáltott: „Nem így láttam őt (Máriát) az álmomban!” Miután ezt a szobrot visszaküldte Rómába, IX. Piusz pápa csináltatott neki egy másik szobrot, amely már egyezett az álmában megjelent Mária-alakkal. Mindez május elején történt, amikor még csak a kápolna alapozása volt kész. Ezért a Rómából kapott Mária-szobor átmenetileg a templom főoltárára került, és ott is maradt egészen a kápolna felszenteléséig. Körülbelül 70 centiméter magas, fából készült szobor volt, amely Szeplőtelen Szűz Máriát ábrázolta kék palástban a tizenkét csillaggal.

Végül eljött a nagy nap! Október 15-én, Szent Terézia napján, nagyszabású ünnepség keretében fel-

avatták a budaörsi Kőhegyen az első olyan kápolnát a világon, amely hivatalosan is a „Szeplőtelen Fogantatás” nevet kapta.

Tizennyolc fehérbe öltözött leány vitte fel Őszentése, IX. Piusz pápa személyes ajándékát, a Mária-szobrot a templomból a Kőhegyre a kápolnához. Tizenkét legény vitte a harangot. Mindezt hosszú mise követte. Beitler Antal, a pécsi püspök tartotta meg a felszentelési ceremóniát. Nyolc pap segédkezett ebben.

Az ünnepi prédikációt a szentmisén a pesti papi szeminárium spirituális vezetője, Krotky tartotta. Többek között a következőkről beszélt: „Oh, ti boldog budaörsiek! Községetekből valaki, nevén kell őt neveznem, Wendler Ferenc kitűnt vallásos tevékenységével. Porhüvelyé rég az enyészete lesz, de őt még mindig ismerni fogják. Máriának, a Szeplőtelen Fogantatásnak itt méltó otthona van. Ezt a helyet feljegyezzük, és örökre emlékeztetünkben marad.”

A Mária-szobrot a kápolna oltárára állították. Lábai alatt egy rózsaszál, a tizenkét csillagos rózsaszál volt, melynek használatát IX. Piusz pápa vezette be.

Feleségének halála után Wendler Ferenc elhatározta, hogy a kápolna melletti sziklába egy barlangot vájat, amelyben élete további részét tölti, így a kápolnáról is megfelelően tud gondoskodni.

1872-ben kezdte el kereszt alakú „sziklaotthonát” kiásni, melybe hat év múlva, 1878. február 25-én be is költözött. Ezen a napon volt legfiatalabb lányának az esküvője. A templomi esketési szertartás után Ferenc összeszedte holmiját, és felment a Kőhegyre, ahol életének hátralévő 19 évét – a világtól teljesen elszigetelten – Szűz Mária szolgálatában töltötte. 10 év és 51 napig egyáltalán nem ment le a faluba, egyébként is nagyon ritkán. Gyermekei látták őt el – leginkább hideg ételekkel. Mindennel meg volt békélve, és sohasem panaszkodott.

A barlang lakórészében állt egy hosszú láda, mely az ágya volt; azonkívül ott állt még egy tűzhely, egy kis asztal és egy szék; és tíz évvel halála előtt egy korporsó is. Csizmája volt a párnája, és zsákokkal takarózott. Fekhelye lábánál, a falon egy kereszt, egy rózsafűzér és egy egyszerű szenteltvíztartó lógott.

Ágyán a következő felirat volt olvasható: „Wendler Ferenc itt lakott XXV. II. MDCCCLXXVIII. óta. Elhunyt 1897-ben, 82 évesen.”

A tűzhely alatt márványtábla állt a következő felirattal: „Családi otthon Wendler Ferenc örökösének maradjon meg örök időkre, 1872.”

Egy ajtó választotta el a lakórészt a három

A Rózsák-völgyében épített szabadtéri színpad romjai

mellékhelyiségtől. A legnagyobb mellékhelyiségben (körülbelül 3 méter hosszú, 2 méter széles és 2 méter magas) Haag Rudolf domborműve volt látható, amely Krisztust ábrázolja Pilátus előtt. Ebben a barlanghelyiségben gyóntatás is folyt a kápolna búcsújakor.

1900-ban készült egy másik fülke, amelyben egy Krisztus-szobor állt életnagyságban (Krisztus a börtönben).

A második mellékhelyiségben egy kis lourdes-i sziklabarlangot lehetett látni (1880), a harmadikban egy fából készült oltárt.

Groß Mátyás, Wendler egyik dédunokája, 1934-ben jelentősen kibővítette a barlangot.

Vezekléssel, böjtöléssel és imádkozással töltötte el itt a remete élete alkonyát, a zajos világtól visszavonultan. Már kész volt megtérni az Úrhoz. A fakoporsó mellett készíttetett egy fémkoporsót is. Gyermekeivel és unokáival még életében kiásatta sírhelyét a kápolna mögött. Megkapta erre az egyházi engedélyt is, hogy ezen a helyen temethetik el őt. Gyakran nyílt lehetősége áldozásra, mivel szombatoként és néha más napokon is, szentmisét celebráltak a kápolnában.

A Kőhegyen tartott búcsú kialakulásában a következő irat bír a legnagyobb jelentőséggel:

„G. s. J. K.” Alapítólevél (másolat)
Alulírottak, a budaörsi templom plébánosa és az egyháztanács tagjai ennek az alapítólevélnek alapján tudatjuk: Wendler Ferenc helyi lakos az 1857-ben létrehozott alapítványát a nagymisére vonatkozóan – amelyet a Kőhegyi-kápolnában a szeplőtelen fogantatás tiszteletére celebrálta – az egyházi hivatal engedélyével módosította, ez a mise ezentúl a Fájdalmas Szűzanya napján és az ő tiszteletére a kápolnában kerül bemutatásra, erre a célra Wendler Ferenc az 1857-ben letétbe helyezett 42 guldent – azaz negyvenkét guldent – 21 gulddal növelte, így az alapítvány 63 gulddal azaz hatvanhárom gulddal – rendelkezik; az említett személy ugyancsak

Wendler Ferenc a barlanglakás előtt

letétbe helyezett 126 guldent – azaz százhuszonhat guldent – a helyi templomi kasszába azzal a céllal, hogy a Kőhegyi Mária-kápolnában évente egyszer, Szent Teréz ünnepét követő héten, pontosabban mindig az ezt követő vasárnapon az említett kápolna felszentelésének ünnepe alkalmából egy ünnepi prédikáció és egy nagymise legyen celebrálva, amelynek a költségeit a fent említett összegnek a kamatai fedezni fogják.(!)

Miután az alapítvány összegét elfogadtuk, ezt a tiszteletes megyés püspök úr elé terjesztjük.

Buda-Eörs, 1875. december 31.

Sign.
Fritzenschaft Gáspár No. 271 Dobronyi Mihály
egyháztanács tag Községi pecsét plébános
Frank István
egyháztanács tag

A dokumentumban említett nagymiséit ünnepi prédikációval minden évben megtartották, ezen nagy számban vettek részt Budaörs lakói.

Wendler Ferenc és Mária kápolnája idővel az egész környéken híressé lett. Mindenholnan érkeztek látogatók Budaörsre, akik látni akarták az egyszerű embert, akit szentként tiszteltek. A községbeliek mindig szívesen időztek nála és hallgatták őt. Minden gyerek ismerte a szentembert, és az ő jellegzetes kék színű kötött zekéjét.

A kápolna búcsúja – a nép ajkán „Kapöllnkiritog”-nak nevezték – több lett egy egyszerű helyi ünnepnél: ez a búcsú az egész környék ünnepévé vált. Ezen a napon a helyi pap ünnepi nagymiséit tartott a kápolnában; az ünnepi szentbeszédet szabad ég alatt, a kápolna mögött egy épített szószékről mondta, ahol később a passiójátékok színpada állt.

A közös éneket egy kiváló fúvószenekar kísérte. A szép Mária-dal – „Boldog szívvel akarok énekelni...” – (Schober Józseftől, 1905) nem hiányozhatott az énekek

„Szülőfalum lenn a völgyben,
Kápolnánk őrzi fent a hegyen...”

közül, úgy mint a „Sok báránykád megérkezett...” sem.

Wendler Ferenc életében a budaörsieken kívül sokan jöttek körmenettel megünnepelni a búcsút Budáról, Budafokról, Csepelről, Soroksárról, Dunaharasztriból, Taksonyból, Vecsésről, Nagytétényből, Torbágyról, Érdről, Diósdról, Törökbálintról, Budatétényből, Biáról, Etyekről, Zsámbékról, Vértesacsáról és Budakesziről. Az utolsó években már csak a budafokiak jöttek el.

A zárandoklatokat előimádkozók vezették, papok ezen nem vettek részt. A távolabb fekvő településekről jövők már a búcsú előtti nap megérkeztek és Budaörsön éjszakáztak. A búcsújárók a hosszú utat gyalog tették meg. Amikor zárandokokat vártak, Wendler Ferenc mindig méltó fogadtatásról gondoskodott. Miközben szólt az összes harang, gyerekeket küldött eléjük kereszttel és templomi zászlókkal. A gyermekek aztán csatlakoztak a zárandoklathoz, és felkísérték az embereket a Kőhegyre.

Bonomi E. kiváló írásában „Budaörs, egy elfeledett zárandokhely” – amelyből több helyen idéztünk – a következőképpen vélekedik a zárandoklatokról és áhítatokról:

„Ezen a napon a kápolna körül 20-30 árusítóhely volt, ahol az ember rózsafüzéretet, feszületeket, imakönyveket, szentképeket, gyertyákat, viaszból készült kezeket, karokat, lábakat, szemeket, tüdőt és szívet – testrészek és beteg szervek utánzatait – vásárolhatott meg. Az áru asztalokon, padokon vagy földre terített vásznakon volt látható. Az árusítóhelyek tulajdonosai idegenek voltak. Később Wendler unokája, Ganzmann Flórián felesége, született Wendler Rosina is felállított egy árusítóhelyet.

Azt, hogy milyen énekeket énekeltek a búcsú alatt a misén és a különböző imák alatt a búcsújárók, azt Wendler Ferenc, illetve később fia, majd unokái határozták meg. A budai és pesti nyomdák Bagó Márton és fia, Bartalits Imre, Rózsa Kálmán és Bucsánszky La-

jos a XIX. század második felében, az egyház jóváhagyása nélkül hoztak forgalomba sok „szép” vallási éneket, melyek közül némelyik a templomba is bekevert. Ha Wendler Ferencnek tetszett ezek közül valamelyik dal, akkor azonnal kinyomatott belőlük több ezer példányt, melyek a búcsú napján a zárandokok között szét is osztottak. Hiszen a dalokat nem mindenki ismerte! Ma már nem tudjuk igazán, hogy mely dalokat énekeltek akkor az emberek, mivel a család – évekkel ezelőtt – majdnem mindegyik dalszöveget elégette.

Itt a meglévő énekek közül csak azokat említjük, amelyeket gyakran és szívesen énekelte:

„Egyházének a Szepültelen Fogantatás tiszteletére”; „Fenséges és gyönyörű...”; „Mária, kegyelemmel teljes”; „Dicsőség neked, oh királynő!” – Mária-ének;

Egy közkedvelt zárandokéneket, az úgynevezett esődalt – „Oh, nagy Isten! Mindennek teremtője...” – nagy szárazság idején énekeltek;

A körmeneti ének „Minden bűnös szigorú bírója”; Két Mária-dal: „Dicsőséges királynő, Mennyei aszszony...”, „Mária, ártatlanság koronája!”;

Böjt idején: „Isten anyja tele fájdalommal...”, „Gyere, lelkem sétálni velem...” és „Ti, bűnösök...”;

„Oh, legszentebb név” – Aubermann plébános kedvenc Mária-dala;

Az Anna-dal: „Anna édesanya! Méltóságod és erényed tiszteljük”, „Kegyes királynő emlékezz...”.

Clementis L. gyűjteménye „Oh, édes Jézus...” tartalmaz sok, a nyomdák által ismertté tett dalt és olyan énekeket is, melyeket Wendler osztott szét.

Gyakran a melódiát ki kellett találni. Némelyik dalnál a kiadó csupán egy más ismert egyházi ének dallamára utalt, ez alapján kellett a dalt elénekelni. Ahol a „hang” nem volt megadva, ott Wendler megszámolta a dalban a sorokat, illetve szótagokat, és összehasonlította ezeket egy számára ismerős dal sor, illetve szótagszámával. Ha a kettő egyezett, átvette a dallamot. A dalokat először a Wendler-gyerekek, unokák és a rokonok tanulták meg. Az ő feladatuk volt az ünnepnapokon az emberek közé állni, a hangot megadni és az éneklést vezetni. Egy dal eléneklése után begyűjtötték a dalszövegeket és újakat osztottak ki. Különösen a délutáni ájtatosság után énekeltek sokat. Miután a pap elhagyta a kápolnát, előimádkozók vezetésével két-három órás imádkozást kezdtek. Váltakozva imádkoztak és énekeltek. Az imaórák után a búcsúlátogató idegenek hazaindultak.

Előtte sokan még ellátogattak a Kálvária-hegyre, és miután elvégezték a kereszti ájtatosságot, csak akkor tértek haza szülőfalujukba.

Wendler Ferenc bizonyos tekintetben már előre látta, hogy műve, a kápolna, községe és a közelében fekvő települések vallásos életében fontos szerepet kap majd. Amikor úgy döntött, hogy kápolnát épít, nem csak abban volt biztos, hogy ezzel Istennek tetsző dolgot cselekszik, hanem abban is, hogy így az épülő kápolna embertársai hasznára és szolgálatára válik.

Wendler András fontosnak tartja megemlíteni azt is, hogy édesapját bizonyos fokig egy belső erő, egy isteni sugallat készítette a kápolna építésére: „Ezt a kápolnát nem elbizakodottságból építették – írja András –, hanem szükségességből, mert ezt Isten így akarta. 1847-től kezdődően 1854. november 15-ig nem volt szó kápolnaépítésről, ezt már szinte mindannyian elfelejtettük, de az Úr kegyelméből eljött az az idő, amikor édesapámnak már nem volt emiatt egy nyugodt perce sem, így elkezdte a munkát az Úr szőlőhegyén, amiről ismeretei nem voltak, csak a szilárd hite...” Örömmel tapasztalta, hogy az emberek Szűz Mária közbenjárásával sok esetben megbocsátásban részesültek. A számtalan meghallgatásra talált könyörgést lehetetlenség felsorolni. Csupán néhány csodával határos gyógyulásról akarok beszámolni:

Egy pesti, vak asszony itt visszanyerte szeme fényét, egy epilepsiás leány a kegyhelyet gyógyultán hagyta el, egy gyermek, aki nem tudott járni és a kápolnához fel kellett őt vinni, a hazautat már saját lábán tudta megtenni... Ha a családnak beszámoltak ezekről az esetekről, egyszerűen tudomásul vették. Senki nem gondolt arra, hogy feljegyezze ezeket a csodás eseményeket (személy nevét, a körülményeket, a dátumot stb.). Ugyanez történt a szentelési és fogadalmi adományokkal is. Számuk évről évre nőtt. Beteg testrészek és testszervek viaszutánzatait, rózsafüzéretet, szentképeket, szobrokat stb. adományoztak a kápolnának. Ezeket az emberek az oltárra tették. A búcsú után részben a kápolnában, részben a barlangban helyezték el. A viaszból készített szívekből, kezekből, lábakból, szemekből stb. (minden egyes búcsú alatt egy-két kosár tele lett ezekkel) gyertyákat csináltattak. Az idők során olyan mennyiségű adomány gyűlt össze, hogy válogatásra került sor. A „szebbek” a kápolnában maradtak, a többi a padlásra, illetve a barlangba került, ahol végül tönkrement. Az adományoknak csak egy válogatott része maradt meg. A kápolna falait összesen 48 kép – főleg Mária-képek – díszítette. Az adományozók túlnyomó része névtelen maradt. Egy üvegfedelű dobozban több rózsafüzért tároltak, amelyeket a Szűzanya szobrára akasztottak a zárandokok. Ezenkívül még két ezüstből készült szívet találhattunk a kápolnában, melyek alatt „Hálából, 1905” állt. A barlangban lévő képek a nedvesség miatt elrothadtak.

Wendler Ferenc élete utolsó éveiben nagyon sokat betegeskedett. 1893-ban fia, András egy házat építtetett a barlang mellé, és még ugyanabban az évben oda is költözött. Ápolta és szolgált a már szinte teljesen vak édesapját, és gondoskodott a kápolnáról is.

Wendler Ferenc kilenc nappal halála előtt arra kérte fiát, Wendler Andrást, és földijeit, Groß Andrást és Bittner Györgyöt, hogy szervezzenek meg egy kilenc napig tartó ájtatosságot, az úgynevezett „Novenét”-t. 1897. február 21-én, az imádkozás utolsó napján örök nyugovóra tért. Sírja a kápolna mögött található.

Wendler András a világháborúig a hegyen lakott. 1903-ban engedélyt kapott az esztergomi érsekségtől arra, hogy a Mária-kápolna búcsúját Mária születésnapja utáni vasárnap tartsák meg, mivel október 15-én már többnyire hideg volt. Arra törekedett, hogy édesapja szándéka szerint éljen és hogy örökségét hűen ápolja. Édesapja által bevezetett szokás szerint a nagy ünnepek öröme mezosárágyúból lövéseket adott le, mépedig évente 148-at. Akkoriban a löporolcsóbb volt, mint ma. A háború előtti utolsó években már csak 48 lövést adtak le: Újév, Húsvét és Pünkösöd alkalmából négy-négy lövést, Úrnapi reggelén négyet, a mise alatt tizenhatot. A kápolna búcsújakor négyet, december 7-én este négyet, a Szepültelen Fogantatás ünnepén este négyet és a karácsonyi éjjeli mise előtt négyet. Ezekben a számokban is tükröződik Wendler Ferenc Istenbe vetett hite. A négyes számmal a Szentháromság, valamint a Szűzanya iránti tiszteletét akarta kifejezni. Három lövés a legszentebb Szentháromságnak, egy lövés pedig Szűz Máriának szólt.

Wendler András napi programja: „Legelőször korán reggel az ajtó nyitása Isten tiszteletére. Azután nagy ünnepeken és Mária ünnepén az Úr angyalát előimádkozni. Harmadszor: az Úrnapi körmeneteken, Nepomuki Szent János napján, bűnbánati napon, keresztyárskor, Mindenszentekor a szegény lelkekért harangozni és így tovább. Negyedszer: mindig otthon lenni, hogy Isten házat vagy a misét mindenki meglátogathassa. És így tovább. Egész életen át, fizetség nélkül, Isten tiszteletére. Ötödször: Ha vihar tombol vagy tűz üt ki, harangozni, és hatodszor, ha valaki elhalálozik, harangozni.”

Wendler Ferenc halála után évről évre csökkent a zárandokok száma, adományok is ritkábban érkeztek. 1931-ig a kápolna a család tulajdonában volt. 1931-ben átadták a templomnak. Groß Mátyás, Wendler Ferenc dédunokája, akkor állandóan a hegyen lakott. A plébános megbízásából gondozta a kápolnát és a barlanglakást. Budaörs népe mindig szerette a Mária-

A fenti képen a régi fatornyos kis kápolna látható, az alsó fotó a rendbehozatala után készült

kápolnát. A búcsú napján, Szentháromság vasárnapján, az első bűnbánati napon, a szent kereszt felmagasztalása napján idősek és fiatalok felmentek a Kőhegyre, és részt vettek a szentmisén. Azonkívül nagy ünnepeken és Mária-napokon magán imaórákat tartottak a kápolnában előimádkozók vezetésével. Ha a litánia a templomban véget ért, felcsendült a kápolna kis harangja, és imára szólította a hívőket. Hogy mit imádkozzanak és mit énekeljenek, azt mindig az előimádkozó határozta meg. Ez a szép szokás Wendler Ferenc életében alakult ki.

*

Wendler Ferenc, a nép egyszerű gyermeke, akiben a hívő falusi lelkület testesült meg, nagy hatást gyakorolt a laikusok és egyházi emberek széles köreiben. Személyiségével erősen befolyásolta a nép lelki életét, és fél évszázadon keresztül zarándokok nagy tömegét hozta mozgásba. IX. Pius pápa is kitüntette figyelmével és Mária-szobrot küldetett neki; egy „kitüntetést”, amelyet csak egy nagy tiszteletben álló, különösen vallásos ember kaphatott meg.

Wendler Ferenc egyik dédunokájának az első világháború alatt látomása volt. Egy éjszaka ébren fe-

küdt az ágyban, amikor hirtelen világos lett a szobában, és egy hang így szólt: „Wendler Ferenc üdvözült. Földi maradványai még ereklyék lesznek!”

A hit abban, hogy Wendler Ferencet egykor boldoggá vagy szentté avatják – igen elterjedt volt Budaörsön és a környék településein.

*

A második világháború alatt, Magyarország megszállása idején (1944–45) nagy károk keletkeztek a Kőhegyi kápolnán. Wendler örökösei, mindenek előtt Ganzmann-Wolf Rozina, született Wendler, Wendler Ferenc egyetlen, még ma is élő unokája, 1945-ben rendbehozták a kápolnát. Sajnos, egyházellenes, Istentagadó barbár emberek ismét megszenteltelenítették és teljesen tönkretették...

Ma romokban hever a barlanglakás és a kápolna is...

*

Wendlerék és falubeli barátai nem képesek a Kőhegyen álló Szeplőtelen Fogantatás-kápolnát²⁶ mindaddig helyreállítani, míg ők ismét le nem telepedhetnek a Kőhegy lábánál.

Milyen panaszosan hangzanak Ébner Erzsébet sorai:

*Kápolnánk építését
Mikor kezdjük el végre,
Hogy halljuk kis harangját,
Ami életünk része?*

*A kápolna romokban,
Leomlott a torony is,
Hiányzik a kisharang,
Imára senkit nem hív.*

Adelsberger

²⁶ Wendler Ferenc Kőhegyi kápolnája az 1950-es években a földdel vált egyenlővé. Újraépítésének a gondolata 1996-ban vetődött fel. A Budaörsi Német Kisebbségi Önkormányzat és a bretzföldi Heimatverein Wudersch által meghirdetett adományozási felhívás eredményeként több mint 22 millió forint gyűlt össze, jórészt magánszemélyek adakozásából. A kápolna alapkövét 2003. május 5-én rakták le, majd több száz budaörsi tényleges részvételével, igen rövid idő alatt épült fel. 2003. október 15-én szentelte fel Spányi Antal megyéspüspök. Külön öröm, hogy a Wendler-kápolna felszenteléséhez a IX. Pius pápa által küldött Szent Szűz-szobor is visszakertült – immár az újraépített kápolnába. A szobrot Kruck József (az egyik Wendler-rokon) őrizte meg épségben.

Húsvéti harangok – szülőföldünk harangjai

Húsvétkor, Krisztus feltámadásának ünnepén megszólalnak a harangok azokban a falvakban és városokban, ahol most élünk, akkor mindannyian vágyakozva gondolunk vissza régi hazánk békés időszakára, ahol a mi drága templomtoronyunkból csendült fel a Halleluja, amihez mi szívvel-lélekkel csatlakoztunk: „Feltámadott Krisztus... Halleluja, Halleluja”.

Mily édesen, kedvesen és melegen csengenek e szavak, „Szülőföldünk harangjai”! Mennyi költő énekelte már jól csengő rímekben ezekről a sokatmondó szavakról.

A Magyarországról elűzöttek számára is nagyon sokat jelentenek ezek a szavak! Már az első szónál, „Szülőföldünk...” megjelenik lelki szemünk előtt egy csodálatos kép, amelyet mi, bölcsőnktől kezdve – nap mint nap, évről évre láthattunk egészen addig a szörnyű óráig...

Szülőföldünk – egy pompás vidék – tárul elénk kedves hegyeivel, dombjaival és völgyeivel, susogó erdőivel, bársony zöld rétejeivel és dús kalászmezőivel. Napos hegyoldalait szőlő és virágzó gyümölcsösök, a völgyeit falvak díszítik. Minden egyes kis falu színekavalkádjából, a cserép-, pala-, nád- és szalmatekők közül egy templomtorony magasodik ki. A széles utakat és keskeny utcákat, a földutakat, az árkokat, a barlangokat, a szakadékokat, a csapásokat és ösvényeket még jól ismerjük.

A kedves kápolnák, a viharvert útszéli keresztek, az öreg határkeresztek és emlékhelyek, a csörgedező források és kutak a hegyvidék minden pontján; minden, ami hazánkhoz, otthonunkhoz tartozik – megjelenik szemünk előtt.

És a második szó, a „harangjai” hallatán mindez megtelik élettel. A madarak énekelnek, csiripelnek, trilláznak a levegőben, az erdőben és a fákon. Vadak szökellnek a bozótosban. Jámbor marhacsordák legelnek a zöldellő réten, méhek, lepkék simogatják a zsenge virágokat.

És az emberek – ők tanulnak, dolgoznak, alkotnak és építenek...

Egykorvult mozgalmas életünket a szép óhazában a hazai harangok kedves dallama kíséri. Újévtől Szilveszterig. Harangok nélkül szülőföldünk elképzelhetetlen lenne. Kongásuk elkíséri az embert a bölcsőtől

A harangok a templomba hívtak: a lányok pompás népviseletükben ünnepélyesen várták a misére a „beharangozást”

– egész életén át, a sírig – elkíséri az összes generációt a betelepítéstől a kiűzésig –, sőt azon túl egészen az örökkévalóságig.

*

Amikor korán reggel a harangok imára hívnak, mindenki tudja, hogy új nap veszi kezdetét. Udvar és ház, falunk széles és keskeny utcái élettel telnek meg.

Mindenki talpon van már, amikor a kora reggeli szentmisére harangoznak: Isten áldásával kezdődik a nap. Zörögve indulnak a parasztek szekerai ekével és boronával, sarlóval és kaszával, kapával és metszőlővel – a földekre, a szántóra, a mezőre, a szőlőskertekbe és a gyümölcsösökbe. A munkások a városba, a gyárakba sietnek, az iparosok a műhelyeikbe.

Amikor a toronyóra tizenkettőt üt, és aztán megszólal a déli harangszó, mindenki abbahagyja kis időre a munkát, és ebédelni megy. A földeken és a szőlőhegyen a parasztek letörlik homlokukról a verítéket, majd a nap forró sugarai előtt egy fa oltalmazó lombja alá húzódnak, hogy egy órácska ebédszünetet tartsanak.

Krisztus király zászlójának a felszentelésére szólítottak a harangok

A Mária-lányok egy temetésén

A faluban hangos gyermekzsivaj: lányok és fiúk csapata, éppen az iskolából jönnek. Akik otthon maradtak, a szárnyasokat és az istállóban tartott állatokat látják el – mindenki végzi a maga dolgát. Így folytatódik a nap, fáradtsággal és munkával, gondokkal és örömeikkel.

Délután három órakor egy rövid harangszó a hívőket – munkájuk közben – Urunk halálának órájára emlékezteti. Amikor a harangok az esti „Ave”-t harangozzák, az emberek abbahagyják a munkát, és fáradtan hazaindulnak. Istennek megköszönve, csendes imával térnek nyugovóra – éjszaka béke és nyugalom köszönt a falura.

Így telnek a napok hétfőtől szombatig, a hetedik napon a vasárnapi harangszó Urunk napjának szól.

Közben persze ünnepek is vannak: Húsvét, Pünkösöd vagy Úrnapja, búcsú vagy egyéb más. Az ünnepen a harangok már kora reggel megkondulnak, ünnepélyessé téve ezzel a nagy napot. Minden ház és udvar tisztaságtól ragyog ezen a napon. A síkatorokat és az utcákat tisztára söpörték és fellocsolták. A házakat kívül-belül kimeszelték, az ablakaik ragyognak, az udvarokon rend van.

Ahogy felhangzik az első harangszó, az emberek

ünneplőbe öltöznek, később megszólalnak a falu környékén álló kápolnák harangocskáik is, és amikor a Kőhegyről a mozsárágyú hangja hallatszik, ünnepélyes, örömteli borzongás fut át mindenkin.

Az ünnepi nagymise előtt negyed órával minden harang megkondul, és egyszerre hívják a hívőket a templomba. A Főutcán már közeledik a zenekar. A lövészek is készülődnek. Milyen csodálatos kép: legelő a fúvószenekar, a zenészek népviseletben. Sárgaréz hangszereik csillognak, mindenfelé tükrözik a nap arany sugarait. Apák és anyák – arcuk a napsütéstől cserzett – a nagyszülők, akik éveik és a kemény munka súlyától meghajolva a templomba igyekeznek, mindannyian ünneplőben, hogy együtt imádkozzanak alázattal és áhítattal a mindenható Istenhez.

Harangszó kíséri ugyancsak a hívőket a szeretett kápolnáikhoz, ahol Istennek mindent megköszönve hálaadó körmeneten vesznek részt...

Amikor néhanap a lélekharang szólal meg, akkor az emberek keresztet vetnek a homlokukon, az ajkukon és a mellükön, és halkán mondják: „Az Úr nyu-

Húsvét

*Emberek, örvendeztetek,
Az Üdvözítő feltámadt,
sötét éj után fény virradt:
„Békesség legyen veletek!”*

*Húsvéti zengő harangszó,
A világon mindenfele
Öröm, ének szívből szóló:
„Békesség legyen veletek!”*

*Igen, a mi szívünkbe is
Az öröm költözött,
A gyűlölet és veszekedés elűzetett:
„Csak legyen békesség!”*

*És ha majd szólít a halál,
Itt hagyva a földi létet,
Akkor kérjük, Jézus szóljon:
„Békesség legyen veletek!”*

Ébner Erzsébet

Fordította: Gajdos-Frank Katalin

gosztalja őt mindörökké.” Egy falubeli halálakor, addig amíg a ravatalon fekszik, minden imára szólított harangszó után érte is megkondul a harang – a ravatal körül pedig a rokonok és szomszédok imádkoznak lelki üdvéért. Amikor a koporsót a falu lakosságának nagy része kikíséri a temetőbe, akkor az elhunytat utolsó útján ugyancsak a harangszó kíséri.

Szólt a harang, ha egy csecsemőt keresztelőre vittek; ha az iskolás gyermek elsőáldozó lett; ha két fiatal örök hűséget fogadott egymásnak; ha a pap először áldoztatott, és ha valaki örök nyugovóra tért.

A harang számunkra öröm volt a boldog napokon, alázat és áhítat az ünnepnapokon és szomorú figyelemztetés vihar, tűz vagy temetés esetén.

Ha megkondultak harangjaink, akkor ez számunkra egyben felszólítás és kérés, köszönet és könyörgés volt. Ujjongás és öröm, éneklés és költészet, sírás és szomorúság. Hét éve, amikor kiszakítva otthonaink-

Harangjaink

Korán reggel, mikor az első harangszó imára ébresztett, a csendes falu életre kelt. Megkezdődött a nap. Délben újra harangoztak, majd este, amikor már csillagos volt az égbolt, és a hold mosolygott rá a fáradt emberekre, ismét harangszó emlékeztette őket arra, hogy egy újabb nehéz, munkával teli nap ért véget Isten segedelmével.

Így éltünk otthon, Budaörsön. Szerettük és hűséggel ragaszkodtunk a harangokhoz. Hangjuk, ahogy megkondultak, része volt mindennapjainknak; közös sorsunk barátokká tett minket. Mert minden harangunknak saját története van! Ujjongva, nagy örömmel szenteltük fel őket, és mély szomorúsággal, könnyekkel a szemünkben vettünk búcsút tőlük, például amikor a templomtorony ablakából kihajították, és darabokra törve a lábunknál heverték. Úgy, mint apáink és fivéreink, ők is a háborúba mentek – és egyikőjük sem tért vissza többé...

*

1756-ban a Canonica Visitatio három harangról számol be. 1780-ban az egyházi Visitatio részletesebben számol be erről: Az első harang: 425 fontot nyom. 1778-ban öntötték Budán, Brunnernél, felirat németül. Képbábrázolás: Nepomuki Szent János és Szent Margit. 1779-ben szentelték fel.

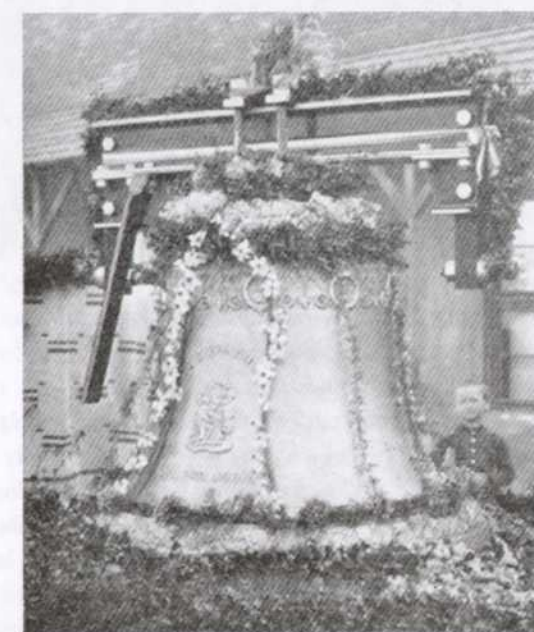
A második harang: 250 font súlyú. 1757-ben öntötték Budán, Steinstocknál, felirat németül. Képbábrázolás: egy kereszt. Mária Szepőlötelen Fogantatására szentelték fel. Adományozók: Budaörs lakosai.

ból, a vonatok – hazátlanokként – az ismeretlenbe szállítottak minket, a harangok „szóltak” utoljára hozzánk, egy utolsó „Isten hozzád-ot”.

Hogyan panaszkodhatnak azóta ezek a mi szeretett harangjaink, minden kondulásukkal, vádolva mindazokat, akik emberek millióit fosztották meg hazájuktól. Mi azonban mégsem akarunk haraggal a szívünkben élni, elfogadjuk Isten akaratát. Nem szitkozódunk, nem káromkodunk, hanem remélünk és imádkozunk: Mindenható Isten, az Igazságosság Atyja, halld meg imánkat, hogy hazánkat, otthonunkat újra visszakaphassuk, és harangjaink újra, örömmel és ujjongva hozzánk szóljanak. Tisztelet és dicsőség Neked, Istenem, nekünk békesség és boldogság, minden időkre.

Szeretett harangjaink – húsvéti harangok – szóljatok... szóljatok... Alleluja...

Hans Prach

A Szent István-harang, latin felirata: „Sanctus Stephanus, ora pro nobis!”

A harmadik harang: 50 font súlyú. Nuspickher öntötte Pesten. Képbábrázolás: Mária segítség. Adományozók: Budaörs lakosai.

Emellett megemlíti azt is, hogy mindhárom harang jól cseng, és egymással összhangban vannak. Az 1821-es, 1846-os és 1912-es egyházi Visitatio is megadja az öt harang súlyát: 1. 1247 font; 2. 745 font; 3. 384 font; 4. 225 font; 5. 68 font. Az 1912-es egyházi Visitatio font helyett kg-ban számol. 1852-ben újraöntik a lélekharangot, amelyet egy villámcsapás tönkretett. Az első világháború idején, a beszolgáltatás előtt,

A kőhegyi kápolna 2004-ben újraöntött két harangja

öt harang volt a toronyszobában. Hármat közülük beszo-
gáltattak:

1. Nagy-harang: 1811-ben öntötték Pesten, Szűzanyának, Szent Annának és Szent Antalnak szentelték. Adományozók: Heß Antal, Eberhardt Henrik. Felirat németül és latinul. 1916-ban szolgáltatták be.
2. Közép-harang: 1783-ban öntötték Brunnernél, Budán. Kép: Ádám és Éva. Máté apostolnak és Szent Floriánnak szentelték. Adományozók: Holl Mátyás és Holl Éva. 1916-ban szolgáltatták be.
3. Félközép-harang: 1778-ban öntötték Brunnernél, Budán. Mária Szeplőtelen Fogantatásának szentelték.
4. Kis-harang: Steinstocknál öntötték Budán.
5. Lélekharang: 1852-ben öntötték Schandtnál, Pesten. Felirat magyarul: Öntötte Schandt András Pesten, 1852.

A Közép-harang felirata magyarul így hangzott: „Hollin Mátyás és Éva Isten tiszteletére öntették 1783-ban Budaörs részére. Brunner János öntött engem Budán”.

A Kőhegyi kápolnában két harang lakott, egy 64 és egy 56 kg-os. Ezeket Krammer György, Krammer Anna és özvegy Braun Ottília adományozták.

A temető kápolnájának a tornyában egy 61 kg-os harang volt. 1916-ban a Kőhegyi kápolnából is beszo-
gáltattak egy harangot. Krizsanovits József szállította a pályaudvarra. Nyolc nappal később szívinfarktusban meghalt.

1938-ban újra 5 harang volt templomtornyunkban; a temető-
kápolnában újra kettő volt:

1. 716 kg, öntötte Szlezák, Budapesten. Hangneme: fisz. Szent István királynak szentelték fel. Adományozók: Krammer György prelátnak, Ritter Lőrinc, Hauser János, Frank József, Frank Mátyás örökösei, Keusch István, Mária-egyesület, „... et aliorum civium Budaörsiensium”. 1944-ben lett beszo-
gáltatva.
2. 420 kg, öntötték Szlezáknál Budapesten, 1922-ben. Hangneme: A. Jézus Szívének szentelték. Adományozó: a község.
3. 216 kg. 1778-ban öntötték Brunnernél Budán. Hangneme: cisz. Mária Szeplőtelen Fogantatásának szentelték.
4. 96 kg. 1922-ben öntötték Szlezáknál, Budapesten. Hangneme: fisz. Mihály Arkangyalnak szentelték. Adományozók: Winkler Mihály és felesége, született Pfundt Mária.
5. 46 kg. Lélekharang. 1852-ben öntötték Schandtnál Budán.

1944-ben a Kőhegyi kápolnáról mindkét harangot, illetve a temetőkápolna egyik harangját is beszo-
gáltatták.

1931. óta Ruckmich Mátyás volt a sekrestyés és harangozó (1944-ben halt meg), előtte édesapja látta el ezt a munkát. Utána Ritter György, Groß Mátyás és Hafner Anna harangoz-
tak.

A kitelepítés idejében négy harang volt. A Kőhegyi kápolna és a temetőkápolna tornya üres volt...

*

... A hangjuk búcsúztatott el minket, amikor el-
űztek az otthonainkból. Ugyanúgy, mint ha-
rangjainkat, bennünket is idegen helyre vittek, re-
mény nélkül, fájó szívvel. El kellett búcsúznunk...

És itt, amikor megkondulnak a harangok, ki érti a mi fájalmunkat, honvágyunkat?

Estéknél, amikor a harangszó messzire elhallat-
szik az elhagyott falvakba és tanyákra, a szegényes padlásszobákba, akkor anyáink és nagyanyáink a sötét szobában ülnek a félig nyitott ablak mellett, rózsafüzérral a kezükben, és a távolba fülelnek... és elimádkozzák az Úr angyalát...

Ki érti az asszonyok békés elégedettségét, boldog óráik néma mosolyát, ki tudná felszárítani a kopott rózsafüzérekre hulló könnyeiket?

Ezek a hazatérés, a múlt utáni vágyódás órái. Az emlékezés hangjai, a szívünk dobogása, a harangok, a mi harangjaink jól ismert hangja.

G. Pfundt

Úrnapja otthon

Amikor a csodálatos májusi napsugarak a budai hegyek festői tájait melegítik; mezőit, a réteket színpompás virágoskertekké varázsolják, amikor a kakukk szava a Frankhegyről a völgyig hallatszik, amikor a békák „a békaúsztatóban” a mocsaras réteken minden este vidáman kuruttyolnak, és a csendes falu barátságos utcáin egy enyhe szellő édes virágillatot hoz, amikor az első rózsabimbók kinyílnak, az akácok hófehér ruhában pompáznak, és a hullámzó kalászmegzőket kék búzavirágok és tűzpiros pipacsok övezik; amikor az emberek szívét-lelkét melegség járja át, akkor már nincs messze az Úrnapja ünnepe.

Napokkal, sőt hetekkel az ünnep előtt már erre készülődik Budaörsön mindenki, aki él és mozog.

*

Gyermekseregek, pirosposzsgás fiúk és leányok szaladgálnak fűgén, a falun túl, annak az útnak a szélén, amin – a Törökugrató mellett – egészen Biáig lehet eljutni. A nagyobb gyerekek, akik délelőttönként már az iskolapadban ülnek, fehér fonott kosárral, a kezükben szorgalmasan szedik a virágokat a mezőn. A kisebbek, akiknek egy ilyen kosár még túl nagy és nehéz lenne, dundi kezecskéikkel felhajtják kis kötényüket, és buzgólkodnak a virágszedésen.

Ha valaki éppen arra jön, és megkérdezi őket, hogy mit csinálnak, bizony kórusban kiabálják: „Mia tan Buschnbrockn zum Wegerlstraato.” (Virágot szedünk Úrnapja ünnepére.) Budaörsön a gyerekek „Wegerlstraato”-nak nevezték Úrnapját.

De Úrnapja előtt nem csak gyermekeket látni a virágos réteken és a zöldellő hegyoldalokon; a felnőttek is részt vesznek a virágyűjtésben. Az ifjútól és a fiatal lánytól kezdve, az idős nagymamáig és nagypapáig, mindenki – nyugodtan mondhatjuk, az egész falu – azon tüsténkedik, hogy Úrnapján – ahogyan ez régóta hagyomány és szokás – a falu főutcája egy csodálatos színekben pompázó virágszőnyeggé változzon, és ez olyan gyönyörű és művészi legyen, mint szinte sehol a világon.

Már a Pünkösöd utáni héten hideg kamrákba és pincékbe rakják a megnedvesített rózsaszirmokat és más kerti virágokat, hogy ezáltal is megóvják őket a gyors elvirágzástól. Az igazi „Buschnbrockertage” – így nevezték nálunk a virágszedés napjait – az ünnep előtti négy nap, ami Szentháromság-vasárnapjával kezdődik. A virágszedőknek már hajnali négykor szentmisét tartanak, hogy a munka Isten áldásával kezdődjön.

Az Úrnap Körmenet: az Oltáriszentség a baldachin alatt, balra és jobbra az egyházközségi képviselő-testület tagjai kísérik

Ezután elindulnak az emberek, gyalog, lovon és szekéren; üres kosarakkal és zsákokkal, mindenfelé – a mezőkre és a rétekre, hogy virágokat szedjenek.

A mezei virágokat aztán – amelyek szépségükben, méretükben és színükben is különbözőek – fajtájuk és színük alapján szétválogatva, szárukról letépi és összegyűjtik. Megjegyzendő: csak a virágokat, szár nélkül. Így a fehér-sárga százszorszépek és margaréták, a piros pipacsok, a kék búzavirágok és szarkalábak, gyógynövények, a sárga repce, az akác, a gesztenye és a bodza virágai kerülnek a kosarakba. A kisebb akác-bimbókat, a szív alakú orgonaleveleket, a lóhere leveleit csakúgy, mint sok más virág és bimbó minden fajtáját és színárnyalatát gyűjtik össze a szorgos kezek. A virágszedők gyalog vagy szekéren gyakran kilométereket tesznek meg több dűlőn át a határban, és csak késő délután vagy az esti órákban térnek vissza fáradtan – de teli kosarakkal és elégedetten – a faluba.

Szentháromság-vasárnapján úgy tűnik, mintha kihalt lenne Budaörs, hiszen nagyon sok szorgalmas kéz kell ahhoz, hogy elegendő virág legyen Úrnapján, a virágszőnyeg elkészítéséhez. A szőnyeg ugyanis – az Úrnap körmenet útvonala – 4-5 méter széles és közel 2 kilométer hosszú. A körmenet útvonalán 4 kápolna (oltár) áll. Minden háztulajdonos, akinek a háza előtt a körmenet elvonul, köteles háza előtt a virágszőnyeget elkészíteni. Ez a feladat mindenki számára magától értetődő, hiszen generációk óta így van.

Nemritkán még az örökösöket is (testvérek és azok utódai) – a ház lakóinak végrendelete alapján – arra kötelezték, hogy segítsenek az Úrnap körmenet előkészületeiben, tehát a virágszedésben és -szórásban. Így az egész család és a szerzteágzó rokonság is áldozatkészen segített minden évben.

A körmenet elején az iskolások: a kedvesnővér vezetésével a hófehér ruhába öltözött, kis koszorúslányok

Az Úrnapi körmenet részlete: férfiak „csizmás” ünnepi viseletükben

De a falu többi lakója is szorgalmasan részt vett ebben a munkában. A templomtól, a templomudvaron át az iskoláig tartó szakaszt az apácák, a tanítók, az iskolás gyermekek és az ifjúsági egyletek fiataljai szórták tele virággal. A legszebb hosszú szárú virágokat már a virággyűjtésnél szárazul szedik le, és csokorba kötve viszik őket haza. Ezekből a virágokból készítenek ezernyi kis koszorút. (A koszorúk átmérője 30-40 centiméteres.) A kis koszorúk díszítik ugyanis belülről a négy, faágakból, illetve lombból készített kápolnát (oltárt).

Ha valaki ezekben a napokban, röviddel Úrnapja előtt, végigsétál az egyébként csendes faluban, akkor szorgos, hangyabolyhoz hasonló nyüzsgéssel és munkával találkozhat. Az emberek arcára van írva: különleges dolog készül.

A szőlőhegyen és a földeken ez idő tájt sürgőssé vált munkák mellett is mindenki szorgosan mos, vasal és takarít. Különösen az asszonyoknak és a lányoknak van ebben az időben sok tennivalójuk: a keményített szoknyákat ráncokba vasalni, a sötétkék kötényeket mán-

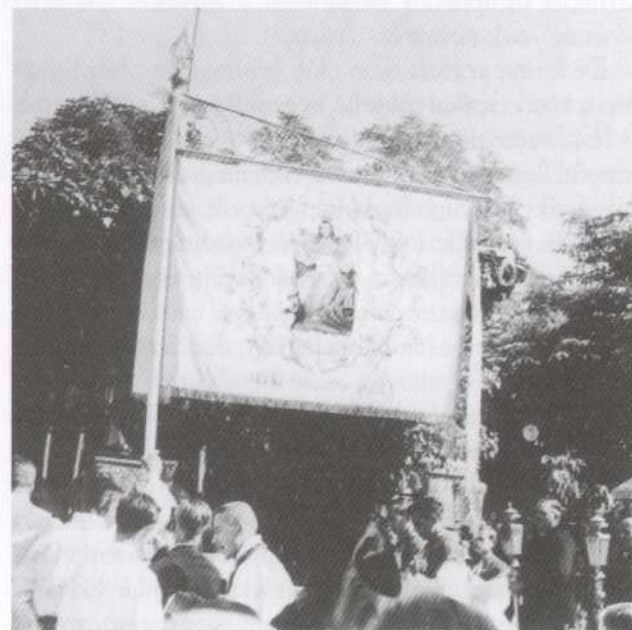
gorolni, és mindent rendbe tenni – ahogyan ezt a tradíció és a népviselet ilyen ünnepeken nálunk előírja.

Természetesen nemcsak az asszonyok, hanem a férfiak is részt vállalnak a nagytakarításban: példásan rendbe rakják az udvart, az istállót, a pincét és a prészházat. Nagy súlyt fektetnek a borospincéjük kitakarítására, hiszen egy ilyen nagy ünnepen szívesen látják vendégül a borosgazdákat a más helységekből érkező ismerősöket és barátokat. Rend és tisztaság: két jellemző tulajdonsága Budaörs lakóinak; ez mindannyiuknak különösen fontos volt.

Az ünnepet megelőző estéken az asszonyok és a lányok azokhoz a házakhoz mennek segíteni, ahol az oltárokat (kápolnákat) állítják majd fel. A széles udvarokon együtt készítik az összegyűjtött virágokból az úrnapi koszorúkat, mialatt a falubeli gyermekek még mindenhol gyönyörű virágcsokrokkal érkeznek. A virágkoszorú-készítés magától értetődő kötelesség, minden házban kötnek néhányat, és az oltárokhöz viszik.

Így minden ház, minden család – a faluban mindenki hozzájárul ehhez a látványos virágünnephez. Persze vannak olyan évek, amikor nincs annyi virág és szirm. Előfordulhat, hogy Úrnapján a mezei virágok még nem nyílnak, vagy már éppen elvirágoztak. Ilyenkor különösen sok fáradságba kerül ezt az ünnepet a hagyományához méltóan, egyházi jelentőségének megfelelően megünnepelni.

Az ünnep előtti napon már felállítják a négy kis oltár favázát, és tölgyfagallyakkal takarják be, amit hosszú társzekerekkel hoznak az erdőből. A tölgyfalomból és virágokból girlandokat kötnek, ezzel az utolsó előkészületeket is megteszik a nagy napra.

Úrnapi körmenet

Nemcsak a házat és az udvart, hanem az utcát, az utakat is kinosan tisztára söpörték és locsolták. A lefolyóárkokat, amelyek az egész falun végighúzódnak, ugyancsak megtisztították a gáztól és a vadon nőtt növényektől. Az ablakokat, ajtókat, a kertkapukat és a kerítéseket az út mentén virágokkal és tölgyfalombal díszítették fel.

Úrnapja előtt nagyüzem volt nemcsak a mézszárosnál és a péknél, hanem otthon, a tűzhelyek mellett is. Sokfajta finom süteményt sütnek, szárnyasokból ünnepi sültet készítenek... hiszen holnap Úrnapja lesz!

Még mielőtt a csillagok fénye elhalványodik a tiszta égbolton, erős fiúk és férfiak nehéz kalapáccsal sújtanak a vas ékre, amely lyukat üt a kemény talajba. Ezekbe dugják, egymástól 3-4 méter távolságra, a friss, zöld leveles ágakat, amit az erdőből hoztak. Ezek a „fácskák” szegélyezik a körmenet útját kápolnától kápolnáig.

Amikor a reggeli nap első sugarai a Kőhegyi kápolna tornyát és a gránitsziklákat aranyozzák, már az egész falu talpon van.

Majd hajnali négy órakor a templom, a Kőhegyi, illetve a temetőkápolna harangjai az ünnep tiszteletére egyszerre kondulnak meg, a Kőhegyen megszólal a mozsárárgyű, és hogy ne szálljon a por, még egyszer fellocsolják a körmenet útját.

Ezután a hűvös helységekből előkerülnek az illatos virágokkal teli kosarak. Az asszonyok és lányok, köztük persze férfiak is, gyakorlott mozdulatokkal elkezdik beszórni virággal az utat. Ösztönös érzéssel és ízléssel állítják össze a színeket az út teljes hosszában.

Úrnapi körmenet

Úrnapi körmenet

Arasznyi, néha szélesebb – egymás mellett párhuzamosan futó – sávokban szórják le a virágokat, ott is nagyon ügyelve arra, hogy egymás mellé harmonizáló színek kerüljenek. Némelyik, művészi vénával megáldott budaörsi már hetekkel az ünnep előtt elkészítette terveit és mintáit, amelyek segítségével művészi képeket és vallásos mondatokat „festett” a virágokból. Ezek a „festmények” többnyire egyházi képek és szimbólumok, illetve a keresztény hit szavai valóban díszes kivitelben.

Sok a tennivaló az úrnapi oltárok körül is. Az oltár belső oldalaira 1000-1500, a legkülönbözőbb virágokból kötött koszorút akasztanak fel. A kápolna hátsó falán szentképek vannak. Előtte áll az oltár, értékes terítő takarja. Az oltárra gyertyatartókat, virággal teli vázákat és egy feszületet állítanak. Az oltár közepén szegfűből és búzavirágból font nagyobb koszorú fekszik, ebbe állítják az Oltáriszentséget.

A harangok már a misére hívnak. Ünnepi „zenés” nagymiséét celebrálnak. A nagymisé végén, a meseszép virágszőnyeg készen áll arra, hogy rajta az Oltáriszentséget hosszú, szépen elrendezett körmenetben az utcákon végigvigyék.

A menet elején az iskolásfiúk mennek, tanáraik felügyelete alatt, őket az irgalmas nővérek vezetésével, a fehér ruhába öltöztetett iskolás leányok és az egyházi leánykongregációk tagjai követik, égő gyertyával a kezükben. Ezután vonulnak a tűzoltók, a fúvószenekar, a papság és a ministránsok, a baldachin alatt pedig, jobbra és balra a lövészek nagy tiszteletben álló tagjaival kísérve, az Oltáriszentség – amelyet a plébános úr tart. Az égboltot jelképező baldachint az egyházközségi képviselő-testület, az iskolaszék tagjai és a község elöljárói, majd végül a többi nép követik. Az Oltár-

Úrnapi virágszőnyeg

riszentség előtt a körmenet alatt néhány leány állandóan friss virágszirmokat szór.

Az első kápolnánál – ez a Wendler-kápolna – áll meg először a menet. A pap a szentségtartót az oltárra helyezi, mialatt zenei kísérettel a „Menschen, öffnet eure Augen...”²⁷ hangzik fel, amelyet egykor még Metzger

²⁷ A budaörsiek 60 évvel a tragikus elűzetés után, a mai napig is, minden úrnapi körmeneten németül éneklék ezt a régi egyházi éneket.

Ferenc tanár úr hozott Bajorországból Budaörsre. Az evangélium tiszteletére a lövészek díszlövészeket adnak le, a Kőhegyen a mozsarak durrognak...

A körmenet ezután a következő három ünnepi oltár felé indul tovább, amelyeket a Braun, a Hauser és a Csik család állított fel a házaik előtt, és az előzőekben említett módon díszített.

Az ablakokat virágok, szentképek, gyertyák és szobrok díszítik. A tölgyfalombok, a mezei virágok és a tömjén illata terjeng a levegőben...

A menet végül visszatér a templomba. Üdvözítőnk közénk jött. Visszatér Isten házába.

Ha minden évben, Úrnapiján bárhol, ahol most a régi budaörsiek – hazájuktól távol – élnek, elszórnak egy kis szakaszon virágot, akkor ez megindító bizonyítéka annak, hogy mennyire hűek maradnak őseik hagyományához, a szívükben mélyen gyökerező hitükhöz és a hazájuk iránti forró szeretetükhöz. Hazájukhoz, ahol ők Úrnapiját olyan pompával és tisztelettel ünnepelték, mint talán sehol a világon...

Isten segíts, hogy ez a sok kis elszórt virág egyszer majd újra egy nagy virágszőnyeggé egyesüljön otthon, a mi kedves, szép Budaörsünkön.

Prach H.

Úrnapi kápolna

Úrnapi kápolnák

Talán egy nép sem ünnepli nagyobb pompával és tisztelettel Úrnapiját, mint a német. Németek lakta falvaink szinte versenyeznek egymással abban, ki nyújtja a tőle telhető legszebbet és legjobbat ezen az ünnepen. Ebben a „versenyben” azonban ez a szép nagyközség, Budaörs vezet.

Most is egyszerűen kezdődik Budaörsön Úrnapija ünnepe. Érdeklődők százai érkeztek a fővárosból ebbe a sváb faluba, hogy szépérzéküket kielégítsék. Közöttük olyanokat is, akiket a sors a városba sodort. Honvágygyal szívükben érkeztek ők, de nem azért, hogy egy színjátékon mulassanak, hanem azért, hogy egy megindító dráma láthatatlan résztvevőivé váljanak. Azért, ha csak egy pár órára is, de csendes békességgel a szívükben, újra eggyé tartozónak érzézzék magukat az övéikkel.

Az utcákat csodálatosan feldíszítették. Erdők, mezők és kertek adták hozzá virágaikat és a virágaikból illatozó, színes szőnyeget szőttek. Királyok királyának szóló ez, aki ezen a napon áldást osztva vonul végig a faluban. Liliomok és búzavirágok, kék és fehér – népiünk kedvenc színei és virágai. Hasonlóan a liliomokhoz és a búzavirágokhoz, kékben és fehérben sétáltak a fiatal lányok. Ez a legtisztább és legszebb, amit népiünk az Úristennek felajánlhat. Derék fiatalemberek virágcsokrokkal a kalapjukon, puskával a vállukon, mint lövészek, a legtiszteletreméltóbb férfiak. Egy csodálatos ének csendült fel, fúvószenekarok zendítettek rá, a harangok zúgtak, puskák ropogtak, mozsárágyúk durrogtak, a pap magasba emelte az Oltáriszentséget,

és népiünk imádkozott, régi német egyházi dalokat énekelte. Egy mámoros szép hódolat a legnagyobb és legszentebb előtt mindazzal, amit a természet, a művészet, a hagyomány és szívünk jámborsága nyújtani tud! Egy lángoló misztikum, ami az élő hitből és az évszázadokban gyökerező tradíciókból született!

Hiszen szándékosan vagy akarattal nem tettünk egy lépést sem, nem mozdultunk, nem hagyta el sem szó, sem hang az ajkainkat és hangszereinket. Mindez szilárd és drága örökségünk, amelyet generációk óta, dédszüleink és őseink hagytak ránk. A főváros – egy világváros – kapujában fekszik egy falu; egy régi, magyarában még egészséges és tősgyökeres sváb falu, évszázadok óta! És elpusztíthatatlan! Igen, amíg létének két egymásra épülő talpköve: a hit és a hagyomány, így együtt még fennáll, addig elpusztíthatatlan. Ha bukik az egyik, az magával rántja a másikat is, és így, az istenáldotta faluból csupán egy istentelen, sivár előváros lesz.

Szelleme óvja meg Budaörsöt, minden hű sváb lakos és hithű keresztény ember büszkeségét; azt a falut, amely Úrnapija ünnepén izzik és sugárzik!

Így írta le dr. Bleyer Jakab, kisebbségi miniszter, egyetemi professzor – a magyarországi németiség előharcosa – benyomásait a budaörsi úrnapi ünnepről.

(Újságcikk a „Sonntagsblatt” című újságból: Úrnapija Budaörsön. Schwabe B. tollából, 1925. június 26-án, Budapesten)

Úrnapi virágszőnyeg 1953-ban... és a négy kápolna több mint fél évszázaddal később, 2007-ben

A „magyar Oberammergau”

Elődeink hithű vallásosságukat már őshazájukból magukkal hozták. A kezdeti nehézségek az első években, a betelepítés után a telepések kemény harca a megélhetésért, a helytállásért való küzdelem új hazájukban – vallásos meggyőződésüket még inkább megerősítették és elmélyítették.

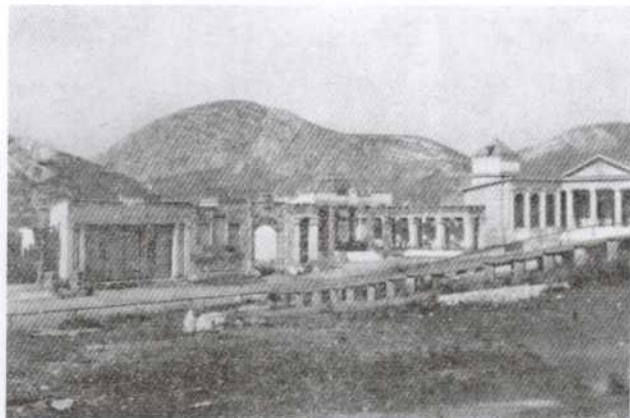
Az 1756-os „Canonica Visitatio”-ban a következő áll: „... nyilvános bűnösök nincsenek..., a húsvéti gyónás kötelességét mindannyian teljesítik.” A nehéz próbatételeket mint Isten jogos büntetését elfogadták. Erős hitüket, amely az akkor még romlatlan parasztságban gyökerezett, az Úr láthatóan jutalmazta. A 18. század közepére szerencse és jólét köszöntött Budaörsre. A fejlődés Magyarországon életük minden területén megmutatkozott. Vallásos életük örökségeit a telepés ősök utódai főként családjaikban ápolták és gyakorolták tovább. A templom és az iskola gondoskodott arról, hogy a vallásos szellemiség továbbra is fontos legyen.

A mi időnkben különösen az Irgalmas Nővérek tettek sokat a leányiskolában és a kongregációban azért, hogy a szülők vallásos nevelésben részesítsék gyermekeiket, illetve hogy ezt ők – a nővérek – kiegészítsék.

Az amatőr színjátszó kör előadásait, amelyekben az apácák vezetése alatt az iskolás lányok és a Mária-lányok szerepeltek – az egész falu látogatta. A gondosan kiválogatott, erkölcsi, vallási témájú színdarabok nagy hatással voltak a közönségre, akik mély benyomásokkal tértek haza otthonaikba egy-egy előadás után. A fiúiskola tanárai többnyire ugyanezt a nemes célt követték.

Budaörs lakóinak istenfélő, vallásos érzülete az egyházi év minden területén, minden alkalommal láthatóvá vált: vasárnaponként, az ünnepnapokon, a zarándoklatokon és a körmenetekben, az adományok gyűjtésekor a közösségi vagy más jótékonyági célokra. Vallásos érzületük legcsodálatosabb „gyümölcsei” a Kőhegyi Passió-játékok voltak.

1933 nyarán a budapesti és környéki hirdetőoszlopokon óriási plakátok csalogatták az embereket Budaörsre a következő főcímmel: „*Kommen Sie zu den Passionsspielen nach Budaörs!*” (Jöjjön a budaörsi Passió-játékokra!) Meglepve – igen, csodálkozva állt az ember ezen hirdetések előtt. Némelyik finom városi ember – akit a főváros nagy színházai elkényeztettek – hitetlenkedve rázta fejét és mosolygott is talán a

A Passió-játékok szabadtéri színpada (nem kulissza, az egészet kőből és betonból építették)

budaörsi dilettánsok ötletén, akik – a budapesti szemében – olyan „fába vágják a fejszájukat, amely erejüket és képességeiket messze meghaladja. Mit is nyújthatnának nekünk, városi lakóknak ezek a budaörsi svábok?” De olvassuk csak tovább a plakátot: „Szabadtéri színpad a Kőhegyen – Kétszáz játékos – Éjszakai előadás!”

Egyre többen beszéltek már a közelgő, különöségeiben is látványosra tervezett Passió-játékokról. Budaörs ismert volt már Budapesten őszibarackjairól, szőlőtermesztéséről és az úrnapi virágszőnyegről, amit szívesen látogattak. Ilyenkor szívesen ittak is egy pohárával... Talán összeköthető a kettő: először meglátogatunk egy borospincét – a Kőhegy körül van belőlük elég – utána pedig már nem kell sokat gyalogni ahhoz, hogy felsétáljunk a Kőhegyre... Sokan kíváncsiságból jöttek a Passió-játékokra, különösen az újságírók és a színházi emberek.

A budaörsi szervezőknek és a szereplőknek a nagy sikerű propaganda után már nem volt fontos, milyen okból látogatják meg a nézők a játékokat; a lényeg csak az volt, hogy jöjjenek a nézők – és tömegesen jöttek! Azok közül, akik megnézhettek egy előadást a Kőhegyen – még a legjobbhoz szokott fővárosi színházlátogatók is –, mindannyian elragadtatva, és maradandó kulturális élménnyel gazdagabban tértek haza.

Vessünk egy pillantást a Passió-játékok kialakulására! A „Lyra” budaörsi férfikórus, amely számtalan világi és néhány egyházi színdarabot játszott már, 1931-ben a Müller vendéglőben adta elő első alkalommal a Passiót. Három éven keresztül, állandó telt ház előtt játszották a darabot. A Passió-játék jól megfelelt a lakosság vallásos meggyőződésének.

A „Lyra”-tagok körében, akik résztvevői voltak a Müller-vendéglőben megtartott Passió-játékoknak,

felmerült az a merész gondolat, hogy a világhírű oberammergaui passió-játékok példájára adják elő a Kőhegyen – Magyarországon először a szabadban – Krisztus szenvedését. Tervük megvalósítása valóban nem tűnt egyszerű vállalkozásnak. A társulat nem minden tagja lelkesedett az ötletért. Tudták, hogy kimondhatatlanul sok fáradságba és szünet nélküli munkába fog kerülni a megvalósítása. A nagy áldozatot igénylő idealizmusuk mellett természetesen szükségük lesz sok pénzre is. Azonkívül találniuk kell egy képzett embert, akinek nemcsak a darab megrendezéséhez szükséges képessége és szaktudása van meg, hanem tapasztalt az anyagi természetű dolgokban is; aki képes az előadást megszervezni, reklámozni, az embereket meggyőzni és rábeszélteni. Ki más lett volna erre a feladatra megfelelőbb, mint a népiskola tanára, Bató Géza? Egy személyben volt kórusvezető, fotós, tanár, rendező és színész – és milyen jó színész! Bató Géza kezébe vette a dolgok irányítását, szervezett, és pénzt is szerzett. Annak ellenére, hogy eredményesen tárgyalt, és mindent megtett az ügy érdekében, a dolgok a kezdet kezdetén nagyon lassan haladtak előre. Nem csoda, ha csak azt vesszük figyelembe, hogy a nagyszabású színpad felépítése 32 000 pengőbe került. Az egyéb, építéshez szükséges kiadás és befektetés kerekén 15 000 pengő volt.

A játéktér 70 méter hosszú és 20 méter széles volt. Az építmény keleti oldalára 2000 ülőhelyet építettek. A játékosoknak és a statisztáknak öltözőteremre volt szükségük. Az anyagokat fel kellett hordani a 221 méter magas Kőhegyre.

Az egykori, Wandler Ferenc által épített út nem bírta ki ezt a nagy mennyiségű anyagszállítást. Az utat ki kellett szélesíteni, mélyebbre vágni a sziklába, hogy mindegyik szállító jármű fel tudjon menni. Milyen lett volna egy szabadtéri színpad fények, fényhatások – sőt, egyáltalán elektromos világítás – nélkül? Ehhez először oszlopokat kellett felállítani. Ez költséges volt ugyancsak. Ki tudta előre a sikert megjósolni? Ennek a vállalkozásnak a résztvevői vajon viszontlátják-e azt a nehezen megkeresett pénzt, amit beleadtak? Elébe vágunk a válasznak: a résztvevők nagy része nem kapta vissza a befektetett pénzét. Ma azzal vigasztalhatják magukat, hogy hozzájárultak szülőfalujuk erkölcsi sikeréhez és hírnevének növeléséhez.

A díszletül szolgáló épületet téglából és betonból építették fel. Nem voltak színfalak, az időjárási viszonyok és a Kőhegyen tomboló viharok miatt nem álltak volna sokáig. Az első tervek, vázlatosan ábrázolva, honfitársunktól, Herzog Pál festőtől származnak. Ehrhardt Gyula építésmérnök valósította meg szakemberként a létesítmény végső terveit.

A következő épületek készültek el: Jerikó kapuja, Bethsaida fürdője, Kajafás főpap háza, Nikodemus háza azzal a teremmel, ahol az utolsó vacsorát tartották, Jairus otthona, a Golgotára vezető út előtti kapu, a templom körüli oszlopterem, a templom udvara, a templom és az Oltáriszentség a templom kultikus termében, Pilátus palotája, egy kút, az Olajfák hegye, a Golgota és a Szent sír.

Herzog Pál minden épület belsejét – a bibliai környezetnek megfelelően – finom beleérző képességgel, művészien festette ki.

1933. június 11-én végül megtartották a bemutatót.

Nagy sikere volt. Hat éven keresztül, június, július és augusztus hónapok vasárnapjain, néha szombaton is játszották a darabot. A több ezer idegenre való tekintettel Úrnapijakor is előadták. Az előadások csak néhány alkalommal voltak németül megtartva, egyébként – a magyar lakosság nagy száma miatt – magyarul beszéltek a színészek. Ez természetesen megnehezítette a szöveg megtanulását, mivel a Krisztust játszó színész kivételével a többi játékos német anyanyelvű volt.

A főszerepeket így osztották szét:

Jézus – Bató László	Joachim – Groß József
Mária – Zirkelbachné	Eszter – Winkler Anna
Magdolna – Sattelbergerné	Pilátus – Treier Ferenc
Júdás – Winkler András	Annas – Frank János
Kajafás – Herzog Pál	Péter – Wenko Ferenc

Mária Magdolna (Sattelberger Mária) – a hajzuhatag valódi

Júdás (Winkler András)

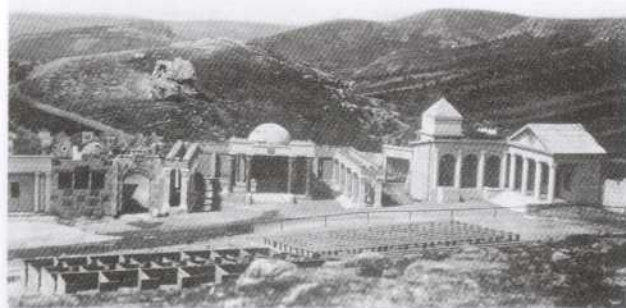
Jézus (Bató László)

A szabadtéri színpad a Wandler-kápolnával

Az előadás zenei részében Heß János karmester és zenekara vett részt.

Mindenki, aki nézője volt a Kőhegyen a Passió-játékoknak, akaratlanul is a szabadtéri színpadon játszódó történet bűvkörébe került. Az Újtestamentum ismert részeinél, ha a kitűnő főszereplő drámai pártosszal beszélt, még a néző is gyakran beleborzongott. Elfelelt hirtelen a környezetét, a milliós várost fényével, a német községet lent a völgyben és a körülötte ülőket; igen, megfeledkezve magáról, teljesen átadta magát a passió nyújtotta élménynek. Ez a felejthetetlen érzés a tetőfokára hágott akkor, amikor a reflektorok a hegyen álló keresztet és Üdvözítőnk keresztre feszített testét világították meg vakító fényvel, ezután hirtelen minden sötétségbe borult, mennydörgés hallatszott, és villámok cikáztak. A néző elvarázsoltna bámult a keresztrefeszítettek csoportjának középső alakjára, és még mindig ott csengett fülében: „Bevégeztetett”, holott már rég elhangzott...

Ez valóban egyedülálló, kitörölthetetlen élmény! Eloszlottak a kételyek azokban az emberekben, akik a Passió-játékokról szóló plakátokat még az előkészületek idején olvasták.

Az egész világon ismert lapok, mint a „Daily Mail”; az egész magyar média elismerte a budaörsi passiójátékos színészek teljesítményét.

Az akkori budapesti napilapok („Nemzeti Újság”, „Budapesti Hírlap”, „Pesti Hírlap”, „Az Est”, „Függetlenség”, „Magyarság”, „Pester Lloyd”) mindannyian kivétel nélkül kedvező kritikákat írtak tőle.

Tőlük származik az elnevezés: „Magyar Oberammergau”, amit írásunk címének is adtunk. A kritikák különösen kiemelték a személyiségábrázolások közül a Júdást és a Kajafást ábrázoló színészeket; a jelenetek közül pedig főleg az utolsó vacsorát, az Olajfák-hegyén játszó jelenetet és végül a keresztre feszítést találták nagyon hatásosnak.

„Megborzongtak a nézők – írja a Pester Lloyd –, amikor nagyon lassan, a fáklyák komor fényében kiemelkedett a kereszt, rajta megváltónk.

A drámai megoldás, ezzel a képpel, felülmúlt minden várakozást...”

Bató László

Az előadás kulisszái, képei és közönsége

Ahol egykor a büszke rómaiak álltak őrt, most fű és vadnövény burjánzik. Pilátus palotája összedőlt, a templom és a városfalak szétestek; kő kövön nem maradt egész „Jeruzsálem”-ben! Minden tönkrement, elkopott, romba dőlt; de a szívében örökre ott él a büszke emlékezés minden egykori szereplőnek, a Passió valamennyi résztvevőjének.

Pfundt György

Felejtethetlen

Budaörs és budaörsiek

Már azon az első vasárnapon, amikor először tartottam prédikációt, megrázott a dolog. Ilyen sok nézőnek a látványa, férfiak és nők, fiúk, lányok és gyerekek, mindenki ünnepi ruhában, együtt énekelve és imádkozva, ebben a nehéz, szomorú időszakban: ezt nem felejttem el soha!

Nem azért gyűltek össze ennyien, mert az új papra voltak kíváncsiak; a rám is nagy hatással lévő összejevetel minden vasárnap és minden ünnepnapon megisméltődött húsz éven keresztül, hiszen az emberek szomjaztak a keresztény igazságra. A világháború választott el aztán minket véglegesen.

Minden idelátogató: papok és laikusok, híres írók, pápai nunciusok, mindenki, aki részt vett bármelyik misén, ugyanazt állapította meg, amit én már az első vasárnapomon tapasztaltam: a budaörsi egyedülállóan istenszerető nép. Mély hitük az egyházi és iskolai ügyek tetterős támogatásában mutatkozott meg.

Röviden említsük meg: a templom és a Kőhegy-kápolna renoválása, az új orgona, a Szent sír, Betlehem, egy új nagyharang, oltárszőnyegek, zászlók, új művelődési ház, a leányiskola és a gazdasági épületek kibővítése. Érdekes: egy éve renoválták a főoltárt; azok a Budaörsön maradt német lakosok, akiktől mindent elkoboztak, tízezer forintot adtak ehhez.

Budaörs új lakosai nem adtak egy fillért sem.

Van erre egy régi mondás: „Akit Isten szeret, azt próbára teszi!” Sokan egyszerűen nem tudták felfogni, hogy miért éppen egy ilyen tisztességes népnek kellett ilyen kemény leckét adni. Ennek a népnek mindenét, szó szerint mindenét el kellett veszítenie ahhoz, hogy életben maradjon. Ennek ellenére erős hitüket a hétéves száműzetésük alatt sem veszítették el.

Nos, az idők változtak: Ami akkoriban határtalan szerencsétlenségnek számított, azt ma szerencsének nevezhetjük. Mint rabszolgák dolgoznak ma több millióan és korán meg is halnak – és azok is, akik akkoriban a németeket kiutasították, és őket úgymond ettől a rabszolgasorsától megmentették. Isten szemmel láthatóan mindent előre látott, és hűséges gyermekeink megkönyörült. Engem személyesen bölcsen kimentett onnan, ahol már tízezer papot öltek meg, vagy még mindig börtöncéllakban szenvednek.

Istennek terve van velünk a jövőben. A jövő alapjait kemény kövekből akarja kirakni. Azoknak az embereknek, akik megőrizték életüket és hitüket, össze kell fogniuk a gyümölcsöző munka érdekében. És már most!

Mindszenty bíboros Sik Zoltán plébánossal bérmálkozáskor Budaörsön, 1948. június 19-én

Együtt kell működnötök a többi – Magyarországról, Bácskából és Bánátból – származó Duna menti svábokkal, mint a szudétanémetek és a többi, hazájából elűződött német.

Gyűléseket kell tartanotok, együtt fellépnetek a kitelepítés által benneteket ért, égbe kiáltó igazságtalanságért, visszatelepüléseket adott időben követelni a természetes, szerződésben benne foglaltatott és történelmileg bizonyított jogaitok alapján, mivel titeket mindenféle jogi eljárás, tárgyalás – és mindenekelőtt ok – nélkül utasítottak ki hazátokból.

Harcba kell szállnotok az istentagadó, embertelen, nem emberhez méltó kommunizmussal. Minél többen láznak fel ez ellen az igazságtalanság ellen, amely a Monarchia széthullásához vezetett, és a Monarchia népeit kiszolgáltatta a megsemmisülésnek, annál inkább hajlanak majd a nagyhatalmak – főleg a nyugatiak – egy igazságos rendezésre.

Budaörs lakosainak is csatlakozniuk kell ehhez a „kiáltványhoz”, amely igazságot és szabadságot követel.

Egyházközségünk legkedvesebb hívői!

Életem legboldogabb éveiben gyakran megajándékoztatok engem azzal, hogy meghallgattátok kéréseimet – amiért életem végéig imádkozom értetek – és ezért most is – egy szebb és jobb jövő érdekében fogadjátok meg tanácsaimat! Vegyetek részt azokon a gyűléseken és felvonulásokon, ahol a veletek történt igazságtalanságokat tárják fel, hogy ezáltal is hozzájáruljatok ahhoz, hogy kéréseiteket ne csak Adenauer kancellár, hanem a nagyhatalmak illetékes államfői – mindenekelőtt Amerika – is meghallgassák, amely arra hivatott, hogy ebből az istentelen helyzetből minden jóra forduljon.

Isten segedelmével

Dr. Aubermann Miklós

Dr. Aubermann Miklós plébános hívei között egy találkozón Lauffenben, 1950. szeptember 3-án

Dr. Aubermann Miklós 1925 és 1944 között volt Budaörs plébánosa

A falu fiatalsága a Krisztus-király zászló felszentelésénél

„Tisztelendő Úr, tisztelgünk Ön előtt” – jelenti a parancsnok a nagymise után, mialatt bajtársai fegyverükkel tisztelnek

Heißenberger Richard tiszteletes úr negyvenéves lelkészjubiléuma

Keresztelő Szent János napján, 1952. június 21-én ünnepelte a rechnitzi egyházközséget vezető Heißenberger atya, hívei jelenlétében – pappá szentelésének 40. évfordulóját. Mint az atya régi egyházközségének tagjai, nagy örömmel fogadtuk a hírt. Június 30-án, egy évvel múltétje és 40 évvel, már felszentelt papként celebrált első miséje után, hálaadó szentmisét tartott a grazi megyei kórház templomában. Június 21-én a burgenlandi Badersdorfból – hol Margit nővérénél lakott – írja bérmafiának, a budaörsi Wenzel Jánosnak többek között a következő sorokat.

„Sarlósboldogasszony napján, primiciám évfordulóján, a Sonntagsbergen kiöntöm a szívem az Úrnak. Meg kívánok emlékezni a szeretett otthonaikból elűzött sorstársaimról, emberi megoldásért könyörögve az embertelenségben.”

Heißenberger plébános úr az egész magyarországi németiség nemzeti és politikai jogaiért bátran harcoló papként lett ismert országserzte.

Miután több éven keresztül káplánként szolgált,

1923-ban a budaörsi plébánia adminisztrátorává nevezték ki. 1925-ig töltötte be ezt a tisztséget. Utána először Leányváron, majd Békásmegyeren kapott plébániát, ahol 1946-ig, kitelepítéséig tevékenykedett. 1946 májusában híveivel átmenetileg Neckarzimmerbe került, innen települt át Bargenbe (Sinsheimi járás), ahol a menekültek lelki támasza lett. 1949 tavaszán nővérehez költözött a burgenlandi Badersdorfból, ma is ott él.

A teljes magyarországi németiség, de mindegyik volt hívei, Budaörsről, Leányvárról és Békásmegyerről hálásak Heißenberger plébános úrnak – a bátor és meggyőző szónoknak, öregek és fiatalok bölcs és jóságos lelkipásztorának, vallási nevelőjének – az otthonukból elűzött sorstársaiért elmondott imáért és könyörgésért. Kívánjuk, Isten tartsa meg őt jó egészségben, hogy – mint most a negyvenedikén – még sokáig köszönthessük jubileumi alkalmából, alázatos szeretettel.

Adelsberger

Végy magadnak szenteltvizet!

Ezt mondja a gondoskodó keresztény anya kisgyermekének, amikor a napi portól megmosdatva, meleg hálóingébe bújtatva karjára veszi és aludni viszi. Odaemeli gyermekét a porcelán szenteltvíztartóhoz, a „Weihkrügel”-hez és a kipirult, „párnás”, puha gyermek-ujjacsáká belemártóznak a megszentelt vízbe.

Ha a gyermek még ügyetlen mozdulataival a víz-cseppeket arcára fröcsköli, vagy arcára keni, édesanyja helyette is keresztet vet, és ágyába fekteti. „Védőangyalom, rád bízom magam... Vigyázz rám, óvjál és vezess éjjel-nappal! Segíts jól és jámboran élnem, hogy lelkem a mennyekbe mehessen! Ámen!” – motyogja a gyermek félálomban. „Mielőtt elalszom Istenem, szívemet hozzád emelem!” – suttogja a kicsi még halkán, de az Álommanó lassan álomba ringatja őt: miközben elalszik, mosolyra húzza ajkát. Mint gyöngyszem, a szenteltvíz úgy csillog könnycseppként pufók kis arcocskáján.

Ugyanígy csillogott a gyermek fejecskéjén akkor is, amikor keresztanya a templomba vitte, hogy megkapja a keresztség szentségét, és a pap a Szentháromság nevében a szenteltvízzel Krisztus közösségéhez tartozónak nyilvánította. A keresztanya ekkor a gyermek nevében fogadalmat tett, hogy elfogadja a krisztusi tanokat, és ellenáll a gonosznak.

De a kisgyermek nem tudta sem keresztelőjén, sem akkor, amikor aludni készült, hogy szüleinek mit jelent a szenteltvíz áldásos, gyógyító ereje és hatása.

Csak később, a hittanórán tanulta meg, hogy az első szenteltvizet Keresztelő Szent János a Jordán-folyó vizéből nyerte, hogy ezzel keresztelje meg az Üdvözítőt²⁸.

A Bibliában és a vastag Goffine könyvben gyakran

28) Goffine Leonard (1648–1719): német katolikus teológus, katekéta és lelkesítő író, premontrai szerzetes, a barokk korszak népi vallásosságát és jámbor lelkiségét meghatározó kézikönyvek szerzője, egész életén át Rajna-vidéki szerzetesi közösségek tagja, lelkivezetője, plébános, gyakorló lelkipásztor. Legfontosabb, számos nyelvre lefordított és évszázadokon át használt kézikönyve, a Handpostille olyan sajátos, levélformában, kérdés-felelet szerkezetben kidolgozott lelkesítő kalendárium, imakönyv és katekizmus volt, amely az egyházi év minden vásár- és ünnepnapjára közölte a szentírási szakaszokat, kommentárok, magyarázatok, imádságok kíséretében. (Handpostille oder Christkatholische Unterichtungen auf alle Sonn- und Feyer-Tagen des ganzen Jahrs, Grünwald, Mainz, 1690.)

láthatja a gyermek Krisztus keresztelését. Az elsőáldozás előtti előkészületek alatt tudja meg, hogy a szent esküt, amit keresztmamája mondott, most neki kell elismételnie.

Megtanulja azt is, hogy a szenteltvíz – amellyel a pap a hívőket a szentmise végén megáldja, és amely a templom bejárata melletti falon lévő márvány szenteltvíztartóban van, hogy ebből minden hívő vehessen – egyetlen keresztény házból sem hiányozhat.

„Ma egy üveg szenteltvizet kell hoznod a templomból!” – közölték a szülők gyermekükkel a Háromkirályok (vízkereszt) napján, mivel minden évben ezen a napon szentelik meg a kenyeret, sót, almát és a vizet – amelyből a szenteltvíz lesz.

Gyertyaszentelő napján – korábban csak ezen a napon szedhették le a karácsonyfát – szentelik meg a gyertyákat, amihez a pap újra szenteltvizet használ.

De nem csak a templomban és minden katolikus ünnepen, mint a keresztelő, körmenetek, misék stb. elengedhetetlenek a szenteltvíz, hanem az ünnepi szokásoknál és szimbolikus alkalmaknál, az egész templomi évben.

Szenteltvízzel áldják meg a termést is, hogy ezzel védjék az aszálytól, a jégesőtől vagy más természeti katasztrófától. A szenteltvízzel könyörögnek az Úrhoz, hogy áldja meg őket, és gazdag termést adjon. A termények megszentelésének napja a kicsiknek különösen nagy öröm: ettől a naptól kezdve újra mezítláb szaladgálhatnak, hiszen a földet, a talajt is megáldották.

A tömjénezésen kívül a szenteltvíznek is ott a helye minden felszentelésnél és áldás adásánál. A szenteltvíz hagyománya népünk világi életében is szerepet kapott.

A menyasszonyt, mielőtt a templomba lép, minden rokon szenteltvízzel permetezi, mialatt a vőfély a rigmusait mondja.

Mielőtt egy falusi templomtorony új harangot kap, azt előtte felszentelik. És ahogyan a megkeresztelt csecsemő arcocskáján, úgy csillognak az ércharangon is a szenteltvízcseppek. Ahogy a megkeresztelt gyermek élete elkezdődik, úgy kezdi csilingelő-zengő életét a harang toronyban, dallamával örömet, áhítatot vagy gyászt hirdetve az embereknek.

Zászlókat, fegyvereket, emléktárgyakat – igen, még közlekedési eszközöket is megáld a Szent Kristóf-áldás.

A máriaremetei zarándokhely kegytemploma a budai hegyekben. Budaörsről évente többször indultak ide zarándoklatok; a hazai úton ezt énekeltek: „Szép üdvözlést hozunk, Máriaremetéről jövőnk...”

A tizennégy segítőszent²⁹

Egyszer réges-régen egy gazdag paraszt cselédje a préházhoz ment a kocsijával, hogy egy kis szénát hozzon. Az ülésen mellette ült gazdag kenyéradójának 6 éves fia, aki egy kis ostorral játszott. A kocsit két tüzes fekete ló húzta, és élénk ügetéssel haladtak a cél felé. Aztán hirtelen egy robaj, egy kiáltás és jajgatás. Az emberek kifutottak a pincékből, és mindannyian a kocsihoz siettek, amely most keresztben állt az úton, a cseléd az eszméletlen kisfiú mellett térdelt, és a félelemtől nem tudta, mihez kezdjen. Azután az emberek visszaállították a kocsit az útra, a gyereket óvatosan felemelték, és a cseléd a legrövidebb úton hazavitte.

Nem sokkal később – az emberek még ott álltak

29) A tizennégy szentnek a római katolikus hit szerint és a népi kultúrában a legnépszerűbb tizennégy védőszent csoportját nevezték:

Szent Borbála – bányászok, tűzerek, ágyúöntők, építésszek
 Szent Katalin – kerékgyártók, kádárok
 Szent Kristóf – utasok és kereskedők
 Szent Sebestyén – fekélyes betegségek és pestis elleni védelem
 Szent Lukács – művészi mesterségek, festő, faragó, aranyműves
 Szent József – ácsok, asztalosok
 Szent Jakab – posztósok és kalaposok
 Szent Lőrinc – a tűzzel dolgozók
 Szent Anna – asszonyok, várandós anyák, nagyanyák
 Szent Mihály – a jó halál
 Szent Balázs – a torokfájások védőszentje,
 Szent Vince, Orbán és Donát – a szőlőre hozza az áldást.

(Megjegyzés: a pince falán elhelyezett kép maradványai ma is látható a Budakeszi utca Máriavölgy felé eső végén.)

Ha valaki hosszú útra készül, zarándokútra megy, esetleg kórházba kerül, és operálni fogják, akkor szenteltvizet vesz magához; ha súlyos beteget látogat vagy halottért imádkozik, akkor szenteltvízzel áldja meg.

Oh, milyen gyakran nyúltak honfitársaink a szenteltvízhez, hogy ezzel Isten megóvja őket minden rossztól, igen – ahogyan ők gondolták – a gonosz szellemtől! Különösen régi, derék ősapáink ragaszkodtak ehhez a népszokáshoz.

Óvjuk ősi hagyományainkat, szokásainkat, ne feledjük a szenteltvizet, egy napon talán nekünk is, mint őseinknek, szerencsét és békét hoz.

Adelsberger

beszélgetve, éppen egy szemtanú mesélte, hogy látta, amint a nagy sebességnél a jobb hátsó kerék hirtelen megakadt egy nagy kőben, és a gyermek a rántástól leesett – kocsizörgést lehetett hallani, ismét jött a gazda kocsija, mint a nyúl, de most a gyeplőt maga a gazdag paraszt fogta az egyik kezével, a másikban az ostorral, amellyel folyamatosan verte a szerencsétlen lovakat.

A cseléd reszketve ült hátul a kocsiban. „Hol történt?” Kérdezte a gazdag paraszt a szegény cselédétől. „Ott a pincénél, ahol az emberek állnak”, jött a válasz. Erre megállt a kocsival, leugrott és elkezdett szitkozódni, az ostorral az ég felé hadonászott, elátkozva követ, Istent, lovakat és a cselédet, úgy káromkodott és dühöngött, hogy a körülállók rémülten arrébb húzódtak. Csak egy idős ember figyelmeztette: „Hagyd abba a szitkozódást, hagyd abba a káromkodást!” De a paraszt rá sem figyelt. „Isten kegyelmez neki!” mondta végül az öregember, és a fejét csóválva otthagya.

Ettől kezdve a gazdag parasztot egyik szerencsétlenség érte a másik után, hol tűz, hol jégverés, betegség a házból és az istállóban, egyik csapás követte a másikat. Ez már sok volt, az idegei felőrldtek, egyszerűen már nem bírta elviselni, így egy napon zárt kocsival a Lipótmezőre vitték az elme-gyógyintézetbe.

Az egykor büszke gazda hozzátartozói Istenhez könyörögtek segítségért és kegyelemért, és a tizennégy szent tiszteletére egy képet helyeztek annak a pincének a falára, amely előtt az egész baj kezdődött.

(Csulits pince, Odvashegy)

Feljegyezte: Josef Herzog

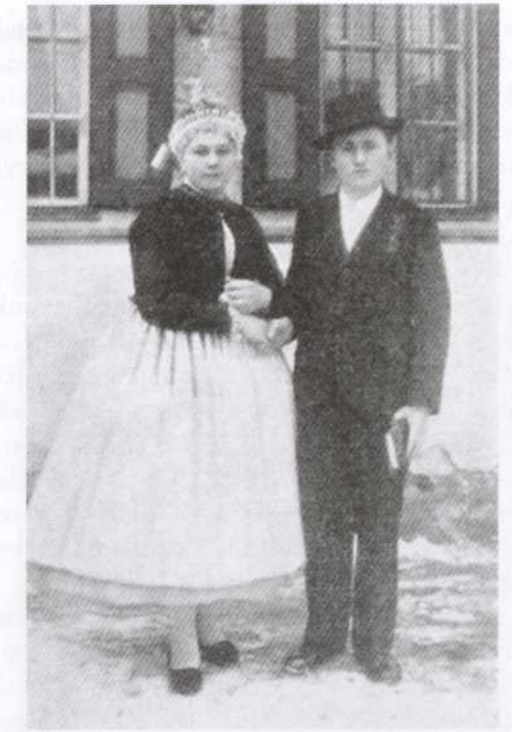
A nagymama meséje a rozmaringról...

„... egy kis csokrot kapok,
 szegfűt és szép rozmaringot;
 Ő kell, enyém lesz, tudom...”

„Nagymama, nagymama, nézd, mit találtam az imakönyvedben! Egy kiszáritott, barna ágacskát, és milyen finom az illata! Olyan mint a fűszeres gyanta!”

„Oh, Mariann, sírni tudnék, amikor ilyeneket mondasz. Hiszen ez egy rozmaringágacska! Nem-sokára 12 éves leszel és nem ismered föl a rozmaringot!” „De mama, honnan tudhatnám ezt? Amikor el kellett hagynunk az otthonunkat, akkor én még nagyon kicsi voltam. A papának be kellett vonulnia, az anyu egész nap dolgozott és te akkor még nem laktál nálunk.”

„Igazad van, gyermekem, honnan is ismerhetnéd a rozmaringot. Gyere ide és ülj le a kályha mellé a sámlira – de előtte tégy még egy kis fát a tűzre, nehogy megfázz! Ha édesanyád és édesapád hazatérnek a

Jegyespár: a menyasszony haját rozmaring díszíti, a vőlegény kivételesen a mellére tűzte a rozmaringágacskát és nem a kalapjára

Jó tanács

Hogy házadba jöjjön szerencse,
 ne tekintél túl messzire;
 korán munkába, korán nyugovóra,
 szemed nappal ne tartsd csukva.
 Cselekedj igazul, cselekedj szépen,
 Él mértékkel, fizess pénzben.
 A békét tartsd frissen,
 jó szándékod kövesd hűen!
 Szíved nyissad szükségben,
 ahol hiány van kenyérben.
 Ne hívjál sok vendéget,
 kik bort és játékot keresnek,
 Csak oly barátot fogadj szívesen,
 ki viselkedik hűen, becsületesen!
 És még egyet, az Úrnak hála,
 Úgy te leszel a legjobb nála;
 És a szerencse lesz ajándékom,
 Ha mégoly kicsi is a lakod!

Winkler Flórián

Fordította: Steinhauer Klára

tűzfagyűjtésből, ők is szeretnének felmelegedni. Édesapád nagyon érzékeny a hidegre; főleg amióta a fogságból hazatért.”

A nagymama és Mariann a kiskályha előtt üldögéltek. A fa pattogott és ropogott; a kályha kis vasajtójának a nyílásain keresztül a lobogó lángok tánca viszatükröződött a jóságos öregasszony ráncosodó, gondterhelt arcán és a friss, rózsás, a halántékán kicsit sápadt leánygyermek orcáján.

„Tudod, Mariann, otthon – a szülőföldünkön – amikor még boldogan, békében éltünk; mindenhol ott volt a rozmaring – Rosmarein-nak nevezték – minden ünnepi alkalmat, a szerelmet, a hűséget, a tisztességet, igen, a büszkeséget... sőt a bánatot, a gyászt is a rozmaring szimbolizálta.

Amit most itt látsz, az egy kiszáradt rozmaringszál, amelyet már régóta az imakönyvemben tartok. Ennek az ágacskának évekkor ezelőtt borszerű erős zöld levelei voltak. A rozmaringszáron – amelyet dísznövényként cserépben vagy a kertben nevelnek – fejlődnek ezek a levelek. Egy ilyen tű gyakran másfél méter magasra is megnő. A rozmaring virágai a kék színtől egészen a violáig változhatnak.

Ha egy gyermeket keresztelőre visznek, és ha a keresztelő után ünnepi ebédet tartanak, akkor a ház

ablakában is áll egy tő rozmaring. A rozmaring egy házból sem hiányozhatott. Sokak szerint a rozmaring név két szóból, a rózsából és a Máriából ered; viszont régi tanítónk azt mesélte, hogy a rozmaring latin szó, és tengeri harmatot jelent. Ismert gyógy- és dísznövény volt a Földközi-tenger partjainál, még mielőtt mi megismertük.

A leányok és a legények fiatalkoromban szívesen díszítették magukat rozmaringgal. Vasárnaponként, különösen táncnál, búcsúkor vagy más ünnepi alkalomkor nem hiányozhatott a rozmaring a legények kalapjáról és a leányok melléről vagy kezéből sem.

És az esküvő alkalmából! Nálunk otthon egy esküvőt vagy egy nevezetesebb napot nem lehetett elképzelni sem rozmaring nélkül. A menyasszony – a mirtuszkoszorún kívül – egy csodálatos rozmaringkoszorút viselt.

A menyasszony hajába is sok-sok rozmaringágacs-kát fontak be. A vőlegény kalapját körbe szintén csodálatos rozmaringág díszítette – de az esküvő többi vendége is viselt ilyen valahol: a legények a kalapjukon, a zenészek ugyancsak a kalapjukon, ahová az ágacs-kát egy vékony, színes pántlikával rögzítették, a nők a mellükre tűzték és a férfiak többnyire a kezükben tartották a rozmaringot.

Az esküvő alatt a vőfély egy almát tett az oltárra, vagy pedig a sekrestyébe vitte. Az almába egy rozmaringágat szúrtak. Ennek a jelentése az volt, hogy a lelki atyát is meghívják az esküvőre. Az esküvői menetet a templomig elkísérő „nézők” megtisztelve

éreztek magukat, ha rozmaringágot kaptak a násznép valamely tagjától. Ezt az ágat azután otthon a kertbe vagy télvíz idején egy virágcserepbe ültették, mert ha az így kapott ágacska gyökeret eresztett, és fejlődésnek indult, szerencsét jelentett. Így aztán minden egyes rozmaringtő valamilyen esküvőre emlékeztetett.

Egy sváb dalban így énekelnek:

„Rozmaring és zsályalevél
Ebből lesz szép csokor,
És egy lány, ha tizennyolc éves,
Akkor lesz szép menyasszony.”

Nagy szerep jutott a rozmaringnak a temetések alkalmával is. A halott testét – ha hajadon vagy nőtlen volt – többnyire rozmaringgal szórták tele, mindenestre egy rozmaringágot biztosan a mellére helyeztek. A koporsó fejevégnél egy pohár szenteltvíz állt, amelybe rozmaringágot tettek, és ima alatt a halottat ezzel »locsolták meg«. A sírokra is gyakran rozmaringbokrokat ültettek. A néphit szerint ha a rozmaring nem fejlődött, akkor ez egy további korai elhalálózást jelentett.”

„Ó nagymama, milyen szép is mindez... Mesélj nekem gyakran a rozmaringról és az otthoni más csodálatos szokásokról, hagyományokról... És megígérem neked, hogy mindaddig nem nyugszom, míg nem lesz egy rozmaringbokrom. Majd meglátod, nagy tiszteletben fogjuk tartani.”

Adelsberger

Ünnepi viseletben

Clementis László

Nem a méltóság nemesíti az embert, sokkal inkább a hű kötelességtudat. Mély meghatottsággal és bensőséges szeretettel köszöntötte Budaörs nagyközség 1943. június 16-án az idős kórusvezetőt, Clementis Lászlót, aki ugyanezen a napon ünnepelte 80. születésnapját.

Nagyon ifjan, alig 18 évesen érkezett tanárként a fiúiskolába, és ettől kezdve fáradhatatlan szorgalommal és egyre növekvő apai szeretettel vezette iskoláját.

A faluban minden férfiember tisztelte őt, mivel osztályában mindig a szeretet volt az első helyen, és még a legrosszabbak, legférgyelmeztebbek is csendben maradtak és szorgalmasan tanultak, ha a Tanár úr megjelent. Miután későbbi apósa, Haintz Adalbert úr meghalt, Clementis Lászlót nevezték ki az iskola igazgatójának, amit az egész falu boldogan és ujjongva fogadott: „Nagyon jó direktorunk van!” Clementis úr kitűnő zenei tehetség volt, és már fiatal éveiben is végtelen szorgalommal kamatoztatta nap mint nap ezt a szentmiséken. Nem csak a kotta szerint játszott. Szelleme és lelke szólalt meg az orgona hangján, és ezt oly csodálatos módon tette – különösen az Úrfelmutatás után és az áldozás alatt – az emberek szívét és értelmét is magával ragadva, hogy mindannyian érezték a gyakorló hit hatalmát és a mély áhítatot.

Igaz és szilárd keresztény hittel, fáradhatatlanul dolgozott az énekek tökéletesítésén. Már 1900-ban összegyűjtött számos egyházi éneket, amiket „Édes Jézus adj erőt nekünk” címmel foglalt össze egy igen tartalmas könyvben.

Ezt a könyvet gyakran használják Budaörsön a szentmiséken, és már a harmadik kiadását is elkészítették. A teljes énekgyűjtemény – amilyennel egy falu csak ritkán büszkélkedhet – az ünnepelt bölcs öregúr fáradozásainak az eredménye. Személyesen is lekottázott dalokat, például az egyházi év négy csodálatos feleletős énekét, és még sok más.

A nagy ünnepek előtt begyakorolta a nehéz, még ma is énekelt misedalokat, a zenészek erre mindig készséges karmesterével. Orgona, hegedű, trombita, dob és üstdob – mindegyiknek a részvétele kellett ahhoz, hogy a nagy napot méltóan ünnepeljék.

Amikor 1932-ben, a templom renoválásakor az öreg orgona javítására már nem volt elegendő pénz – akkor az agg igazgató szerény kérésére, amelynek az

Laci bácsi az orgonájánál

emberek nem tudtak ellenállni – gazdag adomány gyűlt össze egy új orgona építésére. Ez már túl sok volt az öregúr finom és gyengéd lelkének. Bezárkózott a templomba, és órákig orgonált – ahogy ő mondta – a Jóistennek.

Mély hite adott neki erőt ahhoz, hogy azt a nehéz keresztet, amelyet Isten akaratának tulajdonított, elviselje. Felesége, Haintz Amália szinte egész életén át betegeskedett. Egyetlen fiát, Lászlót is eltemette. Majd hosszú vívódások után feleségül vett egy háromgyermekes özvegyasszonyt, aki alig két év után súlyosan megbetegedett. Fájdalmas volt látni a megtört idős embert, ahogy kezeit könyörgően Istenhez emeli és Szűz Máriához imádkozik. Ismét eltemetett valakit, második feleségét is a halál ragadta el tőle.

Ő valóban kemény próbáknak volt kitéve, mégis hű és igaz tudott maradni. Isten aláztos szolgájaként marad meg az emlékezetünkben, mint a családapák, a község férfiainak a példaképe, akit mindannyian – kivétel nélkül – tiszteltünk és szerettünk, és akinek csak azt kívánjuk, hogy páratlan tehetsége egykor majd az Úr dicsőségére váljék.

Katolikus Egyházújság, Budapest,
V. évf. 12. szám, 1943. június 27.

Hazai föld

A kényszerű, nagy út előtt,
meglátogattam a temetőt.
Drága földjét megcsókoltam,
s eltettem egy marékkal.
Egy régi mondás azt tartja,
Hogy a temető földjének
Szerencse a virága...

Majd az idegen világban
A szerencsét kutattam,
És soha nem találtam.
Kerestem a szívekben,
Kerestem az emberekben,
S mindig visszamenekültem,
Bíztam a hazai földben.

Most újra elmegyek
Vándorútra kelek
Hazai földdel
A szívem felett
És bekopogok azon a kapun
Ahol az örök hazát
Megtalálom

Pfundt György
Fordította: Gajdos-Frank Katalin

Ó-temető

† Clementis László

szül. 1862-ben Bián, elhunyt 1951-ben Budapesten

Minden budaörsi lakos, hazájától távol vagy közel, megrendüléssel fogadta a hírt: „Laci bácsi meghalt!” A Budaörsön maradtak kis csoportja elzarándokolhatott a temető kis kápolnájához, ahol felravatalozták a halottat. Vasárnap, november 18-án a litánia után, méltó szertartással, hosszú halottas menet kísérte el Clementis Lászlót utolsó útján. Egy kis zenekar, a Szakály Mátyás igazgató úr vezetése alatt álló énekkar, és a templomi kórus kíséretével helyezték a 89 éves jó Laci bácsit örök nyugovóra. Tiszteletre méltó, munkában gazdag élete és a 66 év után, amelyet Budaörsön töltött el, mint tehetséges iskolaigazgató, kántor, az énekkar és a templomi kórus vezetője, méltó hely vár rá a Mindenható országában.

Rövid betegsége alatt közölte utolsó kívánságát, hogy szeretett Budaörsén temessék el őt. A hálás budaörsiek tisztelték és szerették őt, nem csak ragyogó zenei és pedagógiai munkáját, amellyel diákok generációit tanította és nevelte, hanem főként jóságos, nemes lényé, emberséges magatartása miatt is. Nemes lélekkel, az emberekhez közel állón, komolyan, mégis kedélyesen élt és tevékenykedett egy sokezer lelket számláló községben – amiért barátai és ismerősei szívében, Budaörs határain túl is – emléke örökké megmarad.

Budaörs mostani plébánosa jól tudta, hogy a felejthetetlen, szeretett Laci bácsi temetésén lélekben még ezernyi gyászoló részt vesz, ezért a sír fölött tartott búcsúbeszédében azoknak a nevében is elköszönt az elhunyttól, akik valaha az ő egyházközségéhez tartoztak, de most messze idegenben élnek.

„Sokan megsiratták az itthon maradt budaörsiek közül” – írja nekünk egy otthoni gyászoló. És láthatatlan könnyek potyogtak érte, ott az idegenben is, ott, ahol nem tudtak a hazai talajra hullani.

„Ó édes Jézus, adj nekünk erőt!” – imádkozunk Clementis László egyházi énekeskönyvének a címadó szavaival – adj erőt nekünk abban, hogy türelemmel viseljük mindazt, amitől most már a Jóisten Laci bácsit megszabadította.

Adelsberger („Unsere Post” 1951. december 9.)

Ó-temető

Budaörs községi életének száz éve

„Budaörs. Egy budai hegyvidéki sváb község felemelkedése és hanyatlása” címmel olvasható a „Deutscher Volkskalender 1939” számában, a leírtakat Hauser János volt bíróségi írnok mesélte el 1938-ban.

Őseinknek először a hegyekben kellett letelepedniük, mert a többi földterület az uraságé volt. Ennek ellenére nem estek kétségbe a szorgalmas és szívós telepesek, hanem keményen munkához láttak. Először néhány évig csak az uraságnak dolgoztak, azután már valamennyi földet is vásárolhattak, de szintén csak a hegyen.

Emiatt elsősorban szőlőműveléssel foglalkoztak. Néhány évtizedes nehéz, fáradságos munka után végre gazdálkodásra alkalmas földet vásárolhattak az uraságtól, de ennek fejében minden parasztnak egy katonát kellett elszállásolnia és számára napi egy étkezést biztosítani. Ezeknek a parasztnak keményen kellett küzdeniük azért, hogy megfelelő egzisztenciát teremtsenek, mellest a fuvarozás is rájuk hárult, nem csak Budapestre, hanem az egész ország területén, sőt azon túl, többször Bécs, Graz, Brno és Prága volt az úticél. Minden alkalommal nehéz szívvel búcsúztak családjuktól, mivel akkoriban az utak nem voltak túl biztonságosak, így senki sem tudta előre, hogy újra hazatér-e. Két-három hétig – sőt, néha még tovább – tartott egy ilyen út. Gyakran

Az új temető (mai elnevezés: régi temető) bejárata. Jobbra a Proch-ház

két új lóval tért haza a fuvaros, holott otthonról még 3-4 lóval indult el.

Az 1800-as években sokan vásároltak földet a budai határban, és ahogy lassan javult a helyzetük, szinte az egész határt felvásárolták. De még mindig csak szőlőműveléssel foglalkoztak. 1860-ban a budaörsiek a rácoktól vásároltak kisebb földeket is, és mivel ezek kis alapterületűek voltak, az emberek „Pistaler”-nek (Pistály) nevezték el őket.

Mindenhová szőlőt telepítettek. Az 1878. és 1886. évben volt a legbőségesebb termés. Akadtak olyan szőlőtermelők, akiknek 500–2000 akó, vagy még ennél is több boruk lett. Ezek az évek hozták Budaörs számára a legnagyobb jólétet. Középről, távolról – sok helyről érkeztek Budaörsre azok, akik dolgozni akartak – főleg tavasszal, ill. szüret idején. Több százan találtak is munkát. 1887-ben, egy délután szörnyű ítéletidő volt jégesővel, és mindent tönkretett, pedig még az előzőeknél is jobb termésre számítottunk. De akkor már látható jelei voltak a filoxérának.

Egy évvel később elkezdtek a tőkék kivágását, 1892-ig néhány gazda vadszőlőt telepített, de persze csak a tehetősebbek. A kevésbé tehetőseknek – úgy, mint régebben az idegeneknek – Budapesten kellett megélniük után nézniük. Így változnak az idők. 1896-ban újra szüreteltünk, néhány parasztnak már 5–15 akó bora lett! Szomorú időszak volt. A svábok azért nem adták fel, szorgalmasan tovább dolgoztak. 1908-ra a termés újra egész elfogadható lett. Úgy, mint 1910-ben és 1911-ben, amikor elkezdtek őszibarackot és ribizlit is termesztetni. Az embernek sok mindennel kellett foglalkoznia, hogy előbbre tudjon jutni.

Némán tírd a fájdalmat...

Mély fájdalmat kell elviselnünk,
Csendben egy életen keresztül.
Könnyek mögé bújva jó lenne
Néha panaszkodni keveset.

A szívedet még nagyon nyomja,
Mégis némán viseld fájdalmad:
Él az Isten, s mindig megsegít,
Vigasz az örökkévalóság!

Pfundt György
Fordította: Gajdos-Frank Katalin

Dr. K. Strölin, a kiűzött németeket befogadó város – Stuttgart – főpolgármestere látogatóban Hauser Jánosnál

Nagyszülők és unokák boldogan együtt... oh, régi szép idők, milyen távol vagytok már!

Községünk többször is kitüntetett önkéntes tűzoltósága. Középen sötét egyenruhában: Schultz János parancsnok

Aztán elért minket a szerencsétlen világháború. Amíg mi kint a háborúban harcoltunk, asszonyaink és az idősek itthon. A háború után újult erővel vetettük magunkat a munkába.

Szerencsésnek tartjuk azt, hogy a község tiszta katolikus volt, és az is maradt. Ha a templom vagy az iskola segítségre szorult, akkor mindenki önzetlenül összefogott, nálunk még nemigen vert gyökeret a szo-

ciáldemokrácia vagy a kommunizmus. A néhány szociáldemokratával jól együtt tudtunk működni, mert a községgel kapcsolatos ügyekben mindig egyetértettek velünk. Ez így volt, és most is így van, minden egyes alkalommal, ilyen értelemben büszkén állíthatjuk példaként Budaörsöt.

1924-ben a háborúban elesettek tiszteletére emlékművet akartunk felállítani. A bíró ezért közgyűlést hívott össze, és már az első napon 37 millió korona adományt könyvelhettek el. Ezután is minden követ megmozgattunk, 1925-ben 180 millió koronából fel tudtuk állítani a hősi emlékművet, és ünnepélyesen felavattuk.

1926-ban szükség volt egy új iskolára. Határozatot hoztunk, és a következő évben már elkezdődtek a munkálatok. Nyilvánvalóvá vált, hogy emeletes iskolára lesz szükség, hiszen máskülönben 4-5 éven belül kicsi lesz az épület. Összetartásunk meghozta gyümölcsét: 1928-ban felavatták az új iskolát. Ezután a plébános úr panaszkodott arról, milyen rossz állapotban van a templomunk. Sürgősen ki kellene festeni, pénzünk viszont nem volt rá. Tanácskoztunk, majd gyűjteni kezdtünk. A tehetősebb családok elvállalták az öt oltárt, a többire pedig 28 000³⁰ pengő gyűlt össze. A templom így megszépült. A község kasszája viszont kiürült. Majd ismét felkeresnek minket a polgárok: az orgonát kellene javítani. Laci bácsi, az iskolaigazgató, mindig is egy új orgonát szeretett volna. Mit tegyünk hát? A plébános úr egy újabb pénzgyűjtést nem engedélyez. Az embereket túlterhelné. Egyikük megkérdi a plébános urat: „Hogy tesz most Önnek a községünk, Tisztelendő uram?” „Minden szép és jó: hősi emlékmű, iskola és templom.” „Igen, de a polgárok elégedetlenek az orgona miatt!” Végül a plébános úr enged. „Rendben van, ha ti ezt mindenképpen akarjátok, akkor Isten nevében, szereztetek be egy új orgonát!”

Így egy gyűlésen újra elhatároztuk, hogy egy orgonát részletfizetéssel három év alatt kifizetünk. Mindenki annyit ad bele, amennyit tud, naponta egy fillért – azért a gazdagabbak 100 pengőt adományoztak rá, így 22 000 pengő gyűlt össze. Ez példaként szerepelhetne bárhol: összefogás! Ebben a szocialistáink is benne voltak. Nincs vita akkor, ha iskoláról vagy templomról van szó. Passiójátékunk is ismert, mondhatom talán azt is, hogy ma már világhírű. És mindez a polgárok adományából és áldozatkészségéből! Sokat írhatnánk itt még arról, hogyan tartottuk meg németiségünket. A templomban és az

30) A pengőt 1927. január 1-jén vezették be a korona helyett új magyar fizetőeszközként.

iskolában a német nyelvet használhatjuk. A kormánynak mindezért köszönettel tartozunk. Így van és így volt ez idáig. Mit hoz a jövő, azt senki sem tudja. Hűen megtartottuk és ápoltuk mindazt, amit őseink ránk hagytak. Hit, hagyomány és nyelv! Mi lesz – mondjuk – 50 év múlva, azt csak a Jóisten tudja.

Ki tudja hol lesznek majd akkor a Weberek, Herzogok, Hauserek, Frankok, és a többiek, akik mindannyian Bajorországból, Württembergből és a Fekete-erdőből vagy máshonnan jöttek, már több mint 200 éve!

Azt tudjuk, hogy csaláднеveink jól átvészelték ennek az elmúlt 200 évnek és a világháborúnak a veszedelmeit, de néhány végleg eltűnt. 200 éve őseinknek még nem volt semmiféle birtokuk, saját tulajdonuk, de alig ötven év alatt szorgalmukkal és fáradtságot nem kímélő munkájukkal mindezt megteremtették maguknak. És a budaörsiek földjei mégis zsugorodnak, napról napra kisebbek lesznek. A budai határt beépítik, és virágzó szőlőskertjeink helyett – amelyek a nemes „Adelsberger”³¹ bort adták nekünk – óriási villák és lakóházak ablakai néznek a budaörsi völgyre. A Balatoni út és a repülőtér megépítése miatt ugyancsak elveszítettük termőföldjeink egy jelentős részét. A földterület mérete tehát egyre csökken, a lakosok száma viszont egyre nő. Ennek következményei előre láthatóak. Csak a Jóistenre tudjuk bízni szép sváb falunkat! Óvja és segítse továbbra is!

Az Adelsberger vörösbort reklámja egy budafoki borkereskedő nyomtatványán az 1800-as évek végéről

31) Az egykori Buda környéki borvidék négy körzetének egyike Budai szőlők elnevezéssel, Óbuda és a Sashegy vidéke volt. A szőlőtermesztés már a kora középkor idején is virágzott, és az itt élő emberek fő megélhetési forrását jelentette. A szőlősgazdák tekintélyes részéről volt. A törökuralom pusztítása után német szőlőművelők telepedtek le ezen a környéken. A területen elsősorban vörösbort állítottak elő. A budaörsiek kedvelt „Adelsbergere”, a Buda-Sashegyi kadarka európai hírvő volt, és a fekete kadarka szőlőből készítették. Lásd bővebben: Hauser József: Budaörsi krónika (Budapest, 1985.)

Kiránduló társaság a Kőhegy pincéjénél az 1920-as években

Budaörsre látogató német fúvószenekar koncertje a Templom téren 1939-ben

Mintha a jó öreg Hauser Hansi-Vetter – akit a faluban csak „Rózsás” Hausernek becéztek, és befolyásos, a községi életben vezető szerepe miatt mindenütt becsültek és tiszteltek – 1938-ban megérezte volna, hogy Budaörs lakosaival valami rendkívüli dolog fog történni!

„Ki tudja, hol laknak majd a Weberek, Herzogok, Hauserek vagy a Frankok!” – írta a jó öreg Hansi-Vetter a II. világháború kitörése előtt.

Vele együtt mindannyian arra kérjük a Jóistent, hogy óvja és tartsa meg Budaörsöt és a budaörsieket Magyarországon és itt Németországban is.

Hazatérés egy idegen világba

I.

A kalauz még utoljára elkiáltja magát a Debrecen–Budapest között menetrend szerint közlekedő személyvonat minden egyes kocsiában: „Budapest Nyugati-pályaudvar következik!” Még néhány perc, és a szerelvény begördül a pályaudvar hosszú csarnokába. Ott tülekednek az emberek, egymást lökdösik a nagy tömegben és amikor a vonat megáll, mindenki olyan hangosan kiabál, hogy az ember saját szavát sem érti.

Mindez 1948. december 29-én történt, egy tiszta téli estén. Ezen a decemberi vonaton tért haza a Szovjetunióból az utolsó háborús fogolytranszport 428 tagja. A megérkezettek csupán egyharmada utazott még tovább, hogy ismét szülőföldjét lássa, a kétharmada Budapesten vagy környékén lakott.

Összepakoltam saját készítésű fabőröndömet, amiben minden motyómat tartottam, és a hazatértekkel együtt egy fából tákolt helyiség felé indultunk, amelynek a bejárata fölül egy fenyőágakkal díszített táblát erősítettek, rajta felirattal: „A haza köszönt benneteket!”

Néhány nővér a Vöröskeresztől a nagy illatozó bográcsból mindegyikünknek egy tányér forró ragu-levest és egy darab friss kenyeret osztott ki. Körülöttünk pedig örömtől mosolygó és pityergő arcok. Szülők, testvérek, fiatal lányok és legények, aggastyánok és gyermekek százai várták szeretett hozzátartozóikat, fiukat, fiútestvérüket vagy édesapjukat, és mindannyian nevüket kiabálták.

Mellettem egy idős édesanya borul egyetlen, hazatért fiának a nyakába, átkarolja őt szinte görcsösen, és így állnak hosszan... nagyon hosszan. A bejárat mellett a sok szenvedéstől meggyötört, sovány asszony áll két kisiskoláskorú gyermekével, és örül hazatért férjének. Két nagobbacska leány és egy 12 év körüli fiú küzdik át magukat a nagy tömegben régóta várt édesapjukkal.

A bejárat előtti jobb sarokban áll egy feketébe öltözött asszony, egy körülbelül öt éves, pirospozsgás kisfiúval, kéz a kézben. Ő egyike azoknak az édesanyáknak és asszonyoknak, akik kétségbeesett arccal álltak a tömegben. Mint csillogó gyöngyszemek gördülnek le sápadt arcukon a könnyecseppek, kezükben egy kép, amelyet mindenkinek némán megmutatnak: láttuk-e valahol a messzi Oroszországban ezt a katonát. Ez a feketébe öltözött asszony és sok ezer sorstársa még mindig reménykedik...

Néhányan közülük a szörnyű háború befejezése óta talán már századszor állnak a pályaudvaron, annyiszor, ahányszor hazatérő transzport érkezett, és minden egyes alkalommal megmutatták szeretteik képét ugyanazzal a kérdéssel... de választ nem kaptak. És ők újra meg újra – talán még százszor – itt fognak állni és várni. Ha már az utolsó fogoly is hazaérkezett, akkor nem jönnek többet, de a reményt soha sem adják föl... reménykednek a véletlenben, a csodában, valami természetfölöttiben.

Talán mégis hazatér kedvesük, gyermekük...?! És ez a csendes fájdalom szívük mélyén végigkíséri őket egész életükön át, haláluk órájáig csak az örök remény ad nekik erőt... Odaát majd újra megtalálják elveszett édesapjukat, férjüket és fiukat...

Mi, hadifoglyok is reménykedtünk éveken át, a remény és a kitartás adott csak erőt fogságunk legnehezebb napjait, óráit elviselni, és ennek köszönhetjük hazatérésünket is.

A Budapesten és környékén lakó hazatértek többségét a hozzátartozók és barátai vitték haza. Azok pedig, akiknek még tovább kellett utazniuk, azonnal megérdeklődtek a vonatcsatlakozásokat a Dunántúl minden irányába.

Néhány asszony kérdések özönével ostromolt: „Hol és mikor került Ön fogságba? – Melyik táborba került? – Hogyan bántak Önnel Oroszországban, és mit kaptak enni? – És hogy én ezzel vagy azzal a fogollyal nem találkoztam-e, vagy hogy nem ismertem-e, és még ezernyi kérdést intéztek hozzám.

Elővigyázatos voltam, és csak jókat mondtam, vigasztaltam a várakozókat azzal, hogy szeretteik is nemsokára hazatérnek. Néhányat közülük megnyugtattak a válaszaim. Mások viszont kételkedtek állításaim igazában, amit arckifejezésükből is leolvashattam.

Nem siettem. A kíváncsi tömeg körülöttem egyre nagyobb lett, és én észre sem vettem, hogy a hazatérők eközben mind eltűntek – mindannyian hazatértek! Mindannyian otthon vannak és én...? Én is haza akarok menni! Így hát összepakoltam gyorsan a bőröndömet és a főzőedényeim, amelyek jó szolgálatot tettek nekem – és hirtelen indulásomat azzal indokoltam, hogy sürgősen meg kell látogatnom egy barátomat itt Budapesten. Átverekedtem magam a tömegben. Néhányan még mindig kérdéseket és neveket kiabáltak a hátam mögött. Mások még követtek pár

lépés erejéig, majd lemaradtak, és kérdően bámultak utánam, míg a kijáraton el nem tűntem a szemük elől.

Fejfájás gyötört. Zavaros gondolatok, álmokképek, képzelgések, hazám, a háború, a fogság, a kíváncsi emberek ezernyi kérdése, melyek elől végül elmene-kültem – számtalan dolog kavargott a gondolataimban.

Tiszta, csillagos volt az ég, és hideg. A fagyos levegőn magamhoz tértem. Csak háromnegyed órás út a helyi vasúttal, és otthon lennék... vagy...?

Hiszen már 1946 márciusában olvashattuk, a Moszkvából a táborba küldött magyar hadifogoly újságban a következőt: „Budapest környékén megkezdődött a svábok kitelepítése... 100 kg-os csomagot vihetnek fejenként magukkal...” és aztán ezt: „B... községből elindult az első sváb szerelvény Németországba...”

...mégis hazautazzam? Szeretett jó édesanyámhoz... Igen, haza, édesanyámhoz... Életben van még? Átvészelté vajon a háború viharait és a megszállás borzalmas időszakát? Nélkülem, egyetlen fia és utolsó támasza nélkül? Hiszen édesanyám egyedül maradt és betegeskedett is! Vagy talán most ő is a porig bombázott és felégetett Németországban van, 100 kg-os csomaggal... idegen ég alatt... minden nélkül?

Igen, és ha otthon majd vadidegen emberek nyitnak ajtót? Hogyan fogadnak majd engem ezek az emberek? És mit kellene mondanom nekik? Hirtelen egy mentő ötletem támadt. Hiszen volt egy nagybátyám, aki Budapesten él. Egy kis vendéglője volt a Dunánál, ahol bort is mért. Megtalálom őt még ott? Először oda kell mennem! És ha talán még ott van nagybátyám, akkor tőle mindent megtudok, hogy mi történt otthon, míg elvoltam.

Mindenekelőtt azonban még ennem kellene valamit. Elbocsájtási pénzem – 20 forint – még a zsebemben van. A pályaudvar mellett egy nagy áruház volt. Ott vettem kenyeret és egy kis kemény lekvárt, amit az ember élelmiszerjegy nélkül is megvásárolhatott. Visszamentem a pályaudvarra, és egy sötét sarokban, ahol senki sem láthatott, elfogyasztottam az ízletes, friss kenyeret. Igazán jóllaktam. Az éhezés és nélkülözés hosszú éve után először laktam jól kenyérral. Aki nem szenvedett el még soha hasonló dolgokat, az biztos nem érti ezt.

Halkan megköszöntem a Jóistennek, hogy idáig jó egészségben tartott, és hogy ebben az órában újra szabadnak érezhettem magam. Majd arra kértem, hogy továbbra is vigyázzon rám, bármerre is járok.

Ezután elindultam.

Szívem a torkomban dobogott, amikor nagybátyám vendéglőjéhez értem. A bejárat fölötti és melletti

A hadifogságból hazatérve honfitársait már nem otthon, hanem Németországban találta meg

falakon még a régi cégérek lógtak. Nagybátyámnak tehát még itt kell lennie! Remegő kézzel nyomtam le az ajtókilincset, és beléptem a vendéglőbe. Bácsikám döbönt arccal állt a söntés mögött, és úgy tűnt, hogy legutóbbi találkozásunk óta semmit sem változott. A pult előtt két, szegényesen öltözött munkás állt, mindkettő egy pohár bort tartott a kezében. Ott álltam előttük, orosz usánkámat mélyen az arcomba húzva, lógó fülvédői a füleimet is takarták, nagyon kopott orosz katonakabátban, alatta szakadt, egykori német katonai repülősnadrágban. A kabátot spárgával rögzítettem a csípőmön. Jobb kezemben a koffe-rem.

Amint levettem a fejedőmet, nagybátyám azonnal felismert. Nevemet kiáltotta, majd zokogva átölelt. Nem tudtam megszólalni.

Váratlan látogatásom meglepte az egész családot, hiszen miután fogságba kerültem, nem hallottak többet felőlem. Annak ellenére, hogy az utolsó időben havonta írtam egy képeslapot, ide egyik sem érkezett meg soha.

A két munkás kiitta a poharát és elment. Nagybátyám bezárta a vendéglőt, majd a hátsó szobába mentünk, ahol nagynéném és a gyerekek éppúgy meglepődtek, mint az imént a nagybátyám. Azt, hogy milyen boldogan ünnepeltük a szerencsés viszontlátást, nem szeretném itt részletezni, hiszen abban az időben az emberek többsége átélt hasonló érzéseket.

Ekkor tudtam meg mindazt, ami eddig sűrű, szürke ködként lebegett szemeim előtt, mint óriási kérdőjel. Oszlani kezdett a köd, és új, ám befejezetlen képek vonultak fel előttem. Nagybátyám elmesélte, hogy falunkat nem érintette súlyosan a háború, minden épület ép maradt. Azonban a német lakosság az orosz megszállás alatt kimondhatatlanul sok szenvedésnek, félelemnek, rettegésnek és igazságtalanságnak volt

kitéve, és sok mindent el kellett tűrnie. A falu lakosait mindenükből kifosztották, elvették házaikat, földjeiket, és idegen, nincstelen, az ország különböző részeiből érkezett embereknek adták. 1946-ban a német ajkú lakosság túlnyomó részét elűzték a faluból, a maradékot 1947-ben. Csupán kevés idős és betegeskedő ember, illetve néhány meggyőződéses kommunista volt a kivétel, ők itt maradhattak a faluban, de ők sem a saját házaikban, hanem az új betelepülők albérlőiként.

1946-ban édesanyámat is kitelepítették Németországba minden rokonával együtt. Ők mindannyian élnek, és jó egészségben vannak. A jó hírek hallatán óriási kő esett le a szívemről, amit a körülöttem ülők valószínűleg észre is vettek. Nagybátyám mesélt a magyarországi németek szenvedéseiről, arról, hogy mennyi minden mentek keresztül a háború vége óta. Igen, a világ nagyot fordult. Én is meséltem elmúlt négy évem keserű élményeiről, amelyeket a végtelen Szovjetunió különböző táboraiban szereztem. Már hajnalodott, mikor eszünkbe jutott, hogy aludni is kellene. A fáradtság és bágyadság ellenére sem tudtam a puha ágyban – amelyhez már régóta nem voltam szokva – azonnal elaludni. Hosszan forgolódtam az ágyban, majd mély, álom nélküli alvásba zuhantam.

Pár napig jóleső nyugalomban laktam nagybátyámnál, jobb kedvem lett, és jól éreztem magam. Úgy döntöttem, hogy a következő napon még egyszer bejárom elhagyatott falunkat, hogy mielőtt továbbutazom, még egyszer utoljára lássam szülőföldemet. Szeretett hazámat, az otthonomat akartam még egyszer látni, amiről a messzi idegenben éjjel-nappal álmodtam.

II.

Kiszálltam a buszból a templomnál, és első utam az Isten házába vezetett. 1949. január hatodika, a Háromkirályok ünnepe volt. Egészen hátul álltam meg, a karzat alatt. A pap ünnepi szentmisét celebrált, úgy ahogyan ez a nagy ünnepeken szokás volt. Nagy templomunk, ami egykor vásár- és ünnepnapokon tele volt a hívőkkel, most szinte kongott az ürességtől. Csak lefelől, az első padokban térdepelt néhány kedvesnővér, akik a kolostorból jöttek át. Jobbra tőlük még láthattam néhány iskolás gyermeket és a hátsó padokban, szétszórtan körülbelül 15-20 idős, megtört nagymamát. Ez a néhány ember szinte eltűnt a templom nagy hajójában.

Régen ezen a napon – de a többi ünnepnapon is – a latin misét énekelték a templomi énekkarral és a templomi zenekar ünnepi kíséretével, ... és ma... csupán a fiatal kórusvezető jól ismert hangja és néhány leány éneke hallatszik a karzatról. Magyar egyházi énekeket énekeltek, orgonakísérettel. A szép német templomi énekeket 1945-ben, az orosz megszállást követően azonnal betiltották, a német nyelvvel együtt. Súlyos büntetés várt arra, aki ezt megszegte.

Azóta csak egyetlen alkalommal énekeltek németül, a kitelepítés előtti utolsó vasárnapon, a búcsúztató szentmisén.

A templomkertben elesett szovjet katonák tűzpiros, fából készített sírkeresztjei állnak. Az 1914–18-ban elesett apáinknak állított emlékmű mellett két műkőből készült óriási emlékmű áll, két szovjet tiszt emlékére, orosz felirattal.

Mindenhol emlékművek és obeliszkok emlékeztetnek Magyarországra hős és győzedelmes felszabadítóira. Hasonló dolgokat fedeztem föl Budapesten is, ahol minden téren és parkban piros emlékkövekkel és táblákkal találkoztam – nem beszélve a győzelmet szimbolizáló monumentális oszlopokról és emlékművekről a Gellérthegyen. A győztes felszabadítókat ma Magyarországon szinte istenként kell tisztelni.

Csak a haza saját elesett fiainak nem készültek – a szívekből soha el nem tűnő, csendes emlékképeken kívül – ehhez hasonló emlékművek.

A szent falak között csendes, belső áhítat öntötte el a szívemet, a Mindenhatóhoz imádkoztam. Talán utoljára teszem ezt ebben a templomban, ahol annyi órát töltöttem el a Jóistenhez imádkozva, ahol generációkon át ugyanezt tették az őseim is.

Ahogy kiléptem a templomból, elindultam az utcán a községháza felé, ahonnan egy igazolást kellett kapnom, ez alapján engedélyezik Budapesten a kiutazást Németországba a hozzátartozóimhoz. Amint beléptem a segédjegyző szobájába, egy csomó idegen arccal találtam szembe magam, akik az egyenruhámtól teljesen megrökönyödtek. Miután elmondtam nekik, hogy miért jöttem, kapkodva – és talán túlzott udvariassággal – alig néhány perc alatt elkészült a kívánt igazolás, amit azután a segédjegyző a kezembe nyomott. Egy hosszú asztalnál körülbelül tíz-tizenkét új telepes ült (valószínűleg az új községi tanácsstagok), egymást rendezesen túlkiabálva és kézzel-lábbal hadonászva. Amint beléptem a szobába, azonnal elhallgattak, és mindvégig síri csöndben voltak. A segédjegyző kezét fogott velem, és nagyon előzékenyen sok szerencsét és jó utat kívánt.

Utam a községházából a Főutcán vezetett tovább. Abszurd kép tárult elém; alig ismertem rá. Az egykor fehérre meszelt, rendezett parasztházak és udvarok teljesen tönkrementek. Deszkák és vesszősövény választják el a parasztudvarokon belül az egyes lakásokat. Az ablakok zömét is csak odaszögelt deszka vagy bádoggal takarja. Az udvarokon itt-ott még egy-két kiéhezett kecske vagy juh is ácsorog a szárnyasok mellett, szalma és a mindent elborító szemét között. Itt, ahol korábban az udvarokat tisztán tartották és murvával szórták le, ahol a lyukakat betömték, minden vasárnap és ünnepnap felsöpörtek, ott ma bűdös szennyvízzel teli pocsoltyák és sár van. És mivel már három napja enyhe az idő, és felengedett a jég, kellemetlen szag terjeng az egész utcában. A falu főutcáján, amelybe mindkét oldalon kedves kis utcácskák torkollanak; ahol nemrég még a gyönyörű virágszőnyeget csodálhattuk Úrnapján – amit fáradtságos munkával, szorgos kezek készítettek, ami több ezer zarándokot és csodálót vonzott bel- és külföldről is gyönyörű hazánkba – azon a főutcán most fű és gaz burjánzott. Bármerre megy is az ember, mindenhol marha-, kecske- és juhtrágyát, szénát, papírdarabokat és szemetet lát.

Mérhetetlen undor űzött tovább – befordultam a Kőhegy egyik kis utcácskájába, ahol présházak és pincék állnak. Az öreg Kőhegy, amely a falut mint egy óriási fal, észak felől védi, még megszokott képét mutatta. Fent középen még áll az öreg kápolna, ahová sokan zarándokoltak és – mint Uhland versében – néma tanúként néz le a szomorú „Jammertalba” (a szenvedések völgyébe). Csak most veszem észre, hogy ott fent, a Kőhegyen is megváltozott valami. A kápolna új tornyot kapott az alatt az idő alatt, míg távol voltam, és falait is tisztára – sárgás-fehérre – festették. Ezt még régi szeretett honfitársaim csinálták, mielőtt el kellett hagyniuk falujukat.

A kápolnától balra, körülbelül 100 méterre áll a kiugró sziklasírt a vaskereszttel a tetején. És lám itt is megváltozott valami. A sziklasírt oldalára régebben ráfestettek egy nagy, fehér keresztet. Helyén most egy óriási, tűzpiros ötágú csillag éktelenkedik. Ezt már Budaörs új lakói festették ide!

A régi szimbólum: egy messzire világító, hófehér kereszt, és az új: egy hivalkodó vörös csillag!

Miután elértem az első pincéket, nem akartam hinni a szememnek. Hiszen a háború nem pusztított a faluban?! De micsoda állapotban van most! A kép, ami szemeim elé tárul, egy olyan magyar településre emlékeztet, amely az 1944-es őszi visszavonuláskor két hét leforgása alatt nyolc alkalommal váltott tulajdonost, és így a végén romokban hevert.

Utcarészlet – Bauerngasse (Főutca)

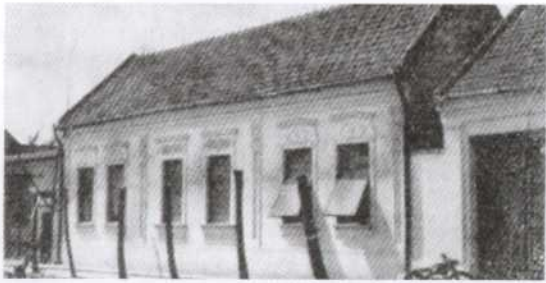
A fogságból hazatérő katonánk így látta viszont községünk egy részét

Sok présháznak már csak a falai állnak. Több pince beomlott, a falak összedőltek. Csupán itt-ott látni még néhány tetőt. Összeomlott falak, tetőcserepek és üvegszilánkok, öreg vasszerszámok a régebbi pinceberendezésekből – heverték mindenfelé az úton. Sok présháznak lebontották a tetőszerkezetét, kiszedték a nehéz faajtókat, ablakkereteket – egyszóval mindazt, ami fából készült. Fűtéshez kellett, elégették őket. A pincék és a présházak feleslegessé váltak azóta, mióta a svábok elmentek.

Az új telepések abból a szerény termésből készítettek bort, amit a gazdátlan, megműveletlen szőlők és gyümölcsösök adtak, a lakásaik sarkában tárolták – volt bőven hely –, ennek az volt az előnye, hogy így nem lehetett ellopni, és ha inni akartak belőle, akkor azonnal kéznél volt. Ahhoz nagyon kevés volt, hogy eladják.

Romokban hever az a sok fáradtság és az a munka, amit elődeink generációkon keresztül, sok nélkülözés és véres verejték árán hoztak létre.

Az a szép iker-présház, ahol korábban én is sok szép és kellemes órát töltöttem bor mellett, dalolva és tréfálkozva, már nem létezik. Leszedték róla a tetőt, a hasznosítható anyagokat pedig elszállították. És itt még mennyi, hasonló sorsú présház áll! A vakolat- és falmaradványok között itt-ott présorsók, rozsdás

Az új tulajdonosok megfosztották a fákat ékesgüktől, a lombkoronától. (Hauser János háza)

hordó-abroncsok és vasrudak ágaskodnak. A halomnyi ócskaság között egy széttörött kicsi kályha fekszik, ami annyiszor varázsolt meleget a kis szobácska (Stüberl) hideg falai közé, amikor kint fagyott, és bokáig érő hó volt. Milyen szívesen és gyakran tartózkodtak itt szeretett öregjeink télidőben. Hol lehetnek most ők mindannyian? A Hanslvetter, a Seppel és a Tonivetter... Talán jobb is, hogy nem látják ezt a barbár pusztítást, mert abba néhányan biztosan belehalnának.

Az utak, melyek meredeken a pincékhez vezetnek, nagyon rossz állapotban vannak, óriási kövek – ezeket az esővíz és az olvadó hó hordta le a Kőhegyről – fekszenek a mély kátyúk mellett összevíszva az úton. Lovaskocsival lehetetlen lenne ezen az úton végigmenni.

A présházak romjai között hosszabban bolyongva, a régi temetőhöz értem. Levettem a fejemről az orosz prémes sapkát, és beléptem azon szeretteim nyugalomra, akiket már magához szólított az Úr. A belső nyugalom jóleső érzése fogott el, amikor láttam, hogy a keresztfák és sírkövek gót betűs felirataikkal még mindig ott álltak. De mennyi ideig maradnak még érintetlenül, hiszen biztos itt is találunk majd okot arra, hogy eltávolíthassák és megsemmisíthetik őket. A sírhalmokat megtisztították a fűtől, a gáztól, majd feldíszítették friss fenyőágakkal és virágokkal. Tehát még vannak jó emberek az itthonmaradtak között, akik tisztelik még halottaink szent emlékét, és helyetünk is virágokkal díszítik a sírokat. Bárki is tette ezt, áldja meg az Isten, és legyen mellette mindig. Mi is hálás köszönettel tartozunk neki. A temetőkápolna kívülről elég rossz állapotban van. Falai megkoptak, és a tető is erősen megrongálódott. Be akartam lépni a kis kápolnába, de ajtaja be volt zárva. Így egyenként meglátogattam az itt nyugvó őseim, hozzátartozóim, rokonaim és barátaim sírjait. Mindegyik sírnál csendben mondtam egy imát a Mindenhatóhoz. Fájdalmas szívvel búcsúztam halottainktól. Majd a szülőházamhoz mentem. A házak, a fák, az út mentén –

meglehetősen elhanyagolt állapotban – de mégis azok voltak, amelyekhez szorosban kötődtem. Viszont az emberek, akik most ezekben a házakban laktak, idegenek voltak. Ők sem ismertek engem, és úgy néztek rám, mintha nem is ebből a faluból származnék. Amikor beléptem apám udvarába, ilyen hosszú távollét után barátságos köszöntésre és szívből jövő ölelésre vágyva, ugyancsak idegen fuvallat érintett meg. Csak a nagy körtefa, ami öregebb nálam, és aminek az árnyékában gyermekkoromat töltöttem, bólintott barátságosan. Át tudtam volna ölelni ezért. És mégis, az az ajtóküszöb, ami mögött felnőttem, olyan volt, mint egy gát, amin nem szabad átlépnem. Csendes szellő kerekedik, majd tovasiklik, a körtefa ágai között és titokban nekem suttog. Arra a szép dalra gondoltam, amit édesanyám oly sokszor énekelt:

„Jetzt sehen fremde Menschen aus dem Fenster...
es war einmal mein Vaterhaus...“
(„Most idegen emberek néznek ki az ablakon...
ez valaha a szülőházam volt.”)

Kiszabadítva magam múltam fogságából, a szőlőkbe és a gyümölcsösökbe siettem, hogy még aznap este egy vonattal Németországba induljak.

Steinfeld János

Álom

Súly nehezedik a szemhéjamra,
ha a csillagokat bámulom éjszaka.
Idegen fák alatt
házamról álmodom.
Látom a napsütötte hegyeket,
a zöldellő völgyeket,
a szőlőtőkéről csordogáló
aranyos nedűt.
Magasra emelem hát
nemes itallal teli poharam,
Jó egészséget kívánva
húsztem vele magam.
Ujjaim közül kicsúszik, eltörik.
Aztán felébredek hirtelen:
Hideg dér van mindenem.

Zirkelbach Antal
Fordította: Gajdos Frank Katalin

Az egészségügy községünkben

Amikor egy vasárnap délután, úgy 26 évvel ezelőtt, először sétáltam végig Budaörsön, találkoztam a pappal. Mindketten a községet jártuk, nézelődtünk, és beszélgetésünk közben a Kálvária-hegy mögé értünk, ahol az egyik nyitott pinceajtón kiszólt egy idősebb férfi, és behívott minket egy pohár borra. Örömmel fogadtuk el az öreg meghívását.

Vendéglátónk kezébe vette egyetlen poharát, kötényével megtörölte, és beletöltött a lopóból egy kis bort, majd kiitta, újra töltött, és büszkén nyújtotta ezt a papnak a következő szavakkal: „No, igyon, tiszteletes uram! Igya fenéig!” Azután én kerültem sorra ezzel a kérdéssel: „Ön az új doktor? Nem szeretném, ha sok dolgom lenne Önnel. Jobb, hogyha csak itt találkozunk! Tudja, én már eleget láttam, de még nem ittam eleget.”

A poharat többször teletöltötte, és azt mindig ki kellett inni. A borozgatás alatt megtudtam vendéglátónkról, hogy pénteken sohasem eszik levest, mivel akkor nem főznek marhahúslevest, és ezen a napon elmarad kedvenc reggelije is, a sült kolbász kenyérral és hozzá egy liter bor. Jókedvűen indultunk haza, annak ellenére, hogy a pap azt mesélte nekem: másnap sajnos négy temetése lesz, három gyermek és egy 60 éves, agyvérzésben elhunyt férfi.

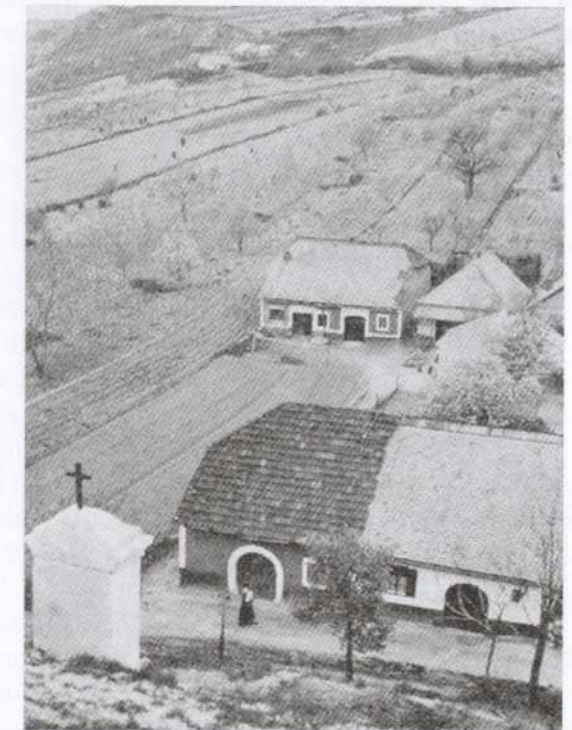

Szőlőkaró készül vonókéssel a „Hanslbank”-on

Két szempontból is érdekes volt ez a séta: első ismeretségem elég vidámra sikerült, ugyanakkor sok tapasztalatot is hozott.

Később, amikor már szabadon bejárhattam a községházán az anyakönyvi hivatalba, megállapítottam,

hogy évente 300 újszülöttből 100-an meghalnak, és 10-20 fiatal leánnyal és asszonnyal a tüdőbaj, a férfiakkal idő előtt a szélütés, a nőekkel pedig – a túlzott derékfűzés miatt – a májgyulladás végez. 1928-ban 80 ember betegedett meg hastífuszban, ebből 8-an legszebb éveikben haltak meg, 50 diftériás gyerekből ötven távoztak az élők sorából. A sok elhalálozás, az ezzel járó szenvedés és fájdalom – és nem utolsósorban a költségek, amelyek a betegséggel és a halállal jártak – egyértelművé tették feladatomat: felvenni a

Kilátás a Kálvária-hegyről az Odvas-hegy déli lejtőinek a szőlőre

harcot a halál okaival, távol tartani az embereket a betegségektől, és csökkenteni a halálozási arányt. Ez a harc nem is volt olyan nehéz, mivel a budaörsiek együttműködők voltak. Az alapoktól kellett kezdenünk a felvilágosítást, így már a fiatal leányok és fiúk szerelmi életébe is bele kellett szólnunk. A fiatal párokat behívtuk a Diófa utcai házassági tanácsadóba, ott megvizsgáltuk és tanáccsal láttuk el őket, mert az volt a meggyőződésünk, hogy egészséges gyerek csakis egészséges szülőktől származhat.

Azonban rövid időn belül kiderült, hogy a nagy számú gyermekhalálozásnak Budaörsön különleges okai vannak. Nem a sok szülés vagy a sok gyermek, hanem a nem megfelelő táplálkozás, a rendszertelen szoptatás, a nem eléggé felhígított tehéntejjel való hozzátáplálás, a nem éppen higiénikus, kenyérből vagy zsemleléből és cukorból előállított cucli a ráolvasás vagy a kilencnapos imádkozás, a „Fuschpa”-mosás, a vadon nőtt gyógynövény használata mosakodáshoz, a beteg gyermekek megrettentése jéghideg vízzel, a kenyérhéj- és gyökérrágás fogzásnál és főleg a mákgubó-tea itatása okozta többnyire a kis angyalkák halálát, akiknél haláluk okaként legyengülést jelöltek meg. Hetente kétszer tartottunk anya- és csecsemő-tanácsadást 20-30 édesanyának, és néhány év múlva már szép sikereket értünk el. Az évente született 300 újszülöttből már csak 20-25 halt meg. A fertőző betegségek legyőzésére is találunk kellett egy hatásos

Nagymama, édesanya és az unokák

megoldást, mivel a tífusz Budaörsön is sok áldozatot követelt. 50 élelmiszerboltot és az ott dolgozókat vizsgáltuk meg, az egész lakosságot beoltottuk tífusz ellen, a tejet és az ivóvizet, valamint az árnyékszékeket és a szemétdödröket is állandóan ellenőriztük, és nem folyhatott semmiféle trágyalé az utcára. Minden gyermek védőoltást kapott diftéria, ellen, és megvizsgáltuk a baktériumtenyésztüket is.

Néhány év múlva már nem betegedett meg senki tífuszban vagy diftériában. Évente kétszer vizsgáltuk

A fiatal mama büszkesége

meg a 900 iskolást és a 21 tanítót, illetve a 250 óvodást és a 60 árvaházi gyereket. A községi előjáróság a jó tanulók között 200 fogkefét osztott ki.

A lányok az apácáknál jó kezekbe kerültek. A fiúk számára pedig megépült a sportpálya, és ezáltal megteremtették az egészséges időtöltést. Az építési bizottság gondoskodott arról, hogy a higiéniai előírásokat minden új építkezésen betartsák, és örömmel konstatálták, hogy a „Paradestube”-t, ez volt a „tisztaszoba”, már alváásra is használták.

Odaadón és nagy szeretettel támogattuk Budaörsön az egészségügyet mindaddig, míg a Mindenható a jövőnket máshogy nem látta.

Azóta már tudjuk mindannyian, hogy nem a tulajdon és a gazdagság a legnagyobb kincs a földön, hanem az egészség és az áldás a családban! Istenadta egészségünket megóvni, ápolni és megtartani – ez a nemes cél lebegjen mindig a szemünk előtt, hiszen csak így tudjuk sorsunkat irányítani és gyermekeinknek a legszebb és legnagyobb kincset átörökíteni.

Dr. Schaffer Mihály

A termőföldünkről

Szép szülőföldünk növény- és állatvilágán kívül a természet harmadik – szemünk elől elbúvó – birodalma a mikroorganizmusoké. A kis élőlények világát – a növény- és állatvilággal ellentétben – még alig kutatták. Mialatt orvosaink áldozatos munkával kutatták azokat a mikroszervezeteket, amelyek betegségek okozói lehetnek emberen és állaton, jelentkezt két diplomás gazdálkodó: vejem, Müller György és a már elhunyt Szakály József, akik a természet növényeken és a felszántott földben megtalálható hasznos és kártékony kisélőlényeket kutatták. Kettejük feljegyzéseiről számolok be.

Ennek a különösen fontos kérdésnek a gazdasági jelentőségét legjobban az a katasztrofális időszak bizonyította, amikor a filoxéra (*Phylloxera vastatrix*) szinte az egész szőlőkultúrát tönkretette. Egy olyan intenzíven igénybe vett és sokoldalúan kihasznált terület, mint Budaörs környéke, nem csak gazdag termést hozott, hanem évről évre milliárdnyi betegségcsírárt is, amelynek a legyőzésére a permetezéseken kívül néha még a kézzel való összegyűjtésre is szükség volt, ami a szőlőkben az egész éves munkának körülbelül a 10 százalékát tette ki.

A földben élő baktériumoknak, gombáknak és kisállatkáknak csupán egy jelentéktelen százaléka mondható igazán kártékonyak. Ezeknek az élőlényeknek a nagyobb része hatékony munkát végez.

Mézédes lesz a „Honigler” szőlő Budaörs napos lejtőin

Ők gondoskodnak évről évre arról, hogy a fel nem használt növénymaradványok, levelek, szarak és gyökerek a rothadás során újra termővé tegyék a földet. Ezzel a munkával hozzájárulnak a föld termékenységének megtartásához és növeléséhez. A kívánt bomlasztó munka a felszántott rétegekben az ott uralkodó környezeti körülmények – mint a föld minősége, szerkezete, a csapadék, a hőmérséklet, a levegő páratartalma stb. – alapján történik. Ezek a természet adta körülmények Budaörsön – a helyi földműveléssel és növénytermesztéssel, valamint a trágyázással együtt – segítettek abban, hogy kialakuljon a mikrobáknak az a világa, ami a hőn szeretett anyaföldet előnyös és kevésbé előnyös jelenségeivel együtt olyanná tették, amilyenek ma ismerjük.

A két kutató munkája nagyon nehéz volt. Tudjuk, hogy a budai hegyek déli lejtőjén a föld durva, köves-agyagos, kevés humusszal és magas mésztartalommal rendelkezik. Ezen a talajon csak a szőlő- és gyümölcs-termesztés volt lehetséges, így ezzel találkozhatunk az Ökrös-hegytől kezdve a Szállás-, Frank-, Nap- és Tűzkő-hegyeken keresztül egészen Farkasrétig. A hegy lábánál és a dombokon – mint a budai rét, Gazdagrét, Spanyolrét, a Paprét és a Törökugrató – a termőföld minősége valamivel jobb volt, az agyag itt már keveredett humusszal. A gyümölcsök cukortartalma itt már nem volt olyan magas, így a szántóföldi növénytermesztés került előtérbe.

A község gabonáira az a mélyedés volt, mely a Kamaraerdő, a Tétényi-fennsík és a már említett budai heglánc között terül el. De itt is csak a földterület fele volt bevetve gabonával és takarmánynövényekkel. A talajminőség itt nagyon különböző volt.

Humuszban gazdag, homokos-agyagos földet az un. Haus-, Riegel- és Mühl-szántókon és a Pistályban találhatunk. A Lala-réteket sós, nedves, felgyülemlett állóvízzel teli réti talaj borította. A Csík- és Kessel-szántó hideg, részben magasabban fekvő agyagos homokföld. A Kamaraerdő északi lejtői és a Tétényi-fennsík szőlő- és gyümölcsstermesztő vidék volt, a budai hegyek déli lejtőjéhez hasonló földdel, de kevésbé napos volt, és a talaj sem melegedett föl annyira.

Mivel a talaj előkészítésénél és a mikroorganizmusok működésénél a növényvilág, valamint a termőföld megművelése és trágyázása is nagyon fontos

Hazatérés a szőlőből

Útban a földekre

Képoszlop a budaörsi határban (a mai Liliom utcában)

Az aratógép zúgása a verejtékes munkáról, a fáradtságról, veszélyeségről és az új kenyérről énekel

szerepet játszott, munkájuk kiterjedt a mikrobatenyészet és a felsorolt tényezők között fennálló kapcsolatokra is. Ezen összegyűjtött és az emberekkel közölt új ismeretek birtokában felhagytak néhányan az őseiktől tanult művelési módszerrel.

Megfelelő vetésciklusrendszert fejlesztettek ki, amelyben a nitrogéngyűjtő hüvelyes növények a szántóföldi takarmány- és köztestermény-termesztésbe egyre inkább bekapcsolódtak, és ezáltal megoldották a talajkimerültség problémáját is. A korszerű termőföld-megművelés elősegítette, hogy élénk baktériumtenyészet induljon el a szántóföld felszíni rétegében, ami azután megteremtette a kívánt talajérettséget. A viszonylag kevés csapadék – évente 500 mm – miatt a termőföld víztartó ereje csak köztestermény-termesztés és zöldtrágyázás által növekedhetett. Az istállótrágyát, amely mindig kevés és drága volt, műtrágyával – kénsavas ammónium és szuperfoszfát formában – helyettesítették.

Ahogy a beszámolókból is látjuk, éltek a régi hazában olyan emberek, akik nem feledkeztek meg a szántóföld kiselőlényeiről, és ezáltal termékeny, virágzóvá tették a szántót. Az említett munkáról és a sok-sok problémáról, amellyel ezek a fiatal emberek foglalkoztak, ebben a könyvben nem tudunk részletekbe menően beszámolni. A tőlük kapott első eredmények adtak nekünk bátorságot és erőt ahhoz, hogy tovább harcoljunk. E tanulságos emlékek segítenek nekünk abban, hogy újat alkossunk.

Ébner György

Az őszibarack-paradicsom

A régi Budaörs arculatát az elmúlt évszázadban a szőlőtermesztés adta. A táj, az emberek, munkájuk, életmódjuk és gondolataik, közlekedési eszközeik és szerszámaik: mindezt a budai hegyek szőlőindái formálták.

Az új évszázad – lassan ugyan, de feltartóztathatatlannul – változást hozott. Az őszibarackfák illatos gyümölcsei mindennek új jelleget adtak. Hogyan is történt ez? A kilencvenes években olyan méretűvé vált a filoxéra-járvány, hogy a budai hegyek egykor virágzó szőlőkultúráit rövid időn belül elpusztította.

Az egész szekér telepakolva a jól eladható őszibarackkal

Ez a katasztrófa a budaörsi gazdákat kétszeresen is sújtotta. A kipusztult szőlőket ki kellett vágni, az üresé vált területet nehéz volt mezőgazdaságilag hasznosítani, a száraz, forró és köves lejtőkön. Ebben a nehéz gazdasági helyzetben azonban csodálatra méltóan tudtak váltani a budaörsi gazdák: éleslátással, kertészeti ügyességgel, üzleti érzéssel, és fáradhatatlan, minden akadályt legyőzni képes újjító szellemmel rendelkeztek.

Hamar megtalálták az új lehetőségekhez vezető két utat. A filoxérára nem érzékeny amerikai szőlőre oltották a nemes budaörsi szőlőfajtákat. Ezzel megteremtették az alapokat egy újra virágzásnak induló szőlőkultúrához. Meg kell említenünk azt is, hogy gazdáink ebben a tekintetben – a kis gazdaságokra jellemző feltételekhez képest – úttörő szellemmel rendelkeztek. Természetesen ez az átállás szorgalmat és szakmai ismereteket igényelt és mindenekelőtt sok pénzbe került.

A túlélés másik útját a gyümölcstermesztés jelentette. Budaörsön mindenfajta gyümölcs megtermett.

A gazdák szakmai éleslátása és üzleti rugalmasságuk szerencsés választást eredményezett. Évről évre egyre több őszibarackfát telepítettek. Ma már tudjuk, hogy az őszibarack számára egész Magyarországon, igen, talán egész Európában nincsenek kedvezőbb feltételek mint a Budaörs környéki hegyek. A kitelepítéskor a budaörsi gazdák példaértékű gyümölcsösöket hagytak hátra, amelyekhez hasonló aligha találunk a kistermelő gazdaságokban. Az ide vezető út nem volt könnyű. Ezek a férfiak és asszonyok – akik csak magukra számíthattak, és szinte egyáltalán nem kaptak szakmai tanácsokat, mert az állam is figyelmen kívül hagyta őket – csak a saját tapasztalataikra és megfigyeléseikre hagyatkozva küzdöttek igen kitartóan egy jobb megélhetésért.

Az őszibarack-paradicsom

Minden gazda kis faiskolát telepített magának, ahol nagyon ügyesen felnevelte a csemetefákat. A nemesítési technikát mindenki ismerte. A különböző őszibarackfajtákat eleinte válogatás nélkül mindenhol hozták. A számtalan fajta keveredése azonban hamar megbosszulta magát. Lassan belátták a termelő, hogy nem a sok, hanem a jó, piacképes, bőtermő és ellenálló fajtákkal lesznek sikeresek. A kereskedelemben nem sokfélé, hanem nagy mennyiségben jó minőségű fajtákat kerestek. Ettől fogva kritikusabb szemmel indultak neki a fajtaválogatásnak. A zárt természetét először még nem ismerték, komolyabb tervezés nélkül ültetgették a fákat, amit egyébként Magyarországon és itt Németországban is még sok helyütt megfigyelhetünk. Lassan megjelentek az első

zárt telepítések, az ún. őszibarackosok. Itt is hiányzott a megfelelő tapasztalat. A gyümölcsfák közötti megfelelő távolságot szó szerint „kitapogatták”.

Számtalan kísérletező volt, és mindegyikük megpróbálta gondolatait átültetni a gyakorlatba. Sikerek és sikertelenségek sorozata mutatta meg idővel a helyes utat. Nemsokára megmutatkozott az üzemgazdasági előnye ennek a modern zárt termesztésnek. Az utolsó években már minden új telepítés alaposan végiggondolt tervezés eredménye volt, ahol figyelembe vették még az egyes őszibarackfajták érési idejének a sorrendjét és állapotát is.

Az őszibarackfák szakszerű termesztését és ápolását meg kellett tanulni. Itt büszkén említhetjük, hogy rövid időn belül teret nyert a „üstformára” való radikális metszés, ami egyidejűleg csillogó példázata annak is, hogy mennyire haladó gondolkodásúak a budaörsi gazdák.

A kártevők legyőzése is új feladatot jelentett. Szívós keménységgel folytatták a budaörsiek ezt a nehéz küzdelmet. Megtanulták idővel a különösen érzékeny, lédús gyümölcsök szakszerű szedését, csomagolását és szállítását.

Hosszú ideig a hátukon vitték haza a leszüretelt termést. A teli füles kosarat egy hófehér vászonkendővel kötötték át, és ezt a hátukra vették. Ellensúlyként előre egy valamivel kisebb kosarat erősítettek föl. Így néhány asszony akkora tömegű terhet cipelt, amely gyakran elérte a saját testsúlyát. Kerékpárok és kisebb, gumikerékkel felszerelt kézikocsik voltak később a termelők szállítóeszközei. Láttam egyszer egy kerékpárt, amelyre tizenegy teli kosarat raktak fel. Természetesen nem ültek rajta, csak tolták. Olyan termelőknél, ahol fogat is volt, a könnyű, jól rugózó lovaskocsi, „Federwagen” volt a praktikus segítőtárs.

A kereskedelem az első időben – amikor még kevés őszibarack került a piacra – viszonylag egyszerűen működött. Az első nehézségek akkor jelentkeztek, amikor a budapesti piac az egyre növekvő árutömeg felvételére már nem volt képes. Nemsokára azonban az élelmes budaörsiek már nem csak a fővárosi, hanem a legtávolabbi megyékben lévő városok piacait is ellátták a válogatott és gondosan csomagolt gyümölcscsel. A „Budaörsi őszibarack” lassan jól csengett fogalomként vált a közeli és távoli városokban egyaránt. Most már a nagykereskedők jöttek Budaörsre, hogy itt vásárolják fel az őszibarackot. Gyűjtőtelepeket állítottak föl, ahol válogatták, csomagolták és továbbküldték a gyümölcsöt.

1939-ben írtam a budaörsi gyümölcs piac állapotáról, ahol feljegyeztem azt is, mennyi őszibarackot adtak el 1939 nyarán. Ez valóban áldásos év volt. Az

eredmény: 1000 vagon, azaz vagononként 50 métermázsa (egy métermázsa 100 kg-nak felel meg). Érzékeltetni szeretném Önökkel ennek a számnak a nagyságát. Ha a gyümölcsládákat, amelyekbe bepakolták ezt az óriási mennyiségű őszibarackot, egymás mellé állítjuk, akkor ez az „őszibarack-ösvény” Budaörsről egészen Nürnbergig* érne. Ha ezekből a gyümölcsládából egy 2 méter széles és 2 méter hosszú tornyot építenénk, akkor ez az építmény elérné a 3750 méter magasságot! Meg kell említenem azt is, hogy 1939-ben 284 vagonnyi őszibarackot szállítottak Budaörsről külföldre (Németországba, Angliába, Lengyelországba). Ezek a számok önmagukért beszélnek, így nincs szükség arra, hogy részletesen magyarázzam a budaörsi gyümölcstermesztés állapotát.

Amikor elhatároztam, hogy írok erről a Heimatbuch-ban, akkor ezt nem a felnőtt korosztálynak szántam, hiszen nekik ez nem sok újat mond, írásomat elsősorban fiataljaink figyelmébe ajánlom.

Igen, kedves gyermekeim, akkor is, ha a még népviseletben járó szüleiteket vagy nagyszüleiteket a tájékozatlanok kevésbé tisztelik, akkor is, ha nyelvük vagy írásuk gyakran nehézkes is, ők nem másodrangú emberek. Nagyszüleitek és szüleitek teljesítménye régi hazájukban Budaörsön fényes bizonyítéka szorgalmuknak és értéküknek. Okkal lehettek mindannyian büszkéik apáitokra!

Seiler István

NEMESÍTETT ŐSZIBARACKFAJTÁK	ÉRÉSI IDEJÜK
Mayflower	május vége, június eleje
Péter-Pál őszibarack	június
Amsden	július
Korai Alexander	június vége
Greensborough	július
Laurentii	július–augusztus
Fehér Olga	augusztus
Le Vainqueur (Győztes)	augusztus
Nektarin (kopasz)	augusztus
Japán fügebarack	augusztus
Amerikai Ford	augusztus
Piros és fehér (szegedi)	augusztus–szeptember
Duránci	augusztus–szeptember
Cumberland hosszúkás piros	augusztus–szeptember
Elberta (hosszúkás sárga)	szeptember
Lady Palmerston (kerek sárga)	szeptember
Triumph (kerek sárga)	augusztus
Champion (fehér)	szeptember
Poenta (késői sárga)	október

*A Budaörs és Nürnberg közötti távolság 740 km

A szüreten

Az első napsugarak éppen most törtek át a sűrű ködfüggönyön. Ezernyi gyémántként csillognak a harmatcseppek a fák őszi színpompában tündöklő levelein. Egy kakas kukorékolása hallatszik, és mintegy varázsütésre, felébred a szunnyadó falu. Egy szekér zörög végig a hepehupás úton, a tehének felbőgnék az állásaikban, és a felcsendülő reggeli hangszó belevész a színes hangkavalkádba. Új nap virradt fel, egy gyönyörű őszi nap!

Ilyen szőlőfürtökkel öröm a szüret!

A fokozatosan feloszló ködfelhőt már le is győzték a ragyogó napsugarak, simogató gyengédséget árasztva a tiszta égboltról.

„Ez éppen megfelelő nap a szüretre!” – mondja a gazda elégedett mosollyal az arcán, amint az istálló ajtaján kilépve végigvezeti a barnát a kerítés mentén. „Szerszámold fel szaporán a lovat, hogy el tudj majd indulni, mire az emberek jönnek, addig én megyek a pincébe, és összekészítem a szükséges eszközöket.” „Rendben van, gazduram” – válaszol a béres, aki éppen kilépett az almásderessel a szabadba, és átveszi a gazdától a barna kötőfékjét. A puha talaj elnyeli a lovak patáinak kopogását, amint a két igáslovat a „szüreti kocsi” elé vezeti. Amíg a lovakat befogják a hámba, a gazda a kapuhoz siet, a kezében egy boroskancsóval és a nagy pincekulccsal. Már jönnek is a gazda által imént említett első szüretelők be az udvarba. Ezek leginkább a rokonságból, illetve a gazda ismeretségi köréből való férfiak és nők, de van közöttük egy-két napszámos is. „Jó reggelt”-tel köszönnek a férfiak és „Dicsértessék a Jézus Krisztus”-sal a lányok és

asszonyok a gazdaasszonynak, aki a konyhába invitálja őket.

Amikor a kapun kigördül a „szüreti kocsi”, amelyen csak a béres ül a bakon és néhány gyerek, a szüretelők is készen állnak az indulásra. A gazdaasszony kosarukba csomagolta az ételt az egész társaság számára, amit hófehér vászonbatyuba kötve a fiatalabb nők visznek ki a hátukon.

Kint a határban már élénk az élet. Mindenfelé kivilannak a szőlőtőkék rozsdavörös, sárga és zöld levelei közül az asszonyok világos fejkendői. „Szorgalmasak vagytok?” vagy „Sok dolgotok van?” és „Ó igen, van mit csinálnunk. Ti merre mentek szüretelni?” Hallatszik innen-onnan, ahogyan vidáman fagatják egymást az emberek.

A mi szüretelőink hamar elérnek a szőlőbe a budai határba, amelynek ízletes gyümölcsét ma le akarják szedni. Azonnyomban mindenki választ magának egy sort, és elkezdi a fürtöket egy vödörbe szedegetni. Már jön is a szüretelők felé a földúton a kocsi. Most azonban puttonyok és kádak zötykölődnek rajta, amelyekből vidám gyerekarok kandikálnak ki. „Hé, ti puttonyosok, merre vagytok már? Talán csipkedhetnétek magatokat egy kicsit, ti világlustái!” hallatszik innen-onnan a szőlőtőkék közül, hiszen már egyeseknek meg is teltek az edényeik a szőlőfürtökkel. Nyomban leugrik a béres a kocsiról, és rohan a puttonyával a legközelebbi vidáman integető leányzó felé. „Na Rozikám, már itt is vagyok!” kiáltja nevetve, és lehajol egy kicsit, hogy a lány a leszüretelt szőlőt könnyebben tudja a puttonyába önteni. Így megy szüretelőtől szüretelőig, és mindenkihez van egy kedves szava.

A teli puttonyával aztán végigmegy a mezsgyén egészen le a kocsiiig, felmászik a lépcsőn a kocsira, és olyan mélyen hajol előre, hogy a hátán levő puttonyból a szőlő egy nagy kádba esik, amely közvetlenül a kocsis ülése mögött lévő két rönkön („Weinbäume”) nyugszik.

Közben egyre magasabbra kúszik a nap. A gyerekek már degeszre ették magukat a finom szőlőből. Most inkább csak unalomból lopkodnak egy-egy szemet a nagy kádból. Dühösen csapkodnak a szemtelen darazsak után, amelyek mohón keringenek a kád körül. Az egyik lurkó felmászott a szekérrúdról a fehér lóra, és lovaglással üti agyon az időt. Már alig várják, hogy a jól megrakott „szüreti kocsival” elkocsikázhasanak egészen a pincéig. Végre a „Puding” és a ki-

Szüreti csoport, bal oldalon, a kép legszélén áll a csősz

sebb fadézsza, a „Peidingl” is tele lett, és már indulnak is nagy ostorcsattogtatással. A lovak roppant büszkén emelgetik feketére olajozott patáikat, és a nap visszatükröződik a ragyogóra tisztított fémveretes lószerszámon.

A Kőhegy lába körül megbúvó számtalan borospince egyike előtt áll meg a fogat. A gyerekek rögtön le is szállnak a kocsiról, és nagy lármával tűnnek el a présház sötét kapualjában. Benn kellemes hűvös fogadja őket. Ügyet sem vetnek a gazdára, aki egy másik emberrel az igen nehéz darálót hozza ki a présházból az ajtó elé! A nagy szőlőprés óriási faorsóval – ami jobbra a fal mellett áll – szintén nem nagyon érdekli őket – látták már éppen eleget –, inkább vidáman bújócskáznak a hordók és kádak között.

Egyik-másik gyerek néha még a sötét borpincébe is lemerészkedik. A daráló hangja azonban újra a szőlővel teli nagy kádhoz csalogatja őket, amit időközben a férfiak begurítottak.

Áll még ott valaki, akit idáig nem láttak, és a gazdával beszélget.

Gyors összepakolás után hazaindulnak a szüretelők

„Ki lehet ez az ember?” – puszognak egymás között. „Biztosan egy úr a városból – állítja az egyik kisokos –, látszik az öltözékéről.”

Aztán a fokhagyma szárával – amit a szőlőből hoztak – szívószálnak használva azt, mélyen a kád fölé hajolnak, hogy igyanak az édes mustból. Az egyik kiskölyök, aki túl mélyre hajolt, elveszti az egyensúlyát és majdnem beleesik a masszába, de a városi úr még az utolsó pillanatban visszarántja őt a nadrágkötőjénél fogva. „Nem tehetek róla! – kér elnézést a kislány. – A Hansl letört a szívókámból és így túl rövid volt.” Amint kiürülnek a kádak, újra felrakják őket a kocsira, és a szekér ismét elindul. Most viszont már az idegen férfi is ott ül a bakon.

A puttonyos a kocsin lévő nagy fakádba önti a szőlőt

„Te Sepp, ki az ott a béres mellett a kocsin?”

„Ha jól látom, akkor ez a városi ember, aki minden évben szőlőt és bort vásárol a gazdától” – gondolja Sepp, miután jól megnézte a közeledő szekeret.

„Fel akar tartani minket a munkában, este pedig kicsit potyázni és pityókásan hazamenni!”

Ezalatt a városi úr lemaszott a szekérről, maga elé kötött egy kötényt, pont úgy, mint a többi férfi, de ez sehogysem illik a sárga félcipőjéhez és világos színű nadrágjához, amin jót kuncognak a lányok.

„Nahát, az úr nagyon kiöltözött” – jegyzi meg az egyik férfi. A városi úr azonban úgy gondolja, hogy így jobban tetszik az embereknek, és barátságosan mosolyog mindenkire. Majd a kezébe nyomnak egy görbe szőlőkést meg egy vödört: ő is elkezd szüretelni.

„Nehogy megvágja az ujját, ez a kés úgy vág, mint a borotva” – mondja egy idősebb, de külsőre még erős férfi, Franzlvetter mosolyogva, amikor látja, hogyan dolgozik a városi úr.

Az úr azonban nem veszi észre a viccelődést, és kicsit tört, de irodalmi német nyelven válaszol: „A szőlő ebben az évben is nagyon szép. Az ebből készült bornak biztosan jó ára lesz majd. És a munka itt a szőlőben ugyancsak nagyon kellemes!”

„Igen, ha csak szüretelnünk kellene, akkor a szőlőtermesztés tényleg egyszerű dolog lenne, de higy-

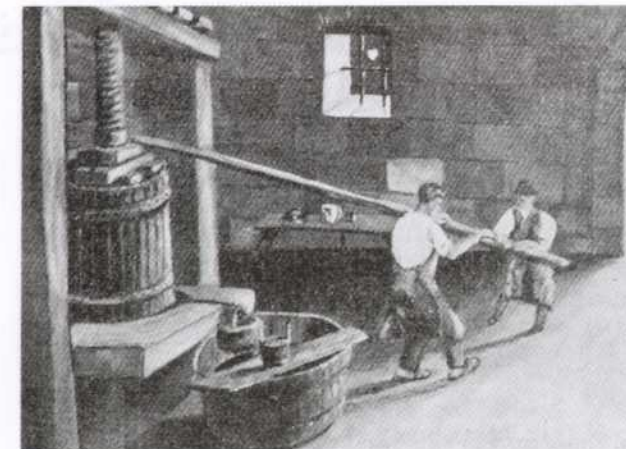

Köves az ösvény a hegyen, de értékes a teher

gye el nekem, hogy ez a köves termőföld nagyon sok fáradságot igényel, a szőlőtőkék pedig gondos ápolást. A szőlőben a munka már kora tavasszal kezdődik. Alighogy elolvadt a hó, elkezdünk kitakarítani. Tisztelt uram, talán tudja, hogy ősszel be kell fedni a tőkét a földdel, hogy télen ne fagyjanak el a szemek. A kitakarás után hamarosan le kell gyökerezni. Talán hallott arról is, hogy a budaörsi határban az összes szőlő nemesített fajta, aminek a gyökerei érzékenyek a kártevőkre.

A nemesített szőlőfajták gyökereinek is vannak olyan vadhajtásai, amelyeket el kell távolítani, nehogy elpusztítsák az egész tőkét. A karók sem nőttek maguktól, mindegyiket nekünk kellett levágni.”

„Hogy mindez nem olcsó szórakozás, azt elhiheti nekem. Én mindenesetre nem ismerek egy fake-

A présnél
A felvétel Deigner Antal egyik olajfestményéről készült.

reskedőt sem, aki valakinek odaajándékozna a szőlőkarót” – kapcsolódik bele a beszélgetésbe egy másik férfi is. „De ez még nem minden, amit meg kell csinálni egy szőlőben. Metszeni, gyomlálni, kötözni, évente négyszer-ötször az egész szőlőt felkapálni, a kacsokat letörni és az időjárástól függően – legalább nyolcszor egy évben – permetezni.” „Emlékszem, hogy mi legalább tízszer permeteztünk, és az egész permetezőszert és eszközt a hátunkon kellett felcipelni a hegyre! Akkor kellene jönni segíteni!”

Miután az idegen úr látszólag végiggondolta az elmondottakat, hirtelen ezt kérdezte:

„Franzlvetter, ott azt a kutat a gazda azért akarta kifúrni, hogy abban tudja összekészíteni a permetezőszert?” „Miféle kútról beszél?” – kérdi csodálkozva Franzlvetter. „Éppen ott mászik ki egy gyerek abból a mélyedésből, ami úgy néz ki, mintha ott kutat kezdtek volna fúrni.” „Őn biztosan a vízgyűjtőre gondol!” – nevet az öreg, és a szőlőtőkék mögül mindenhol halk kuncogás hallatszik. – „Nem, az nem kút. De elmagyarázom magának. Tudja, ha nagyon esik az eső, akkor a meredek hegyről lezúduló víz magával viszi a termőföldet is. De ha ez a víztömeg a vízgyűjtőbe ömlik, akkor ott lerakódik a föld. A gödrökből azután kiszedjük a földet és visszahordjuk a hegyre.”

Egy kürtszó szakítja félbe a beszélgetést.

„Ez a csősz – világosítja fel az öreg az urat –, a borralójáért jött!”

Hirtelen feltűnik a szőlőtőkék között egy óriási alak zöld lódenkabátban. Mielőtt még észrevennék az emberek a csősz, már oda is kiált: „Szorgalmasak?” „Ah, a csősz” – fordult felé a gazdasszony, és a hajlongó szüretelők is felegyenesednek. A csősz oldalán elemőziástarisznya és a kürt mellett még egy óriási

Hazafelé a szőlőből

Présházak, a háttérben a Kálvária-hegy

Szüreti kocsi

Présház, mögötte a Kőhegy

pisztoly is lóg; amellet pedig egy furkósbot segít abban, hogy harcra kész benyomást keltsen. Tekintete – nagy bajusza ellenére is – barátságos. Még fel is vidul, amint a neki nyújtott kancsót elveszi, félrekapott zöld kalapját hátratulja, és teljesen hátrahajtott fejjel szájához emelve, végtelenül hosszan meghúzza. Piros arca azt jelzi, hogy nem először hívták meg ma egy italra. Mialatt visszaadja a boroskancsót a gazdasszonynak, megjegyzi: „A tavalyi bor jó volt, remélhetőleg az idei is ugyanolyan lesz!” Mosolyogva csúsztatja zsebébe a gazdasszonytól kapott papírpénzt, megköszön mindent, és „legyetek szorgalmasak!” köszönéssel továbbmegy.

Fent a nagy fakádnál még belefúj a kürtjébe, hadd örüljenek a gyerekek. A nagy vadkörtefánál találkozik egy másik szőlőcsőszel.

A csősz egész évben felügyeli a határt, újabb „vigyázókat” csak a szőlőérés és a szüret idejére alkalmaznak. „Ma ő is begyűjti a termést” – gondolja az egyik asszony, amikor a csősz kürtje a távolban felharsan.

A szüretelők kis idő múlva már el is felejtették a csősz megjelenését. Mindenki a munkával van elfoglalva. Franzlvetter és a városi úr sem beszélgetnek. A nap is nyugovóra készül, úgyhogy ideje lesz befejezni a munkát. Az utolsó kád is megtelt már. Az asszonyok összegyűjtik a csemegeszőlőnek való, tárolásra kerülő szép szőlőfürtöket. Ezeket szedés közben félreteszik a mezsgyére. Mindenki indulásra kész. Az asszonyok kosarakban cipelik a csemegeszőlőt, ezek már nem fértek a szekérre. Megérkezve a borospincébe, a gyerekek és az asszonyok a prés körül gyűlnek össze, ahol az édes must egy szűrőn keresztül a prés alatt álló kádba csorog. A présen már készenlétben áll néhány pohár. A férfiak még darálják az utolsó fuvarral hazahozott szőlőfürtöket. Ezalatt valaki tüzet rakott a présházhoz tartozó hangulatos kis szobáskában, a „Weinstüberl”-ben. Mialatt az asszonyok és a gyerekek, többnyire édes musttal teli üvegekkel felpakolva, hazafelé indulnak, a férfiak pincegulyással és a lopóval felhozott borral fejezik be ezt a dolgos napot.

A sápadt hold már magasan az égen jár, amikor a városi „frakkos” úr hangosan énekelve tántorog a HÉV-megálló felé.

Seiler Miklós

A budaörsi bor-, szőlő-, és őszibarack-termesztés kialakulása és fejlődése

Budaörsnek már 1390-ben volt bortermő területe. A főváros közelsége és az Osztrák–Magyar Monarchia ideális gazdasági egysége együttesen biztosították annak a lehetőségét, hogy a megtermelt árut könnyen értékesíthessék. Elődeink értettek ahhoz, hogy kiaknázzák ezeket a kedvező adottságokat, és így szorgalmuk gyümölcseként meglehetősen jó módban élhettek. A bortermelés³² nemcsak a teljes budaörsi lakosságnak biztosított megélhetést, de a környező területeken élők jelentős részének is, le egészen a Csepel-szigetig. Az első csapást az 1880-as évek végén kellett elszenvednie, amikor a filoxéra az összes szőlőültetvényt maradéktalanul elpusztította. Ekkor a lakosság egy részének Budapesten kellett munkát keresnie. Az ellenállóbb fajtákból telepített újabb szőlők ismét fejlődésnek indultak, de a korábbi mennyiséget már nem tudták elérni. 1914 előtt az éves bortermelés még elérte a 30 000 hektolitert.

A Monarchia feldarabolása megfosztotta termelőinket a magyarországi bor legfontosabb felvevőpiacától, Ausztriától, ezzel a mi borászatunk is válságba került. A kieső piacok pótlására más, eladható terményeket kellett keresni, így lendült fel az 1920-as évek elejétől a őszibarack-termesztés.

A kezdeti próbálkozások után lépett fel az akkor alapított Gazdaszövetség, és szakelőadások, kertészeti bemutatók, megfelelő fajták kiválasztása, kártevők elleni szerek beszerzése és helyes metszési technikák meghonosítása által nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy híressé tegyék a budaörsi őszibarack-kultúrát. Az 1933-as és 1936-os gyümölcskiállítások elősegítették az export fellendülését, és így a budaörsi őszibarack Nyugat-Európán keresztül egészen Londonig jutott el.

Az őszibarack június közepétől egészen október végéig termelt, és így a termelőknek ebben az időszakban folyamatos bevételt nyújtott. Talán érdeklődésre tarthat számot, hogy a község a Gazdaszövetség statisztikai felmérése alapján évente átlagosan mintegy 600 vagonnyi termést (vagonként 80 métermázsza) adott el, ennek egy tekintélyes részét Budapestre és nagyobb vidéki városokba, egy másik, szintén nem csekély részét viszont külföldre. Ezzel a budaörsi őszibarack elismert exportcikké vált.

Mivel a borértékesítés egyre nehezebbé vált, fokozatosan átálltak a termelők a csemegeszőlő-fajták termesztésére, így például a Honigler (Mézes), Csiri-

csuri, Chasselas fajtákra, majd később Mathias János, (szepességi német) hibridjeire. Az éves termelés mintegy 60 és 80 vagon között mozgott.

Érdekességként megemlíteném a szőlővel és őszibarackkal beültetett kertek méreteit: Budaörs határában: 750 katasztrális hold szőlő, 400 őszibarack; Buda határában: 600 katasztrális hold szőlő, 300 őszibarack; Törökbálint határában: 400 katasztrális hold szőlő, 200 katasztrális hold őszibarack. Ezek a kertek kizárólagosan budaörsiek tulajdonában voltak.

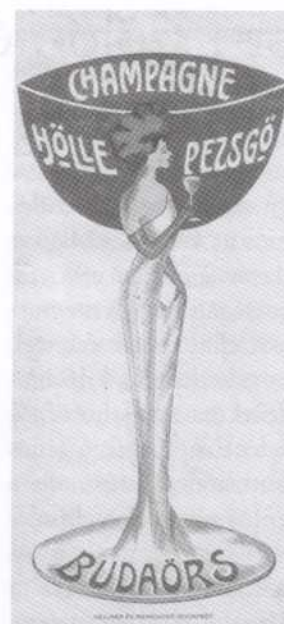
Ebner György

32) A budaörsi bortermelés kapcsán meg kell említenünk az ausztriai Steiermarkból származó Hölle János Márton vendéglőtulajdonos nevét, aki 1852-ben a később Frank-tanyának nevezett területen indította be „Első Magyar Pezsgőbor- és Szikvízgyár Hölle J. M. Pesten” néven a vállalkozását. Halála után fia, Hölle Márton a húszas évekig üzemeltette a gyárat, ahol évi 200 ezer üveg pezsgő palackozása mellett gyümölcsízesítésű üdítőitalokat is készítettek.

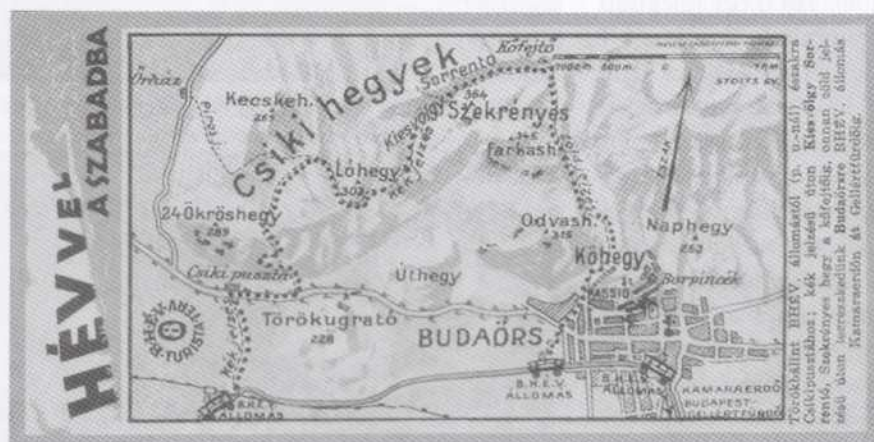
A legismertebb termékük a Pannonia Sec pezsgő volt, melyből jelentős mennyiséget exportáltak is Olaszországba és Ausztriába. A gyárban mindössze tíz ember dolgozott. Lásd bővebben: Hauser József: Budaörsi krónika (Budapest, 1985.)

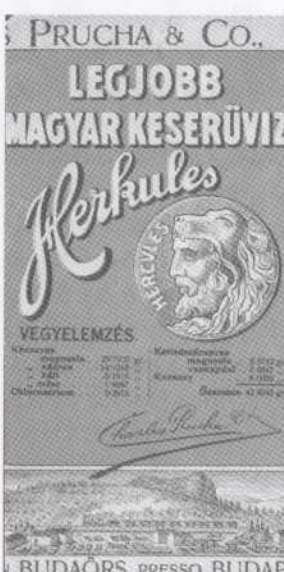
Hölle Márton unokájával, Frank Mártonnal, 1920 körül, egy vadászat alkalmával

A Hölle pezsgő reklámyomatványai az 1900-as évek elejéről

HÉV-jegy hátoldala: az 1930-as években indított mozgalom a szabadidő egészséges eltöltésére ösztönöz, erre utal a szlogen is. Az akcióba a főváros valamennyi HÉV-vonalát bevonták (1933)

Budaörs egyik természeti kincse, a keserűvíz, ismert és keresett volt országszerte. A legnagyobb hímevet a Saxlehner-féle „Hunyadi János” vívta ki magának

A szőlőszobában

Lárma, gyerekzsivaj hallatszik az iskolaépület sötét kapuíve alól. Hansi a ropogó hóban trap-pol keresztül a templomkerten. Az öreg, fekete iskolatáska a léptei ritmusára táncol a hátán. A sápadt téli napsütésben megcsillanó nagy sárgaréz betűk a táska tetején a nagypapa nevének kezdőbetűi. Úgyesen csúszik egyet vasalt cipősarkain a Templomdomb melletti jeges csúszdán. Azonban – hoppá – egyszer csak ott fekszik a mi Jancsink, és zavartan néz maga köré. Újból felugrik, és dühösen rátapos a cipő-sarkával a csúszdából kiálló odafagyott kődarabra, de utána egykedvűen lesöpri félhosszú fekete kordbársonynadrágjának a fenekét, és már szalad is tovább.

„Dicsértessék a Jézus Krisztus” köszön Hansi, ahogy belép a konyhába, és lekapja a fejről borsap-káját. Ahogy a táskát a sarokpadra teszi, megkérdezi: „Nagypapa, hol van anya?” A kályha mellett ülő nagypapa, demizsonnal a széke alatt, kiveszi a szájából cseréppipáját és válaszol: „A szőlőszobában lehet.” Hansi bemegy a szomszédos szobába, majd halkán nyitja a következő ajtót. Itt találja a fekete vállkendőbe burkolózva édesanyját és nagymamáját. „Na Hansi, hazajöttél az iskolából?” – kérdi kedvesen az anya, miután ő köszönt: „Dicsértessék a Jézus Krisztus.” „Anya, éhes vagyok!” „Hozzál magadnak egy szelet kenyeret, és kapsz hozzá szőlőt!” Mire Hansi a szőlőszobába visszatér, már félre is rakott neki egy fürtöt az anyja. A kis lurkó józűen elfogyasztja az édes szőlőt, közben nagy figyelemmel nézi a munká-jukat végző két asszonyt.

Ekkor feláll az anyja, és egy rudat vesz le a maga-san lévő faszervezetről, a „Kraxn”-ról, és maga elé teszi egy alacsonyabb állványra. A rúdról rendezett sorban lógnak a szőlőfürtök, amelyeket egy vékony kötőzóna tart össze. A nagy állványon, amely majdnem kitölti az egész szoba terét, ilyen rudak sorakoznak, és a „Kraxn”-ról akár nyolcmázsányi is függhet a finom gyümölcsből. Az anya leül a sámlijára az állvány elé, és ollóval kezdi „kicsipegetni” a fürtökből a romlásnak indult és az elszáradt szemeket. A nagymama mélyen előrehajolva ül a sámliján, és az eladásra szánt szőlőt rendezgeti. Közben a fiú az anyja mellé bújik, és kiválasztja a legépebb szőlőszemeket a kosárából, amelyben az asszony a kivágott szemeket gyűjti. „Brrr, de hideg van itt – mondja Jancsi egy kis idő elteltével –, meddig maradtok még itt?” „Egy darabig még biztosan, mert tele kell rakni azt a három

kosarat, amit magammal akarok vinni holnap a városba.” „Miért nem csinált apa bort ebből a szőlőből?” „Ahhoz ez a finom szőlő túl értékes” – válaszolja neki a nagymama. „Ézért a szőlőért édesanyád jó pénzt fog kapni a városban, többet, mint amennyit a borért kapna.” „Eredj innen, kis csibész, nem hallottad, hogy ezt a szőlőt el akarjuk adni? – hajtja el az anyja a fiúcskát. – Ne csipegezz állandóan a fürtökről!” „Anya, miért nem adtátok el a szőlőt rögtön a szüret után? Akkor nem kellene minden áldott nap itt kicsipegetni a rossz szemeket, és fagyoskodni ebben a hideg szobában. Ráadásul kár azért a sok szép szőlőszemért is, ami megromlik és összetöporodik.” Erre a nagymama lassan hátrafordul, elgondolkodva az orrhegyére tolja a szemüvegét, és a keret felett néz az unokájára: „Ez azért nem egészen úgy van, ahogy te azt gondolod, kisfiam. A nagypád egyszer megmérte és utána számolt, hogy egyáltalán megéri-e a szőlőt így felagatni. Még ma is emlékszem, hogy 856 kilogramm szőlőt akasztottunk akkor fel a rudakra. Ha a szőlőt azonnal eladtuk volna, az akkori árakkal számolva 30 fillért fizettek volna kilogrammonként érte, azaz összesen 256 pengőt és 80 fillért. A felfüggesztett szőlőből 531 kilogrammot adtunk el.” „Miért csak ilyen keveset? A többi megettétek?” „Dehogyan – nevetett a nagymama. – Tudnod kell, hogy a felasztott szőlőből sok szem megromlik. A szár és a szemek kicsit megszáradnak, ezért veszítenek a súlyukból, és ahogy azt az előbb te is észrevetted, sok szem meg is romlik. Akkoriban ez a veszteség összesen 325 kilogrammot tett ki. A nagypád kiszámolta, hogy ez pontosan 38 százalék volt.” „Nahát, akkor ezen biztosan nem kerestetek semmit!” „Csak lassan! Azalatt én minden héten néhány kosárral bevittem ebből a szőlőből a városba és eladtam. Először csak 80 fillért kaptam kilójáért, de ahogy egyre ritkább lett a szőlő a

városban, úgy drágult is, és a kereskedők húsvét környékén már 2 pengő 80 fillért is megadtak egy kilóért! Átlagban így egy kilogrammért 1 pengő 80 fillért kaptunk. A teljes bevételünk akkoriban 955 pengő és 80 fillér volt, és ha utánaszámolsz, akkor észre fogod venni, hogy majdnem 700 pengőt kerestünk ezen!” „Ez aztán tényleg sok! De azt a sok munkát, ami a szőlővel nektek akadt, azt nem számoltad bele!” „Hát igen – kapcsolódik be az édesanya –, ez azért nem olyan nehéz munka. Nekünk, asszonyoknak így télidőben nincs annyi dolgunk, a szőlőkbe nem kell most járni, és a házimunkával hamar elkészülünk.” „Anya, ha idén is ilyen sokat keresünk a szőlővel, akkor kérlek szépen, – holnap, ha a városban jársz – kérdezd meg a Jézuskától, hogy nem hozna-e nekem karácsonyra egy pár korcsolyát – kacsintott Hansi az édesanyjára –, a Lalánál olyan szép jég van!”

Időközben megteltek a kosarak is szép, nagy szemű szőlőfürtökkel. „No, már készen is volnánk – mondta a nagymama – most már csak egy kis ként kell égetnem, hogy a szőlő továbbra is egészséges és szép maradjon.”

És a fáradozásuk ezen a télen is gyümölcsözőnek bizonyult. Ennek Hansi örült a legjobban. A karácsonyi szünetben már fűgén rőtta a köröket és nyolcasokat a vadonatúj csillogó korcsolyával a befagyott „békaúsztatón”.

Seiler Miklós

Minden szőlőfürtből gondosan ki kell csipegetni a rossz szemeket. A szellőztetés és a kén dacára mindig akad egy-két megromlott szem a fürtökön

Kreisz Péterné szőlőszobája

Dűlőneveink – a budaörsi kultúrmunka tanúi

A budaörsiek tulajdonában levő földterületek nevei – akár szántóföldek, szőlőskertek, rétek, gyümölcsösök, legelők, dombok, hegyek vagy erdők voltak – bizonyítékok arra, hogy elődeink egy sivár és lepusztult tájból virágzó kultúrtájt tudtak teremteni. A budaörsiek tevékenységének eme vitathatatlan tényeit nem lehet elég gyakran és nyomatékosan hangsúlyozni, amennyiben nemcsak állítani szeretnénk, hogy jogunk van erre a földterületre, hanem be is szeretnénk bizonyítani azt, mind a magyarok, mind pedig a németek számára. A budaörsiek 230 éven át, tisztességes, becsületes és jogilag megalapozott módon jutottak vagyonukhoz, majd azt erdőirtás, legelők feltörése, szőlőskertek telepítése, illetve később intenzív gyümölcsstermesztés meghonosítása által minőségileg feljavították, és így a teljes lakosság, a Budapest környékén élők, sőt az egész ország számára tiszteletre méltó, roppant értékes kultúrmunkát fejtettek ki.

A Kammerwaldäcker (Kamaraerdei szántó), a Rüsternäcker (Szilfa-szántó), a Neue Kukurutzäcker (Új Kukorica-dűlő) és a Buschäcker (Hosszú-dűlő) erdőirtásokról, bokrokkal benőtt földterületekről mesélnek. 1766-ban a budaörsiek 50 guldent kaptak azért, hogy kitjelöljenek egy elvadult területet, és azt élő-sövénnyel vegyék körül. A Morastl (Mocsaras) dűlő-név lecsapolásról árulkodik a Herrschaftshut (Uradalmi legelő), Spanische Wiese (Spanyolrét), Roßberg (Lóhegy), Viehstand (Jószágállás), Szállás, Paskum. Neue Teilungsäcker (Új Osztószántó), Roß-Suttn (Lóvölgyi-dűlő) és Lußtal pedig feltört legelőkről.

A) Budai határ

1. Az országúttól északra: Adlersberg (Sashegy), amelyet korábban Adelsbergnek hívtak, mert nemesi (Adel) tulajdonban volt; Burgersberg (Sasad), Rotehütten (Vöröskunyhó – nevét az egyetlen, ott található piros tetetű házikóról kapta), Mariandl, Reiche Ried (Gazdagrét), Lange Ried (Hosszúrét), Hochstraß (Magasút), Böisinger Meierhof (Böisinger major), Wolfstal (Farkasvölgy), Teufelskanzeln (Ördögörom), Lustriegel (Örömvölgy), Kuckucksberg (Kakukkhegy), Vogelberg – „Psachta Berg” (Madárhegy), Ofner (Budai), Ruppberg (Rupphegy), Doktorwiesen (Doktormező), Ahnlwiesen, Spanische Wiese (Spanyol-rét), Stadtleutenant;

2. Az országúttól délre: Feldhut (Őrmező), Petersberg (Péterhegy), Galgenberg (Dobogó, Akasztó-hegy), a sachsenfeld-i (Albertfalva) Pulverturm (Lőportorony), Riegeläcker (Vadas-szántó), Straßbrunn (Nádas-kút), Ofner Kammerwald (Budai Kamaraerdő), Ofner Heide (Budai-fennsík), Neuriß (Budaliget), Lange Äcker (Hosszúszántó), Kritschnäcker (Hörcsög-szántó), Fleischhacker-Äcker (Mészáros-szántó), Marzipanwiesen (Marcipán-rét), Alte Äcker (Öregszántó), Gold (Arany), Tetinger Heide (Tétényi fennsík), a promontor-i (Budafok) Lerchenberg (Pacsirtahegy).

B) Budaörsi határ

1. Az országúttól északra: nyugati irányban: Spanische Wiese (Spanyolrét), Feuersteinberg (Tűzkőhegy), Sonnenberg (Naphegy, amelyen 1735 óta szőlőt termesztettek), Alt- és Hochfrankenberg (Alsó- és Felső-Frank-hegy, amelyen 1740 óta termesztettek szőlőt), Frankenberg (Frank-hegy), a Tűzkő-hegytől délre és délnyugatra kisebb sávok, mint a Staarentanz (Seregélyek tánca) 1742 óta szőlőskert, Sein, Neumayer, „die Markin”, később die Markung, Herrschaftswingärten (Uradalmi szőlőskert, korábban Herrschaftshut), Zinigließer, „Tottorischer”, Wagner Hardl, Szállás a Wolfs és a Lochberg (Farkas- és Odvas-hegy) közötti völgyben – a Roß-Suttn (Lóvölgyi-dűlő) környékének egy részét is Szállásnak hívják –, Wolfsberg (Farkas-hegy), Hausgarten, Kalvarienberg (Kálváriadomb), Straßberg (Úthegey), mögötte a Roß-Suttn (Lóvölgyi-dűlő), Gaisberg (más néven Kiesberg, azaz Kecse-hegy), Csík környéke, a Puszta-szántó és legelők, Kesseläcker (Szekrényes), Sicheläcker (Sarló föld), Brachäcker (Parlagföld), Rüsternäcker, a nyelvjárásban Rustn (Rusztien föld).

2. Az országúttól délre: nyugati irányban: Hausäcker (Ház-szántó), Herrschaftsäcker (Uradalmi szántó), Roßberg (Lóhegy – Aradi és Fodros u. környéke), Viehstand (Jószágállás), Pfarrerrwiese (Paprét), Saugraben-Wiesen (más néven Lalla-rét), Paskumstücke, Sechsklafteräcker (Hatöles-föld), Gaisbartäcker- és Weingärten (Kecskeszakál-dűlő és szőlőskert), Pistaller Riegel (Pistályi-hegy), Buschäcker- és Weingärten (Busch-föld, szántó és szőlő), Pfarrerr-Csik, Pfarrer Aussatz, Felsen-Csik (Csíki rét), Alt und Neuer Csik (Csíki-szőlők), Csiker

Grabenäcker (Árok-szántó), Neuteilung (Új osztás), Wallinger Wiesen (Válinka-rét), Straßencsik, Schwarzer Morast (Törökbálinti-tó).

A vasútvonalától délre, de még a budaörsi határban: Budaörsi Kamaraerdő, Kammerwiesen (Kamararét), Brunnenäcker (Marhakúti föld), Kurze Herrschaftsacker (Rövid Uradalmi-szántó), Vordere-és Hintere Schafbründläcker (Közeli- és Távlabbi Juhkút-szántók), az Árvaház földterülete és az állami „Erzsébet-törzsgyümölcsös”.

C) Törökbálinti határ

Hirschäcker (Szarvas-mező), Prickläcker (másképpen Brückenäcker, magyarul Hidas), Queräcker, Mühläcker (Malom-dűlő), Világos, Pistall (szerb eredetű szó, magyarul nedves föld; magyarosan ejtve Pistály), Giegersberg, Pistaller Wiesen Brandlsutt (Égett-völgy), Herzwaldl (később Kapellenäcker-nek is hívták – Kápolna-dűlő)).

Hegyek, dombok: Feuersteinberg (Tűzkőhegy), Sonnenberg (Naphegy), Frankenberg (Frankhegy), Windriegel (Szeles-hegy), Wolfsberg (Farkashegy), Hoher Steinberg (Magas Kőhegy), Schreiberbergl (Íróhegy), Luckenberg (másképpen Lochberg, magyarul Odvas-hegy), Kalvarienberg (Kálváriadomb),

A dűlőnevekhez:

Adlersberg (Sashegy) – korábban Királyhegynek, Paphegynek, Bernáthegeynek, Istenhegynek nevezték, mai nevét feltehetően a hegy lábánál fekvő, a középkorban elpusztult kicsiny Sas faluról kapta.

Bösinger Meierhof (Bösinger major) – Bösinger Ferenc Ignác budai polgármester volt az 1700-as években, a terület az ő nevét viseli.

Lustriegel (Örömvölgy) – a Madárhegytől délre, a jelenlegi virágpiac környékét nevezték így.

Spanische Wiese (Spanyolrét) – ezen a környéken volt a Zichy-majorság spanyoljuh-tenyésztése.

Stadtleutenant (?) – a Magas-Frankhegy egy kisebb részének volt a neve, talán egy budai hivatalnoknak lehetett itt a szőlője

Galgenberg (Dobogó, Akasztó-hegy) – 156 m-es magaslat a Budaörsi út és a Kelenföldi pályaudvar között. Feltevések szerint akasztóhegy volt. Az 1531. évi dézsmajegyzék mindenesetre ezt a helyet jelöli meg Buda egyik kivégzőhelyének.

Sonnenberg (Naphegy) – kisebb része volt az említett Sein (Senn), Neumayer és Markin dűlő.

Brunnenwiese/Brunnenäcker (Marhakúti föld/Kút rét) – az előbbi egy részét ma a repülőtér foglalja el, a Kút rét északi részén a vasútállomás áll. Régészeti leletekből következtetve, nagy valószínűséggel ezen a környéken telepedhettek le Budaörs első lakói.

Gold (Arany) – a Kammerwaldäcker (Kamara föld) egy darabját nevezték így.

Szállási-hegy, Straßberg (Út-hegy), Pfaffenriegel, Roß-Suttner Berg (Lóhegy), Gaisberg (Kecskehegy), Türkensprung (Törökugrató), Csiker Berg (Csíki-hegy), Vierundzwanzig-Ochsen-Berg (Huszonnégy-ökrös-hegy).

Erdők: Schwarzbergwald (Feketehegy-erdő), Gaisbergwald (Kecske-hegyi erdő), Vogelwald (Madar-erdő), Gemeinewald (Közsegi erdő), Herrschaftswald (Uradalmi erdő).

Riedl István

A Budaörsön termesztett nemesszőlőfajták:

Mézes, Csiri-csuri, Cirfandli, Ezerédes, Rakszőlő, Szemendriai fehér, Fehér és Kék Ökörsem, Bogdányi dinka (egy Dunabogdányból hozott fajta, amelyet vörös Honiglernek is neveztek), Rizling, Burgundi, Vörös és Fehér Chasselas (francia Chasselas-fajta), Vörös Muskotályos, Oportó (vörös, portugál), Kövérszőlő, Kadarka, Magdolna, Csabagyöngye, Juhfark, Kecsecsöcsű, Piros szlanka, Hamburgi muskotályos, Passa tutti, Afuz Ali, Napoleon, Erzsébet királyné, Szőlőskertek királynője, Othonell, Bouchée, Bernáth János, Bernáth Jánosné (vörös, muskotály aromájú csemege szőlő). A nemesítéshez oltóalanyként használt vad szőlőfajták: Rupertis-Monticola, Riparia-Portalis, Salonis, Riparia-Teleki, 8B és 5B.

Gaisbartäcker (Geißbart föld) – nevét valószínűleg az ezen a területen sűrűn előforduló *Spiraea aruncus* növényről kapta, ami az állatok takarmányába kerülve, annak értékét jelentősen csökkentette.

Schreiberberg (Íróhegy) – az Odvashegytől keletre, a Kőhegytől északnyugatra található domb, világos színű sziklaalakzattal. Neve talán onnan ered, hogy a földmérők méréseikhez támpontnak tekintették.

A hegy lábánál volt, az ófalutól elkülönülve, az 1766-tól Kis-Budaörsnek (Klein Budaörs) nevezett falurész.

Hausgärten (Házi kertek) – a betelepülések idején, a Kőhegytől délre, az országútig terjedő összefüggő szőlőskert.

A területet birtokló budaörsi lakosok ebből résztulajdonnal rendelkeztek, ami nagyon előnyös volt abból a szempontból, hogy az akkori időkben a Budai Hegyvidék szőlőtermő helyein egységesen szabályozott szüreti időpontokat ezáltal könnyebb volt betartani.

Természetesen a kézzel fogható előny végső soron az értékesítésnél jelentkezett.

Hochfrankenberg (Magas-Frankhegy, Budaörsi hegy) – déli lejtői nagyon régi szőlőtermő területek. Egy 1390-ben keletkezett irat tanúsága szerint ezt a vidéket már akkor „Vinearum in Territorio Montis Vrs” megnevezéssel illették.

Lásd bővebben: Arató-Albecker Matthias: Die Flurnahmen von Budaörs (Deutsche Forschungen in Ungarn, VIII. Jg., Budapest–München 1943–1980)

A budaörsi jószágartatásról

A z őszibarack- és szőlőtermesztéshez képest az állattenyésztésnek községünkben másodlagos szerepe volt a jövedelemforrások között, mégis megérdemli, hogy a teljesség kedvéért említést tegyünk róla. A század első felében számos parasztcsalád a marhatartásnak és a tejleadásból származó jövedelemnek köszönhette a viszonylagos jómódot. A lovak a földművelés nélkülözhetetlen segítőitársai voltak. A disznóhizlalás és szárnyasok tartása nem csak a parasztportákra volt jellemző, hanem lényegében nem volt olyan budaörsi ház, ahol ezek hiányoztak volna.

Mielőtt azonban belemennénk a századelő helyi állattartásának részleteibe, vessünk egy pillantást elődeink idejére, legalábbis amennyire ezt a meglévő történelmi források engedik.

A Budakeszi környéki Heuwinkel-től délre húzódó és a Huszonnégyökrös-hegy lábáig tartó völgy – ahol egykoron Csík helysége volt található –, valamint egy Budaörs körüli szabad rét- és mezőövet biztosították már ősaink betelepülésekor is az állattartáshoz szükséges réteket és legelőket. A letelepülési szerződésben a grófi uraság minden letelepedett budaörsinek „egy darab szántót rétekkal” (ein Stück akker sambt wisen) adott tulajdonul, az újonnan épített házak mellé. Eleinte ezek a rétek szolgálták elődeink állattartását, aminek egyébként nagy jelentősége nem lehetett, mivel akkoriban a legeltető állattartás nem volt szokás a budaörsi parasztok körében. A következő dűlőnevek: Herrschaftshut (Uradalmi legelő), Spanische Wiese (Spanyolrét), Roß-Sutt (Lóvölgyi-dűlő), Viehstand (Jószágállás), Szállás, Paskum mind az állattartásra utalnak, bár ezeket a földterületeket az idő elteltével nagyobb részt feltörték, és szőlőskertekként, valamint szántókként használták őket. Később ezek a földek nem maradtak az uraság és bérlőinek a kezén, hanem lassan átkerültek a budaörsiek tulajdonába. Azonban amíg ezeket a területeket a földművelés céljára fel nem törték, ősaink részben legelőknél használták őket. Gondoljunk csak a kutaink neveire, azok is tanúsítják, hogy Budaörsön még a századforduló után is, sőt közvetlenül az első világháború időszakáig tekintélyes állattulajdonos volt; erre az én nemzedékem még jól emlékszik. A község nyugati részén található Hutweid-kút, valamint a Dreimanderl-, Ökör-, Lovas-, Tehén-, Uradalmi-, Halter-, Gais-, Juhkút³³ (Schafbründl), amelyek-

Kitűnően tejlő szép tehenek, méltán voltak büszkék állataikra a gazdák

nél a jószágokat itatták, ékesen szólnak az egykori helybeli állattartásról.

Az első világháború előtt a községnek 10 bikája, körülbelül 800-1000 marhája, mintegy 500-600 borjúja volt, és rengeteg sertés és kecske is volt a faluban. Amikor „Gaskouwi”, „Sauhalter Toni” vagy „Halter-Franz” kihajtotta a csordát, nos arra még a fiatalabbak is emlékezhetnek. (Kecske-, disznópásztor) Azt, hogy a budaörsi tej nagyon keresett árucikk volt Budapesten, legjobban a tejeseimbereink tudják, akik tejeskocsijaikkal vagy a helyi vasúttal a tejet kannákban szállítva, ellátták a főváros élelmiszerpiacait. Később azonban már csak a község tejszükségletét látták el. A tejbegyűjtő hely létrehozása korlátozta a tejeseimbek lehetőségeit. Később már tojást sem nagyon szállítottak tőlünk a városba.

Milyen állatfajtaikat találhattunk meg a budaörsi állattartásban? Mindenekelőtt azt kell megjegyeznünk, hogy nem fajtisza állatokat tenyésztettek nálunk. A lovak a muraközi, a belga (nehéz, jó felépítésű igavonó állatok a kocsisok számára), a magyar pusztai ló, valamint a nonius, gidran és lipicai fajta keverékei voltak. A marhák a szimentáli és a bonyhádi tarka fajta voltak. A sertések: a magyar „mangalica”-fajta, a yorkshire, a berkshire, valamint ezek keresztezései. Végezetül említsük meg a leggyakoribb csirkefajtaikat: a parlagi tyúk (egy magyar tyúkfajta), a vörös izlandi, a plymouth és a leghorn.

Frank György

33) Budaörsön a betelepülés körüli időkben igen jelentős juh-tenyésztés volt. Mária Terézia uralkodása idején alapították azt a juhászatot, amelynek tenyészanyagát a Spanyolországból vásárolt escurial-juhok képezték. Innen terjedt el később ez a fajta a monarchia többi részébe is.

Lásd bővebben: Filipiszky István: Rögös úton. Budaörs története 1730-tól 1740-ig. In: Elődeink öröksége. Tanulmányok Budaörs múltjáról II. (Budaörs, 2004–2005)

Az iparosok

Szép időben, amikor a parasztok hosszú kocsisorokban földjeikre igyekeztek, vagy vállukon kaspáikkal, gyalogszerrel szőlőikbe bandukoltak, míg mások – a gyári munkások, hogy munkahelyükre jussanak –, a vonat vagy a HÉV felé igyekeztek, a szemlélőnek az az érzése támadt, hogy otthon csak az egészen öregek és a gyerekek maradtak. Pedig a látogatás csalt, hol innen, hol onnan hallatszott kopácsolás, fűrészelés, kalapálás és gyalulás, a gépek éneke és zümmögése; a falu kézművesei, mesteremberei is szorgosan tevékenykedtek műhelyeikben! Kőművesek, ácsok, asztalosok, lakatosok, üvegesek, kovácsok, kerégyártók, kádárok, faesztorgályosok, kőfaragók, kőszőrűsök, piktortéglakészítők, műszeresek, villanyszerelők, szíjgyártók, kötősök, fésűkészítők, kárpitások, gyertyaöntők, óráskok, szabók, cipészek, pékek, hentesek, bélkereskedők, cukrászok, mézeskalácsosok, fodrászok, fényképészek, kéményseprők és megannyi más mester. A kezdetek kezdetén persze csak néhány fontos mezőgazdasági és építkezési szakember volt, a többiek csak később, a község fejlődése és növekedése után telepedtek le.

A mi generációnk előtt a tanoncok képzése még nem volt olyan modern, mint ma, de annál szigorúbb és alaposabb. A tanulói idő háromtól öt évig tartott: a tanonc ez idő alatt a mester házában lakott, szinte családtagként. Teljes ellátást kapott, néha még – ha jó volt az előmenetele – egy kis borraival is. A tanoncok állami támogatása, az ösztöndíj – mint ma Németországban – nem létezett. Sőt, néha az is előfordult, hogy a tanuló szülei fizettek fiuk képzéséért a mesternek.

A mester – akit a tanonca csak „mester úr”-nak szólíthatott – teljes engedelmességet és szorgalmat követelt a rábízott fiától. Ha nem látta a szorgalmat, a figyelmet vagy az elismerés jelét, bizony még egy-egy építő szándékú pofon is elcsattanhatott. A mesterrel szembeni tisztelet és pontos kötelességteljesítés elengedhetetlen követelmény volt. Ezzel szemben a mester – aki műhelye jó hírére is gondosan ügyelt – nem csak megalapozott szakismeretekkel, de erkölcsi neveléssel is gazdagította védencét. Sokszor ez a nevelés eredményesebbnek bizonyult, mint a szülők minden erőfeszítése. Budaörsön csak 1927 óta működött az ipariskola, a „Lehrbubenschule”. A kitelepítések előtti időkben a tanoncgerekek már többnyire nem az őket oktató mester házában, hanem in-

Az ismert vendéglős, Herzog Antal, „Pojszl” feleségével, fiával, Györggyel, menyével és unokájával. Háttérben Gátser Ottó. Az utolsó időkben – a képen még fiatalasszony – Pojszl-Resi-Basl vezette lányával a vendéglőt

kább a szüleiknél laktak, e gyakorlatnak persze anyagi vonzatai is voltak.

A tanoncévek végén eljött a „Der ist schon frei!”, a szabadulás ideje. Ezt azonban még egy vizsga előzte meg. Ezt a vizsgát a tanoncnak három-négy mester előtt, valamelyikük műhelyében kellett letennie. Ennek lényeges része volt egy vizsgadarab elkészítése. Amennyiben valamelyik szakmában nem állt rendelkezésre legalább három mester, úgy a vizsgát Budafokon kellett letenni. Ha a tanoncnak ez nem sikerült, fél év múlva újra jelentkezhetett a vizsgabizottságnál.

A századforduló előtt, amikor még virágzott a céhélet, a felszabadult segédek külföldre mentek tanulni. Ez többnyire Ausztria vagy Németország volt, amit néhányan új hazájuknak választva, onnan nem is tértek vissza.

Nézzük át – a teljesség igénye nélkül – a nevesebb, idősebb mesterek névsorát.

A kőműves Fültz fivérek, Flórian, Jakab és Peter, sok szép tekintélyes házat építettek Budaörsön, így az 1880-as években a Templom téren a Frank család egyemeletes házait; az egyikben a patika, a másikban a Frank hentesüzlet kapott helyet. A Fültzek munkája volt az Ébner-ház is – a leányiskolánál meg a Winkler-épület, amelyben később a „Hangya” szövetkezett kapott helyet. Úgy tudni, a Fültzek elődei az 1804–1807 közötti templomépítésben is részt vettek.

1906–1907-ben Bognár Mihály és Ebend Ferenc építették az új plébániát, amelyik még ma is áll. Ebend építette az új, nagyobb leányiskolát is. A „Pretoria” vendéglőt Sing Ferenc építette. Jeles építőmester volt még Ertl és Szabady. A fiatalabbak közül em-

lítésre méltó Ruckmich Ferenc, aki a rendőrséget és az országzászló-talapzatot emelte, valamint Herzog József, aki az új kultúrházat építette. A sok szép lakó- és gazdasági épület, de különösen a préházak terméskőből készült boltozatai mind-mind építészeink szakértelmét dicsérik.

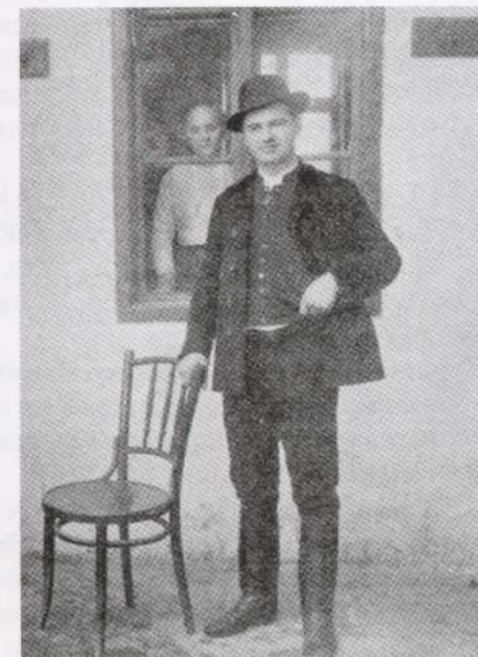
Az ácsok közül Mayer Ferenc, Pauler Ferenc és Burghardt Ebend alkotott kiemelkedőt, számos budaörsi házon így a fentebb említett épületeken is ők végezték az ácsmunkákat. A Paulert követő Neubrandt György, Streck és Franz ugyancsak szakmájuk elismert mesterei voltak.

A régi idők szőlősgazdái még biztosan emlékeznek Ritter Jánosra, aki keményfából készítette hengeres szőlődarálóit.

Az asztalosok közül Latosinsky József és András, Drixler L., Maurer, Merk és Bergner érdemel említést. Az első gépesített műhelyt Kruck asztalosmester, majd valamivel később Latosinsky István rendezte be.

Jó munkát végeztek Michelberger Richard, az Eberhardt fivérek és Herzog András, mint épület- és bútorasztalosok.

A lakatosok közül talán Gátser Jánost kell elsőként említeni, aki műhelyében maga tervezte budaörsi „szőlő-szüretelőkéseket”, metszőollókat és permetező-készülékeket készített. Munkáját Ottó fia folytatta. Az Ellerek és Hundtok is ismert lakatosok voltak. A bácsikám, Josef Bauer kiválóan berendezett lakatos- és bádogosműhelye a legszebb üzemek közé tartozott

A felejthetetlen „Tatzi” (Daxhammer Hansi) csizmás öltönyben

Drixler Pál hentesüzlete a Kötő utcánál

a faluban. Ismertek voltak hordóemelő darui és prései. De lakatosaink jó ízléséről és tudásáról számos ablakrács, vaskapu, kerítés és sírkert tanúskodik. Konrád János bádogosmunkákat és higiéniai berendezéseket gyártott. 1906-ban Vollmer G. dieselmotoros áramfejlesztőt szerkesztett. 1922-ben Müller Konrád – a léckereskedő Müller fia – építette ki Budaörsön az elektromos vezetékeket, és a budafoki kerületi hálózatra kapcsolta.

Nem szabad megfeledkeznünk a szobafestőkről, Latosinsky Péter, Busch Károly, Kreiß János, Herzog és Huber, valamint Zirkelbach Lőrincről sem. Busch Károly készített először a helyben bányászott fehér-agyagból – ügyes asszonykezek által formált – festőtéglát (piktortéglát), melyet később vagonszámra exportáltak „budai föld” néven Zirkelbach, Herzog, Kreiß, Szakály, Mayer és Dörflinger téglatelepeiről. Herzog nevéhez fűződik az Úrnapi körmenetek virág-szőnyegének ornament díszítése, továbbá színházi kulisszák, templomok és kápolnák festése, a község határain kívül is. Ő festette ki a kőhegyi passió épületeit.

Weber Ágoston, Schuster János és Eck Adalbert, akit Kurschmiednek is hívtak, a régi kovácsgeneráció tagjai voltak. Utódaik, Eck, Heß, Reiter, Steiner, Sattelberger, Schultz méltóknak bizonyultak elődeikhez. A bognárok: Pap, Eck, Konrád, Gosolits különösen stráfkocsijaira voltak büszkék. Borvidéken –

mint a budaörsi is – nagy becsben állnak a hordókészítők. Hordókat, kádakat (Boding), sajtárokat, káposztásdézszakat Bádernél, Szilasinál, Trautenbergernél, Poschnál és Braunnál lehetett beszerezni.

A faesztergályosok – Deininger, Gosolits és Bittler – régebben rokkákat, majd hordócsapokat, asztallábakat, fagolyókat gyártottak.

A cipészek: Kis, Kubik, Ebend, Bittler, Hartmayer, Herzog, Bartos, Fleischmann, Ritschmann, Schilling, Szabady, Berger stb. a szokványos bőrcipőkön kívül főleg a népviselethez való cipőket, bőrcsizmákat és női bársonycipőket gyártottak. A szabók egyaránt varrtak német és magyar öltönyöket. A magyar viselet kék, később fekete nadrágból, azonos színű kabátból „Janker”-ből, rézgombos mellényből, úgynevezett „Leiwú”-ből, fehér ingből és csizmából állt. (A magyar „csizma” szót használták.)

A német viselet fekete, de legalábbis sötét, hosszú nadrágból, mellényből, kiskabátból állt. Régebben – vasár- és ünnepnapokon kizárólag – csak sötét volt a férfiak viselete, később már a világosabb is elfogadottá vált. A régi tradíciókat ápoló szabómestereknek – Csulits, Groß, Fleischmann, Osterziel és Kiss, később Alt, Daxhammer, Ruckmich és Schmidt – mindig volt elég dolguk a méretre szabással, az ún. csizmás magyar viselet egyre ritkább lett.

Frank János mészárosmester (1871–1930), a századforduló előtt, később az Ipartestület első elnöke

Az asszonyok kék harisnyáit, az úgynevezett berlini harisnyákat Wendlerék, Friedingerék, Ellerné és Herwerthné kötötték, ők voltak a jelentősebbek, a legnagyobb kötődéje azonban Ellernének volt. Szíjgyártó végül már csak egy volt: Kiss úr személyében. Hasonlóan békéskereskedőnk is csak egy a „Därmler” Rajcsányi család. Nagyobb kolbász- és hurkakészítő volt: E. Poschik, Gosolits és Fültz. A hentesek, közül jelentősebbek a Behmann, Frank, továbbá Hübner, Hauser, Heller, Sattelberger, Rabel, Tierhold, Ganter, Tagscherer, hogy csak néhányat említsek, pékek voltak a Troll, Kiss, Poschik, Bader, Jombach, Kindner, Baranyay, Herzog, Reiter, Bayer és Heß családok.

Borbélyüzletet vezetett Hauser, Schweitzer, Schilling, Richter, Konrad és Braun mester, az első budaörsi hölgyfodrász szalont Herzog Vendel nyitotta meg.

A községben csak két cukrászüzlet volt: az Ostfalk és a Sándor.

Az iparosoknak, mesterembereknek ez a fenti listája természetesen nem lehet teljes. Akiket nem nevezünk meg, azok is kiváló munkát végeztek. Az idős mesterek jól tartották lépést az újdonságokkal, a fiatalok pedig tanultak az öregek tapasztalataiból. Hány-szor hallgatták például a pékek az öreg Troll bácsi emlékezéseit. Az iparosok Budaörsön nagy elismerésnek és megbecsülésnek örvendhettek. Baráti és szakmai összejöveteleket szerveztek, testületileg vettek részt a község társadalmi és kulturális életében. Téliidőben a gazdák szívesen látogattak el egy-egy mester műhelyébe, nemcsak azért, hogy ott megbeszéljék a világ dolgait, hanem hogy a szerszámaikról is beszélgeszenek, karbantartsák azokat; az ilyen eszmecserék segítettek némely szerszám, berendezés elkészítését vagy tökéletesítését. Gyakran keresték fel a gazdák pincéit is, a kellemes együttlétért és beszélgetésért egy pohár jó bor mellett.

Az iparosoknak tudásukat gyakran a községen kívül is bizonyítaniuk kellett. A századforduló idején először néhányan, később a lakosság szaporodása miatt már egyre többen a fővárosba mentek dolgozni. A konkurencia is nőttön-nőtt.

A kitelepítések előtti utolsó évtizedben az iparosok nagy része már Budapesten tanulta szakmáját, a szakmunkásvizsga után sokan ott is maradtak az üzemekben, gyárakban dolgozni.

Az első Budaörsi Ipartestület gondolata Poschick Károly nevéhez fűződik. 1923 októberében ő állította össze társaival, Höfler Ferencsel, Bartos Jánossal, Frank Jánossal, Osterziel Pállal, Pauler Ferencsel és Poschik Józseffel az ipartestület szabályait, amit a magyar Belügyminisztérium 1924 februárjában szentesített. 1924 márciusában összeült az első alakuló köz-

gyűlés, amelyen megválasztották az elnökséget. Egyben megválasztották az egyes szakbizottságokat, melyek azután havonta üléseztek.

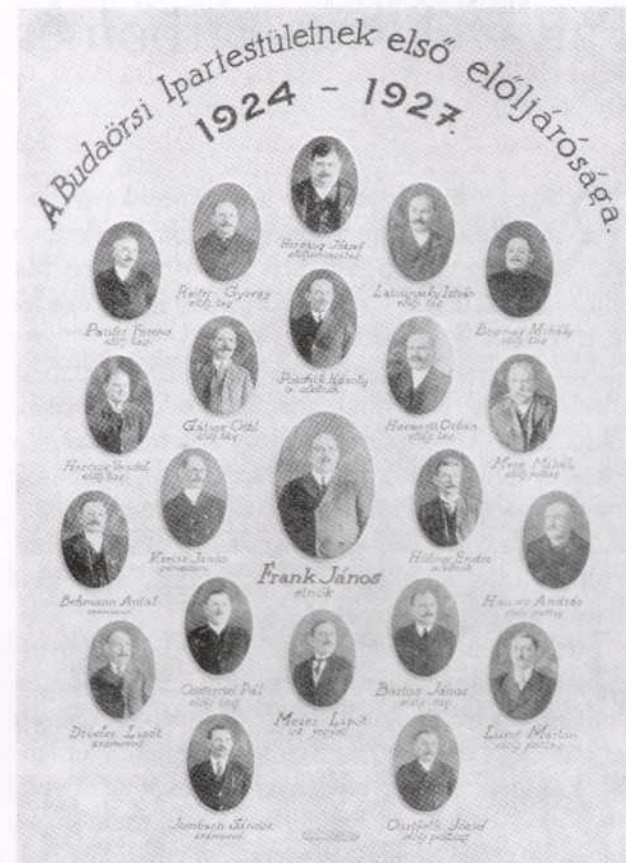
Amikor 1927-ben Poschik Károly lett az ipartestület elnöke – a község vezetőségének ózdkodása ellenére, a szakcsoportok támogatásával –, kiharcolta az ipariskola megalapítását. Az inasok ezután intenzívebb oktatásban részesülhettek. A legjobb tanulók sikeres vizsgáik után díjakat nyertek, ami egy-egy szakkönyv volt. A Budaörsi Ipartestület számára nagy siker volt 1928-ban a Magyar Héten való részvétel, ahol az ipartestület és az elnökség tagjai elismerő oklevelet kaptak.

A kiűzésükkel az iparosok is elveszítették évtizedes, becsületes munkával felépített egzisztenciájukat. Mégis, kitartó munkával és erős akarattal sokuknak sikerült – szinte a semmiből – régi-új hazájukban, Németországban újra talpra állni.

Végül hálával és elismeréssel emlékezünk meg azokról a budaörsi iparosokról, mesteremberekről, akik már nincsenek közöttünk. Teljesítményeik, áldozatos munkájuk példaértékű a későbbi nemzedékek számára.

Bauer András

„Az igazi hazát nem veszíthetjük el.
Mindig velünk marad” (Zinn A.)

A Budaörsi Ipartestület első előljárósága 1924–1927-ig

A Budaörs-Törökbálinti Ipartestület előljárósága 1938–1941-ig

Pályaválasztás otthon és itt

Régi, szűkebb hazánkban honfitársaink pályaválasztását főleg a paraszti hagyományok és a földhöz való ragaszkodás határozták meg. Ma már mások a döntő tényezők: a népesség növekedése, a civilizációs fejlődés stb.

Annak idején parasztságunk lehetőségei Budapest közelségében, a főváros mezőgazdasági termékek iránti nagy felvevőkapacitásában rejlettek. Ezért a paraszti, falusi életformával ellentétes foglalkozások iránt alig volt érdeklődés. A lakosság konzervatív beállítottságú volt – már ami a népi-kulturális szempontokat, a tradíciót illeti –, de a gazdasági-technikai újításokra mégis fogékony.

Még a földnélküliek szűk rétege – a későbbi ipari gyári munkások – sem csatlakozott az elégedetlen proletariátushoz, míg a közeli fővárosban jó kereseti lehetőségek, vidéken pedig olcsó megélhetési lehetőségek kínálóztak. E réteg gyermekeinek adva volt, hogy ne a paraszti, a földdel foglalkozó szektorban, hanem a kereskedelemben vagy az iparban keressék boldogulásukat. Számuk évről évre nőtt. Sőt, egyre több fiatal Budapest különböző főiskoláira, egyetemre is eljutott. Ez természetesen az utolsó évtizedben változást jelentett a közösség összetételében. Egy részük műszaki végzettséget szerzett, és örömmel tapasztaltuk, hogy az ő tudásuk által, régi hagyományos kézművesiparunk korszerű fejlődésnek indult.

Ezek a folyamatok egy olyan jómódú településen, mint Budaörs természetesen érezhetően fellendítettek a kereskedelmet is. A szőlészet, borászat, de a kézműves- és ipari kisüzemek is markáns fejlődésnek indultak. Köszönhetően annak, hogy a fővárosban sokan betanított vagy szakmunkásként, sokféle szakmában szereztek ismereteket, másrészt mivel alkalmas építési terület is adva volt, megindult az iparosodás. Az utánpótlás iskolázott, képzett férfiakból kulturális, kommunális és gazdasági területen már jelentős volt, azonkívül a község fekvése, megközelíthetősége rendkívül kedvező.

De sajnos ezt a fejlődést, ami a népesség felhígulását, gazdasági szempontból viszont értékes fellendülést hozott volna, a háború brutális hirtelenséggel megsemmisítette. Egy virágzó, fejlődő közösség 90%-ának kifosztása, elüldözése mindenki számára világosan jelzi a katasztrófát. Az egykor oly szervesen összetartozó, jó gazdasági alapokon nyugvó közössé-

get egy csapással összetörték, természetes kapcsolatait szétszórták. Az emberek olyan helyekre kerültek, ahol még a háború pusztításától szenvedtek ott lakók is, gazdasági szükségállapot volt, és a szakmai fejlődés ellehetetlenült.

Az új hazában a parasztság széles rétege nemcsak hogy nem fejlődhetett, de zsugorodott, sőt a teljes kihalás veszélyeztette. Ezen az állapoton az sem segíthetett, hogy az egykori gazdák most cselédeknek, béresekként álltak, miközben egészen más jellegű gazdálkodáshoz voltak szokva. Néhányan megpróbálták megőrizni önálló gazdálkodó mivoltukat, és szőlőt telepítettek, őszibarackot létesítettek. Honfitársunk, Michelberger J., a Neckar-menti Lauffenben földet bérelt, és 400 gyümölcsfával őszibarackot hozott létre, mely ma már tetemes nyereséggel üzemel. Ezenkívül saját faiskolájából évente több száz őszibarackfa-csemetét is értékesít. Prath József, stockheimi lakos is kiváló eredményeket ért el őszibarackosával.

Állami támogatással talán ösztönözni lehetne az ilyen és hasonló kísérleteket, ugyanis ha nem sikerül megtartani gazdáinkat, a híres budaörsi őszibarack-kultúra kihál, belőlük napszámosok hada lesz. Volt közösségünk többi tagja is – néhány kivételtől eltekintve – hasonlóan sanyarú jövőre számíthat. A németországi pénzreform a kezdeti rezignáció után lendületet adott a gazdaságnak, így sok földünk úttépéseknél, romeltakarításnál, bányákban, gyárakban talált mára megélhetést.

Sokan sajnos a munkanélküliek, a „Stempler”-ek taborát gyarapították. Az iparosoknak valamivel könnyebb volt a helyzetük, mégis gyermekeik szakmai képzésére, régóta tervezett iskoláztatására alig gondolhattak, hiszen fő gondjuk a pénzkeresés, a család életben tartása volt. Ez a helyzet évekkel visszavetette a szakmunkásképzést.

Az állami képzés támogatottsága ellenére sem volt könnyű szakmunkásképzőt találni a fiatal fiúknak és lányoknak, mivel a helyi ipartestületek szigorú korlátokat állítottak, és részben az állások betöltését is befolyásolták. Természetesen a keresett szakmáktól eltekintve, mégis gyorsabban lehetett tanulóhelyet találni. A fiatalok szakmaválasztása így a véletlenen múlt.

Amennyiben ez a kérdés honfitársaink itteni életét érinti, nehezen ugyan, de még felül tudnánk kereked-

ni rajta, ám... igen ám, de a budaörsiek hazavágyódását is figyelembe kell vennünk.

Ha ezt tesszük, akkor a fiatalok pályaválasztását komolyabban kellene támogatnunk. Tételezzük fel, hogy a következő nemzedék visszatérhetne az óhazába. Ekkor olyan foglalkozásbeli hiányok lépnének fel, melyek megakadályoznák szülőföldünk gazdaságának újjáépítését.

Üdvözölni kell minden szakember igyekezetét, aki szívén viseli ifjúságunk sorsát, és tudásával, tapasztalatával segít megtalálni a fiatalság szakképzésének a lehetőséget.

Kreiß Máttyás

*A haza nem csak a tájat
és a nemzeti sajátosságokat,
Hanem az örökkévalóság utáni
vagyódást jelenti.*

(Wimmig)

A kis Braun Susi vessel és virággal köszönti az egykor Budaörsön vendégeskedő volt stuttgarti főpolgármestert

A községi elöljáróság

A történelmi, kulturális és gazdasági áttekintés után most essen néhány szó a budaörsi közhivatalokról.

Budaörs hivatalos besorolása nagyközség, mely a Buda környéki járás 23 községének (ebből 21 német ajkú) legnagyobbika. Elöljáróságát alkotja: a bíró, ennek helyettese, a főjegyző, három jegyző, három írnok és három-négy segéderő. Községi státusban van még a körzeti orvos, a bábák és az állatorvos. A bíró képviselte a községet hivatalosan, erkölcsileg és anyagiilag egyaránt: felelt a pénzügyekért, ellátta a békebíró szerepét, de a helyi rendőrség főnöke is ő volt. Elnökként több bizottságot vezetett (tanügyi, építésügyi, egészségügyi és szociális bizottságot). A pénztáros volt az egyetlen, akinek joga volt közpénzeket felvenni és kifizetni. Kifizetések csak a bíró és a főjegyző közös engedélyével, aláírásával voltak lehetségesek.

A főjegyző volt a községháza főnöke, ő volt felelős többek között az iratokért, a könyvelésért, a dokumentációkért az irattárért és az anyakönyvekért. A polgárokat a közgyűlés képviselte, a közgyűlés választotta a tisztségviselőket, ezt a választást a főszolgabíró hagyta jóvá.

Budaörs bírái az utolsó 50 évben:

Richtscheid Máttyás, Ebner János, Hauser András, Csulits János, Huber Mihály, Hauser János, Treier Hansjörg, Frank Máttyás, Kubik Ferenc, Ebner Antal, Feldhoffer János (Vasút utca), Feldhoffer János (Takarékpénztár), Frank József, Hauser János, Ebner Máttyás, Zengl Ferenc, Frank György és Ebner György.

Főjegyzők a századfordulótól:

Frankhauser-Szabadházy András Budakesziről csaknem 40 évig, 1900-ig; Beke József 1900–1918, Bencze András 1918–1932, Forgó (Fink) Henrik 1932–1939, Géczy István 1939–1941 és Hagenturm Eduárd 1941–1945.

Kukoricafosztás, disznóvágás, tollfosztás

Egy igazi budaörsi tudja, hogy ezt a három fontos, de vidám ténykedést nem lehet egyszerre – ahogy azt az írás címe sugallja –, egy időben végezni. A paraszti munkának az év minden szakában megvan a maga pontos ideje.

Ezért vegyük szépen sorjában a dolgokat.

Amíg eljött a kukoricafosztás ideje, bizony sok erőt emésztett fel, és sok fáradságot okozott a kukorica vetése, kapálása, feltöltése és törése, betakarítása, tárolása. De kora ősszel véget ért a verejtékes munka. A még enyhe estéken nagy halom kukorica várta a családot, a rokonságot, a jó ismerősöket, a barátokat és szomszéd-ság apraja-nagyját. Azután csak úgy ropogott a száraz kukoricacsuhé a fürge kezekben, és zörögve repültek a kosárba vagy teknőbe a lekopasztott kukoricacsövek. A különlegesen szép csöveket – három-négy levelet rajtahagyva és felhajtván – félretették, hogy azután a férfiak vagy legények másfél méteres fonatot készítsenek belőlük. Ezeket a fonatokat hosszú rudakon szárították az eresz alján. Az ilyen a holdvilágos őszi estéken, ha végigsétáltunk a falu utcáin, minden udvarból vidám viccelődés és nevetés volt hallható.

Dalok csendültek fel szerelemről, bánatról: mint a „A lányka fáért megy az erdőbe...”

„Lányka büszke vagy, vagy nem ismer meg...”
„Visszatér a legény vándorútjáról...”

vagy a régi német vándordal:

„Most vándorútra kell menjek, szép kedvesem,
Senki mást ne szeress, csak engem.
Mondd meg nekem, szerelmem,
Mikor térsz vissza

Azt az órát megmondani nem tudom,
Mert az óra ütését nem hallom.
S a harangokat sem, kedvesem,
Mert messzire visz a végzetem.

Nem érdekelne a távolság,
Sem az eső, sem a hó
És a lábam sem sajogna,
Ha a kedvesemhez vinne.”

Mint annyi szomorú népdalunk, ez a dal is szomorúan végződik, halállal, temetéssel, a búcsú szavaival: „Ég veled, ne feledj el.”

Ha már minden a csűrben van,
lehet mosolyogni

Persze vidám dallal, csevegéssel jobban megy a munka, mint mofondírozással és szomorkodással. Jó üldögelni a puha csuhében, különösen kedvesünk oldalán.

„Feierabend ist's!” (Vége a munkának!) – hangzik hirtelen. No, nem egy szigorú rendőr hangja ez, hanem egy fiatal leányé vagy asszonyé, aki egy vörös kukoricacsőre bukkant. Ez hamarosan a mai munka végét jelenti, hiszen reggel ismét korán kell felkelni. Majd a felcsendülő búcsúdallal a fiatalok jó éjszakát kívánnak mindenkinek.

„Ideje nyugovóra térni,
Jó éjszakát, szívem szép szerelme,
Jó éjszakát, kedvesem!”

Ha nem lenne a kukorica, nem lenne hízott disznó sem. A malacoknak kukorica kell, kukoricadara, korpá, árpadara, krumpli, hogy jól hízzanak; de néha csöves kukoricát is odadobnak nekik.

Lesznek itt zsíros falatok

A közmondás így szól: „Katalinkor véget ér a tánc, de nem a disznótánc.” (disznóvágás).

Ha az őlban több röfi is van: „Ani werdn ma weg-taa!” „Egyet elteszünk” szól a jelszó.

A böllérral megbeszéli a gazda a napot – amikor annak még nincs megrendelése, így a vágást el tudja vállalni –, megállapodnak a pontos időben is, hogy mikor forrjon az üstben a víz.

Ez a nap általában karácsony táján van, amikor a föld már fagyott, és vékony hóréteg borítja. Kora hajnalban különböző udvarokból hallatszik az óljukból kiterelt hízott disznók ideges morgása, rögögése, majd visítása, egészen addig, amíg a böllér és segítői le nem döntenek lábáról a szabadulni igyekvő állatot. A böllér leborotválja a lefogott disznót az a helyet, ahová majd beleszúrja hosszú, hegyes kését. Egy visítás, majd tompa hörgés, és a háziasszony már foghatja is föl egy edényben a kiömlő meleg vért. A böllér az állat mellső lábával pumpálja mindaddig, míg csorog a vér, végül egy kukoricacsutkával betömi a nyílást.

A kis Sepperlnek – ha erősen fogja a disznó farkát, – „félelemhúrkát” ígér a böllér. Most azonban félre kell állnia az útból, mert a kocát egy fateknőbe emelik. Előtte azonban – hogy könnyebben tudják forgatni – láncot fektetnek keresztbe a teknőbe. Az asszonyok már hozzák is a forró vizet. A böllér először a lábakat forrázza le, majd a hátat; a láncsal történő átfordítás után pedig a fennmaradó részeket. Egy kampóval leszakítja az állat „papucsát” vagyis a körmeit, majd egy kaparóval „leborotválja” az összes sörteit. Megtisztítva, megmosva ráfektetik a disznót egy leakasztott ajtóra vagy csűrkapura, és elviszik a hasítás helyére. Itt fejjel lefelé a rénfára akasztják, majd újra gondosan megmossák. Így lóg kövéren és csillogón a tavaszi bicskei malacvásáron beszerzett „koszos malac”.

Miután a böllér határozott, gyakorlott mozdulattal a hasat felhasította, és a belsőségeket egy már odakészített nagy zománcozott tálba, „Weiling”-ba csúsztatta, megkezdődik az egyes részek feldolgozása. A májat, szívet vesét, lépét, tüdőt gondosan elválasztják a belektől, szigorúan és alaposan megmosva készítik elő a kolbász- és hurkatöltéshez.

Hamarosan elkészül a villásreggelihez a reszelt máj és a főtt hús. A böllér táskájából előkerül a hurka- és a kolbásztöltő. A kolbászhoz vagy hurkához való tölteléket régen késsel, kis bárdal aprították, ma húsdarálóval végzik a műveletet. A belekről lefejtik a bélzsírt, majd ezt is félreteszik. A böllér most behozza a már kettéhasított állat egyik felét, nagy csattanással a „Hackstock”-ra, azaz a bontóasztalra teszi, és megkezdődik a darabolás. Lefejti a bőrt a szalonnáról,

Midi néninek és Leni néninek itt Németországban ismét van mit vágnia

beszósásra készíti elő a tokát, oldalast, sonkát, a kocsonyának való csülköt. Leválasztja a fejet a testről, és a félretett bőrkével együtt az üstbe teszi főni.

Ebből lesz az úgynevezett „Schwartlwurst”, a disznósajt. A vékonybelekbe töltik a kolbásznakvalót, és a kívánt méretre „szabva” az asztal végére tolják a kolbászokat, onnan a „Weilingba” kerülnek, azután karókra aggatva a kéménybe teszik füstölésre.

A gazda kezeli a borosüveget, és szorgalmasan kínálgatja a böllért és a segédletet: „Da trinkts amol!” („Na, igyunk egyet!”) Ezt persze nem kell kétszer mondani! A sok vagdosás, szeletelés, izogatás közben az evésről sem feledkeznek meg. Ebédre általában húsleves, friss húsból főtt és sült hús, sült hurka és kolbász, savanyúság, befőtt, sőt sütemény is kerül az asztalra.

Az egész házban nagy a sürgés-forgás, kíváncsiskodó gyerekek lábatlankodása. Csipkelődő, pajzánkodó mondások, jókedv uralkodik, de ilyenkor táncolni nem volt szokás. A német elnevezés „Sautanz” arra utal, hogy a régi időkben még ez a divat járhatta.

Ha csak egy disznót vágtak, már kora délután befejeződött a böllér munkája; kötelességtudóan még belenéz az üstbe, nehogy a disznósajt túlfőjön, esetleg kiveszi a jól megtöltött gyomrot, vastagbelet vagy hólyagot, két deszka közé helyezi, és egy nagy követ rak a tetejére nehezékeknek.

Ha szorgalmas, és aznapra már nincs több munkája, segít a szalonna kockára vagdosásában, amit a család valamennyi tagja nagy szorgalommal végez. A lányok és az asszonyok szívesen csinálják ezt a munkát, mert szép lesz a kezük tőle!

A szalonna kiolvasztása általában másnapra marad, reggeltől forr, rotyog a kondérban, jó illat tölti be a konyhát, a háziasszony olyan élvezettel szűri a töpörtyűpréren át a zsírt a bödönbe, akár férje a bort

a hordókba. Aggodalomra már nincs ok, feltöltötte a készleteit. Zsír, szalonna, kolbász, friss és füstölt hús, töpörtyű van elegendő, lesz miből ebédet főzni, és jut finom falat a kenyérre is. A tollfosztásról is szeretnék még valamit mesélni. A hosszú téli esteiken ez az asszonyok legkedveltebb munkája. A libákat és kacsákat évente háromszor kell megkopasztani. Ha a libákat a tollfosztáskor fájdalmasan gáogtak, jó anyám azt szokta mondani: „Ne születtetek volna libának!” Ahol sok fehér szárnyas volt a háznál, ott bizony évente jó pár tollpárnára és dunyhára való összejött.

A tollfosztáshoz is – ugyanúgy, mint a kukoricamorzsoláshoz – meghívják a rokonokat, barátokat, szomszédokat. Azután a hosszú asztal két oldalán szép sorjában ülnek világos blúzban, kendővel bekötött fejjel az asszonyok, szépen fésülve a lányok. A háziasszony mindenki elé egy-egy halom tollat tesz, ami azután az idő múlásával egyre kisebb lesz, ahogy az ügyes kezek tépkedik a tollat és a pelyhet a szárról. A munka eredményét óvatosan – hogy ne szálljon túl sok a levegőbe – összegyűjtik, és ismét beletöltik egy párnahuzatba, később majd a meleg dunyhába vagy párnába.

A férfiak eközben a fal mellett ülnek, tereferélnek, és természetesen figyelik – na nem a szorgos kezeket – a csinos arcokat. Poldi a mángorlón ülve figyelte Zsuzsit, aki szintén lopva egy-egy sokatmondó pillantást küld a fiú felé. Noha mindenki tudja, hogy már jó ideje jegen járnak egymással, ők úgy tesznek, mintha semmi közük sem lenne egymáshoz. Persze, nem is lenne illő, ha a nyilvánosság előtt színt vallanának... Zsuzsi anyja éles tekintettel, korholóan néz pironkodó lányára, hogy vegye már észre, mi az illő, és mi nem.

Az otthonmaradottak 1949-ben tollfosztás közben

Az egyiknek a zsíroskenyér ízlik, a másik örömmel kézi-munkázik. Vajon miről beszélgethetnek? Biztosan arról, hogy a legények közül ki jön majd a tollfosztásra

Aztán Évi néni éneklésre buzdítja a lányokat, akik némi torokköszörülés és összehangolás után elkezdenek egy szép népdalt énekelni. Az első versszak még akadozik, de a másodikra már egymásra találunk a dalos kedvűek, sőt, már bele is tercelnek, úgy, ahogy azt kell. A fiúk is velük énekelnek, míg végül már az egész tollfosztó társaság együtt dalol.

Közben a fiúk a lányokat ugratják, akik természetesen nem maradnak adósok. Az idősebbek régi emlékeket idéznek fel, táncmulatságokról, esküvőkről, búcsúkról, de szóba kerülnek a napi dolgok is, a téli idő, a hóesés, a tojásárak és nem utolsósorban a csemegezőlő piaca. Az asszonyok buktát, kávét vagy teát kínálnak a társaságnak, a férfinép marad a jó bornál.

Ezután a rövid szünet után tovább megy a munka, amíg úgy éjfél körül utalnak arra, hogy mára elég volt, hisz holnap is van nap. Azoknál a házaknál, ahol sok toll vár fosztásra, a társaság több estén át is összejön.

A legények a sötétben hazakísérik a lányokat, a kapuk előtt még egyszer felcsendül a fiatalok nevetése. Poldi sokatmondó kézzorítással búcsúzik az ő Zsuzsijától, és a „jó éjszakát!” köszönések után elcsendesedik az utca.

Adelsberger

Tudjátok még, hogy mit mond az ember, ha már minden ehető elfogyott a disznóvágásból? „Gyerekek, gyertek káposztát és krumplit enni, a szalonnát télen megettük.”

Mit főztek már megint ma?

Ezt a sóhajrással kísért nehéz kérdést manapság nem csak az asszonyok, de mi férfiak is bizony jól ismerjük. Azoknak, akiknek semmi nem jut az eszükbe, összeírtam egy egész hónapra való melegélt az otthoni (budaörsi) ételekből.

1. hét:

- Hétfő:** Hamis gulyás csipetkével; mákos vagy diós tészta.
Kedd: Paradicsomleves; marhasült, kelkáposztafőzelék vagy krumpli.
Szerda: Zöldségleves rizszel; barátfüle.
Csütörtök: Marhahúsleves; marhahús édes káposztával és krumplifőzelékkel.
Péntek: Bableves; káposztás tészta vagy rántott hal.
Szombat: Gulyásleves; írók kukoricakása.
Vasárnap: Marhahúsleves; paradicsomszós, bécsi szelet borjúból vagy rizses hús, bukta, befőtt.

2. hét:

- Hétfő:** Karalábéleves; palacsinta hecsedli-(csipkebogyó-) lekvárral.
Kedd: Rántott leves; fasírozott, borsófőzelékkel.
Szerda: Karfiolleves; alma bundában.
Csütörtök: Gulyásleves; tejbedara kakaóval.
Péntek: Tésztaleves; rétes: túrós, almás, meggyes, szőlős, szilvás, tököss, mákos vagy káposztás.
Szombat: „Reberl”, azaz tarhonyaleves; pörkölt nokedlivel vagy székelykáposzta.
Vasárnap: Marhahúsleves; disznósült savanyúpaprikával vagy céklával, párolt alma, rizsfelfújt.

3. hét:

- Hétfő:** Rántott krumplileves; lekváros gombóc vagy császármorzsa.
Kedd: Hagymás tésztaleves; reszelt máj főtt krumplival.
Szerda: Savanyú tojásleves; krumplitészta (gránátoskocka)
Csütörtök: Becsinált leves; töltött káposzta vagy paprika.
Péntek: Bableves; grízes tészta.

Főzéshez és sütéshez jó lenne az otthoni szép nagy konyha. A konyha díszei a porceláncsészék, -tányérok és -tálak. A bögrék szalaggal a „Hefenladn”-ra (fából készült díszített deszka) voltak felakasztva

- Szombat:** Sült kolbász paradicsommártásban vagy lecsó kolbászkarikákkal.
Vasárnap: Tyúkhúsleves vagy becsinált leves cérnamentélttel; sült csirke, vagy sült kacska, esetleg libasült párolt szilvával vagy birsalmával, lekváros linzer (A leves hétfőre is elegendő legyen!).

4. hét:

- Hétfő:** A vasárnapról maradt leves, vagy tejleves; főtt vagy sütőben sült krumpli liba- vagy kacsaszírral, esetleg vajjal.
Kedd: Rizsleves; vesepecsenye.
Szerda: Borsóleves; nudli.
Csütörtök: Marhahúsleves; tökfőzelék, vagy paradicsomos krumpli főtt marhahússal.
Péntek: Lencseleves; túrógombóc.
Szombat: Savanyútüdő vagy főtt virsli káposztával.
Vasárnap: Csontleves; bélszín, karalábéfőzelék; piskóta.

Ugye, kedves budaörsi háziasszonyok, így könnyebb megoldani a főzést! Tudnék még egész sor más otthoni ételt is ajánlani, persze a megfelelő hozzávalók szükségesek, úgy ahogy régen otthon. Mindenestre egy disznóvágás szükséges hozzá. Azok részére, akik vágtak az idén, most még egy heti menü az előző négyhez ráadásként.

- Hétfő:** Májgombóclevés; tejberizs.
Kedd: Főtt füstölt hús savanyú káposztával vagy kocsonya tormával.
Szerda: Tejszínes leves; rakott krumpli.
Csütörtök: Főtt sonka krumplival.
Péntek: Zöldbableves; tepertős vagy hájas pogácsa.
Szombat: Kolbászos leves; káposzta, természetesen sültkolbásszal, és sonkával.
Vasárnap: Marhahúslevés; rántott sertésszelet, tört krumplival, hozzá zeller- vagy uborkasaláta, a főtt marhahús tejszínes tormával, diós kifli, mákos és diós beigli.

Ha mindez nem elég, itteni ételeket is főzhetnek:

- Hétfő:** Grízgaluskaleves; virsli krumplisalátával.
Kedd: Tavaszi vagy árpagyöngyleves; Spätzle (nokedlihez hasonlítható) sárgarépával vagy póréhagymás főzelékkel.
Szerda: Tarhonyaleves vagy hagymaleves; farsangi fánk sárgabarackkompóttal vagy tojásétel (omlett) vegyes salátával.
Csütörtök: „Maggi”-kocka leves galuskával, savanyú szív nokedlifélével.
Péntek: Zabpehelyleves; zöldségkocsonya kukoricakásával vagy lencse nokedlifélével.
Szombat: Kolbászos-szalonnás borsóleves; sült virsli krumplikarikákkal vagy májgaluska krumplisalátával.
Vasárnap: Húslevés cérnametélttel; marha- vagy sertéssült széles metélttel és krumplisaláta.
 Almás sütemény

Adelsberger

Búcsú nincs mindennap, és farsang is csak egyszer egy évben!

Már pirkadatkor számtalan kismadár csicsereg a fák lombjában, a bokrok sűrűjében. Örömtáncos énekükkel üdvözlők a gyönyörű májusi hajnalt, mintha csak tudnák, hogy az ébredő budaörsiekre az év egyik legszebb napja, a templomi búcsú vasárnapja virrad. Nepomuki Szent János a templom védőszentje. Ezért ünneplik templomi búcsújukat a május 16-át, a nevenapját követő vasárnap.

Harangzúgás és a mozsárágyúk hangja ébreszti és hívja imához az embereket. Ezen a napon már korábban ébrednek, mint a többi vásár- és ünnepnapon; ma van ui. a „Kiritog”, a templomi búcsú napja. A község minden családjá ugyanazzal a gonddal, derűs, örömmel serénykedik, hogy ezen a napon is olyan ünnepi köntöst öltösn az egész falu, mint amelyet az Úrnapján szokott. Mindent, amit konyha és pince adni képes – sülték, diós és mákos beigli, egyéb finomságok mellett –, a legjobb bor és az ünnepi finomságok minden háznál készen állnak a közlő és távolról érkező rokonok és vendégek fogadására. Honfitársaink – akik ugyan szeretnek néha kissé bezárkózni – őszintén örülnek, ha a jeles ünnepeken – mint az Úrnapja vagy mint a mai búcsú vasárnap – sok vendéggel oszthatják meg a nagy ünnep örömeit. Természetesen örömmel veszik a vendégek elismerő, dicsérő szavait.

Az első, amit a vendégek mindig megcsodálnak, a gyönyörű népviselet, amely a búcsúkor többnyire új darabokból áll.

Hát persze..., a kis Rizerl az új szoknyácskáját, Hansl az új öltönyét, apjuk az új csizmáját, anyjuk az új fejkendőjét ma viseli először, noha az új holmi már egy jó ideje a nagyszekrényben vagy a „Schublackasten”-ban – komódban – várakozik. Az öltözködés, az „Anlegen” Lisinél, Kathinál, Leninél, Nanninál vagy a falu többi szépségénél ma tovább tart, mint máskor. Hát persze, ma fehér ingben mennek a körmenetre. A ruhákból levendulaillat árad, a gondosan fésült, font hajakat dió- és rózsaoalajjal simítják, majd csontthajtúval rögzítik, megakadályozandó az enyhe szellő esetleges rombolását.

Amint a leányoknál minden kötőnek, szalagnak, fodornak, masnának helyén kell lennie, ugyanúgy a legényeknél is rendben kell lennie a sötét ünnepi ruhának. A csizmák tükröfényesen ragyognak!

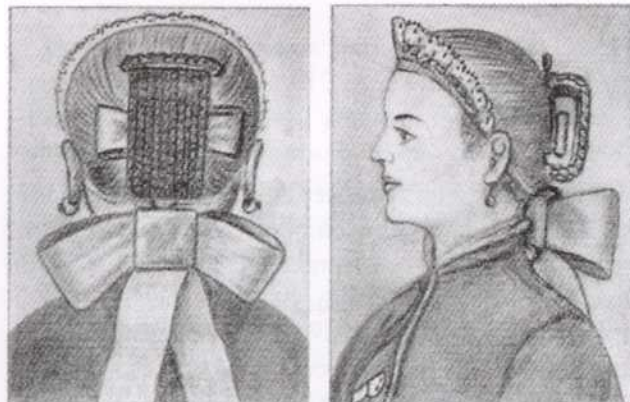
Hamarosan nagymisére harangoznak. A kék „Heiligenzeit-Kittel”-ek (az ünnepi kék selyem-

szoknya) és a selyem vállkendők ragyognak a májusi verőfényben, amikor az emberek a templom felé sietnek. Megszólal a rezesbanda!... „A lövészek, a lövészek” – adják szájról szájra. És máris megjelennek a zene pattogó ritmusára lépve a délceg legények, fejükön virágdíszes kalap lobogó piros szalaggal, díszes „Stiefelgwand”-ban, azaz csizmás ünnepi ruhájukban, előttük a zenekar lépdel. Felejtethetetlen, megkapó, színes jelenet.

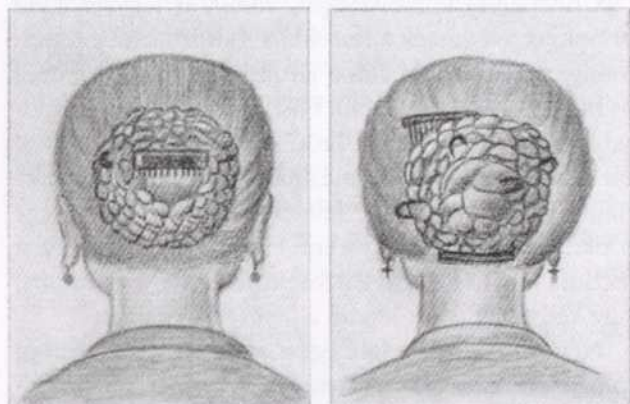
Ünnepélyes komolysággal, vállukon fegyverükkel vonulnak a lövészek a Katolikus Kultúrháztól a templomig. Az út két oldalán a járdákon velük tódul öreg és fiatal. A lövészek a falu büszkeségei. Nem egy idősebb szempárból bizony örömkönnny csordul, amikor ezt régi szép szokást – mint ifjúságuk idején – újra láthatják. A fiatal, büszke faluszépei is vetnek egy-egy röpke pillantást a legényekre. Ha az ember Midi, Resi és Susi arcára tekint, észreveszi a látható örömpírt, hisz kedvesük is ott lépdel a lövészek soraiban.

Nemsokára már a falu egész apraja-nagyja a templomba érkezik, ahonnan a búcsúkörmény elindul. Az útvonal – amelyen az ájtatos hívők az Oltáriszentséget elkísérik – megegyezik az úrnapi körmenet útvonalával, tehát a tűzoltóság háztömbjétől a Pojzl-vendéglő megkerülésével vissza a templomba. Énekelve és imádkozva halad a körmenet; négy meghatározott helyen, a négy égtáj felé fordulva áldást oszt a plébános. A körmenet résztvevői letérdelve fogadják az áldást, a ministránsok csengetnek, a harangok zúgnak, kürtök szólnak, a lövészek díszlövéllyel tisztelegnek, a Kőhegyen mozsárágyúk durrannak. Majd a körmenet visszatér a gyönyörűen feldíszített templom falai közé, ahol megkezdődik a zenés nagymise. A lövészek a templom bejáratánál foglalják el helyüket. Vezetőjük – az első világháború után Riedl András – utasítására az evangéliumnál, a felajánlásnál és az átváltoztatásnál egy-egy sorozatot lőnek a levegőbe. Az ünnepi nagymise lassan végéhez közeledik. A mise után a templomból kitóduló tömeg a rezesbanda köré csoportosul, a zenészek most három vidám, ismert világi számot játszanak. A fiatal fiúknak és lányoknak ugyan még kezükben az imakönyvük, de a pattogós dallamok hallatára már mozognak a lábak. Lassan mégis feloszlik a tömeg, a zenészek és a lövészek is hazamennek.

Otthon már vár mindenkit a gazdagon terített asztal. A legjobb falatokat találják sorban, míg a házigaz-

LEÁNYAINK FENSÉGES RÉGI HAJVISELETE: HÁTULRÓL ÉS PROFILBÓL („HENKEL“)

KONTYSZERŰEN FÉSŰLT HAJVISELET („NEST“ ÉS „NOCKERL“). HERZOG P. RAJZAI

da gondosan ügyel rá, hogy a poharakban mindig legyen finom bor. Koldusok és cigányok kopogtatnak némi alamizsnáért. Jól tudják, hogy a búcsú napján, Budaörsön nem utasítják el őket. A lakosság ugyanis tartja magát a régi közmondáshoz, miszerint: „Aki búcsúkor koldust vagy vándort éhezni, szomjazni hagy, annak szükség jön az otthonába.” Ezen a napon mindenki kap valamit, mert: „Búcsúkor ezen már nem múlik!”

Az ünnepi lakoma után a gyerekek szüleiktől, a nagyszülőktől, rokonoktól, meg még a „Göd”-től (keresztapa) is úgynevezett búcsúpénzt kapnak, ami persze a gyerekeknek sosem elég, legyen az mégoly sok pénz is. A téren azután gyorsan elköltik ezt a zsebpénzt körhintára, hajóhintára, játékra, édességre, amire a megannyi sátorban, standon bőven van lehetőségük.

Később, délután újra megismétlődik a kép a templomba igyekvőkkel, meg a lövészek vonulásával. Kezdődik a vasárnapi litánia, ami most még ünnepélyesebb a szokásosnál, és ezzel a búcsú vallási része befejeződik.

A litánia után kezdődik a búcsú vidám része, a fiatalság által oly régen várt népnüppély.

A lövészek és a zenekar tagjai most nem mennek haza, mint délelőtt, hanem egyenesen a szomszédos nagyvendéglőbe vonulnak. A fiatal lányoknak – akik már a tánmulatságban is részt vehetnek – kezd sürgőssé válni a dolog, gyors léptekkel, nehogy lemaradjanak az első gyorspolkáról és a két „Schützenstück”-ről – a lövészek zenezámáról – hazasietnek és átöltöznek a tánchoz. Az ünnepi templomi ruhát most vakító fehérre cserélik. A vidám muzsikához siető leányok még találkoznak a templomból traccsolva hazafelé tipegő, feketebe öltözött nagymamáikkal, akik számára a litániával be is fejeződött a búcsú. Ó Istenem, régen persze, amikor még ők is fiatalok és csinosak voltak, bizony ugyanígy zajlottak az események. Most azután már ők őrzik ilyenkor a házat, a kisunokákat. Sötétedésig még a ház előtti kispadon elüldögélnek és elbeszélgetnek a szomszéd öregekkel, és talán arról csevegnek fájó szívvel, milyen vidáman táncoltak és daloltak annak idején búcsúkor, amikor még ők is fiatal lányok voltak. Nos, az idő és a fiatalság is elmúlik, vissza többé nem hozható, de öröm látni a mai fiatalok derűjét, vidámságát.

A léptek ritmusára ringanak a kikeményített fehér szoknyák

A lövészek a Keresztény Munkásegylet udvarán, innen indultak. Bal oldalon Szakály Máttyás iskolaigazgató, aki az I. világháború után újra megszervezte őket

Közben a téren, a vendéglő előtt a zenekar rázendített az első „Marsch”-ra, az első polkára, s azután még egy indulóra, a lövészek pedig a kocsmáros tiszteletére egy sorozatot lőnek a levegőbe.

A mai táncot két „Schützenstück”-kel (lövészdarab) kezdik: Ländler és Hops. Hej, pirulnak az orcák, csillognak a szemek, repülnek párok a zene ritmusán. A csizmák és a bársonycipők felkavarják a táncpadló fehér porát, repülnek a szoknyák! Az arcon azonban – minden ifjúi hév ellenére – van egy bizonyos komolyság; ugyanis a „Schützenstück” egy tisztelettánc. Csak a lövészek táncolhatják, természetesen szívük választottjával, és ha egyiknek-másiknak még nincs?... Ha nincs, hát akkor keres magának a lövész egy leányt, akit ezzel a tisztelettáncal kitüntethet. Egy lány számára egy lövész felkérése erre a táncra nagy megtiszteltetés, és emlékezetes marad.

A nyitótánc után jöhetnek a többiek is, fiúk, lányok, akik eddig csak a fal mentén álltak és figyelték a mulatságot. Amíg a feldíszített táncteremben a fiatalok a vidám zenére táncolnak, addig kintről az ablakokon és ajtón keresztül a kíváncsi asszonyok kukucskál és kommentálja a benti eseményeket: „Láttad, a Michl már a harmadik táncot járja az Évivel, nézd, most éppen előttünk táncolnak! Igazán szép pár lehet belőlük, illenek egymáshoz. Michl a gazdaságot, meg egy szép házat fog örökölni, ha az öreg Wurzler Jokl nincs többé..., no és a lány egy pár szőlőt is.”

„... de hallottad már, a Messler szabó fia a Kornleser Wastl lányával jár! ... na, ha ennek jó vége lesz!” Ilyet és ehhez hasonlókat lehet hallani a kukucskálóktól, no meg persze sok kitalált pletykát, mesét is.

Néha egy-egy párocsonka kisurran a térre, ahol óriási a a lárma, az ember a saját szavát sem érti. Az emberek a szűk utcákon a színes mutatványosbódék és a vásári sátrak között tolonganak, a gyerekek futyulnak, trombitálnak, visítanak és kiabálnak. Trombitaszó és dobpergés hallatszik a körhinta felől, durrogás és csattogás a céllövöldénél, verkli szól a hajóhinták mellett, így együtt fülsüketítő bábeli zűrzavart gerjeszt. Azonban az egészséges falusiaknak jó idegek vannak, meg különben is búcsú idején természetes a lárma és a hangoskodás. Néhány legény hajóhintára invitálja a neki tetsző leánykát, aki félénken szorítja a hinta vasrúdját, miközben a hinta egyre magasabbra lendül. Minél jobban visítók a lány, a legény annál magasabbra hajtja a hintát. Azután megszólal a menet végét jelző kisharang, a párok kissé bizonytalanul kiugrálhatnak a hintából, de azután egy kupica pálinka mindent helyrehoz.

Büszke, csillogó tekintetük és sugárzó arcuk tanúskodott arról, hogy milyen örömteli eseménynek tartották a búcsút

Csodálatos ez a színes, hangos forgatag, ahol a gyermekek búcsúpénze gyorsan gazdát cserél, ahol mindenki vesz valamit, ahol mindenki kap valamit, legyen az a karonülő, vagy anyja szoknyáját cibáló kisgyermek.

A többi vendéglősnél is ugyanolyan vidám a hangulat, mint a lövészeknél. A már meglelt férfiak félrevonulva poharaznak, kártyáznak vagy csak kedélyesen beszélgetnek. Néha a táncoskedvűek bemennek a táncterembe, hogy ők is részt vegyenek a fiatalok vigalmában. A vidámság táncról táncra fokozódik, még a zenészek pihenőszüneteiben is énekelnek, kurjongatnak a fiatalok. Egy-egy fésű, zsebkendő eltűnik, hogy azután legyen ok az alkudozásra, egymás ugratására.

A fiúk, ha nem ropják a táncot, a fal melletti padokon ülnek, a lányok sosem ülnek le, nem akarják gondosan kikeményített, vasalt szoknyájukat összegyűrni. „Aha, újra kezdik!” – hallani egyszer csak, amikor a zenészek a következő számot elkezdik.

A vigalom az esti harangszóig tart, akkor a zenészek vacsoraszünetet tartanak. A fiatalok, amilyen gyorsan összesereglettek, most olyan gyorsan hagyják el a tánctermet, különösen a lányok, mert úgy mondják, hogy az utolsók a „seprűk”, akik kisprik a termet. Mindenki hazafelé tart, vacsorázni és az állatokat megetetni. Útközben még vesznek egy-egy kis ajándékot a családtagoknak, de elsősorban a gyerekek kapnak egy kis „vásárfiát”. Élénken emlékszem egy képre, mintha csak tegnap lett volna.

Lövészeink 1901-ben, még a régi kék színű zsinóros viseletben

A Rainhuber Martl kézen fogva kíséri a szép, de félénk Harzwälder Lizit. A mézeskalácsos sátornál megajándékozta a húzódó, félszeg Lizit egy gazdagon díszített mézeskalács szívvel, amit a leányka pironkodva ugyan, de ragyogó szemekkel elfogad. Köszönetként megjegyzi: „Erre nem lett volna szükség!” Rádásként kap még egy zacskó mézespusedlit. Az öregek és betegek is kapnak mézeskalácsot, a fiúknak lovasfigurát, huszárt, a lányoknak pólyásbabát, cukros kereket ajándékoznak. A felnőttek és a lányok búcsú után még sokáig megőrzik az ajándékokat, nem úgy a gyerekek, akiknél a mézeskalács huszárok csak ritkán érik meg a másnapot.

A vacsora után a fiatalok és a fiatal házások még visszamennek a táncterembe, és folytatják a táncmulatságot. Röviddel éjfél után azonban a „búcsú-vasárnap”-nak is a vége, pedig talán most lenne a legszebb. De sebj, holnap van a „Kiritog-Montag”, a búcsú-hétfő, amikor tovább folytatódik a vidámság.

Ahogy az év többi nagy ünnepét, a húsvétot, pünkösdot, karácsonyt egy második ünnepnap követi, úgy a búcsú-vasárnap is egy újabb nappal folytatódik. Ez a nap nem oly ünnepélyes, mint az előző, a vasárnap viszont sokkal vidámabb. A búcsú-vasárnap a budaörsiek vallásos, erkölcsös tulajdonságait példázza, búcsú-hétfőn viszont a vidámság és a jókedv uralkodik. A budaörsiek szíve legmélyéből tör fel az ájtatos ima, a keserű sírás meg a vidám dal és nevetés... Minden a maga idejében.

Prach János

*

Budaörs a farsang idején is úgy, mint búcsúkor, vidám, nevető arcát mutatja. A búcsú vallásos komolysága miatt mutattuk be előbb a búcsút, noha – a nap-tár szerint – a farsangot illetve volna elsőbbség. Ha rövid a farsang, azt mondják: „idén a csúnyácskák is

kapnak férjet”, mert a legényeknek nincs idejük alaposan körülnézni. Ha egy lánynak mégsem kötik be a fejét, azzal ugratják, hogy hordjon időben havat a padlásra, hogy annak megszitálásával legyen mibe ölnie bánatát. A rossznyelvek azt mondják: „Ezek a lányok csak erre jók.”

Az utolsó „három szent farsangi nap”-ig szombatonként egymást követték a bálók. A bálók sorát a háromkirályok – a vízkereszt – előtti vagy utáni szombaton a tűzoltóbál nyitotta, ezt követték azután a férfiak és legények, különböző egyesületek, társaságok, osztályok báljai, néha ugyanazon a szombaton kettő, három is. De a családok is rendeztek otthon, a kirá-molt lakószobában úgynevezett „Bingerball”-okat, batus bálakat, ahol a részt vevő barátok, rokonok maguk hozták batyuban az ennivalót, a háziúr meg gondoskodott az italról. Általában ezeken a házi bálokon egy harmonikás szolgáltatta a zenét.

A vendéglők nagy báljain természetesen fúvószenekarok, régebben vonósok is meg schramlizenekarok is játszottak. Ezek a bandák éjjel után gyakran karaktert váltottak, tehát például a fúvószenekar schramlizenetét játszott, vagy ha a zenészek tudása ezt lehetővé tette, akár vonószenekart is rögtönöztek. Híres volt Johann Heß bandája, mely fúvósokból és vonósokból állt. Mesélnék röviden egy bálról, egy jól sikerült, úgynevezett osztálybálról.

Egy zimankós januári szombaton, amikor a Csiki hegyek mögé lebúvó nap utolsó sugarai a Törökugrató jellegzetes sziklatömbjét rubinvörös ékkővé varázsolták, a fiatal házask Hoffelder Greigi és csinos felesége, Kathi házában különös nyugalanság uralkodott. A kis Seppi – aki eddig az udvaron egy hőembert akart építeni kevés sikerrel – mivel nagyon hideg volt, a konyhába ment, hogy felmelegedjen, csalódott sírásra fakadt, mert Kathi közölte vele, sajnos most nincs ideje, ezért a nagymamára bízta őt. Báalba készülnek, és sietnie kell. A kicsinek megígérte, hogy

Az I. világháború utáni első lövészeink

hoz neki finom süteményt a bálból. Ez hatott, így Kathi tovább foglalkozhatott házimunkájával és – ami egy bálba készülő nőnél a legfontosabb – lassan elkezdhette az öltözködést. Kitenni férjeura friss fehérneműjét, csizmás öltönyét lekeféléni. Magára több időt kell fordítania, hiszen nem egyszerű összeszedni a kivágott bársonycipőt, világoskék harisnyát, a vattázott szoknyát, három alsószoknyát, hosszú válogatás után a felső szoknyát és a hozzávaló blúzt, vagyis az alsó „Jupperl”-t és a felső szoknyához illő felső „Jupperl”-t. A tükör előtt még feltűzi a főkötőt (Schopf) és erre a fejkendő, az egész csak kicsit tart tovább, mint amíg ezt leírtam. Majdnem elfelejtettem a még nyirkosan mángorolt fényes kötényt! Még gyorsan magára teríti a gyapjú vállkendőt, és odalép Greigihez – ő már régen készen áll, és az ajtó előtt várja nejét –, aki csak annyit jegyez meg csipkelődve: „neked több idő kell, mint egy menyasszonynak”, de azért büszke fiatal feleségére, mert nagyon fessnek találja.

Büszke tartással, gyors léptekkel sietnek, lábuk alatt ropog a hó. Holdvilágos, hideg este van, a bálteremben a kis dobbal éppen a marschra pergetnek, ugyanúgy, mint búcsúkor. Felhangzik az első tánc dalama, egy gyorspolka. Repülnek a párok keresztül a táncteremen, felbomlik az oly gondosan készített konty, a copfok sokszor kibomlanak, derékig érnek, de sebj: „Es Zöpferl hängt's, Schatzerl denk! Emlékeztek még, budaörsi asszonyok, hajtűgondjaitokra? Az első, bizony kimerítő tánc után a lányok, asszonyok a barátnőikkel összesúgnak-búgnak, kölcsönösen méregetve egymás ruháit. A férfiak – őket más fából faragták – a táncterem általuk legkedveltebb sarkát, a „Saufwinklerl”-t, az ivót keresik fel. Azután újra indul a tánc, a szünetekben felcsendül az ének, ugratás, kacagás, ... Ugyanaz a színes, mozgalmas kép, mint a búcsúbálon.

Tizenegy óra körül a zenészek egy indulóval jelzik a vacsoraidőt. A párok megszállják a vendéglő minden helyiségét, letelepednek a fehér abroszos asztalokhoz. Fűrge pincérek a vendégek minden kívánságát kielégítik; hozzák a bécsi szeletet savanyú uborkával, a sültet céklával, a borjúsültet zellerrel és burgonyával, a disznósültet savanyú paprikával, marharestélyost, csirkepaprikást, sült csirkét, borjúpörköltöt, nyulat vadasmártással, savanyútüdőt, tormás virslit vagy hideg ételt. A desszert sem maradhat el; különféle torták, krémesek, manduláspatkó, habroló, fahéjas fánk, és ki tudja még mennyi finomság. A finom ételeket fehérborral öblítik le. A gyerekeknek – a kis Sepperlnek is – megrendelik a nyálánkságokat.

Az I. díjjal kitüntetett – budaörsi viseletbe öltözött – pár, Treier Trudi és Ferenc, 1931-ben a Budapesten megrendezett Országos Svájbálon

Hárman a bálzóók közül a Főutcán a Konzum előtt

A sok evéstől, ivástól a férfiak hajlamosak „ellustulni”, és legszívesebben csak üldögnének, vagy csak a sarokban nyugodtan iszogatnának. De ha jön az első hölgyválasz! A lányok kegyetlenül felszámolják a legénycsoportokat, kiűrik az ivót, egy férfi sem marad ki. Most már kissé érzelmesebben játszanak a vonósok, nyugodtabban, mint a rezesbanda. Hajnali négy körül – főleg az ifjabb legényeknek – már hiányzik a harsányabb zene, ezért aztán újra a fúvósok játszanak, és ezzel ismét feléled a táncterem.

Lassan pirkadni kezd, ismét meghittebb lesz a hangulat, asztaltársaságok alakulnak, dalok csendülnek fel hol ebből, hol abból a sarokból. Duók, triók nemes vetélkedését halljuk, régi, de jól ismert dalok szállnak, egyre több a „hogya volt”, „hogya volt” kiáltás. (A tetszésnyilvánításhoz a magyar kifejezést a „hogya volt”-ot használták.) A hangulat elérte tetőfokát! Most ismét mindenki, aki még a teremben van, táncra perdül. Akik hazafelé nem akarnak megfázni,

Bal oldali kép: a lányok ugyanolyan szívesen csevegnek egymással, mint mamáik! –
Jobbra: a zenekarvezető Heß János a feleségével. „Hansi-Vetter” zenéje nélkül akár
templomi, akár világi rendezvény elképzelhetetlen volt

most kifűjják magukat, forró rumos teát szürcsölgetnek. Néhány asszony, akik nem tudják férjeiket az ivóból kicibálni, a konyhába ruccannak és egy-egy pohárka császárkörte-, dió- vagy kakaólikörrel – melyet majd a férjnek kell állnia – kártalanítják magukat. A mi Greigink sem kivétel, a stampedlik hatására Kathi arca olyan piros, hogy majd kicsattan... Hat és hét óra között az utolsó vendégek is útra kelnek. Minden szép volt, csak kár, hogy rövid volt!

Lassan a farsangnak is vége. Farsang utolsó előtti vasárnapja a „próbavasárnap”, ilyenkor tartják a „Probiermusi”-t, a „próbazenet”. Ilyen alkalmakkor, aki táncolni kíván, ingyen teheti, nincs belépődíj, a zenekar is ingyen játszik. Újra derűs, vidám mindenki, annak ellenére, hogy a nagymisén a „Tschinnadratta Bumm”, azaz a harsány mulatozás ellen prédikált a plébános úr. A farsang utolsó három napján a fiatalok – a hosszú nagybőjt előtt utoljára – táncolnak, dallal kitombolja magát. A néphit szerint most már az ördög trónol a táncteremben, és aki most távozik az élők sorából, könnyen elkerülheti az ördögöt, és a mennyországba juthat. Ezekben a napokban mindenkinek táncolnia kell, különben beteg lesz a betakarításkor. Ha tánc közben nagyot ugrik a táncos, magas lesz a kukorica. Ahhoz, hogy a rossz szellemeket elűzzék, a házaspároknak és a rokonoknak a délelőtti folyamán egymással kell táncolniuk.

Az asszonyok a farsang utolsó napjait még gyorsan kihasználják sütésre, a híres „Keamkropfa”-fánkból (kelt tésztaból) annyit sütnek, hogy az biztosan elég legyen hamvazószerdáig. A savanyúkáposztából is annyit főznek, hogy elegendő legyen a füstölt húshoz, sonkához, sült kolbászhoz. A gyerekeket, akik nem szeretik a káposztát, azzal biztatgatják: „egyetek káposztát gyerekek, akkor szépek lesztek!” A farsangvégi kedden vagy hamvazószerdán a megmaradt káposztát a tyúkok kapják, nehogy a szomszédba tojjanak, és ezen a napon kell a tyúkólat is kitakarítani. Ilyenkor a háziasszonyoknak tilos varniuk, mert különben nem tojnak a tyúkjuk!

A farsang alatt a férfiak idejük nagy részét a présházákban töltik. A farsangi mulatozás húshagyókedd éjfélig tart. Éjfélkor megjelenik két, házaspárnak öltözött jelmezes fickó, szórakoztatja még ízes mondókákkal a vendégeket, táncolnak egymással, majd eltűnnek. Korábban – 1928 előtt – „eltemették” a farsangot, és ezzel jelképesen meghalt a farsang. Ezt a szokást az egyház nem jó szemmel nézte, sőt, be is tiltotta. Szokás volt még a borosüveg-temetés is, amikor is egy fiatalember az utolsó tánc után kitépett egy deszkát a padlóból, az üregbe behelyezett egy üveg bort, majd újra visszazegelte a deszkát. A következő év farsangtemetésén ezt a bort megitták.

Fritzenschaft János

A becses nap

Az esküvő napját – mely két ifjú életének leg-szebb napja – nagy tiszteletben tartották nálunk még akkor is, ha ez az egybekelő fiatalok számára bizonyos értelemben búcsút is jelentett a fiatalkori életüktől.

Miután a vőlegény elment jövődöbelije szüleihez, és megkapta a beleegyezésüket, a jegyespár elment a plébániára és a község házára „feliratkozni”. A feliratkozás után három egymást követő vasárnapon elmentek a nagymisére, ahol a szószékről kihirdették őket, a szentbeszéd után a pap felolvasta a nevüket. Három vasárnapon a délutáni litániára is el kellett menniük, majd végezetül az iskolába, ahol egyházi jegyesoktatást hallgattak. A menyasszony minden alkalommal más-más színű viseletben jelent meg, először feketében, azután zöldben, majd barnában vagy ibolyakékben. A fejkendőnek és a szoknyának azonos színűnek kellett lennie. A vőlegény öltözéke: fekete öltöny, fején rozmaringgal díszített kalap. A harmadik vasárnap azután elindult a jegyespár a vendégek meghívására. A vendéglő előtt peckesen elvonuló jegyeseknek a vőlegény barátai tiszteletük jeléül indulót játszottak.

Az esküvő reggelén a meghívott vendégek a menyasszonyos háznál gyülekeztek, ahol már három napja javában zajlott a készülődés. A zenészeket becsinált levessel fogadták, azután mindenkiknek egy piros szalaggal díszített rozmaringágot kapott. A karmesteré két piros és egy kék masnival volt átkötte. A vendégek is rozmaringágacsokot vittek a kezükben, a fiúk meg még egy kis művirágcsokrot is tűztek a rozmaring mellé a mellényükre. Miután elkészültek a menyasszony rozmaringgal díszített hajkoronájával is, a szü-

A lakodalmi menet élén Heß János zenekara

lők szenteltvizet szórtak az ifjú párra, és a lakodalmi menet elindult. Az élén a rezesbanda menetelt, majd egymásba karolva a menyasszony a vőfélyel, őket követték a vőlegény és kísérete, majd a koszorúslányok a még nőtlen legényekkel. Ezután a tanúk feleségeikkel, a keresztszülők, rokonok, testvérek és a sor legvégén az örömszülők. A templomig vidám indulót játszott a zenekar, az út két oldalán a nézők és kíváncsiskodók hada, akiknek egy része azután az esketési szertartáson, ill. a nászmisén is részt vett.

Az esketés után, hazafelé már a vőlegény karján a menyasszonnyal vezette az esküvői menetet, az őket a templomba kísérők is párt alkotva követték őket. A menyasszonyi ház kapujában az újdonsült házaspár fogadták a számtalan gratulációt, jókívánságot, ezalatt a zenekar eljátszotta a búcsúindulót: „Sok szerencsét kívánunk a szentséges házassághoz!” Az udvaron az asszonyok még végigcsókolták a menyasszonyt, a szülők a vőlegényt is. A megható jelenet alatt szólt a zene. Azután a vendégek siettek haza átöltözni.

Ha egy esküvő száznál is több vendégét a menyasszonyos háznál nem tudták elhelyezni, úgy valamelyik vendéglőben tartották a lagzit. A vendégek tehát az

Készülődés az esküvőre

Menyasszony

Minden esküvő örömteli nap volt az egész rokonság számára, fiatalnak, öregnek egyaránt

ünnepi lakomára a vendéglőbe vagy a menyasszonyos házba tértek vissza. A fogások aranyló tyúklevessel kezdődtek, majd főtt marhahús paradicsommártással, káposzta kolbásszal, különféle sülték, szárnyasok, saláta, aszalt szilva birsalmával meg jobbnál jobb sütemények egész sora. A többórás lakoma közben mondókák és

A „Hutschapingl”

A budaörsi asszonyok nemcsak a szőlős vagy őszi-barackos kosaraikat cipelték hátukon fehér kendőkben, hanem gyakran járnak még nem tudó kicsinyeiket is. Ha nem volt senki, aki otthon vigyázhatott volna a kicsikre, bizony a földekre és a szőlőbe is kivitték magukkal a babát. Ha egy gyermek különösen nyughatatlan volt, még otthon a házimunka közben is egyszerűen a hátukra kötötték – kendőjükbe – a kicsit, akít a lépések okozta ringás, hintázás megnyugtató. A bölcső már valahogy kiment a divatból. Láttam egyszer egy mamát, aki miközben a téstát gyúrta, nyugtalan kicsijét a hátára vett batyuban ringatta. Viccesnek találtam a következő esetet.

B. asszony a szőlőbe ment dolgozni. Kisfiát „batyujában” kivitte magával, és az egyik őszi-barackfa ágára akasztotta úgy, hogy ha a kicsi nyugtalankodott, kis lökésekkel ringatni tudta. Innen is az elnevezés: „Hutschapingl” (hutschen=hintázni, ringatni) B. asszonynak szerencséje volt, a kicsi majd' egész nap szunyókált, úgy hogy anyja zavartalanul dolgozhatott. Este az egyik hazafelé tartó asszony megkérdezte: „Na, B. asszony, nem fejezi még be a munkát?” – „De igen, várjon csak egy kicsit, mindjárt mehetünk együtt!” Így is lett, vidáman beszélgetve elindultak hazafelé, mint a többi asszony. Már a faluban jártak, amikor valahogy a gyerekekre terelődött a szó. „Jézus, Mária, József” kiáltott fel B. asszony, mintha darázs csípte volna meg, „Képzeld el, a kis Franzimat fent felejtettem a Péterhegyen!” Mint a szélvész rohant vissza a

csipkelődő, pikáns jókívánságok hangzottak el. Közben egy pajkos legényke az asztal alá bújva elcsente a menyasszony egyik cipőjét, amit azután – jó pénzért – a vőlegény visszavásárolhatott. Egy felkötött karú, szakadt kötényű asszony, kezében téstaszűrő, pénzt gyűjtött a konyhai személyzet és a maga számára, mert – mint látják – a nagy munkában leforrázta magát.

A vacsora után a vendégek egy része – főleg az asszonyok és lányok – hazasiettek átöltözni a tánchoz. A vőfély nyitotta meg a táncot a menyasszonnyal. A menyasszonynak minden vendéggel táncolnia kellett. A tánc első menete éjfélig tartott, azután újratáncoltak; szárnyas becsinált kuglóffal, sülték, no meg a legjobb fehér és vörös borok! Éjféltkor vették le az ifjú ara fejéről a koszorút, és cserélték azt kendőre. Éjfélt után jöttek a vidám régi táncok, az esküvőnek ez a része öregnek, fiatalnak egyformán emlékezetes marad. Régebben voltak olyan nagy lakodalmak is, amelyek másnap is folytatódtak.

Adelsberger

hegyre, ahol – hála Istennek – a kicsi a Hutschapingl-ben aludt, mintha mi sem történt volna.

Később, amikor a kisfiú eleven rosszcsonn lett, és a mamáját többször felmérgeztette, B. asszony gyakran mondta neki: „Ott kellett volna hagynom téged a Péterhegyen!”

Herzog Pál

A mama lépteinek ritmusától a „Hutschapingl”-ben lassan elalszik a kicsi

Otthon történt viccek, tréfás esetek

Külön könyvet tölthetnének meg azok a tréfás esetek, átélt mókás helyzetek, csattanós mondókák, ugratások, melyek Budaörsön valóban megtörténtek. A köztudottan tréfás, jókedvű legényektől nem állt távol egymás ugratása, egymás megviccelése, froclizása. Ez persze csak addig szép, amíg a néha bizony kissé bárdolatlan viccelődés nem fajul sértegetésbe, durvaságokba, talán néha – két-három pohár borocska után – a forrófejűek öklharcába. Mi nem ezekről a gorombáskodókról – akik főleg a régebi múltban rontották a falu híret – szeretnénk most beszélni, hanem inkább azokról a kedves, vidám, találékony figurákról, akik ugyancsak szívesen ugrattak másokat. Egy kis ízelítő: ismerkedés Budaörs humoros oldalával. Természetesen neveket, ragadványneveket – melyekből a legtöbb faluban rengeteg volt – nem említünk, mert azok, akik valamely gonoszkodó ragadványnevet kénytelenek viselni, talán megorrolnának ránk ezért. Valószínűleg nem szeretnék nyomtatásban látni, amit hallani sem szeretnek.

*

Kukoricamorzsolásnál történt: a nagy jókedvben egy szép lány arcocskáját egy vidám legény bekormozta, egy másik csutkával célozgatva társa kalapját, de mindenekelőtt szép népdalokat énekelgettek késő éjszakáig. A zajos vigalomba betoppant a falu rendőre, M. Vetter, aki határozottan csendre szólította fel a fiatalokat: „Úgy kiabáltok, hogy minden ember felébred a faluban. Ha nem hagyjátok azonnal abba, elkapok egyet közületek, és a Törökugratóig hajítom!” Másnap a fiúk megírták az esetet a „Sonntagsblatt” (Vasárnapi Újság) egyik szerkesztőjének, Fidynek (Faul-Farkas), aki szellemes cikkben marasztalta el a budaörsi rendőrt, mondván, hogy a népi hagyományok őrzését nem akadályozhatja meg. Vasárnap azután a bálban újra találkoztak a fiúk és lányok, és együtt derültek a falu rendőrének ügyes megleckéztetésén.

A rend szigorú óra azonban nem hagyta magát csak úgy egyszerűen kioktatni, váratlanul megjelent a bálban, és energikusan kérdezte: „Melyik köztetek az a Fidy? Szeretném megismerni, hogy egy pár simogatással a földbe tapossam!” Nagy nevetés lett az eredmény, mert a falusi fiatalok társaságában gondolta megtalálni a híres újságíró.

*

G. jól ismert alak volt Budaörsön. Mindenki tudta, hogy nemigen ismer mértéket. Egyszer, amikor U.-ék-

nál volt látogatóban, annyira elégedett volt U.-ék vendéglátásával, hogy még éjfél tájt sem gondolt a távozásra. A házigazda szeretett volna már lefeküdni, mert reggel nagyon korán kellett kelnie. Megbántás nélkül akarta a vendéget távozásra bírni, ezért így szólt a feleségéhez: „Azt hiszem, le kellene feküdnünk, hogy G. haza tudjon menni!” Mire G.: „Maradjatok csak nyugodtan!... miattam igazán nem kell aludni menetek!...”

*

M. Vetter – akiről a Fidy-cikk kapcsán már beszéltünk – kedvelt rendőr volt a faluban, durva mondásaival gyakran keltett derűt a faluban, de ezzel nagyobb eredményeket ért el, mint a nyers erőszakkal. Ki ne ismerné Budaörsön: „Úgy a falhoz váglak, hogy palacsinta lesz belőled!” „Átdoblak a Braun Jokl házána tetejére!” „Ti egérfejúk, ti személtládák, valaki közületek mindjárt nyakig lesz a slamasztikában, ha nem lesz nyugalom!”

Az már ismert, hogyan szedtük rá a Fidy-újság-cikkkel. Utána történt: egy kocsmai verekedésnél kellett rendet teremtenie. A Müller-vendéglőnél hajba kaptak a Kleinhäusler és a Neugäßler forrófejű emberei (a mai Károly király út és Petőfi utca). A jó rendőr, alighogy az egyik sarokban rendet csinált, máris kitört a harc a másikban. Kénytelen volt elővenni a kardját, és bizony lapjával odasuhintani. Amikor lecsillapodtak a kedélyek, elégedetten törölgette izzadó homlokát: „Látni ugyan nem lehet őket, de minden sarokban úgy cincognak, mint az egerek!” Egy legény, aki nem vett részt a dulakodásban, odalépett hozzá és szemrehányón mondta: „Biztos úr, miért ütött meg engem is a kardjával, hiszen én nem is verekedtem, csak néztem őket?” Mire M. Vetter ráförmedve: „Micsoda? Te azt mered állítani, hogy ütöttelek, és még élsz?”

*

Egy budaörsi tréfás kedvű férfi és egy törökbálinti összevitakozott. Utóbbi azt szerette volna bebizonyítani, hogy földije járatosabbak a kultúrában, mint a budaörsiek. Azt ugyan elismerte, hogy Budaörs a bor, őszi-barack és a sport területén talán jobb, mint Törökbálint, de a kultúra és művelődés területén viszont sokban elmarad amögött. A budaörsi kontrázott:

„Elismerem, ti két dologban vagytok előtünk; az egyik, hogy jobban futtok, háromnegyed órát tart az ideutatók, és vissza negyed óra kell; a másik, nektek van saját ószeresetek, nekünk nincs!”

B.-Hansjörg Vetter hosszú idő után ismét a fővárosban járt. Kíváncsian bámult egy óriási, új, épülő házat. „Csodálkozok, ugye?” – szólította meg őt egy városi úr. „Mi lesz ez az épület?” – kérdezett vissza. „Nektek, sváboknak diliház” – hangzott a válasz. „Mindjárt gondoltam, hisz’ az urak részére ez kicsiny lenne!”

*

Egy „idegen” budaörsi felkereste azt a tréfás kedvű budaörsit, akit az előzőekben a törökbálintival folytatott vitája kapcsán már emlegettünk, és arra kérte, hogy kölcsönözzön neki ezer pengőt, mert strandfürdőt szeretne építeni Budaörsön. Ha a fürdő jól beindul, a pénzt természetesen visszaadja, a kamatokat pedig élete végéig természetben kapná: lefüröndheti. A tréfás ember nyugodtan végighallgatta az ajánlatot, majd hamiskásan válaszolt: „Igen, mégis mit képzelsz Ön, uram, talán béka vagyok én?”

*

A kis Stefferlnek a mamája megígérte, hogy amennyiben jól viselkedik, és péntek este a nyakát is megmossa, szombaton elviszi a zarándokútra Mária-remetére. Stefferl nagyon örült, jól viselkedett, és a nyakát is megmosta. Szombaton azonban szakadt az eső, a zarándoklat elmaradt. Stefferl csalódottan könnyekre fakadt: „És én most itt állok megmosott nyakkal!”

*

Régen Budaörsön a táncmulatságokban a lányok és fiúk nem fizettek belépőt, mert az volt a szokás, hogy a fiúk megállapodtak egy bizonyos összegben, amit a zenészeknek fizettek. Jött is a dobogóról a felszólítás: „Fiúk, fizetni!” A zenészek általában mindig tudták, hogy ki fizetett már, és ki nem. A táncmulatság vége felé azután a zenekar pénzbeszédője meglehetősen hangos szóval, mindenki számára jól hallhatóan közölte a zenekar vezetőjével azok nevét, akik még nem fizettek. Egy módos gazda fiának a nevét különösen kihangsúlyozta, mire a fiú a megszegyenülve a zenekarra mutatott, mondván: „Ott fenn is ül valaki, aki nekem még nem fizetett!” Mire a zenekar egy tagja visszaszólt: „Ez nem ide tartozik!”

*

Az egyik budaörsi egyesület vidám tagjai a jános-hegyi Erzsébet-kilátóhoz kirándultak. Miután megcsodálták a gyönyörű kilátást, egy közeli kertvendéglőben pótolták a kapaszkodón elvesztett energiájukat, jó étel és néhány üveg borocska elfogyasztásával. A csoport egyik tagja, F. képeslapot kívánt küldeni az egyet otthonmaradt elnökének, a kirándulók aláírásával természetesen. Amint a képeslap az asztalon „körbejárt”, az egyik aláíró véletlenül rákent né-

A Kleinhäusler fiatalága mindig is összetartó, vidám társaság volt. A képen kuglizni készülnek a Hauser-Daxhammer kerti-vendéglő előtt

hány cseppet a sült hús mártásából. Sebaj! F. feltalálta magát és PS még hozzáfűzte az üdvözléhez: „A zsírfoltok a postán kerültek a lapra.”

*

K. Toni a szőlőben ebédszünetet tartott. Miután elfogyasztotta az ízletes szalonnát, és nagy kortyot húzott a borból, lefeküdt a cseresznyefa árnyékába egyet szundikálni. A mezsgyén jött S. asszony, kezében egy nagy agyagkorsóval, és ahogy az szokás volt, a köszönéshez hozzáfűztek még valamit, úgy mint: „kapálsz?” „kihordod a trágyát?” stb. – odaszólt K. Tonihoz: „alszol?”, mire a felriadó K. Toni: „igen!”

*

H. néni nagyon megneheztelt szomszédjára, mert az vasárnap vett disznókat. „Te ünneprontó vagy, vasárnap nem üzletelünk. A disznóvásárlást halaszthattad volna hétfőre is” – olvasta a fejére. A megszegyenült szomszéd, látván, hogy nem juthat szóhoz, cselhez folyamodott, hogy visszafizesse az „ünneprontó” megbélyegzést. Tudta, hogy egy fillért sem hagyna ki H. néni, ha valamivel pénzt tud keresni. Ezért aztán egy városi család nevében, Andrassy úti címmel írt egy postai levelezőlapot H. néni címére, hogy hétfő reggelre, de feltétlenül reggelre, mert szabadságra utaznak, hozzon nekik 10 kg török szedret. A lapot úgy adta fel Budapesten, hogy az szombaton érkezzen meg Budaörsre. H. néni szombaton hazajött a szőlőből, már várta az írás. A szomszéd jól sejtette: szombaton már nem ment ki a szedresbe, annál szorgosabban dolgozott vasárnap, hogy eleget tehesen a megrendelésnek. Délután a szomszéd, mintegy véletlenül éppen arra járt, és átszólt a kerítésen: „Mit csinálsz, dolgozol vasárnap? Nem tudod hétfőre halasztani a munkát?” „Nem, nem tudom, az uraságok hétfő reggelre várják az Andrassy útra” – vágta ki magát pirulva H. néni. „Úgy, úgy, a disznóvásárlást el lehet halasztani, de a eperszedést nem!” Ezzel elégtételt vett, mivel H. néni másnap felpakolva beutazott Budapestre, és rájött, hogy a cím hamis volt.

P. Vetter egész kertjét ribizlibokrokkal telepítette be. Amikor először hoztak a bokrok igazán jó termést, elégedetten tömjénezte önmagát, mondván: „Amikor a ribizlit telepítettem, a budaörsiek mind kinevettek, most én nevetem ki a őket, most én vagyok a ribizlikirály!”

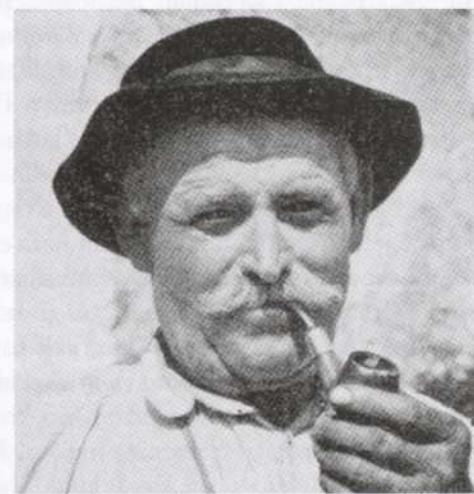
Egy alkalommal P. Vetter meghívta a festőművész Herzog Palit ribizlibor-próbára. Lopótökökkel kiemelt néhány pohárnyit a 25 literes sörshordóból, és kínálta a vendéget: „Na igyál!” Amikor látta, hogy az kissé elhúzza a száját a bor savanyú íze miatt, zavartan így szólt: „Ugye, egy kicsit savanyú? Jövőre több cukrot teszek bele, akkor edesebb lesz!”

*

P. Vetter mindig rövidre fogta, ha hatósággal volt dolga. Tette ezt azért is, mert nagyothalló volt, és amúgy sem értette a sok szöveget. Egy napon a plébános úr által rendelt száz ribizlidugványt szállította a plébániára. „Köszönöm” – mondta a plébános. „Tíz pengő” – volt a válasz. „Ó, elég drága” – így a plébános úr. Mire P. Vetter: „Mondja plébános úr, mibe kerül egy gyászmise?”

P. Vetternek meg kellett jelennie a községházán. Az adóbehajtó nyersen kérdezte (magyarul): „Van pénz? Az adóját kell fizetnie!” P. Vetter odafordult egy németül beszélő alkalmazotthoz: „Mit akar?” „Az adóját kell fizetni, van pénze?” tolmácsolta P. Vetternek. „Nincsen, de megmondhatod neki, ha meghalok, kifizetem a felét, a másik felét, ha visszajövök! Ha soká élünk, öregek leszünk, ha hamar meghalunk, minden ki van fizetve.”

Úgy tűnt, mégiscsak komolyan foglalkozott a halállal. Egy nap a lakására kérette a főjegyzőt azzal, hogy végrendeletet szeretne készíttetni. Frank Gyuri bácsi, mint a község bírója elkísérte a főjegyzőt. „Megfelel a valóságnak, valóban kifejezett kívánsága,

Az öreg elégedett mosollyal pöfékel

hogy végrendeletet szeretne készíttetni?” – intézte a főjegyző a hivatalos kérdést P. Vetterhez. Ő azt felelte: „Ha nem az én kívánságom lett volna, akkor egyáltalán nem hívtam volna Önöket!”

*

P. Vetter kérdezte névrokonát, Herzog Palit, akit akkor még nem ismert. „Mondja, milyen drágán vette a földet?” A megkérdezett csodálkozik: „Milyen földet, én nem vettem földet!” „Ja, maga nem a Weiß tanító?” „Nem, maga összetéveszt engem, én a Herzog festő vagyok!” „Ja, úgy, mert a Weiß tanító, az vett!...”

*

G. Vetter fősvény hírében állott. Az járta, hogy a pincéjében még senkit nem kínált meg egy pohár borral, mint ahogy az szokás volt, ha valaki elment a pinceajtó előtt. Nos, három rafinált legény mégis sikeresen rászedte az ismert zsugorit. G. Vetter prэшháza előtt hangos szóval arról beszélgettek, hogy a gazda – G. Vetter – csak azért nem hív be senkit, mert nincs is egy csepp jó bora. Meghallván ezt a gazda, vérző szívvel, de beinvitálta pincéjébe a három legényt. Minden hordójából adott kóstolót a fiúknak, akik miután a leghátsó hordóban elrejtett legjobb borból is kaptak, nagy nevetéssel és egy „ingyen” szalonspiccel búcsúztak a zsugori borosgazdától.

*

Ha minden történetet el akarnánk mesélni, ami a pincékben előfordult, akkor egy második kötetet kellene kinyomatni. A legjobb történetek a pincepörkölttel függenek össze, mint ahogy a következő is, melynek a „vándorló pincepörkölt” címet lehetne adni.

X. gazda pincéjében borfejtéshez gyűlt össze egy baráti társaság. A gazda vett néhány kilogramm pörköltnek való húst, és azt úgy, ahogy a hentestől elhozta, zsírpapírba csomagolva, letette a présre, majd a többiekkel együtt levonult a pincébe fejteni. Röviddel ezután egy ismerős lépett a nyitott prэшháza, meglátta a húst, habozás nélkül kabátja alá dugta, majd amilyen észrevétlenül jött, olyan észrevétlenül távozott is. A húsból azután saját pincéjében készített pincepörköltöt, melyre meghívta néhány barátját.

Közben X. gazda pincéjében elkészültek a borfejtéssel, és megrökönyödve látták, hogy valaki ellopta a húst. Egyikük a közeli boltba akart menni, hogy hozzon valamit. A hústolvaj, látván őt pincéje előtt elmenni, behívta magukhoz. Fenséges pörkölt illata csapta meg az orrát, ahogy belépett a pincébe. Miután megkínálta őt a pörkölttel, megkérdezte a gazdát: „Honnan van ez a hús?” „Majd később elmondom, nevetni fogtok, de előbb egyél!” Az új vendégnek persze megvolt az alapos gyanúja a hús származását il-

A Herzog-vendéglő a húszas évek közepén
(a II. világháború után a Ruházati Boltnak adott helyet,
2004-ben városrendezési okok miatt lebontották)

letően. Hirtelen komoly arccal felkiáltott: „Mi volt ez a gyanús zaj a pincében?” Mindenki leözönlött a pincébe, ő pedig fogta az egész lábast, és eliszkolt vele egyenesen vissza a barátaihoz a másik pincébe. „Itt a pörköltünk!” „Hát ezt meg honnan hoztad?” – kérdezték. „Ne sokat kérdezősködjete, egyetek!” A pörkölt jól volt elkészítve, ízlett mindenkinek, kenyérral még a tálalás is „kitunkolták”. Amikor a lábas kiürült, az aki elhozta a pörköltet, most visszavitte a „tolvajhoz” az üres lábast. A „tolvaj” ráförmedt: „Hogy jössz te ahhoz, hogy ellopod a kész pörköltünket?” „Ahogy te ahhoz, hogy ellopod a pörköltűsünkat!” A végén mindenki jót kacagott a „vándorló pincepörkölt”-ön.

A kis Wendi elment a nagymamáját meglátogatni, aki éppen a szőlőfürtök felagatásával foglalkozott. „Na, Wendi, kérsz egy fürtöt?” – kérdezte köszönését

fogadva. „Nem, nagymama, nem, hagyja csak, nem kérek!” – és ezzel kiment az udvarra a többi unokával játszani, akik lehettek heten vagy nyolcan. A gyerekek azonban nem törődve Wendivel, beszaladtak nagymamájukhoz, ahonnan mindegyik egy szép fürt szőlővel jött vissza az udvarra. Természetesen erre Wendi is szeretett volna egyet, ezért visszafordult, és egy ideig nézte a munkájában elmerülő nagymamáját, de végül türelmetlenül megszólalt: „Nagymama, kérdezze meg most, hogy kérek-e egy fürtöt!” Ez megért a nagymamának egy nevetést, és természetesen adott Wendinek is egy fürt szőlőt.

Martin és Hansi a hittanórán, természetesen a pad alatt, meglehetősen durva csínytevést műveltek: huszonegyeztek.

A szigorú káplán úr észrevette a két „hazardjátékost”, és a padosorok közötti sétáján hirtelen megfordulva leleplezte a két srácot; már nem tudták a kártyát eldugni. Nyugodt hangon kérdezte tőlük, hogy milyen játékot játszanak. Elmesélték, hogy mit jelent egy-egy kártyajáték. A fiatal hitoktató hagyta, hogy bemutassanak néhány játszmat. Igen ám, csak hogy Hansi a már meglévő ásza mellé behúzott még egy ászt. „Hopplá!” – kiáltott fel önfeledt örömmel. A „hopplá” véget vetett a káplán úr türelmének. „Gyertek most szépen ki, majd én adok nektek hopplát!” és már jött az ismert varázsszó: „padrakadára!” Vagyis a padra hasalni, és már táncolt is hátsó felükön a nádpálca. Az erőszekű tanár olyan eredményes volt, hogy a két jómadár soha nem felejtette el a leckét, még ma is emlékeznek rá.

A fiúiskolában a természettanórán a háziállatok és a vadállatok közti különbségekről volt szó. „Na, Michl, nevez meg néhány háziállatot!” – szölt a tanító úr. Michl: „Konyhaajtó, szobaajtó, padlásajtó, pinceajtó...” Mire a tanár úr: „Michl, ne az ajtókról, az állatokról beszélj!” Michl: „Pedig ezeket úgy hívják, tanár úr!” (Az állatok – Tiere – kiejtésben hasonlít a Türen – ajtók – a budaörsi nyelvjárásban használatos „tia” alakjához.)

A férj úgy éjjel három óra tájt botorkált haza egy jó hangulatú pincepartiról. Legnagyobb óvatossága ellenére a már régen alvó hitvese felébredt, és zsörtölődve megjegyezte: „Na, ez egyre szebb lesz, ilyenkor kell hazajönni!” „Mit akarsz? Csak tíz óra van!” Ám ebben a pillanatban megszólalt a kakukkosóra, és a kis madárka egy, kettő, hármat szól... a még hiányzó hetet a magát gyorsan feltaláló férj „kakukkolta” hozzá. „Nem tudom, mi van ezzel az órával! – szólalt meg

álmosan az asszony. – ...mintha kétféle hangon szólna...” Mire a férj: „Úgy tűnik, megfázott a madárka!”

Az üzlete ajtaja előtt álló S. Vettert megkérdezi a krumpliskocsiján arra haladó zsámbéki fuvaros, hogy van-e a közelben kovács, mert a lova elvesztette az egyik patkóját. „Szerencséje van, hogy engem kérdezett, mert tőlem egy sarokra van valóban egy kovács, de vigyázzon, mert nagyothall. Jó hangosan beszéljen vele!” A fuvaros még gyorsan bement a szomszédos kocsmába, hogy lehajtsa egy hosszúlépést, majd kifogta lovát, és a kovácshoz vezette. Amíg a fröccsöt itta, a boltos S. bácsi átküldte a segédet a kovácshoz, azt üzenvén, hogy jön egy zsámbéki fuvaros, aki nagyothall, tehát a kovács jó hangosan beszéljen vele. A fuvaros és a kovács között a következő „beszélgetés” hangzott el:

Fuvaros (torkaszakadtából ordítva): „Jó reggelt!” Kovács (torkaszakadtából ordítva): „Jó reggelt!” Fuvaros: „A lovamat kell megpatkolni, mert elvesztette a patkóját!” Kovács: „Mindjárt megcsinálom!” Fuvaros: „De azonnal kellene, mert még hosszú út áll előttem! Megértette?”

Kovács: „Rendben van, de azért nem kell úgy ordítania, nem vagyok én süket!” Fuvaros: „Én sem vagyok süket, maga meg miért kiabál velem?”

A kovácsnak felrémlt valami: „Ezt már megint az a furfangos szatócs fozta ki!” – és felemelt kalapáccsal fenyegette meg a szatócsot, aki a mészárszék előtt, az akácfa mögül vigyorogva hallgatta végig a két „süket” beszélgetését.

S. Vetter az egész falu előtt ismert volt éles eszéről. Egyszer, már ugyancsak elmúlt éjfél, amikor a törzsasztal-társaságából hazabotorkált. Neje ez alkalommal nem zsörtölődve, hanem szép szóval fogadta: „Nézd, neked holnap kora reggel már az üzletben kell állnod. Nem tudnál korábban hazajönni, hogy legalább néhány szót válthassunk? Most az ágyba esel, és rögtön horkolsz, ahelyett, hogy elmondanád az esti imádat!” A férj nem szólt semmit, rögtön elaludt. A következő vasárnap megint nagyon későn jött haza, az asszony most már másképpen kezdte: „Ilyen korhely ember, nem szégyelled magad...” „Psz, pszt... – suttozta a férj – imádkozom!”

A kerti kártyapartit zavarta a szomszédos ház asztaltársaságának hangos éneke. Az egyik kártyás átszólt: „Fiúk, a dalotok nagyon megható, de szerintem távolabbról még jobban hangzana!”

Végül két kis történet, ami itt Németországban játszódott. Két budaörsi asszony találkozik, és beszélgetnek az otthoni régi szép időről. Az egyik, otthon

Jókedvű anekdotázás a kispadon

még jómódú gazdasszony szomorúan sorolgatja, mi mindenük volt, és mennyit vesztek el. A másik, szegény munkásasszony erre megjegyzi: „Most mindannyian egyformák lettünk, nekünk nincs semmink, és nektek sincs semmitek.” Erre a valamikori gazdasszony a régi büszkeséggel felelte: „Igen-igen, nektek egyszer sem volt semmitek, de nekünk másodszor nincs semmink!”

Az új német márka bevezetése előtt egy budaörsi asszony az összegyűjtött élelmiszerjegyeivel elment a henteshez; a vasárnapi ebédhez szeretett volna egy szép darab húst venni. A kívánsága az volt, hogy a hús legyen zsíros, de a hentes nem sokat foglalkozott a kérésével, és sovány húst adott neki. „Ezen a húson nincs zsíros rész!” – háborog az asszony. „Én nem tehetek róla, ez éppen egy sovány tehén volt!” – válaszolta a hentes. „Akkor ez egy menekült tehén lehetett!” – toldotta meg az asszony, majd fizetett és távozott az üzletből.

Herzog Pál és Adelsberger

Koccintás a szerencsés vadászatra

Rekruták magyar zászlóval

Parasztlegények – barátok a préház előtt

Májusfa

Az a régi szép legényélet!

A cím egy régi diákdal kezdő sora. „Az a régi, szép legényélet, milyen gyorsan múlik el.” Itt azonban nem a régi diákélet szépségeit óhajtjuk ecsetelni, hanem a budaörsi legényekről lesz szó.

Amíg a templomkertben, az Odvas-hegyen, a Kő-hegyen, a réteken játszó, hátitáskával az iskolába igyekvő kislíuból legény lesz, eltelik egynéhány év. Régen, az első világháború előtt, ez nem is volt olyan egyszerű. A fiúnak – a barátjaival együtt – meg kellett vétetnie magát egy-egy, általában 5 évvel idősebb, már „besorozott” ifjak csoportjával. Ez a „legényvásár” egyike szülőfalunk színes hagyományainak. Minden legény, aki el akarta magát adni, általában kb. 3 forintot fizetett, a pénzből az új legények az öregebbeket meghívták egy sörre és megvendégelték őket egy vendéglőben. A „vásárt” megelőző napon – többnyire pénteken – a fiúknak nem volt szabad mutatkozniuk éjszaka a faluban, táncba sem mehettek. A vásár szombaton volt, hogy az új legények a következő nap már részt vehessenek a táncban. A vásárt követően az új tagok mindenben utánozták a régieket, átvették azok viselkedését, sőt túl is akarták szárnyalni, ami főleg abban nyilvánult meg, hogy különböző „csínytevésekkel”, ordítózással, pincejárással, éjszakai mulatozással hívták fel magukra a figyelmet. A felnőtteknek örömet jelentett, a fiataloknak megtiszteltetés volt az úgynevezett „előlovaglás”, vagyis ők vezették a menetet feldíszített lovakon, a püspök látogatásakor, bérnyáláskor, harangszenteléskor. A templomban a kórus bal oldalán volt a legények helye. Elöl álltak a fiúk, mögöttük ült a káplán, aki szigorúan ügyelt a rendre. Ha néha elcsatant egy-egy pofon, mindjárt lehetett tudni, hogy a szigorú káplán ellátta feladatát, jobb belátásra bírta a nem illően viselkedőket.

Nagy dolog volt a sorozás. Kalapjukon piros-fehérezöld szalaggal masíroztak a legények a rezesbanda mögött a Huber kocsmáig, ahol a zenekar megvárta a visszaérkezésüket, míg a fiatalokat kocsikon vitték át Biára, a sorozásra, ahol gyakran támadt nézeteltérés a többi község legényeivel. A szomszédos Budakeszivel volt a leggyakoribb az összetűzés. Milyen sokszor kellett a budakeszi fogatoknak az „Urbánnál” pokoli tempóban balra elkanyarodni, amikor a budaörsi sorzófogatok hátulról közéjük hajtottak!

Egy nagyon régi, szép szokás volt az évente megis-

métlődő májusfaállítás. Jobbára a sorozottak állították – de mások is – a fákat a vendéglő elé, ahová vasárnaponként táncolni jártak. A sorozáskor alkalmatlanok – a „kriplik” – nem vehettek részt ebben. Ha a községi bíró népszerű volt, az ő háza elé is állították májusfát, ezért aztán néha szemet hunyt a legények egy-egy csínytevése felett. A fa kb. 25 méter magas, egyenes fenyőtörzs, tetején egy cseresznyefa koronájával. Április 30-án éjszaka állították a legnagyobb titokban, miközben azok a fiúk, akik ebben nem vettek részt, a lányos házak elé fűből, szalmából, szőlővenyigéből májusi ösvényt szórtak, és az ablakokat virággal díszítették. Május 1-jén aztán nemzeti zászlók és színes szalagok lobogtak a májusfa lombkoronáján.

Május utolsó vasárnapján azután „lebontották” a májusfát. A zenekar vidám darabokat játszott, a legények kötelekkel felszerelve láttak a munkához. A legények rozmaringsokros, szalagos kalappal, felgyúrt ingujjal, harsány kiáltásokkal kiemelték, majd lefektették a fát, a zászlókat lekapkodták, majd a fatörzset egy előre megbeszélte helyre vitték, ahol háromszor a magasba emelték, majd a földre dobták. Ezután csapra verték a sörshordót, és elkezdődött a táncmulatság.

A tánchoz, mulatozáshoz azonban pénz is kellett. A fiatal legények még nem kerestek, a keresőképes nőtleneknek pedig minden fillért be kellett adniuk a családi kasszába, így bizony rászorultak a szülőktől kapott „vasárnapi pénz”-re, melynek nagysága a papa gazdasági helyzetétől függött. Néha, ha ez kevés volt, segítettek a jószívű mamák is, igyekeztek a tojás, barack, szőlő eladásából származó dugipénzzel javítani nagyfiaik helyzetén, hiszen az egész hetet mégiscsak szorgalmasan végigdolgozták.

Minden legény legnagyobb büszkesége volt, ha bekerülhetett a lövészek csapatába. Szolgálatukról, parádézásukról már szóltunk az Úrnapja, húsvét, búcsú szokásainak bemutatásánál. 1909–1913-ig Csizmazia plébános kívánságára csak nős férfiak alkothatták a lövészcapatot. Képeinken „magyaros ruhában” láthatók, 1936-tól azonban „német ruhát” hordtak, fekete színű kétsoros kabátot, fekete nadrággal és cipővel. 1937-től csak hivatásosok lehettek a gárda tagjai. Az utolsó budaörsi lövészek 1943-ban a '22-es születésű legények voltak, Josef Weber főlövész vezetésével. Az 1920-as újjászervezés utáni főlövészek: Drixler János, Tagscherer György, Konrad András, Skatzol József, Illy János, Bittler Ferenc, Herzog Péter, Michelberger József, Müller Péter, Seiler István és Wenczel Pál.

Adelsberger

Lövészek 1939-ből

Budaörsi lelkigyakorlatos fiatalok Czurda J. György vezetésével

Vasárnapi kártyacsata a préház előtt

Sportolóink

Futballistáink csatakiáltása: „Gyorsak vagyunk, bátrak vagyunk, vidámak vagyunk, budaörsiek vagyunk!” – még fülünkben cseng. Ők nem csak a zöld pázsiton, hanem másutt is példás barátságáról, rendezettségéről tettek tanúbizonyságot. A futballisták kitüntetett figyelemben részesültek, igaz, más sportágak nem nagyon tudtak nálunk meghonosodni.

Tudatos testkultúra, sportfejlesztés Budaörsön csak 1920-tól kezdődött Herzog György, – aki Pojzl Juari-ként volt ismert –, Frank Márton, Zipser tanító, Troll János, Kollet Károly, Rogics Béla, Moshammer Rudolf – Wiener Rudl –, a Petrakovics fivérek, Albeker Jani és mások kezdeményezésére. Sokáig csak külső erőkre tudott támaszkodni az egyesület, míg a '20-as évek vége felé, Albeker Janinak köszönhetően, lassan budaörsi első és második garnitúra, sőt ificsapatok is alakultak. Bartos J., Martin M., Winkler J. – More –, Fritzenschaft János, Albeker Jani és néhány barátjuk került először bevetésre, míg Frank Márton, Troll János, Rogics Béla és játékosársaik visszavonultak. 1928-tól az első csapatban éveken át Heller, Groß P., Ruckmich P., Mayer St., Wendler M., Baranyai E., – Gosolits A., Ruckmich M., Schilling L., – Albeker B., Pauler J., Bartos J., Riedl F., Martin M., játszottak. Velük vagy utánuk – amikor néhányan a koruk vagy más miatt abbahagyták – Kruck F., Nordai J., Weber H., Herzog András (Szürke), Herzog J. – „Sárosi” –, Jombach St. és F., Herzog H., Ritschmann G., Sattelberger A., Eder W., Csákány M., Tóth L., Michelberger A., Sattelberger M., Elsässer F., Albeker M., Treier J., Hirsch J. a kapus, majd a Német Kultúregyletből Ritter G., Bayer

A Budaörsi Futball Egyesület (1928) első csapata

Balról: Feri, Jani, Pista, és aki guggol
Budaörs legeredményesebb sportolója: Bendi

St., Bauer A., Groß J., Eberhardt, Latosinsky J. és mások játszottak.

Az ifik – a leventék – által rendezett atlétikai versenyen 1929-ben Zengl A., súlylökésben, Albeker B. magas- és távolugrásban, valamint 100 méteres sprintben, míg Winkler János 3000 méteren nyújtott kiváló teljesítményt.

A Levente Egyletet Pricha-Csermely Géza vezette.

A legjobb súlyemelő: Seiler St., Braun H. és Ritter L. voltak.

A három legjobb kerékpározónk, Posch St., Tagscherer L. és Prath St., sajnos mindhárman halálos balesetet szenvedtek – az utóbbi Németországban.

A budaörsiek közül Albeker B. volt a legjobb teniszezőnk.

A bokszolók közül Kruck M. és Proch J. érdemel említést.

Amikor a beszélgetés a sportra terelődött, általában mindenki a futballra gondolt. Említsük meg a budaörsi futballvezetők közül a legaktívabbakat is.

Ezek: Forgó L., Kollet K., Schmidt St., Müller H., Poschik E., a két fivér, Sattelberger H. és J., – akik vizsgázott bírók is voltak –, Kindtner A., Riedl A., Wasser J., Baranyay J., Schweitzer A., Wendler P.

Érdekes, hogy a futballistáink összetartását, barátságukat a kitelepítések sem tudták megtörni. Újra négy csapatot tudtak szervezni – itt Németországban –, noha a csapatok tagjai néha 100 kilométerekre laktak egymástól. 1948 óta tizenkét futballal, kultúrával kapcsolatos találkozót szerveztek. E találkozók sikere Wendler M., Baranyay E., Pojzl Seppi és Bauer A. érdeme.

Adelsberger

Hátsó sor balról jobbra: Kuba, Flach Jani, Winkler József, Kolet Károly, Albecker Jani, Bartos János, Martin Mátyás, Pricha Géza, Ruckmich Mátyás – középső sor: Troll, Sihacsek, Gessler – elől: Frank Marci, Hauser Jenő, Rogics Béla

A budaörsi futballisták a húszas években

A harmincas évek csapata

Budaörs csapata 1939-ben egy törökbálinti mérkőzés alkalmával.
Hátsó sor balról jobbra: Sattelberger József (kísérő), Tóth Lajos, Herzog András (Szürke), Herzog János, Jombach János, Weber János és Wendler Pál (kísérő) – középső sor: Jombach Ferenc, Jombach István, Sattelberger Márton – elől: Wendler Mihály („Sigo”), Hirsch Gyula, Baranyai Imre

A) Württemberg (Észak-Württemberg)

1. **Aalen körzetében:** Aalen, Abtsgmünd, Adelmansfeld, Bopfingen, Dorfmerkingen, Ellwangen, Essingen, Kirchheim, Lauchheim, Neubronn, Oberdorf, Pommertsweiler, Röttingen, Schwabsberg, Trochtelfingen, Unterkochen, Utzmemmingen, Waldhausen, Walxheim, Wasseralfingen, Zöbingen.
2. **Backnang körzetében:** Altersberg, Backnang, Cottenweiler, Grab, Gschwend, Unterweißbach.
3. **Böblingen körzetében:** Maichingen.
4. **Crailsheim körzetében:** Bartenstein.
5. **Eblingen körzetében:** Bernhausen, Neuhausen, Reichenbach.
6. **Göppingen körzetében:** Deggingen, Nenningen, Süßen, UHINGEN.
7. **Heidenheim körzetében:** Giengen, Heidenheim, Herbrechtingen, Söhnstetten.
8. **Heilbronn körzetében:** Affaltrach, Botenheim, Clebronn, Dürrenzimmern, Eberstadt, Ellhofen, Erlenbach, Gellmersbach, Grantschen, Gundelsheim, Heilbronn, Horkheim, Ilsfeld, Lauffen, Lehrensteinsfeld, Möckmühl, Neckarwestheim, Neipperg, Niederhofen, Nordhausen, Obereisesheim, Offenau, Schwaigern, Stockheim, Untereisesheim, Weiler/Zaber, Willsbach, Wüstenhausen.
9. **Künzelsau körzetében:** Ailringen, Altkrautheim, Aschhausen, Belsenberg, Berlichingen, Bieringen, Buchenbach, Criesbach, Crispenhofen, Diebach, Dörrenzimmern, Dörzbach, Eberbach, Eberstal, Hermutshausen, Hohebach, Hollenbach, Ingelfingen, Jagstberg, Kocherstetten, Künzelsau, Laibach, Laßbach, Marbach, Meßbach, Morsbach, Mulffingen, Muthof, Niedernhall, Nitzenhausen, Oberginsbach, Oberkessel, Schöntal, Sindeldorf, Steinbach, Unterginsbach, Weißbach, Westenhausen, Zaizenhausen.
10. **Leonberg körzetében:** Malmshausen, Schwieberdingen.
11. **Ludwigsburg körzetében:** Markgröningen.
12. **Mergentheim körzetében:** Archshofen, Bernsfelden, Blumweiler, Craintal, Creglingen, Edelfingen, Finsterlohr, Frauental, Freudenbach, Haagen, Harthausen, Igersheim, Laudenbach, Markelsheim, Mergentheim, Münster, Neuses, Oberrimbach, Reinsbronn, Rot, Schimbach, Waldmannshofen, Weikersheim. – Stuttgart.

13. **Öhringen körzetében:** Adolzfurt, Belzhag, Bitzföld, Bretzföld, Büttelbronn, Cappel, Dimbach, Eckartswiler, Ernsbach, Eschelbach, Forchtenberg, Gleichen, Großhirschbach, Grünbühl, Halden, Harsberg, Hinterespig, Hohebuch, Hohrain, Kesselfeld, Kleinhirschbach, Kupferzell, Kirchensall, Löschenhirschbach, Lohe, Mangoldsall, Michelbach a. W., Neuenstein, Oberreppach, Obersöllbach, Oberhöfen, Öhringen, Rappach, Pfdelbach, Scheppach, Sindringen, Tannen, Unterreppach, Unterhöfen, Untersteinbach, Verrenberg, Vorderespig, Weißensburg, Windischenbach, Wüchern.

B) Baden (Észak-Baden)

1. **Karlsruhe körzetében:** Berghausen, Blankenloch, Büchig, Eggenstein, Friedrichstal, Grötzingen, Jöhlingen, Kleinsteinbach, Ruit, Söllingen, Spöck, Weingarten, Wössingen.
2. **Mannheim körzetében:** Altlußheim, Brühl, Edingen, Großsachsen, Hemsbach, Hockenheim, Ketsch, Leutershausen, Neulußheim, Oberflockenbach, Oftersheim, Plankstadt, Reilingen, Rippenweier, Schwetzingen.
3. **Mosbach körzetében:** Aglasterhausen, Binau, Diedesheim, Haßmersheim, Heinsheim, Hochhausen, Hüffenhardt, Kälbertshausen, Neckarmühlbach, Obrigheim.
4. **Tauberbischofsheim körzetében:** Angeltürn, Assamstadt, Beckstein, Bobstadt, Boxberg, Brehmen, Dainbach, Distelhausen, Dittigheim, Epplingen, Gamburg, Gerlachsheim, Gissigheim, Grünsfeld, Grünsfeldhausen, Hochhausen, Hundheim, Ilmspan, Impffingen, Königheim, Königshofen, Krensheim, Kupprichhausen, Kützbrunn, Lauda, Lengenrieden, Marbach, Messelhausen, Oberballbach, Oberlauda, Oberschüpf, Oberwittighausen, Poppenhausen, Pülfringen, Reicholzheim, Schönhof, Schwabhausen, Schweigern, Tauberbischofsheim, Uiffingen, Unterballbach, Unterschüpf, Unterwittighausen, Vilchband, Wertheim (Main), Windischbuch, Zimmern.

Összeállította Pfündt György

- Arató-Albecker, Matthias:** Die Entwicklung der Gemarkung von Budakeszi und Budaörs. Neue Heimatblätter 3 (1938) SS. 75-82. – Deutsche Forschungen in Ungarn, VIII (1943), Heft 1, Seite 31-49.
- b. e.: Rezesbandaverseny és borkiállítás Budaörsön** (Blechkapellenwettstreit und Weinausstellung in Budaörs); Magyarság vom 10. 50 1927.
- bl.: Fronleichnam in Budaörs.** Sonntagsblatt vom 21. 6.01925. Derselbe Aufsatz erschien in Göttling, Hans: Aus Vergangenheit und Gegenwart des deutsch-ungarischen Volkes. Budapest, 1930. S. 179 ff.
- Bonomi Eugen: Ortsneckereien aus den Ofner Bergen:** Arbeiten zur deutschen Philologie, Heft 60 (Festschrift für Gideon Petz). Der Inhalt der Festschrift erschien auch im V. Jg. der Deutsch-Ungarischen Heimatblätter, Budapest 1933. – Derselbe: Az egyházi év Budaörs német község nyelvi és szokásanyagában, tekintettel Budaörs környékére (Das Kirchenjahr in Spruch und Brauch der deutschen Gemeinde Budaörs, mit Rücksicht auf die Umgebung): Német Philologiai Dolgozatok (=Arbeiten zur deutschen Philologie) LIII., Budapest 1933. – Derselbe: Budaörs, ein vergessener Wallfahrtsort, Neue Heimatblätter, I. Jg. 1935, Heft 2, SS. 115-125. – Derselbe: Serbokroaten im Ofner Bergland: Südost-Forschungen, 4 (1939), S. 56-69 (München). – Derselbe: Makkos Mária (Maria-Eicheln); Katolikus Szemle 53 (1939), SS. 150-156. – Derselbe: A budakörnyéki helységek népies magyarázata (Die Ortsnamen des Ofner Berglandes und die Volksetymologie); Egyetemes Philologiai Közöny = Archivum Philologicum, 64 (1940), SS. 43-53. – Derselbe: Die Ansiedlungszeit des Ofner Berglandes; Südost-Forschungen, München, 1940, Heft, 2/3. – Derselbe: Deutsche Schützengesellschaften im Ofner Bergland; D. F. U., VI. Jg., Budapest, 1941, S. 17-27, mit zwei Bildern von Budaörs. – Derselbe: Serben in Großturwal-Törökbálint, D. F. U., VI. Jg., Budapest, 1941, S. 191 ff. (Über Budaörs vgl. S. 92). – Derselbe: Die Glocken im Leben des deutschen Volkes im Ofner Bergland D. F. U. 1942.
- Böss, Phillip: Ein deutsches Dorf – vor den Toren der Hauptstadt.** Deutsche Zeitung (Budapest) vom 3. 1. 1943, S. 6. – Der Aufsatz erschien auch in der Dezembernummer der „Südostdeutschen Rundschau“, Budapest 1942.
- Ebner, Elisabeth: Unser liebes Budaörs.** Sonntagsblatt (Budapest) 12. 10. 30.

- Eszterle, M. Edith: A budakeszi német nyelvjárás hangtana** (Leutlehre der deutschen Mundart von Budakeszi): Arbeiten zur deutschen Philologie, Heft LI., Budapest, 1929. – Derselbe: Urkunden aus der Ansiedlungszeit Budakeszis: Deutsch-Ungarische Heimatblätter, I., 1929. SS. 96-100.
- Fidy: Wenn unser Volk feiert** (Firmungsfeier Budaörs). Sonntagsblatt (Budapest) vom 9. 9. 1928. – Derselbe: Weißer Sonntag in Budaörs, Sonntagsblatt vom 10. 4. 1932.
- Fritzenschaft, Johann: A szeplőtelen sz. Szűz kápolnája Buda-Eörsön** (Die Kapelle der unbefleckten Jungfrau zu Budaörs), Szűz Mária Virágoskertje 8 (1892), S. 333 ff.
- Gabányi, Árpád: A budaörsi remete** (Der Budaörser Einsiedler), Fővárosi Lapok vom 1. 1., 1896.
- Gy. E.: Ahol egy napig virágszönyegen járnak.** Tolnai Világlapja, S. 16. 1936. Mit zwei Bildern.
- Ghymessy, Margarete: Ostern in Budaörs.** Pester Zeitung vom 27. 3. 1921. – Derselbe: Über die Selbstlaute der Budaörser Mundart. Facharbeit an der phil. Fakultät der Universität Budapest, 1922/23.
- Hartmayer Konrad: Im Friedhof zu Budaörs.** Sonntagsblatt vom 1. 11. 1931.
- Hathalmy Gabnay, Franz: Budapestvidéki haj- és kendőviselet** (Haar- und Kopftuchtracht der Budapester Umgebung). A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője (= Bericht der volkskundlichen Sammlung des Ungarischen Nationalmuseums). S. 99 ff. von Budaörs.
- Hienerwadel, Otto: Der Anteil der Baar am Schwabenzug nach Ungarn.** Deutsch-Ungarische Heimatblätter, 3 (1931), S. 271-293.
- Horn, Paul: Das Dorf unter dem Steinberg.** Budapest, Deutsche Zeitung, Sonntagsnummer vom 20. 7. 1941.
- Jautz, M. Flamina: Soror Fil. Div. Red.: Budakeszi.** Földrajzi Tanulmány (Geographische Studie), Szegedin, 1939.
- Knebel, Nikolaus v.: Volksgeist und Volksbühne.** Neue Post vom 31. 1. 1920. – Derselbe: Das Fronleichnamfest. Neue Post vom 3. 6. 1920.
- Lukcsics, Paul: A gróf Zichy család zsélyi nemzetségi levéltára** (Das Familienarchiv der gräfl. Familie Zichy-Zsély). Levéltári Közlemények 7 (1929 bis 1930) S. 193 ff.
- Maenner, L.: Deutsche Bauern in den Ofner Bergen.** „Sternen und Blumen“. Monatsbeilage des Sonntagsblattes vom 21. 7. 1925.

- Molnár, Eugen, Anton: *Passionsspiele... in Budaörs*. Pesti Hírlap vom 22. 3. 1931.
- Pfundt, Georg: *Pfarrgeschichte von Budaörs*. Katholisches Kirchenblatt, Budapest. V.Jg. Nr. 3, S. 43-44, Nr. 4 vom 14.2. und 28. 2. 1943. – Derselbe: Die Steinbergkapelle. Katholisches Kirchenblatt, Budapest, V.Jg. Nr. 5, S. 75. vom 14. 3. 1943. „Unsere Post“ V.Jg. Nr. 19, vom 1. 10. 1950.
- Riedl, Franz: *A budaörsi német (középbajor) nyelvjárás alakitana* (Formenlehre der deutschcn /mittelbayrischen/ Mundart von Budaörs, Arbeiten zur deutschen Philologie LVI, Budapest, 1933. – Derselbe: Urkunde über die Ansiedlung der Budaörser und Budakeszer „Schwaben“, Deutsch-ungarische Heimatblätter, V.Jg. 1933. SS. 367-375. – Derselbe: Schwabenvermächtnisse aus 1739 Deutsch-Ungarische Heimatblätter, 6 (1934), SS. 328-343. – Derselbe: Pretoria i Budaörs. Deutsche Zeitung, 1940.
- Rupp, Jakob: *Buda-Pest és környékének, helyrajzi története* (Topographische Geschichte von Budapest und seiner Umgebung). Pest, 1868. – Derselbe: Magyarország helyrajzi története főtekintettel az egyházi intézetekre (Topographische Geschichte Ungarns mit besonderer Berücksichtigung der geistlichen Institutionen). Budapest 1870-76. 3 Bände (Herausgegeben von der Ungarischen Akademie der Wissenschaften).
- Schilling, Rogerius: *Ansiedlung der Deutschen in Rumpfungarn*. Das Deutschtum in Rumpfungarn, herausgegeben von Jakob Bleyer. Budapest, 1928, SS. 43-48.
- Schmidt, Heinrich: *die deutschen Mundarten Rumpfungarns*. Das Deutschtum Rumpfungarn, SS. 7-39.
- Schitzer, Johann: *Statistisches über das Deutschtum in Rumpfungarn*. Das Deutschtum in Rumpfungarn. III. S. 91 ff.
- Schwartz, Elmar v.: *Wird das Volksgut immer in der Oberschicht gemacht?* Sonntagsblatt vom 28. 6. 1931. – Derselbe: Der Budaörser Fronleichnamsteppich in Budapest. Sonntagsblatt vom 14. 6. 1931. – Derselbe: Die Fronleichnamfeier in den Ofner Bergen. Zeitschrift für Volkskunde 2, S. 45 ff.
- Wendlerische Hauschronik. Aufzeichnungen Franz Wendlers und seines Sohnes Andreas.
- Weigand, Stefan: *Kiritog* (Gedicht vom Budaörser Kirchweihfest), Sonntagsblatt vom 18. 5. 1924.
- Wertz, Adalbert: *Musikwettstreit schwäbischer Kapellen in Budaörs*. Neues Politisches Volksblatt vom 10. 5. 1927.
- Ungezeichnete Aufsätze: *Andenken eines Abonnenten des christlichen Volksblattes*. Christliches Volksblatt vom 20. 3. 1897.
- Virágszönyeges úrnappa Budaörsön (Fronleichnam mit Blumenteppeich von Budaörs). A Pesti Hírlap Vasárnapja vom 15. 6. 1930. S. 18 ff.
- Sonntag in Budaörs. „Sternen und Blumen“ vom August 1927.
- Lob der Budaörser. Sonntagsblatt vom 20. 6. 1926. (Über Fronleichnam).
- Fronleichnam in Budaörs. Sonntagsblatt vom 13. 6. 1926.
- Der zweite Musikwettstreit des Ungarländischen Deutschen Volksbildungsvereins. Sonntagsblatt vom 15. 5. 1927.
- Budaörs körmenete (Die Prozession von Budaörs). Uj Nemzedék vom 5. 6. 26.
- Familienarchiv der Familie Zichy in Zsély (seit 1940 im Ungarischen Landesarchiv).
- Die vom Budaörser Fronleichnam veröffentlichten Bilder: ...u.a....
- Sonntagsblatt vom 20. 6. 1926 – 2 Bilder.
- A Pesti Hírlap Vasárnapja vom 15. 6. 1930 – 5 Bilder.
- Göttling, Hans: *Aus der Vergangenheit und Gegenwart des deutsch-ungarischen Volkes*. Budapest 1930. S. 180 – 1 Bild.
- Deutscher Volkskalender für das Jahr 1933, hg. vom U. D. V. Budapest, S. 45, S. 51 – 2 Bilder. Von 1926-1939 mehrere Aufnahmen.
- Tolnai Világlapja 1936, S. 16 – 2 bilder.
- Pesti Napló, 5. 7. 1925 – 1 Bild (Sonntags-Bilderbeilage).
- Unser Hauskalender, Stuttgart, 1949-1953 – mehrere Aufnahmen.

A képeket közlésre rendelkezésünkre bocsátották:
Richard Bader, Emmerich Baranyay, Andreas Bauer-Neckarsulm, G. Berger-Göggingen bei Augsburg, Frau Anna Böhm, geb. Drixler-Dénesi, Dr. Paul Brandtner, Jakob Brath-Oberginsbach, Anton Deigner-Lauffen, Johann Drixler-Neuhütten, Frau Maria Elsässer-Bitzfeld, Johann Groß-Ellhofen, Anna Herzog-Oftersheim, Anton Herzog-Forchtenberg, Josef Herzog-Scheppach, Rosa Herzog-Eberstadt, Frau Theresia Herzog-Haßmerheim, Frau Anna Kruck-Laudenbach/Bergstraße, Hans Michelberger-Criesbach, Frau Theresia Nonek, geb. Herzog-Wertheim, Stefan Ostfalk-Creglingen, Georg Pfundt, Hans Prach, Willy Prager-Freiburg, Anton Proch-Königheim, Anton Riedl, Josef Sattelberger-Rappach, Franz Treier-Gellmersbach, Georg Weber-Stockheim, Matthias Wendler-Plankstadt, Andreas Wenzel-Adolfurt, Frau Theresia Winkler-Oberschüpf; – továbbá: Archiv „Unsere Post“, Institut für Auslandsbeziehungen, Stuttgart, Oberbürgermeister a. D. Karl Strölin- Stuttgart. – További munkatársak, akik nem szerepelnek a tartalomjegyzékben: + Hans Braun, Andreas Gosolitsch-Adolfurt, Andreas und J. Fr. Riedl, Franz Treier, Michael Wendler-Adolfurt.

Az eredeti német kiadásban szereplő képeken kívül közölt fotók eredete:

Dr. Franz Riedl Heimatmuseum, Budaörs,
Első igazgató: **Dr. József László Kovács, Budaörs,**
Vezetője: **Kovács Veronika**

Dr. Rudolf Hartmann felvételei:
Budaörser Heimatmuseum Bretzfeld,
Néprajzi Múzeum, Budapest.

Dr. Rudolf Hartmann néprajzkutatónak kiválóan sikerült különleges képi dokumentumokon keresztül még időben megragadni és egyúttal megmenteni egy eltűnőben lévő kultúrát és annak tartalmát. E dokumentumok, köztük sok frásos publikáció alkotójaként nagy érdemeket szerzett. Idealista lelkesedéssel, tudományos hozzáértéssel végezte kutatómunkáját, és rögzítette a legapróbb részleteket. Kifinomult érzékeléssel kereste a valódit és az igazat, szakértelemmel közelített a tartalomhoz és a formához egyaránt. Ugyanakkor művész is volt annyira, hogy teremtő fantáziával alkossa műveit. Dr. Hartmann születése szerint száz volt, de tevékenysége által magyarországi németté lett a szó igazi értelmében. Bejárta Magyarországot, hogy a németiség nyomában teljesítse küldetését egy olyan népcsoport bemutatásán keresztül, melynek jellegzetessége sokszínű hagyományokban, szokásokban, népviseletekben, nyelvben és világnézetben mutatkozik meg.

Ezért mindannyian hálával adózunk neki.

Fordította: Prof. Dr. Bradean-Ebinger Nelu

**Budaörser Heimatmuseum des Heimatvereins
Wudersch/Budaörs, Bretzfeld,**
Alapítója és vezetője/Gründer und Leiter:
Matthias Schmidt, Heilbronn.
Norbert Riedl gyűjteménye, Neuhausen bei Stuttgart
Frank János, Budaörs

Dr. Rudolf Hartmann als Volkskundler ist es hervorragend gelungen, eine vom Untergang bedrohte Kultur noch rechtzeitig in besonderen Bilddokumenten festzuhalten und diese und deren Bedeutung zu retten. Dadurch hat er sich als Schöpfer dieser Dokumente, darunter auch viele Publikationen schriftlicher Art, große Verdienste erworben. Er war ein Mann mit großem Idealismus, mit wissenschaftlicher Fachkompetenz und hatte die Fähigkeit zu forschen und das Erforschte detailgenau zu beschreiben. Er besaß den Sinn für Echtes und Wahres, war für den Inhalt und die Form sachverständig und selbst Künstler genug, um mit der Phantasie eines schöpferischen Menschen seine vielen Dokumentationen zu schaffen. Dr. Hartmann war von Geburt Sachse, wurde aber durch sein Wirken selbst Ungarndeutscher im wahren Sinne des Wortes. Er hat Ungarn durchwandert, um auf den Spuren des Deutschtums zum Kern seiner Lebensaufgabe zu kommen, nämlich: Beschreibung einer Volksgruppe, deren Eigenart sich in Vielfalt von Sitten, Gebräuchen, Trachten, Sprache und Weltanschauung ausdrückt.

Dafür gebührt ihm unser aller Dank.

Szülőföldünk Budaörs

Unsere Heimat Budaörs

Utószó

Jelentőségteljes és fontos elhatározás volt, hogy a Budaörsi Német Nemzetiségi Önkormányzat újból kiadja az 1952-ben megjelent „Budaöser Heimatbuch” című könyvet. A megjelenés évében valószínűleg az első ilyen kiadvány volt a maga nemében.

Felépítésében és összehatásában egészen biztosan modellértékű valamennyi később megjelent, a magyarországi németek életét bemutató szülőföldkönyvre vonatkozóan. A történeti részt személyes emlékezések egészítik ki, bemutatva a település mindennapjait.

Figyelemre méltó, hogy ez a könyv már hat évvel az óhazából – Magyarországról – való kiűzetés után, a még fiatal Német Szövetségi Köztársaságban jelent meg. Ekkor a legtöbb Magyarországról származó német még új egzisztencia felépítésén, az otthonteremtésen fáradozott.

A „Budaörsi Heimatbuch” kitalálója és kiadója, Dr. Riedl Ferenc ismert személyisége és hosszú évekig kulturális referense volt a Magyarországról Elűzött Németek Szövetségének.

Akkoriban több szerzőt sikerült megnyernie, hogy egy-egy témában cikket írjon a készülő könyvbe. Kiadóként a Magyarországról származó németek lapja, az „Unsere Post” működött közre.

Kitartással, türelemmel, valamint a Budaörsi Német Nemzetiségi Önkormányzat és a németországi Heimatverein Budaörs/Wudersch közötti jó együttműködésnek köszönhetően, lehetővé vált egy olyan kiadvány megalkotása, amely valószínűleg Dr. Riedl igényes, akkori célkitűzéseinek is megfelelne: A régi Budaörs életének hiteles dokumentálása, a kultúrtörténeti emlékek feldolgozása és informatív közlése, a szülőföld története egy szeletének, vagyis a régmúlt szokásainak és hagyományainak felidézése. Ezáltal gyermekeink és unokáink számára, Magyarországon és Németországban egyaránt, értékes kulturális hagyományt őrzünk meg.

A Budaörsi Német Nemzetiségi Önkormányzatnál éppúgy, mint a németországi Heimatverein Budaörs/Wudersch-nél ez jól bevált módon működik, ami a könyv „Kiegészítések” című fejezetéből valóságghűen kiderül.

A magyar fordítás által mindezek a tartalmak hozzáférhetővé váltak valamennyi mai budaörsi lakos számára is. A könyv ezzel jelentőségteljes és fontos építőköve annak a kulturális hídnak, amelyet a Budaörsi Német Nemzetiségi Önkormányzat és a németországi Heimatverein Budaörs/Wudersch évek óta fáradhatatlanul épít.

Ezzel élő kapcsolat és hazafias közösség jött létre mindkét oldalon.

Backnang, Németország, 2008. április

Klaus J. Loderer
a Magyarországról Elűzött Németek Szövetségének elnöke
Bundesvorsitzender der Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn

Nachwort

Es ist bedeutungsvoll und wichtig, dass die Deutsche Selbstverwaltung Wudersch eine Neuauflage des Budaörser Heimatbuchs von 1952 herausbringt. Im Jahre 1952 war es vermutlich das erste ungarndeutsche Heimatbuch überhaupt.

In der Gliederung und Gesamtgestaltung hat es sicherlich Modellcharakter für die nachfolgenden ungarndeutschen Heimatbücher. Den geschichtlichen Teil ergänzen persönliche Erinnerungen über das Leben in der Gemeinde. Man beachte, dass dieses Heimatbuch bereits sechs Jahre nach der Vertreibung aus der alten Heimat Ungarn in der noch jungen Bundesrepublik Deutschland erschien. Da waren die meisten Deutschen aus Ungarn noch um den Aufbau einer neuen Existenz bemüht.

Dr. Franz Riedl, Initiator und Herausgeber des Budaörser Heimatbuchs, war eine bekannte Persönlichkeit der Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn und über viele Jahre deren Kulturreferent.

Er konnte damals mehrere Autoren für themenbezogene Beiträge für das Heimatbuch gewinnen. Als Verlag wirkte „Unsere Post”, die Heimatzeitung der Deutschen aus Ungarn.

Mit Ausdauer, Geduld und guter Zusammenarbeit zwischen der Deutschen Selbstverwaltung Wudersch in Ungarn und dem Heimatverein Wudersch/Budaörs in Deutschland ist es ermöglicht worden, ein Werk zu schaffen, das sicherlich auch der anspruchsvollen damaligen Zielsetzung von Dr. Riedl entspricht: Das Leben des alten Budaörsch authentisch zu dokumentieren, die kulturgeschichtliche Vergangenheit aufzuarbeiten und informativ darzulegen, und ein Stück Heimatgeschichte, nämlich die althergebrachten Sitten und Bräuche wachzurufen. Und somit unseren Kindern und Enkelkindern sowohl in Ungarn als auch in Deutschland wertvolles Kulturgut zu erhalten.

Dies gelingt sowohl der Deutschen Selbstverwaltung Wudersch in Ungarn als auch dem Heimatverein Wudersch/Budaörs in Deutschland bereits in bewährter Weise, wie man aus dem Kapitel „Ergänzungen” aus dem Buch realitätstreu entnehmen kann.

Mit der ungarischen Übersetzung sind diese Inhalte auch für alle heutigen Bewohner von Budaörs zugänglich gemacht worden. Das Buch bildet somit einen bedeutungsvollen und wichtigen Baustein zur Kulturbrücke, an der die Deutsche Selbstverwaltung Wudersch in Ungarn und der Heimatverein Wudersch/Budaörs in Deutschland seit Jahren unermüdlich bauen.

Somit ist eine lebendige Verbindung und eine heimatliche Gemeinschaft hüben und drüben entstanden.

Backnang, Deutschland, April 2008

Klaus J. Loderer
Bundesvorsitzender der Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn